SUMMA ETHICAE:

SIVE,

INTRODVCTIO IN ARISTOTELIS, ET THEOLOGORVM DOCTRINAM Moralem.

CVM QVATVOR INDICIBVS, Vno Propositionum in libri initio; alio Aristotelico, tertio Thomistico, quarto Rerum, in fine.

Auctore FRANCISCO PAVONIO Catacensi Theologo Societatis JESU.

OXONII,
Sumptibus GVILIELMI TVRNER:
M. DC. XXXIII.

~~Phil[illegible]~~

REVERENDO ADMODUM in Christo Patri nostro

P. MVTIO VITELLESCO PRÆPOSITO GENERALI SOCIETATIS IESU. S.

Vcubrationes meas de Ethica facultate eccuinam potissimùm de more dicarem sedulò quærenti mihi, occurristi facilè, Pater Religiosissime, nostri ordinis Princeps, ac pietatis signifer. Memineram gladium illum, quo sanctissimus Hebræorum Dux immanis Palestinæ monstri caput abscidit; in sacris adytis post sacerdotis vestem, quam Ephod vocabant, collocatum, & quodammodo dedicatum. Ego quoque facultatem illam, quæ de moribus agit;

agit; quâ juvante Deo vitiorum castra debellantur; in Sacerdotis nostræ Societatis præcipui, ac parentis magni patrocinio collocare constituti. Sacer est, ac tutus locus, in quo arma statuo: quæ vis adversa in hæc sacraria divinitatis irrumpere? audeat Deo ergo tegente, ac te meis laboribus aspirante, spero fore, ut tuta sint omnia; atque in commune bonum, quod mihi ante oculos constitui, hoc qualecunque opus prodeat. Hâc spe erigor, ac sustentor. Tu, quâ es humanitate, ac benevolentiâ, alumnum tuum complectere, ac libellum cape meæ in te pietatis argumentum. Vale III. Cal. Octob. CIↃ. IↃ. C. XVII.

Indigniss. filius, ac servus in Christo
FRANCISCUS PAVONIUS.

INDEX

INDEX PROPOSITIONUM.

DISPUTATIO PRIMA.

De Natura Ethicæ.

DISPVTATIO TERTIA.

De virtutibus moralibus.

3. Prop

De

De

SUMMA

SUMMA ETHICÆ,

SIVE,

INTRODUCTIO in ARISTOT. & Theologorum doctrinam Moralem.

PROOEMIUM.

De operis Fine, Divisione, Methodo.

PROPOSITUM nobis est præcipua doctrinæ moralis loca percurrere, ac nosse volentibus brevi summâ proponere. Usus erit hujus nostri laboris Philosophiæ candidatis, ut speramus, non injucundus. Nam qui volunt in Philosophia insistere, eámque perfectam ediscere; debent in Ethicam incumbere: quæ inter præcipuas ejus doctrinæ partes numeratur, quòd de Hominis felicitate disputet, & actione, ac mediis ad eam con- *Fini.*

 sequen-

ſequendam. Quibus verò animus eſt ad nobiliora ſacræ Theologiæ ſtudia progredi, iis opus eſt Ethica ad Theologiam moralem percipiendam; ut neceſſariæ ſunt aliæ naturalis Philoſophiæ partes & ad moralia, & ad cætera, quæ in Theologia diſputantur, intelligenda. Putamus ergò fore non ingratam Philoſophiæ candidatis hanc moralis Philoſophiæ ſummam, hanc Iſagogen ad moralem Theologiam. Sed veteranis etiam tum Philoſophis, tum Theologis hoc opuſculum offerimus. Haurient fortaſsè animo non pauculam voluptatem, cùm animadverterint ſibi compendio proponi & Ariſtotelis, & S. Thomæ doctrinam moralem, & præcipua, de quibus in Ethicis diſputari à Profeſſoribus ſolet: & erit fortè nonnullus, cui jucundè accidet intueri paucis in hac ſumma comprehenſum ad renovandam brevi lectione memoriam, quod ipſe diuturnis commentationibus excogitaverit. Porrò cùm alii ſint moralis doctrinæ uſus communiores, & utiliores; invitandi videntur, atque impensè hortandi omnes doctrinarum ſtudioſi, ad Ethicorum cognitionem, ſive ex hoc noſtro qualicumque, ſive ex locupletioribus aliorum libris hauriendam. Pertinet enim hæc maximè cognitio ad humanitatem noſtram: in qua miro quodam modo magis elucere ſolet, quàm cætera lumina doctrinarum: an quia Ethica de

de humanis actionibus agit, quas sentimus ipsi, & experimur? elucere autem maximè solent scientiæ, quæ nituntur experientiâ: an quia præclarissimum est humanæ mentis decus Prudentia? Ethica autem cognitio potest multum ad acquisitionem Prudentiæ. Jam hominis nomine appellari non debet qui virtutibus moralibus careat. Quantum autem valet ad comparandas virtutes notitia modi, quo illæ comparari queant? Is modus, ac ratio à morali doctrinâ commonstratur. Nemo igitur esse debet eorum, qui doctrinas consectantur, qui ad Ethica prælibenda non accedat. Cùm autem tam multiplex sit Ethicæ cognitionis usus, tam jucundus, tam utilis: nemo supervacaneum dicet hunc laborem nostrum, quo literarum studiosis cooperamur in ethica cognitione acquirenda. Et quamvis extent libri plurimi, in quibus copiosè de Ethicis disseritur: non ob id tamen hoc opusculum putamus edere frustrà. Multis nova placent: erunt plurimi, quos hæc nostra brevitas delectabit: erunt, qui nondum alia ethica legerint, hæc ad eorum manus prima pervenient. Hæc de Fine. Nunc Operis Divisio, ac Methodus innuenda. Tota summa disputationibus tribus dividitur. *Divisio.* In prima de ipsâ morali doctrinâ disputatur: in secunda de ejus præcipuo objecto, qui est Hominis finis, ac felicitas: in tertia de virtuti-

bus, quæ sunt media ad felicitatem. Quæstiones de Prudentia in primam disputationem conjecimus, tum ut simul ageremus de utrâque cognitione, doctrinâ, virtute morali intellectuali tum speculativâ, tum practicâ, id est, tum de Ethica, tum de Prudentia; ad scientiæ commoditatem: quia praxis speculationi respondet, & unius cognitio meliùs ex alterius cognitione percipitur, tum ut planiora essent, quæ in duabus sequentibus disputationibus disseruntur: quarum pleráque præcognitionem requirunt eorum, quæ ad Prudentiæ doctrinam pertinent. Methodum elegimus, quæ brevitati, ac perspicuitati visa est aptissima. Primum igitur licèt hæc summa sit introductio in Aristotelis doctrinam moralem; non servamus ordinem, quem ille in suis moralibus servat: quia visum nobis est brevitati, ac perspicuitati magis consultum, si eo, qui suprà propositus est, ordine disputationes texeremus: quanquam Indicem Aristotelicum apponimus, quo facimus hæc nostra Nicomachiis moralibus respondere. Deinde disputationes quæstionibus distinguimus, quæstiones Propositionibus. Propositiones summa sunt brevissima præcipuorum capitum doctrinæ, quam tradere intendimus, quibus suas probationes, explicationes, & quasi commentaria subjicimus. Inter explicandum si quod dubium

Methodus.

aut

aut controversum occurrit, ita breviter expeditur: Principio argumenta proponuntur nostræ doctrinæ contraria; tum auctoritas gravissimi alicujus Doctoris pro nostra sententia; postremò responsiones ad argumenta, ea ferè sunt fundamenta Doctorum contrarium opinantium, opiniones autem non recitamus, ne fusiores simus, quàm exigit ratio summæ: ob eandem causam ferè tacemus argumenta, quæ facilè ex Propositionum probationibus solvi possunt: magisque amamus quâdam quasi doctrinæ narratione uti, quàm altercatione objectionum, & responsionum. Propositiones autem habent ordinem topicum, quantum oportet; in quâque materia principio quid nominis, deinceps finis, ratio formalis, materialis, causa efficiens, proprietates explicantur; ita putamus nihil omissum iri, quod videatur ad plenam Ethicæ doctrinam pertinere. Postremò, ut brevitatem sectemur, verbis utimur pressis, & quasi statis: ne quis tamen ob id putet in iis propositionibus, in quibus rationes formales explicantur, definitiones tradi. Non enim tradimus definitiones, sed explicationes definitionum, & summam, ut suprà dictum est, doctrinæ, de qua fusiùs post singulas propositiones disputatur. Ut perspicuitati serviamus, terminis utimur usitatis, & vocibus communibus, & nota dicendi tenui, phrasique

facili: ut ea, quæ scribimus, intelligi possint etiam ab iis, qui nunquam philosophicum characterem experti sunt. Precamur Deum Optimum Maximum, ut pro sua benignitate nostro labori dignetur annuere ad gloriam suam, & ad salutem animarum. Hortamur etiam, atque etiam Lectorem, ut seriò animum eò advertat, ut Ethicorum cognitione utatur ad inveniendum modum, quo virtutes consequi possit, & felicitatem activam in hac vita: ut ita viam sibi paret ad æternam felicitatem, quâ beati perfruuntur in cœlo. Porrò si quid inter legendum hanc summam reperit boni, Deo tribuat auctori bonorum; si quid mali, patienter ferat, & ignoscat tenuitati nostræ.

DISPVTATIO PRIMA:
DE NATVRA ETHICÆ.

AD hanc Disputationem attinent definitiones rerum, quæ faciunt ad Doctrinam moralem intelligendam, ejus divisio in speculativam, & practicam, utriusque ratio, objectum, modus procedendi.

QVÆSTIO PRIMA.

De definitionibus, quæ faciunt ad Doctrinæ moralis naturam intelligendam.

PRIMA DEFINITIO

Disciplina illa, quæ humanam vitam contemplatur, ac suis præceptis eam instituit, et docet, Moralis Latino vocabulo, Ethica Græcè nominari potest. Ethica.

EA disciplina propriè a Activa Philosophia dicenda est, quòd hominis actiones a *Estratius* 1. *Ethic. in princ.*

nes speculetur, & dirigat: Moralis, & Ethicæ vox uni tantùm ejus Philosophiæ parti convenit ut proprium. Tres enim activa Philosophia pro triplici humanarum actionum, quæ dirigendæ sunt, genere, sive respectu, partes habet: Ethicam sive Monasticam, Oeconomicam seu Familiarem, Politicam seu Civilem. *b* Quarum prima Mores, sive Actiones hominis in se absolutè considerati contemplatur, eásque dirigit ad finem. Secunda, domesticam disciplinam considerat, & ad propriæ familię gubernationem erudit. Tertia, De optima Rep. philosophatur, & hominem dirigit, ut ea, quæ ad totius Reip. statum, & universale bonum spectant, probè exequatur, quæ tres activæ Philosophiæ partes in eo fundantur, quòd Homo, ut agens est secundùm rationem, & propter finem sibi proprium, qui est vita rationalis, duobus modis considerari potest: aut secundùm se, & ut per voluntatem, & intellectum seipsum ordinat ad laudabilem, & virtute præditam vitam; aut ut est pars multitudinis, quam juvat, & à qua juvatur ad finem assequendum. Duplex autem est multitudo, quæ necessaria est ad vitam transigendam, Familia, sive Domus, & Civitas. Ab his enim habetur Generatio, nutrimentum, vestitus, habitatio; Artes, quibus parantur vitæ necessaria; Leges, Potestas publica, per quæ homo dirigitur, ac defenditur.

b *S. Thom. 1. Ethic. in princ.*

tur. Ex hoc ergò triplici humanarum actionum respectu, ad seipsum, ad familiam, ad Civitatem; triplicem habet activa Philosophia partem. Harum prima Ethica propriè dicitur, sive Moralis; quam nos tribus disputationibus complecti conamur. Moralis autem à more nomen accepit.

II. DEFINITIO.

Mos, et consuetudo dicitur, et habitus quidam appetitûs, ut subditi rationi. Mos.

Mos c, primùm de Consuetudine dicitur; quam Græci ἔθος nominant. Deindè moris nomen usurpatur ad eam animi qualitatem, ac habitum significandum, qui ad eas actiones humanas inclinat, quæ ab appetitu proficiscuntur ut subdito rationi, seu cum deliberatione rationis. Is habitus Græcè ἦθος appellatur ab ἔθος, id est, consuetudine; quòd ex consuetudine, id est, ex frequentatis actibus augeatur, ut docet Arist. 2. Moral. Eudem. c. 4. Quanquam autem ob hanc Arist. rationem possent etiam Moris naturam habere omnes habitus, qui ad operationes inclinant, quæ proficiscuntur ab Intellectu: usus tamen obtinuit ut mos dicatur tantùm de habitibus appetitûs, ut dictum est. An quia causa efficiens horum habituum est sola assuetudo, ut indicat Arist. 2. Eth. c. 1. cùm habituum intellectualium

c *Aristot. Moral. Eudem. lib. 2. cap. 4. S. Thom 1. 2. qu. 58. art. 1.*

lium non sola assuetudo, sed doctrina, & experientia sit causa? Hâc moris acceptione benè, vel malè morati homines dicuntur, non bruta, nisi per translationem. Porrò à More hâc secundâ significatione sumpto actiones humanæ morales appellantur. An autem ut eæ Morales dicantur, præter deliberationem rationis, requiritur etiam libertas in voluntate *d*? Putarem utrásq; moralium nomine appellari posse, tum eas, quæ à sola ratione proficiscuntur sine libertate; ut essent actiones voluntariæ beatorum operantium necessariò ex visione beata: quis enim neget eas morales esse? aut beatos, ut possint illas operari, esse benè moratos? tum eas, quę cum voluntatis libertate fiunt: harum enim effectus sunt illi habitus in nobis, qui maximè morales dicuntur, nempe virtutes; ergò & maximè morales dici debent actiones, per quas illi habitus producuntur, & usus obtinuit, ut hæ tantùm morales nuncupentur. Atque de hoc actionum moralium genere agendum nobis est cum Arist. & Doctorib. in hac ethica scientia: quæ actiones ut virtutum habitus producunt, non jucunditatem, aut utilitatem respiciunt, sed honestatem: virtutum enim objectum honestas est, ut infrà dicetur. Quare licèt omnes humanæ actiones etiam ut ab honestate abstrahunt, & circa objectum utile, ac jucundum versantur, & his contraria, Morales dici possint: eæ tamen maximè

d *Id videtur sentire Gre. Val.* 1. 2. *d.* 2. *q.* 13. *p.* 1.

maximè morales dicendæ quæ respiciunt honestum, aut turpe.

III. DEFINITIO.

Actio à Philosophis moralibus sumitur pro operatione morali. Actio.

ACtio, 1. amplâ significatione dicitur à Physicis, actualis dependentia cujuslibet entis à principio ipsum efficiente. 2. Magis pressè sumitur Actio ut quid ab effectione distinctum *e*: estq; operatio permanens in ipso agente, ut videre; cùm Factio sit operatio transiens in exteriorem materiam, ut ædificare. 3. Adhuc pressiùs *f* accipitur in Morali scientiâ Actio pro operatione morali; cujus generis sunt operationes illæ, quæ à recta ratione proficiscuntur, & sequuntur præcepta Prudentiæ. Factio est operatio, quæ ex deliberatione, ac directione rationis fit, tendentis ad opus utile homini, seu ad honestum naturale nullo considerato ordine ad honestatem rationalem, aut turpitudinem.

e *S. Thom.* 1. 2. *q.* 57. *art.* 4.

f *Arist.* 6. *Eth. cap.* 4.

IV. DEFINITIO.

Habitus, est firma quadam, et constans qualitas, quæ confert potentiæ promptitudinem ad operandum. Habitus.

ALiæ sunt hujus vocis Habitus significationes: sed hæc facit ad rem nostram.

 Quod

Quod autem detur in appetitu rationalis qualitas physica, ut illam hâc definitione describimus, ita probamus. Experimur usu, & frequentatione actuum intellectualium, acquirere nos facilitatem in intelligendo: quæ facilitas, cùm verè sit in nobis, & remaneat transactis actibus, aliquam formam realem, & permanentem requirit, quæ in nobis sit, cùm anteà non esset. ea forma est habitus, ut ex hăbitûs definitione intelligitur: at eandem facilitatem experimur post frequentatos actus voluntatis; ergò & actus voluntatis producunt suos habitus, tum quia, si conceditur vis productiva habituum actibus intellectûs, cur non etiam concedatur actibus voluntatis? Tum quia facilitas, quam experimur ad actus voluntatis, non potest provenire ex actibus, vel habitibus intellectûs; & quia nunquam est talis facilitas, nisi post frequentatos actus voluntatis, quantumvis frequentati fuerint actus intellectûs: & quia facilitas in operando oritur ex efficientia causæ adjuvantis potentiam: melius autem est dicere mihi concurrere efficienter ad actus voluntatis, quòd spectet ad aliam potentiam, quàm ad voluntatem. Dantur ergò sui habitus in voluntate; qui cùm ex actionibus moralibus relinquuntur, habitus morales sunt, de quibus agitur in Ethica, & virtutes appellantur, si boni sint; vitia, si mali.

DEFI-

DEFINITIO V.

Bonum est, quod omnia appetunt. *Bonum.*

HÆc definitio est Arist. 1. eth. cap. 1. & communis Philosophorum; qua describitur Ratio boni à posteriori per ejus proprietatem. Est enim alia ratio prior, ex qua profluit appetibilitas, nempe ratio convenientiæ: quidquid enim appetitur, sub ratione convenientiæ appetitur, ut patet inductione, quia convenit appetenti, quare definitio à priori ea esset: Bonum est ens ut conveniens est. Ratio autem bonitatis nihil aliud videtur esse, præter ipsam rationem entis, ut connotantem capacitatem, seu inclinationem, seu exigentiam ipsius entis in subjecto, cui ea entis ratio congruit: quare ratio bonitatis est conceptus comparativus entitatis ad exigentiam subjecti. Non est autem necessarium ad hujusmodi conceptum distingui à parte rei rationem entis, quod convenit, à subjecto, cui convenit; exigentia autem, & inclinatio dicitur alio nomine Appetitus. Porrò duplex est appetitus, elicitus, & innatus. Appetitus elicitus, est actus appetendi, quo potentia, præeunte cognitione, fertur in suum objectum; ut amore inclinatur voluntas in res ab intellectu propositas. Appetitus innatus triplex est,

Vide Burid. 1. eth. q. 4.

est, Naturalis, Sensitivus, Intellectivus. Naturalis, quo res sine ulla notitia inclinatur in id, quod sibi conveniens est, qui appetitus ut consideratur in ordine ad bonum transcendentale, & sibi intrinsecum ac secum identificatum, non distinguitur ab illo, nisi ratione: naturali appetitu materia formam appetit absque ullo actu; vis intelligendi objectum, intelligibile; quælibet res rationes essentiæ, ac entitatis propriæ. Appetitus sensitivus, est appetitus innatus, quo res fertur in bonum sibi conveniens, præeunte notitiâ sensûs. estque duplex, Irascibilis, & Concupiscibilis. Appetitus intellectivus, est appetitus innatus, quo res appetit bonum sibi conveniens, prævia notitiâ intellectûs: qui appetitus nihil est aliud, quàm voluntas. Quid autem est ratio convenientiæ? Ipsa ratio perficiendi: tum quia quidquid perficit alterum, convenit illi; & quidquid non convenit alteri, non perficit illud, ut patet inductione: tum quia non apparet quid aliud sit à parte rei ratio convenientiæ. Ratio autem perficiendi nil aliud videtur esse quàm ipsa ratio entis, tum quia quidquid aliud perficit, ens est; tum quia quidquid imperfectum dicitur, ideò dicitur imperfectum, quia caret aliqua entis ratione. A ratione boni ita explicata profluit Passio, sive proprietas, secundum quam definitur vulgò bonum, quod omnia appetunt, id est, ad quod omnia inclinationem habent,

habent, sive appetitum. *g* In qua definitione sumendum est bonum, ut abstrahit à transcendentali, ac non transcendentali; & appetitus pro quocumque appetitu. Ita unumquodque quidquid appetit, sub ratione convenientis appetit; non quidquid convéniens est, sed quod sibi conveniens: quanquam implicitè quidquid aliquid appetit, unum bonum appetit, nempe Deum, *h* cujus participatio est quidquid bonum, & appetibile est.

g *S. Thom. in* 1. *eth. c.* 1.

h *Dion de Divin. Nomin. c.* 4.

Dicet quis hanc boni descriptionem non esse bono propriam, quod contingat etiam malum appeti. Nam sensus hominis proni sunt ad malum ab adolescentia sua, ut dicitur Genes. 8. 2. Præterea, qui cruciantur apud inferos obfirmati sunt in malo, & volunt peccata. 3. Præterea hominum voluntas est libera, ergo pro suo arbitratu potest etiam malum velle.

Sed omnem appetitionem tendere in bonum docet Arist. 8. eth. c. 2. 1. Polit. cap. 1. S. Dion. de Div. Nom. c 4. S. Tho. 1. 2. q. 8. art. 1. & alii. atque hoc suadet ratio, *i* Quia quælibet appetitio est quædam inclinatio appetentis in aliquid: nihil autem inclinatur nisi in sibi simile, & conveniens: quod autem conveniens est, ens, ac bonum est. ergò non potest esse inclinatio voluntatis, nisi in bonum; si quis est actus in malum, is non inclinatio, sed fuga est. Jam omnis inclinatio consequitur aliquam formam.

i *S. Tho.* 1. 2. q. 8. *ar.* 1.

Appeti-

Appetitus naturalis consequitur formam in natura existentem: appetitus sensitivus, & intellectivus sequitur formam apprehensam, ut docet experientia: ut ergo id, in quod tendit appetitus naturalis, est forma existens in re: ita ratio, in quam tendit appetitus sensitivus, & rationalis, est bonum apprehensum. Igitur ut voluntas in aliquid tendat, necessarium non est, ut sit verè bonum, sed ut apprehendatur sub ratione boni.

Ad primum respondetur, Appetitum sensitivum ferri in bonum suæ naturæ conveniens, quod est jucundum: quanquam accidit illud non esse consentaneum rationi, ac proinde rationi malum.

Ad secundum respondetur, Damnatos velle malum peccati, ut quid sibi conveniens ad explendam iram, & odium in Deum, à quo puniuntur.

Ad tertium respondetur, Non posse voluntatem inclinationem habere in id, quod est extra objectum inclinationis. Exercet ergo libertatem quatenus potest appetere malum sub ratione boni, & cohibere se ne appetat verum bonum, & appetere malum ut exerceat libertatem; quod est appetere sub ratione boni, quia exercitium libertatis est aliquod bonum. Attendenda est ratio ultimi termini, ad quem tendit appetitus, quæ est ratio formalis appetendi media: ea ratio semper est ratio boni: quæ influit in

media,

media, & reddit ea appetibilia, etiam si illa materialiter mala sint: ut medicina amara redditur appetibilis ratione sanitatis.

Sunt & aliæ boni definitiones, quæ à Doctoribus tradi solent secundum alias boni considerationes, ut: m Bonum est participatio primi boni, quod ex se bonum est n Bonum est diffusivum sui. Nobis satis est Arist. definitionem explicâsse. Nunc bonorum genera distinguenda sunt, ut ea, quæ magis ad Ethicam spectant, definiamus.

m *Plot. Enn. 6. l. 7. c. 19.*

n *Dion. de Divin. Nom. c. 4.*

Prima boni divisio est eadem, quæ divisio entis in decem summa genera, seu prædicamenta. Ita dividit Arist. 1. eth. c. 6.

2. Divisio. Alia sunt bona animi, ut virtutes; alia corporis, ut vires, sanitas; alia exteriora, ut divitiæ, fama, honor, dominatus: est Arist. 1. Magn. Mor. c. 3. & 1. Rhetor. ad Theod. c 5.

3. Aliud per seipsum bonum est, seu per suam essentiam, ut est solus Deus; aliud, quod ab alio est bonum, seu participatione. Est Augustini in Psal. 134.

4. Bonum aliud verum, aliud apparens, prout ens aut veram habet convenientiam cum appetitu, aut videtur habere, cùm tamen non habeat.

5. Aliud in se, sive sibi bonum est, aliud alteri bonum; prout ratio entis convenientis non distinguitur ab eo, cui convenit, aut distinguitur.

6. Bo-

6. Bonum aliud simpliciter, aliud secundum quid. Hæc divisio potest multis modis intelligi. 1. Accipiendo bonum simpliciter pro bono honesto; bonum secundum quid pro bono delectabili, & utili. 2. Ut bonum simpliciter sit id, quod totam entis bonitatem habet, qualis est solus Deus, qui ob id summum bonum dicitur, & solus bonus. Bonum secundum quid, quod ex parte tantùm bonum est, & per participationem. 3. Ut bonum simpliciter sit ens, quod habet omnem perfectionem sibi debitam in suo ordine; bonum secundum quid, quod aliquid perfectionis debitæ habet, & aliquid ei deest. atque hoc modo dixit Dionys. Bonum esse ex integra causa. 4. Ut bonum simpliciter sit perfectio simpliciter, id est, quæ in genere entis talem perfectionem dicit, ut nullam majorem, vel æqualem excludat: bonum secundum quid sit perfectio secundum quid, seu in certo genere, quæ licet perfectionem aliquam afferat, tamen cum alia majore, vel æquali repugnat, vel imperfectionem aliquam habet admixtam: ut sunt perfectiones omnes creaturarum prout in eis sunt. 5. Ut bonum simpliciter sit perfectio simpliciter in aliquo determinato genere entis, id est, quæ majorem, vel æqualem perfectionem non excludit ex iis, quæ possunt competere tali enti; sic est bonum igni, esse calidum: bonum secundum quid, sit perfectio secundum

dum quid, id est, quæ licèt afferat aliquam bonitatem, excludit tamen majorem, cujus illa res est capax; ut esse nigrum in homine, quamvis in se bonum sit, excludit tamen esse album, quod est homini melius.

7. Aliud bonum honestum, aliud delectabile, aliud utile est Arist. 2. eth. c. 3. & 8. eth. c. 2. divisio communis, & ad intelligendum quæ in Ethica disputantur, necessaria. Hujus divisionis duæ sunt rationes; altera à priori, quæ sumitur ex ratione entis ut dicit rationem convenientiæ. Quod enim convenit alicui, aut per se convenit, aut non per se ipsum, sed solùm ratione alterius, quod per ipsum obtineri potest. Quod per se convenit, aut spectatur præcisè sub hac ratione, ut conveniens est appetitui; aut ut præter convenientiam dicit delectabilitatem, quæ est passio profluens à ratione convenientiæ; quia quod actu appetitui convenit, cum actu possidetur, delectationem causat; ergò antequam possideatur, est potens causare delectationem; quod est esse delectabile. Jam quod per se convenit, ut præcisè convenit, dicitur bonum honestum; ut præter convenientiam dicit delectabilitatem est bonum delectabile; quod solum convenit ratione alterius, quod per ipsum acquiritur, ut animali medicina ratione sanitatis, bonum utile nominatur.

o Altera hujus divisionis ratio est à posteriori ex ratione appetibilitatis, quæ est in bono, o S. Th. 1. p. q. 5. ar. 6.

bono,

bono, & motu, seu quasi motu appetitus ad bonum: ut enim in motu corporis naturalis est & ultimum, ad quod simpliciter motus terminatur; & medium, ad quod terminatur secundum quid, & ex parte: in ultimo autem duo sunt, & res illa, ad quam tenditur, ut est locus, vel forma; & quies in re illa: ita in motu appetitus id, quod est appetibile terminans motum appetitûs secundum quid, ut medium, per quod tenditur in aliud, vocatur utile. id, quod appetitur ut ultimum, & ut quid, ad quod per se appetitus tendit, vocatur honestum: quod autem terminat motum appetitûs ut quies in re desiderata, est delectatio. Hæc autem boni divisio non est univoci, sed Analogi, quia ratio boni à suis membris dividentibus secundum attributionem participatur. Dicitur enim primò de honesto, ut de principali analogato; quia ipsum est, quod per se convenit, & propter se appetitur; secundò de delectabili, ut de Passione profluente ab honesto, & ipsum comitante; tertiò de utili, quod propter honestum appetitur. Honestum autem aliud morale, aliud naturale.

VI. DEFINITIO.

Bonum morale.

Bonum honestum morale, est ratio entis, quæ convenit personæ rationali

nali ut utenti appetitu agente cum ratione, seu ut productiva est [p] *actionum moralium.*

p *Defin. 2. et 3.*

EX hac definitione intelligitur quid sit ens morale, nempe quidquid spectat ad personam rationalem, ut rationalis est: est autem duplex, alterum latè, alterum pressè sumptum. Morale latè sumptum, est ens spectans ad personam rationalem ut rationalis est, sive ea persona liberè operetur, sive necessariò. Morale pressè sumptum, est ens ad personam rationalem spectans, ut ea præter usum rationis, habet libertatem, seu ut est causa libera. Regula autem ad discernendum quod sit bonum honestum morale, est recta ratio, seu dictamen rectæ rationis: quamvis enim illud dictamen supponat honestum morale ut objectum suum, à quo specificatur; sitque proinde quid posterius illo: ex eo tamen posteriore cognoscimus quid honestatem moralem habeat, quid non habeat.

Bonum honestum naturale est, quod per se convenit naturis rerum, etiam ipsi naturæ rationali, licèt non ut utitur ratione; ita sanitas, vita, & reliqua hominis commoda, honestatem habent naturalem.

VII. DE-

VII. DEFINITIO.

Finis. *Finis definitur à Philosophis, esse id, cuius gratia, seu propter quod aliquid est, aut fit.*

HÆC definitio intelligitur ex ipsa vocis notione. Finis enim dicitur, quia finit, seu terminat aliquid. Id autem, cujus gratia aliquid est, aut fit, agentis intentionem, sive operationem terminat: ergò rectè Finis appellatur. Sunt & aliæ definitiones, quæ varias finis divisiones ac rationes explicant. Dicitur Finis cujus, cujus adipiscendi gratia agens movetur, vel operatur; ut est sanitas respectu medentis. Finis cui, cui alter finis procuratur, ut est Homo, cui sanitas quæritur. Finis actionis, terminus per illam productus, ut est domus respectu ædificationis, homo respectu generationis illius. Finis rei factæ, omnis usus, ad quem ipsa ordinatur, ut habitatio respectu domus. Contemplatio respectu hominis. Finis formalis, operatio ut versatur circa objectum aliquod, ut visio beatifica circa Deum. Objectum autem, ut circa illud operatio versatur, dicitur Finis objectivus. Præterea operatio, & terminus illius, q Finis qui fit, dici solet: objectum autem, Finis qui acquiritur, & obtinetur. Finis, qui immediatè propter se ama-

q *S. Th. 3. q. 8. c. 18.*

ſe amatur, dicitur Finis proximus. Ille verò, ad quem alter finis ordinatur, Remotus. Ille, in quo ſiſtit operantis intentio, Finis ultimus appellatur. Finis ultimus ſecundum quid dicitur, qui reſpectu alicujus intentionis, vel actionis eſt ultimus. Finis ſimpliciter ultimus, qui finis eſt reſpectu omnium rerum, & particularium finium, & coordinationum eorum. Finis ultimus negativè, qui ex vi alicujus intentionis ad alium finem non ordinatur. Finis ultimus poſitivè, ad quem media, ſive fines medii referuntur, & in quo ſiſtunt.

VIII. DEFINITIO.

[r] *Felicitas putatur eſſe poſſeſſio boni optimi: &,* [ſ] *Vita optima, pulcherrima, incundiſſima.* Felicitas.

r *Ariſtot.* 2. *Magn. Mor.* c. 4.
ſ *Ariſt* 1. *eth.* c. 8.

HÆc definitio ex communi hominum ſenſu colligitur.

IX. DEFINITIO.

Obiectum in quavis ſcientia propriè dicitur, ea ratio communiſſima, à qua abſtrahi poteſt ab omnibus, Obiectum.

qua

qua considerat ea scientia, tum principiis, tum subiecto, tum passionibus. Ea verò ratio communissima, de qua communissima passio prædicatur in scientia, propriè subiectum appellatur.

HUjus definitionis explicatio peti potest ex iis, quæ de scientia sive in Logica, sive in Metaphysica disputari solent. Secundum hujus definitionis doctrinam dicunt aliqui objectum Physicæ esse ens naturale, quia hæc est ratio communissima, quæ abstrahi potest à principiis, subjecto, & passionibus, circa quæ versantur conclusiones scientificæ, seu partiales scientiæ in Physica totali: Subjectum communissimum, & prædicationis, compositum naturale, de quo prædicatur communissima passio producibilitas, seu productio naturalis: Subjectum attributionis, Corpus naturale; cujus passio est Accidens Physicum, quod attributionem dicit ad corpus naturale.

QVÆSTIO SECVNDA.

De Moralis disciplinæ divisione in speculativam, & practicam, & de Ethica natura, & methodo.

I. PRO-

I. PROPOSITIO.

[a] *Disciplina moralis duplex, altera speculativa, altera practica.* *Quotuplex sit.*

VT hujus Propositionis veritas appareat, sciendum est duplex esse genus veræ cognitionis, quæ ex alia præcedente cognitione colligitur, seu quæ arguendo, & ratiocinando percipitur: [b] altera, qua eas res contemplamur, quarum principia aliter sese habere non possunt, ut hominem esse compositum ex materia, & anima rationali; altera, qua ea consideramus, quæ esse aliter possunt, ut mihi esse Ethicam prælegendam. Illa cognitio, speculativa dicitur, quia tota in rerum contemplatione versatur, & sistit in illa: hæc autem, practica nominatur, quia ejus consideratio est operativa, estque cognitio operis, & actionis exercendæ ut exercendæ. Practica enim vera cognitio est, quæ considerat ea, quæ possunt aliter verè se habere, id est, quæ possunt secundum veram, & rectam rationem uno modo, & alio se habere; ut Ego possum Ethicam prælegere, & non prælegere juxta rectam, & veram rationem; ut pro varietate circumstantiarum, utrumq; judicium secundum rectam rationem esse possit; Mihi esse Ethicam prælegendam, Mihi non esse Ethicam prælegendam: at juxta veram rationem, non possum nisi ex corpore, &

a *Vide Buridanum in 6. eth. q.* 17.

b *Arist. 6. eth. c.* 1.

re, & anima rationali constare; ut cognitio, quę me hominem dicat alia forma substantiali constantem, quam anima rationali, nullo modo ullo tempore vera esse possit. Hujusmodi rerum cognitio, quæ non possunt alio modo se habere, speculativa est, ut docet Arist. 6. eth. c. 1. eamque scientiam appellat c. 3. cum alteram quæ versatur circa ea quæ aliter se habere possunt c. 4. artem, cùm est circa factibilia, cap. 5. Prudentiam vocet, cùm est circa agibilia. Jam in disciplina de Moribus utrumque cognitionis genus reperitur tum speculativæ, tum practicæ. Traduntur enim in ea propositiones innumeræ ex aliis præcognitionibus collectæ, quæ circa objecta versantur, quæ non possunt alio modo se habere, ut est illa propositio, virtutes circa mediocritates versari. quod judicium est æternæ veritatis, ut oppositum nunquam verum esse possit. Traduntur & aliæ propositiones, quarum objecta possunt aliter se habere, ut Depositum esse restituendum: contingere potest ut hoc tempore, huic personæ depositum non debeat restitui. Utrumque autem propositionum genus ad mores pertinet, ergo ad Ethicæ disciplinam. c Igitur duplex est disciplina moralis; altera speculativa, quæ non alio, quàm Ethicæ nomine videtur appellanda; altera practica, quam Prudentiam vocemus, quia præcipua ejus pars, quæ verè practica est, ad Prudentiam spectat, ut infra videbimus q. 4.

c *Vid. Buridan.* 1. *eth. q.* 1. & 2.

Con-

Contra hanc doctrinam objici potest. 1. Cognitio speculativa, quam supra cum Aristot. scientiam appellavimus, non versatur circa agibilia, nec est propter operationem: at Ethica & agibilia considerat, & ordinatur ad rectè agendum: ergò universa disciplina moralis practica est. 2. Speculatio sive scientia non versatur circa singularia: Ethica tota circa actiones versatur, quæ singulares sunt, & circa singularia: ergò nulla disciplinæ moralis pars speculativa est. 3. Omnis scientia, seu omnis disciplina speculativa, aut Physica est, aut Metaphysica, aut Mathematica: at Ethica non videtur esse posse aliqua ex his.

Sed non est à propositionis *d* doctrina discedendum. 1. Quia est magis consentanea iis, quæ docet Arist. 6. eth. 2. Quia illa disciplinæ moralis pars, quam speculativam diximus, habet omnes proprietates veræ scientiæ, est enim de objecto, quod non potest aliter se habere, ut dictum est: habet conclusiones certas, necessarias, & evidentes, ut quælibet alia scientia: habet suas veras definitiones, causas, subjectum, passiones, ut clarissimè apparebit ex iis, quæ dicentur.

d *Est aliquorum apud Alber. 1. eth. c. 4. & apud Burid. 6. eth. q. 17.*

Ad 1. Dicendum non tolli rationem speculativæ, ac veræ scientiæ ex eo, quòd objectum sit operabile, modo cognitio illa scientifica, & habitus ex ea productus sistant in cognitione tantùm veritatis, quæ

est in objecto, nec ex se inclinent ad operandum illud objectum; quamvis possit illa speculatio & habitus deservire, ac ordinari ad formandam cognitionem, & habitum practicum; ita non tollitur à Physica, & Animastica ratio veræ scientiæ, quamvis ea utatur medicina ad praxim medendi. Contemplatur ergo scientia objectum agibile, ut speculabile est: ubi ratio agibilitatis materialiter se habet, ex qua ratione materiali distinguunt aliqui scientias in practicas, & speculativas, atque ob id Ethicam vocant scientiam practicam.

Ad 2. Dicendum 1. Partem illam disciplinæ moralis, quam appellavimus speculativam, non versari circa singularia, sed contemplari omnia sub ratione universali. 2. dicendum posse etiam de singularibus esse veram scientiam, si considerentur in illis eæ rationes, quæ non possunt aliter se habere.

Ad 3. Dicendum Ethicam esse partem Animasticæ, quæ est pars Physicæ: ens enim morale, quod ab Ethica consideratur, pars quædam entis naturalis est, quod est objectum Physicæ; ut clarè intelligetur ex iis, quæ infra disputabuntur: habet eandem abstractionem cum Physica, nempe abstrahit à materia signata, sed non sensibili; & spectat ad contemplationem passionis, quæ fluit à composito quodam naturali scilicet homine: ad eandem autem scientiam spectat considerare subjectum, & passiones ejus:

jus: quod si contemplari potentiam intellectivam, quæ est passio, & potentia animæ rationalis, spectat ad Physicam; ergo & contemplari voluntatem, & operationes ejus. Ethica autem practica subalternatur scientiæ physicæ, quæ est de anima rationali, ut medicina practica scientiæ, quæ de anima vegetativa, & sensitiva.

II. PROPOSITIO.

Prudentia duplex, altera agibilium universalium, altera singularium; seu altera practica, altera practicè practica.

PRobat hanc propositionem experientia: experimur enim duo genera judiciorum practicorum in agibilibus, alterum, quo judicatur, sive præcipitur v. g. cibo moderatè utendum; alterum, quod huic hoc tempore hunc cibi modum dictat. Habent autem hæc judicia diversitatem non solùm in eo, quod unum est de obiecto universali, alterum de singulari; sed etiam ratione principiorum, ex quibus procedunt. Ad primum enim judicium rectè formandum satis est Ethica scientia, satis doctrina quæ habetur ex Doctoribus, & libris, qui docent moralia: *e* ut secundum autem judicium communiter, & constanter rectè formetur, & experientia requiritur, quæ circa particularia versatur; & bonus

e *Arist.* 6. *eth.* c. 12.

bonus habitus, sive virtus moralis in affectu: qualis enim est finis, qui à voluntate intenditur, tale est iudicium prudentiæ de mediis eligendis: voluntas autem habens bonos habitus solet bonum finem intendere: quare causa recti iudicii circa media est probitas intentionis. Differunt ergo illa duo iudicia non solùm penes obiecta, ratione quorum videntur essentialiter differre, quia actus specificantur ab obiectis; sed etiam ratione connotati, quia secundum iudicium connotat virtutem moralem in voluntate, aut saltem bonam intentionem actu, quod non connotatur à primo iudicio. Ex his autem colligitur differre etiam inter se habitus ex his duobus iudiciis productos; quia habitus sequuntur naturam actuum specie distinctorum, à quibus producuntur: quorũ adhuc habituum differentia colligitur ex eo, *f* quod posterior est magis activus, quã prior: multi enim non habentes cognitionẽ universalium magis activi sunt ex experientia particularium, quàm multi prudentissimi circa universalia. Quod autem utrumque iudicium, atq; uterque habitus prudentia sit appellanda, ut eam Arist. appellat 6. eth. c. 7. ex prudentiæ definitione intelligitur; quæ definitur, *g* Recta ratio agibilium, & *h* Habitus vera cum ratione activus circa ea, quæ & bona, & mala homini sunt; hæc utrique iudicio, utrique habitui conveniunt. *i* Ferè autem non solet prudentiæ nomine, nisi

f *Arist. 6. eth. c. 7.*

g *6. eth. 13*

h *6. eth. 5.*

nisi posterior actus, & habitus, qui circa singularia sunt, nuncupari, quia ea sunt immediatè activa; cùm habitus practicus, & actus circa universalia remotiùs concurrant ad electiones, & actiones, & actu non agant; atq; quod attinet ad exercitium actionum, se habeant ad modum speculativi. Hinc fit, ut non soleat dici prudens, qui tantùm rectè judicat de agibilibus in universum, neque qui probus non est. Possemus dicere absolutissimam prudentiam aggregatum quoddam esse ex utraque prudentia: in quo potiorem prudentiæ rationem obtineat posterior pars practica, id est, immediatè activa, seu immediatè actus exercitium attingens, qui est electio & ejus praxis: quanquam dici etiam potest priorem partem spectare ad ethicam scientiam: quamvis enim secundum modum quia præscribit agenda, & secundũ finem quia est propter praxim, habeat rationem practici; essentialiter tamen est speculativa, quia est de objecto, quod non potest aliter se habere. Sed de his clariùs infra.

III. PROPOSITIO.

Ethica k *obiectum est ens ad bonum hominis spectans, ut homo est, seu ad hominis felicitatem naturalem: cuius obiecti pracipua pars est ens morale, id est, spectans ad felicitatem, qua pertinet ad appetitum* k q. 1. def. 9.

 ratio-

rationalem; à qua parte ethica scientia nomen accepit. l *Huius obiecti pars illa, quæ subiectum appellatur, proximum quidem est hominis felicitas naturalis; remotum autem subiectum est ipse homo ut capax felicitatis naturalis est: de quo subiecto prædicantur, & attributionem dicunt ad illud omnes huius felicitatis proprietates; quæ sunt tertia obiecti pars, cùm prima sint felicitatis principia, & causa, inter quæ numerantur media ad felicitatē.*

l Alber. Mag. 1. eth. Tr.1. c.5. Buri. 1. eth. q.3.

HÆc propositio eodem modo probatur, quo probata sunt ea, quæ de objecto, ac subjecto Physicæ alibi diximus: eadem enim est Ethicæ speculativæ, ac Physicæ paritas, cuius pars quædam Ethica est. In Physica autem diximus objectum Ens naturale, subjectum prædicationis Compositū naturale, subjectum attributionis Corpus naturale. In Ethica subjectum prædicationis omisimus, ne speculationem valdè Metaphysicam, quamvis veram, consectaremur. Posset aliquis subjectum prædicationis dicere bonum humanum, cujus communissima passio sit acquisitio, seu actualis existentia talis boni: quæ nobis non videntur neganda.

IV. PROPOSITIO.

Prudentiæ obiectum ens ad electionem, seu actionem pertinens, ut rectè agibilem. Subiectum

iectum præcipuum, & attributionis ipsa electio, seu actio ut rectè agibilis; ad quam comparatur ut Passio finis tum intrinsecus, qui est ipsa actio rectè facta, seu actionis honestas; tum finis extrinsecus, ad quem contigerit actionem ordinari; atque simpliciter ipsa felicitas.

HÆc ita se habere suadent ea quæ aliàs diximus de objecto Logicæ practicæ; ubi probavimus subjectum disciplinæ practicæ esse id quod agens cum ratione operatur; operationem autem includere non solum materiam, in quam forma introducitur, sed ipsam etiam formam, ut etiam in omnibus operibus cernitur, quæ natura producit; inde fieri, ut in objecto disciplinæ practicæ, forma quæ introducitur, non possit habere rationem Passionis, de cujus ratione est ut contradistinguatur à subjecto: quare dicendum id, quod habet in practicis rationem Passionis, esse finem, qui operationem consequitur, & ad quem illa ordinatur: quod adhuc ex eo probatur, quia ut ex passionibus, & proprietatibus in speculativis subjecti naturam cognoscimus: ita in practicis ex fine intelligimus quale debeat esse opus agendum.

Quid sit, Qui modus procedendi.

V. PROPOSITIO.

Ex his, quæ hactenus dicta sunt, intelligitur quid sit Ethica, seu disciplina moralis specu-

culativa nempe, tum actus, tum habitus intellectualis scientificus, cognoscitivus felicitatis humanæ naturalis tum ex causis, tum ex proprietatibus. Ex qua ratione duplicem methodum colligimus, qua in contemplanda felicitate utendum sit, nempe, vel à proprietatibus ad naturam felicitatis procedendum, & ad eius principia, & causas; vel ex principiis, & causis ad naturæ cognitionem, & ex hac ad cognitionem proprietatum. Neque verò alia methodus esse potest, quia cùm scientia sit cognitio certa & evidens ex alia cognitione deducta; cognitio antecedens, quæ certitudinem pariat cum evidentia, non potest esse nisi de re, quæ necessariam connexionem habeat cum altera re, quam volumus intelligere: non habent autem necessariam connexionem nisi causa, vel natura cum suis proprietatibus.

QVÆSTIO TERTIA.

De præcipuo disciplinæ moralis obiecto, quod est Ens morale, sive spontaneum.

ANtequam de Prudentia dicamus, operæ pretium est ad reliqua meliùs intelligenda rationem quandam explicare utriusq; cognitionis, & habitûs intellectivi moralis, id est, Ethicæ, & Prudentiæ objecto communem, ac præcipuam; quæ est ratio entis moralis, id est, entis spectantis ad appeti-

appetitum rationalem. Diximus autem supra q. 1. def. 2. Morem appellari habitum appetitûs cum ratione operantis; abeo more dictum est morale quidquid ad eum morem spectat, nempe & effectus illius, ut sunt actiones humanæ per illum productæ, & objectum, & principia tum proxima quæ sunt actiones illum producentes, tum remota, ut est appetitus, à quo profluunt actiones. Cùm hæc omnia dicantur moralia, prima ratio moralitatis ratione nominis est in habitu, à quo cætera denominationem sumunt, & quia in hac quæstione non inquirimus notionem nominis, sed rationem moralitatis in re: cùm habitus habeat rationem moralis ex connotatione appetitûs rationalis; ergò multò magis rationem moralis habet actio quæ immediatè, ac principaliùs procedit ab appetitu rationali, & à qua producitur habitus. Inquirendum est ergò primùm ratio moralitatis in actione, & videndum quid illa ratio sit, an aliquid intrinsecum actioni, an extrinsecum; deinde inquirenda in reliquis, quæ moralia dicuntur.

PRIMA PROPOSITIO.

Morale idem videtur esse, quod voluntarium, & liberum.

1. HÆc Propositio colligitur ex iis, quæ in q. 1. def. 2. dicta sunt; ubi actiones

morales diximus appellari tum eas, quae ab appetitu proficiscuntur operante cum sola ratione; tum eas, quae ab appetitu efficiuntur, ut utente non solum ratione, sed etiam libertate. Actiones enim primi generis voluntariae dicuntur; actiones secundi generis appellantur non solum voluntariae, sed etiã liberae. Idem est ergo morale, quod voluntarium, & liberum. Sumimus autem hoc loco voluntarium pro eo quod pendet à voluntate sive per actum prosecutionis, sive per actum fugae. Quae ut meliùs intelligantur, tres rationes cognoscendę sunt, Spontanei, Voluntarii, Liberi: quarum rationum quò quaeq; prior est, eò est universalior, & in posterioribus includitur; quò posterior, eò ferè perfectior. *a* Spontaneum dicitur, quod est ab appetitu agente cum cognitione objecti, quod appetitur; sive is appetitus sit sensitivus, sive intellectivus: illud ita definit Arist. 3. eth. c. 1. *Spontaneum esse videtur, cujus principium est in eo, qui agit, particularia cognoscente, in quibus actio consistit.* Eam definitionem probat ex ratione spontaneo contraria, quod est invitum. Dicuntur enim invita tum ea, quae sunt contra appetitum, seu inclinationem agentis; (cujusmodi etiam de brutis dicuntur: quae ut non solùm sensitivis, sed etiam sensu carentibus accidunt, ut lapidi sursum ferri, universaliore vocabulo violenta appellantur.) tum ea quae ab agente cum cognitione sine cognitione parti-

a q. 1. *def.* 5.

particularium fiunt; ut qui volens inimicum occidere, amicum ex ignoratione percussit, dicitur percussisse invitus. Spontaneum ergò est, quod utrique invito opponitur nempe quod fit ex inclinatione, & cognitione, quæ sunt in agente.

2. Voluntarium, quamvis interdũ *b* amplâ significatione sumatur pro spontaneo; propriè tamẽ voluntarium dicitur, quod est à voluntate propriè dictâ, id est, ab appetitu Intellectivo, hoc est, agente cum cognitione particularium, & dirigente media ad finem: hanc directionem præcedit *c* perfecta finis cognitio, quæ est cùm apprehenditur non solùm res, quæ est finis, sed etiam ratio & proportio ejus, quod ordinatur ad finem; non agunt eo modo bruta, quæ licèt cognoscant finem, & eorum operationes sint ad illum; non dirigunt tamen eas ad illum, ut faciunt agentia rationalia.

b *S Tho. 1. 2. q. 6. art. 1. et 2. ad 2.*

c *S. Th. 1. 2. q. 6. ar. 2*

3. Liberum dicitur tum agens, tum effectus illius. Agens autem liberũ est, habens appetitum, qui positis omnibus requisitis potest agere, & non agere. Id, quod à liberè agente pendet, tum liberum, tum etiam voluntarium solet appellari, quod sit opus võlũtatis, id est, Rationalis appetitûs maximè propriũ. Huic voluntario ita presſè sumpto duo opponuntur, Involuntarium, & Necessariũ determinationis, quorum alterum tollit simpliciter rationem voluntarii, alterum rationem libertatis. Est porrò duplex Necess-

cessarium, alterum Coactionis alterum Determinationis. Necessarium Coactionis est idem, quod violentum. Principium autem violenti semper est extrinsecum ei cui accidit violentum; nihil enim violentiam patitur à principio intrinseco, id est, ab inclinatione, quam habet in se. Necessarium Determinationis est cùm principium est intrinsecum, sed tamen determinatum ad unum: quare voluntarium quidem est, non tamen liberum, quia appetitus positis omnibus requisitis non remanet indifferens ad utrumlibet, sed determinatus ad alterum, nempe ad agendum, vel non agendum, ad objectum amplectendum vel fugiendum. Hoc necessarium opponitur voluntario ut liberum est; ut autem absolutè voluntarium est, opponitur illi Involuntarium. Tria autem dicuntur Involuntaria respectu voluntatis, seu appetitûs rationalis. 1. Id, circa quod versatur voluntas actu fugæ. 2. Involuntarium est, Necessarium coactionis, seu violentum *d*. Quamvis enim voluntas non possit pati violentiam per actum elicitum, quia omnis actus elicitus in voluntate, est inclinatio voluntatis, ac proinde est à principio intrinseco, cùm omne violentum sit ab extrinseco: potest tamen pati violentiam secundùm actus à voluntate imperatos, ut cùm per violentiam exteriora membra impendiuntur, ne imperium voluntatis exequantur. Potest etiam

d *S. Thom.* 1. 2. *q.* *art.* 4.

etiam pati violentiam negativè à solo Deo, ut contingeret si positâ visione beatificâ Deus negaret suum concursum ad producendum amorem erga Deum ; hoc enim esset contra inclinationem naturalem, quam habet voluntas ad amandum Deum clarè visum, cùm non possit habere inclinationem in oppositum eâ visione positâ. 3. Involuntarium est id quod nullo modo pendet à voluntate. In tertio genere involuntarii numerantur ea, quæ fiunt ex ignoratione particularium, & simpliciter ex ignoratione; modò illa ignoratio non pendeat ex voluntate, quod accidit, cùm voluntas eam vult, aut potest tollere, & non tollit. Illud ergò dicitur involuntarium ; quia cùm voluntas non feratur in objectum, nisi præviâ cognitione ; quod nullo modo fuit cognitum, nullo modo potuit esse volitum.

4. Jam voluntarium pro libero sumptum duplex est, alterum voluntarium directè, alterum indirectè. Directè voluntarium est, quod positivè pendet à voluntate, seu per actum elicitum voluntatis. Indirectè voluntarium est, quod quidem non pendet à voluntate per actum voluntatis elicitum, sed tamen ita se habet ad voluntatem, ac si voluntas actu positivo illud vellet, quod accidit ex eo quod voluntas potuit illud impedire, & non impedivit ; quare illud imputatur voluntati, ac si actu

positivo

positivo fuisset volitum. Advertendum autem interdum requiri non solùm potuisse, sed etiam debuisse voluntatem impedire; quia, ut dicatur esse voluntarius effectus secutus ex omissione alicujus actûs, debet voluntas esse causa illius: est autem causa per actum volendi. At actus volendi, cùm non adest obligatio illum faciendi, non potest imputari voluntati: ergò cùm non adest obligatio, nullum est indirectè voluntarium. Ita dicitur voluntaria navis submersio respectu nautæ qui eam submersionem potuit, & debuit impedire: *e* ita voluntaria omissio, seu negatio non solùm actus exterioris, sed etiam interioris, etiam actus ipsius voluntatis, cùm voluntas debet, & potest actum efficere, & non efficit.

e Durand. in 2. dist. 36. q. 2.

5. Rursus utrumque hoc voluntarium potest triplici divisione dividi. 1. In voluntarium in se, & in alio. i. in sua causa. Potest enim voluntas duobus modis in aliquod objectum ferri, aut immediatè in ipsum, aut non expresse in ipsum, sed in causam illius: ut autem dicatur aliquid volitum in causa, debet ea causa cognosci ut causa illius. 2. In expressum, & interpretatum. Expressum est, quod actu voluntatis sive directo, sive indirecto, sive in se, sive in causa, realiter exprimitur. Interpretativum, quod licèt actu voluntatis realiter non exprimitur, subintelligitur tamen

actus

actus volendi illud in aliquo actu expresso comprehendere: ut, cum aliqua lex non servatur Superiore advertente, interpretamur superioris consensum circa actum non observandi; &, cùm in aliquo casu interpretamur legislatorem voluisse tali, vel tali modo legem intelligi, licèt eum casum in lege non expresserit. 3. In voluntarium simplex, & mixtum voluntarium: simplex est, cùm voluntas ita fertur in objectum actu prosecutionis, ut non simul illud fugiat secundùm ullam rationem: f Voluntarium mixtum est, quod simul cum fuga habet actum persecutionis; ut sint ea, quæ fiunt ex metu, à quibus nudè, & per se consideratis voluntas abhorret, ea tamen omnibus circumstantiis perpensis amplectitur: sunt involuntaria secundùm suam rationem sumpta, v. g. Projectio mercium in mare, ut projectio est, & omissio bonorum; voluntaria secundum circumstantias, ut projectio mercium hìc, & nunc periclitanti: sunt ergò hæc voluntaria mixta. Porrò mixtum in metu simpliciter voluntarium est, involuntarium secundùm quid. Illud enim simpliciter voluntarium censendum est, quod pręcipuam voluntarii rationem habet: cùm autē actiones versentur circa singularia, præcipua earum ratio pensanda est ex singularibus: voluntarium autē, quod est in metu, circa singularia est, ergò ipsū est simpliciter in metu, involunta-
rium

f *Arist.* 3. *eth.* 1.

rium autem secundùm quid. Confirmatur, quia has actiones per metum factas consequi solet laus, & vituperatio, hæc autem voluntarium consequuntur.

6. Posset quis contrarium probare. 1. Quòd matrimonium ex metu factum est invalidum, ergò simpliciter involuntarium. 2. Violare ob metum aliqua præcepta non est peccatum, ergò non est simpliciter voluntarium. 3. Latro tenetur restituere pecuniam, quam illi violator ultrò dedit veritus ne interficeretur: at non teneretur, si datio fuisset voluntaria 4. Arist. 3. Eth. c. 1. *Spontanea igitur,* inquit, *hujusmodi* (quæ scilicet fiunt ex metu) *simpliciter verò invita, quippe cùm tale quippiam per se eligat nemo.*

Sed contraria sententia est ejusdem Arist. in eodem loco *Mixta igitur,* inquit, *hujusmodi actiones cùm sint, spontaneis tamen magis sunt similes.* est Damasc. l. 2. fid. c. 24. S. Th. l. 2. q. 6. ar. 6 & aliorum.

Ad 1. Dicendum Matrimonium factum ex metu cadente in constantem virum, esse invalidum, non quòd non sit simpliciter voluntarium; sed quòd ejusmodi contractus propter rationes peculiares, debet esse undequaque voluntarius, & nullo modo coactus.

Ad 2. Dicendum esse præcepta quædam, quæ non obligant cum vitæ discrimine; ob id illa ex mortis metu violare non est peccatum.

Ad

Ad 3. Dicendum latronem ideò teneri ad restitutionem, quia censetur viator non habuisse voluntatem transferendi dominium suæ pecuniæ in latronem, sed tantùm exhibendi actu externo pecuniam.

Ad 4. Dicendum vocem illam simpliciter, esse æquivocam, & sumptam fuisse ab Arist. non ad significandam præcipuam rationem in re, sed rei naturam nudam, ac per se consideratam sine circumstantiis: nam quòd ea, quæ ex metu fiunt, sint magis spontaneis similia docet ipse Arist. suprà, & addit rationem, *Quippe*, inquit, *eligenda sunt tunc, cùm aguntur.*

7. An autem ad genus hoc voluntarii mixti spectat id, quod fit ex concupiscentia?

Dicendum *g* Concupiscentiam, qui est motus quidam prosecutionis in appetitu sensitivo, absolutè facere voluntatium simplex, quia simpliciter voluntarium est, ad quod fertur voluntatis inclinatio: per concupiscentiam autem fit ut voluntas magis feratur in objectum, quippe cùm illud cum majore appetibilis ratione proponatur ab intellectu jam excitato per concupiscentiam. Concupiscentia. g *Arist.* 3. *Eth.c.* 1. *S.Tho.* 1. *c. q.* 6. *art.* 7.

8. Objicies 1. Concupiscentia, quia trahit ad objectum, quod ipsa proponit, minuit libertatem: at liberum est quoddam voluntarium, ergò admiscet aliquid involuntarii. 2. Concupiscentia cùm est vehemens, excæcat intellectum: excæcatio

est

est quædam ignorantia : at quod fit ex ignoratione, involuntarium est.

Ad 1. R. Liberum secundùm suam rationem formalem non esse idem, quod voluntarium, quemadmodum rationalitas non est idem formaliter, quod animalitas. Concedi ergò potest concupiscentiam minuere rationem liberi in sua radice, qui est intellectus, quia impedit illum ne consideret rectè singula spectantia ad actum; ac proinde impedit intellectum, ne proponat voluntati objectum debita cum indifferentia; unde fit voluntatem reddi magis determinatam ad id, quod proponitur ex concupiscentia, ac proinde minui libertatem; *h* ex quo fit ut etiam minuatur peccatum : ex hoc autem non sequitur minui rationem voluntarii; ut si minueretur ratio rationalitatis, seu intellectui, non ob id necessarium esset minui rationem animalitatis, seu sensitivi.

h *S.Tho. 1.2.q.77. art.7.*

Ignorantia.

Ad 2. R. Non omnem ignorantiam esse causam involuntarii : est enim triplex ignorantia. Alia voluntaria, quia eam voluntas vult sive directè, ut contingit in ignorantia affectata, quam procurat voluntas, ne per oppositam cognitionem divertatur ab aliquo objecto, quod prosequitur; sive indirectè, ut contingit cùm voluntas potest, & debet ignorantiam removere, & non removet. Hæc ignorantia dicitur consequens, quia voluntatem consequitur, & ab

ab illa pendet. Utrovis modo se habeat, non tollit voluntarium simpliciter; immò ignorantia affectata illud auget indirectè: sed tamen admiscet aliquid involuntarii secundùm quid, non quidem per actum voluntatis explicitum, ut contingit in metu, sed implicitum, quatenus voluntas, si adesset cognitio, quam tollit ignorantia, actum illum non eliceret, quem positâ ignorantiâ, elicit. Quòd hæc ignorantia non tollat voluntarium simpliciter, innuit Arist. 3. eth. cap. 1. cùm ait. Ignorationem, quæ in electione consistit non esse causam inviti, sed pravitatis. Quod habeat aliquid involuntarii idem innuit, cùm ibidem ait: *Ex iis, qui ex ignorantia agunt, quem facti pœnitet, fecisse invitus videtur.* Solent enim qui ita ex ignorantia agunt, posteà facti pœnitere. Alia ignorantia est concomitans, quæ neq; antecedit voluntatem causans actum illius, neq; subsequitur pendens ab illo; estq; cùm quis efficit quidē aliquid ignoranter, sic tamen ut, si cognovisset, fecisset nihilominus; ut cùm quis occidit inimicum in sylva, putans esse cervum. Hæc ignorantia nihil habet involuntarii voluntario contrariè oppositi, sed tantum habet non voluntariū; quia nihil potest esse volitum, quod non sit cognitū, ergò occisio inimici non fuit voluntaria: neq; tamen fuit involūtaria, quia fuisset volita, si fuisset cognita. Docuit hoc Arist. 3. eth. 1. *Qui*, inquit,

cùm

cùm ex ignorantia quippiam egerit, factum minimè ægrè fert; is sanè neque sponte egit id, quod ignoravit; neque invitus, cùm non doleat. Alia ignorantia est antecedens actum voluntatis, id est, non pendens ab illo, sed causans illum; quatenus ea posita sequitur actus, qui non fuisset sequutus positâ cognitione ignorantiæ contrariâ; ut cùm quis putans occidere cervum, amicum interficit. Hæc ignorantia cum nullo modo sit volita, efficit simpliciter involuntarium; quia ut ipsa simpliciter involuntaria est, ita & quod ex ea fit. Nihic hîc, ut patet, est admixtum voluntarii respectu effectûs secuti, quia talis effectus nullo modo fuit volitus. Ex his intelligitur primam, & tertiam ignorantiam esse causam involuntarii, tertiam simpliciter, primam secundùm quid; & tantùm in prima esse voluntarium mixtum, sed non explicitè, quia involuntarium non est explicitum, ut in metu. Ex ignorantia autem, quam vehemens concupiscentia causat excæcando intellectum, & usum rationis tollendo, nihil efficitur involuntarii, nec voluntarium minuitur, sed liberum, quia, si illa concupiscentia posita esset in intellectu usus rationis, & cognitio perfecta de objecto, posset accidere, ut adhuc voluntas vellet prosequi objectum, & non fugeret illud, ergò cùm concupiscentia prævertit rationem, in prosecutione voluntatis nihil est fugæ, seu involuntarii

involuntarii impliciti, seu subintellecti tunc, cùm fit actus prosecutionis: signum hujus est, quod tunc non potest determinari quid operatura sit voluntas, accedente usu rationis: at in primi generis ignorantia semper subintelligitur actus fugæ, & voluntas dispofita ut fugiat: signum hujus est, quod ne fiat explicitè fuga, impeditur per ignorantiam affectatam cognitio: signum, quod accedente cognitione, facti pænitet eos, qui egerunt ex ignorantia. At non est dolor ejus, quod factum est per concupiscentiam tollentem usum rationis; quamvis in usu rationis, objectum respuatur.

Ex his quæ hactenus pro prædictæ propositionis explicatione disputata sunt, intelligitur ens morale idem esse, quod ens à voluntate, seu intellectuali appetitu pendens, agente cum deliberatione rationis, sive pendeat per actum prosecutionis, sive per actum fugæ; sive directè, sive indirectè, sive necessariò, sive liberè. Nunc videndum, quid sit in actibus à voluntate proficiscentibus, quod eos formaliter morales reddit.

II. PROPOSITIO.

Actus voluntatis formaliter morales sunt ex sola connotatione voluntatis, ut à qua

qua dependent in fieri; voluntatis, inquam, agentis cum advertentia, seu deliberatione rationis. Quare ratio voluntarii, & liberi in actibus, i *qua idem quod moralitas est, nihil est aliud,* k *prater illam connotationem voluntatis.*

i Prop. 1.
k Ita videtur sentire. S. Th. in 2 d. 4. q. 5. *Scot. ibid. et Durand. Valent.* 1. 2. *d.* 2. *q.* 14. *Pun.* 1.

PRæcipua hujus Propositionis probatio ea est, Quòd quicquid esse dicatur Moralitas in actibus præter ipsam connotationem voluntatis cum ratione agentis, aut superfluum est, aut ipsâ moralitate posterius. Ita non potest ulla Relatio rationis habere rationem moralitatis; quia voluntatis actiones nullo intellectu cogitante voluntariæ sunt, ac liberæ, & bonitatis, ac malitiæ moralis proprietates habent, nempe laudem, & vituperium, condignitatem ad præmium, ac pœnam. Non relatio realis, neque ullus modus, aut entitas alia superaddita entitati physicæ actuum: quia hæc ponerentur sine sufficienti ratione, & sola entitas physica cum connotatione voluntatis sufficit, ut dictum est.

Contra hanc doctrinam objici potest. 1. Ex ea sequeretur nullo modo inter se differre actus voluntatis naturales, necessarios, & liberos. 2. Quòd dependentia in quolibet effectu est modus quidam distinctus à parte rei ab effectu, ergò ratio moralitatis in actibus est modus dependentiæ illorum à voluntate.

Ad

Ad 1. Respondendum est, hos actus quoad entitatem suam, præcisâ omni connotatione potentiæ agentis, nihil inter se differre, ac posse accidere eundem actum modò esse naturalem, modò humanum, sed necessarium, modò liberum, prout voluntas influens in illum actum modò se habet sine debita rationis advertentia, modò determinatur ad unum, modò relinquitur indifferens, sed penes connotatum, id est, voluntatem, hoc vel illo modo se habentem, differunt inter se actus illi.

Ad 2. Dicendum velle Doctores aliquos dependentiam in effectu esse ipsam entitatem ejus cum actuali connotatione causæ, à qua est, sed etiam si dependentia sit modus, negandum est Moralitatem esse aliquid aliud præter modum physicum, qui idem maneret esset, si idem actus, qui nunc est moralis, ex advertentia rationis, mox esset naturalis cessante advertentia.

III. PROPOSITIO.

Objecta actuum moralium voluntatis, sive sint actus aliarum potentiarum imperati à voluntate, sive alia objecta; item proprietates objectorum, & actuum moralium voluntatis, & ipsa voluntas, Moralia formaliter sunt per denominationem extrinsecam factam à connotatione illa, quæ est ex actionibus voluntatis, & ipsâ voluntate agente cum ratione.

FUndamentum hujus Propositionis est, quòd ea denominatio satis est ad ponendam rationem moralitatis in iis, quæ in propositione numerata sunt, & ipsa est prima ratio moralitatis. Quod clarissimum videtur in actibus exteriorum potentiarum à voluntate imperatis: illi enim invariati manentes modò morales sunt, modò solùm naturales ex sola actione voluntatis facta cum advertentia rationis cùm illa actio ponitur, aut tollitur. Intelligenda autem est ea actio poni, etiam si non explicitè ponatur, sed subintelligatur; ut contingit cùm voluntas non fugit aliquem actum exteriorem, quem poterat fugere; tunc enim censetur voluntas illum voluisse, à quo actu interiore subintellecto denominatur actus exterior moralis. Est quiddam simile in operibus artificiosis, quæ si fiant à natura, naturalia dicuntur; si eadem sine ullâ variatione fiant ab operante ex arte, artificiosa nominantur; quæ denominatio sumitur ab extrinseco, nempe ab operante ex arte.

IV. PROPOSISIO.

Passiones. /S. Thom. 2 q. 18. ar. 1. Greg. Valent. ib. d. 2. q. 23. Pun. 1.

1 *Entis moralis primæ passiones duæ sunt Bonitas, & Malitia, seu Honestas, & Turpitudo; secundùm quas dividi ens morale*

rale solet in Bonum, & malum morale, seu Honestum, & Turpe.

CUm *m* Bonitas sit idem, quod perfectio conveniens subjecto illam exigenti: duplex autem subjectum esse possit, alterum intrinsecum, id est, non distinctum à parte rei à perfectione, quam exigit; alterum extrinsecum, seu distinctum: inde fit, ut in Moralitate actionum voluntatis, à quibus cætera denominantur moralia, duplex ratio bonitatis considerari debeat, altera qua moraliter sunt bonæ sibi; altera, quâ moraliter sunt bonæ alteri, nempe subjecto cum ratione operanti. *n* Bonitas moralis ipsis actionibus intrinseca nihil aliud videtur esse, quàm rectitudo ipsarum, seu adæquatio, & conformitas ad rectam rationem, quæ dictat pro ratione circumstantiarum quas adesse contigerit, quâ ratione agendum sit. Actiones enim, quæ cum advertentia rationis à voluntate procedunt, eâ rectitudine seu perfectione positâ, bonæ dicuntur; ea sublata, existimantur malæ, ut entia naturalia bona dicuntur, cùm habent perfectionem sibi debitam, mala cùm non habent. Ex quo intelligitur *o* Malitiam huic intrinsecæ bonitati oppositam nihil aliud esse, quàm carentiam, seu privationem rectitudinis, seu conformationis ad rectam rationem, quia *p* Bonitas dicit rationem perfectionis, seu entitatis:

m *q. 1. def. 5.*

n *S. Tho. 1. 2. q. 18. ar. 1.*

o *Valen. ib. p. 3. & ad datit. S. Tho. & alios.*

p *q 1. def. 5.*

entitati autem opponitur non ens ergò bonitati morali, quæ est rectitudo, primariò, ac directè opponitur Non rectitudo, ea autem Privatio est, non negatio pura, quia semper aliquam actionem, saltem subintellectam, supponit ut subjectum, in quo ipsa Non rectitudo est. Ipsum autem subjectum Non rectitudinis, seu Actio non potest habere rationem malitiæ: quia ea etiam in genere moris ens quoddam est, ac proinde bonum; quia ens & bonum convertuntur, & idem à parte rei sunt. Præterea talis actio præcisa Non rectitudine, ac ordine ad naturam rationalem, de quo mox dicetur, non habet ex se difformitatem ad rationem, ergò non habet ex se rationem malitiæ. q Altera actionum voluntatis Bonitas, qua eæ moraliter bonæ sunt alteri, id est, homini cum ratione operanti, non solùm est ipsa actionum rectitudo, & conformitas cum rectà ratione; sed tota etiam entitas actionum, ut ea congruens est naturæ rationali, sed subjecto cum ratione operanti. Tota enim ea entitas pertinet ad esse morale, cùm tota pendeat à voluntate cum ratione operante, ergò tota rationem bonitatis moralis habet: quippe cùm nihil aliud sit bonum, quàm ens. Ex hac Bonitatis ratione intelligitur quid sit Malitia ei opposita: videtur enim esse non Difformitas ad rationem, sed tota ipsa entitas actionis, ut ea naturæ rationali

q S. Tho. c. 8. c. 9. § . 1. Cajet. 12. q. 18. ar. 5.

non

non congruit, quatenus voluntaria est. Quare Malitia actionis moralis voluntatis in ordine ad subjectum rationale, non solùm privationem includit, quæ est Ratio difformitatis ad rectam rationem; sed etiam rationem positivam actionis; ac proinde Bonitati morali actionis non solùm privativè, sed etiam contrariè opponitur, ut noxium, quod salubri opponitur in ordine ad corpus humanum, non solùm dicit carentiam salubritatis, sed positivas etiam qualitates, humani corporis temperamento repugnantes. Quanquam autem tota actionis entitas mala est homini: ratio tamen cur mala sit, non est entitas, sed difformitas ad rationem, seu privatio rectitudinis debitæ. Quare in hoc secundo malitiæ genere distinguenda est ratio materialis, & formalis: ratio materialis est entitas actionis, quæ ex se bona est; sed ex adjuncta privatione fit mala moraliter, id est, naturæ rationali non congruens quatenus subjectat privationem, & voluntaria est. Porrò Malitia hoc secundo modo sumpta est ratio abstracta à toto composito ex actione, & privatione morali, seu ab actione mala; ut Humanitas est ratio abstracta à toto composito, nempe Homine.

Ex iis, quæ de Bonitate, & malitia actûs voluntatis dicta sunt, intelligere possumus quid sit Bonitas, & malitia moralis

 in

in objecto, circa quod ille actus versatur, & à quo specificatur, ut inclinatio quædam est ad illud. Cùm enim objectum habeat esse morale per denominationem extrinsecam factam ab actu, ut Prop. 3. dictum est, eandem proinde bonitatem, & malitiam moralem habebit, quam habet actus. Quod adhuc suadetur ex eo; quia Bonitas, & Malitia moralis, ut vidimus in actu, aut sumitur ex conformitate, ac difformitate cum ratione rectâ; aut ex convenientia, & disconvenientia cum natura rationali: at neutrum horum objectum habet ex se, sed tantùm ex eo, quod est volitum, seu volibile, seu voluntarium, hoc est, per denominationem extrinsecam sumptam ex actu voluntatis, per hanc enim solam rationem convenit, vel disconvenit rationi, ac naturæ rationali; ergò objectum eandem duplicem rationem habet, tum bonitatis, tum malitiæ moralis, quam diximus esse in actu, id est, Bonum est tum in ordine ad se, ut rectitudinem habet, & conformitatem cum ratione rectâ; tum in ordine ad naturam rationalem, ut ei consentaneum, & conveniens est: malum est in ordine ad se, ex carentia rectitudinis, malum in ordine ad naturam rationalem, secundùm omnia quæ habet. Sciendum autem objectum se habere ut formam quandam respectu actûs, quia specificat actum, & dat illi certam speciem in esse physico: vicissim

vicissim autem actus dat esse morale objecto, & quod erat physicum in objecto reddit morale per denominationem extrinsecam, quia dum actus versatur circa objectum reddit illud voluntarium, ac dependens ab appetitu agente cum ratione. Hinc fit, ut actus voluntatis dicantur bonitatem, & malitiam, ac harum species sumere ex objecto, quia esse morale, quod habent, est idem entitativè cum esse physico, quod specificatur ab objecto, ut animal dicitur sanitatem habere à medicina, tanquam à causa efficiente, cùm tamen medicina non sit formaliter sana, sed per denominationem extrinsecam ab effectu, quem producit in animali: formalis enim ratio sanitatis est, Bona corporis animalis temperies.

An autem Bonitas, & Malitia ita se habent, ut necessariò altera ex his reperiatur in qualibet actione morali, id est, pendente à voluntate cum advertentia rationis? Ut meliùs dubium intelligatur, & ad illud faciliùs respondeatur, r Sciendum est appetitum tributum esse cuilibet rei, ut per illum quælibet res bonum sibi proprium procuret: quare appetitus rationalis tributus est homini, ut curet homo bonum sibi conveniens, ut homo est. Bonum autem conveniens homini ut homo est, sunt virtutes, & felicitas. Debet ergò hominis appetitus rationalis quippe operativus cum ratione, aut versari circa virtutum objecta,

r *Vid. Valent. t. 2. d. 2. q. 13. p. 6.*

& felicitatem, quæ finis rationem habent, aut circa media ad illa. Ad mediorum autem rationem spectat etiam Remotio eorum, quæ impediunt assecutionem finis.

ſ S.Tho. 1. 2. q. 18. art. 9.

ſ Quare quotiescunque homo facit aliquam actionem, quam actu non dirigit ad finem, quem diximus; actio illa mala moraliter est, quia non est conformis rationi rectæ ob carentiam finis: omnis ergò actio moralis, quatenus est in exercitio, seu actu pendet ab appetitu cum advertentia rationis operante (quam Theologi vocant actionem in individuo) aut bona moraliter, aut mala est. Confirmatur: Proprium est agentis rationalis ad finem ordinare id, quod agitur, ergò actioni procedenti à ratione deliberatâ debitus est aliquis rectus finis, ut si illo careat, eo ipso sit mala.

t S. Thom. supr. ar. 8.

t Si verò consideretur actio moralis, non ut est in exercitio, sed præcisè secundùm suam speciem, id est, ut specificatur à suo subjecto: potest contingere ut secundùm suum objectum neque spectet ad bonum hominis, ut homo est, neque illi bono repugnet; ut homo festucam tollere: & talis actio secundùm suam speciem indifferens est ad bonitatem, & malitiam formalem, quæ sumitur ex ratione boni vel mali humani; fiet autem determinatè bona, vel mala, cùm veniet in exercitium. Sumet enim bonitatem aut malitiam, ex aliqua circumstantia, saltem ex fine: actio enim

enim in actu exercito non potest abstrahere à circumstantiis, ut infrà dicetur. q. 5. Potest autem illa actio ut indifferens est secundùm suam speciem, dici materialiter bona in genere moris, quatenus cum ratione habet convenientiam indifferentiæ, ac ex se susceptiva est bonitatis formalis. Not. quòd si spectetur bonitas in ordine ad meritum vitæ æternæ, posset contingere ut aliqua actio etiam in individuo sit indifferens. i. nec bona, nec mala in ordine ad beatitudinem, vel pœnam; quia nec habet bonitatem meritoriam vitæ æternæ, nec ullam malitiam. Id videtur docere S. Bonav. in 2. d. 41 1. ar. 1. q. 3. Ita videtur contingere in homine existente in mortali, cùm facit aliquod morale opus bonum: & hoc u modo videtur intellexiße Concil. Constant. sess. 15. cùm damnat articulum dicentem, Nulla sunt opera indifferentia. Porrò Bonitas, & malitia formalis duplicem adhuc proprietatem habent, alteram x præmiabilitatis, & punibilitatis; y alteram laudabilitatis, & vituperabilitatis. Præmiabilitas est dignitas, seu aptitudo ad bonum rectè agenti conveniens ad bonum actum compensandum; Punibilitas, est aptitudo ad malum debitum malè agenti ad compensandum malum actum. Compensatio autem propterea facienda est, quod ex actu bonum aliquid, vel malum redundat in alterum. Is autem, in quem potest

u *Vid. Valent. supr.*

x *S. Tho. 1. 2. q. 21 ar. 3. & 4.*

y *S. Tho. 1. 2. q. 21. art. 2.*

test bonum, vel malum redundare, est vel singularis aliqua persona, vel communitas, vel Deus. Laudabilitas, est aptitudo ad laudem. Laus autem est cognitio excellentis boni cum approbatione, & imputatione agenti illud: omne autem opus morale bonum suam habet excellentiam, quia convenientiam habet cum ratione recta, quæ magnæ perfectionis est. Vituperabilitas est aptitudo ad cognitionem malitiæ moralis cùm ejus improbatione, & imputatione agenti illud. Approbatio autem, & improbatio est judicium, quo judicatur res mente apprehensa esse perfecta, vel imperfecta. Imputare autem agenti, est judicare fuisse in potestate agentis agere opus, vel non agere. Quare imputatio supponit libertatem in agente. Atq; de his pro Ethica satis; nam fusiorem horum disputationem sibi Theologia vindicavit.

QVÆSTIO QVARTA.

De Prudentia natura, & partibus.

IN hac quæstione agendum est de Prudentia propriè dicta, quæ circa singularia versatur, de qua cæptum est agi q. 2. Principio autem præcipua, quæ ad ejus naturam attinent, brevi descriptione complectemur; ex cujus explicatione tota formalis

malis ratio Prudentiæ intelligetur. Ratio autem cur hoc in loco agatur de Prudentia, reddita est in hujus operis Procemio.

PRIMA PROPOSITIO.

De formali Prudentiæ ratione.

Prudentia, est habitus Intellectus practici verâ cum ratione activus, seu inclinans ad rectè statuendum per actum imperii quid in quovis casu particulari agendum sit circa ea, quæ & bona, & mala homini sunt.

1. H*Abitus.*) Non dicitur Prudens, qui unum, aut alterum actum prudenter elicit: sed qui consuevit prudenter operari, quod non contingit fieri sine habitu.

2. *Intellectus practici.*) Duæ sunt animæ intellectivæ, ut intellectiva est, partes, sive potentiæ, Intellectus per quem cognoscimus, & voluntas per quam appetimus, vel respuimus, quod ab intellectu cognitum est. Intellectus, unus cùm sit à parte rei (neque enim ulla ratio apparet, quæ satis sit ad distinctionem suadendam) per respectum ad actus, quos producit, & habitus, quos in se recipit, variis modis in plures partes distinguitur ratione. 1. Distingui-

a S. Tho. 1. p. q. 78. ar. 1 ad 1.

tur in Mentem, & Rationem. *a* Mens, est ipsa intellectûs essentia. Ratio, est ipse intellectus ut discursivus est: per hanc rationem ex entibus intellectualibus homines tantùm rationales appellantur. 2. Ratio dividitur in superiorem, & inferiorem. *b* Ratio superior est, quæ versatur in æternis conspiciendis, aut consulendis, conspiciendis, dum ea in seipsis speculatur; consulendis, dum ex eis accipit regulas agendorum. Ratio inferior est, quæ circa temporalia versatur, in æternorum genere Deus, & divina, in temporalium genere omnes creaturæ secundum esse naturale videntur ponendæ. 3. Dividitur intellectus in Speculativum, & practicum. *c* Hæc autem divisio sumitur à fine, ad quem ex natura sua actus intellectus ordinantur. Aliqui enim actus in sola veritatis speculatione sistunt, & hi speculativi nominantur; aliqui cognitionem ad opus ordinant, & dicuntur practici, ut suprà explicatum est q. 2.

b S. Tho 1. p. q. 79. ar. 9 ex S. Aug. 12. Trac. 7. 8.

c S. Tho. 1. p. q 79. ar. 11. ex Arist. 3. de anim tom. 19.

Prop. 1. Utrique actûs tum speculativi, tum practici, aut circa principia versantur, quæ per se, ac primò sunt nota; aut circa ea, quæ ex aliorum præcognitione ratiocinando cognoscunt. Ad omnes autem hos actus facilè, & eodem modo semper, & cum delectatione producendos dantur Habitus, pro actuum sibi respondentium varietate diversi. Præcipui, qui inclinant ad verum, ac proinde, quia reddunt intel-

lectum

lectum bene dispositum ad actum rectum, virtutes intellectuales appellantur, sex sunt; tres in intellectu speculativo, Intellectus, Sapientia, Scientia; tres in Practico, Synderesis, Prudentia, Ars, de his agit Arist. 6. eth. exceptâ synderesi, quam fortè vel sub Prudentia comprehendit, ut ei necessariò prærequisitam; aut potiùs sub intellectu, quia essentialiter habet rationem speculativi, cùm sit de obiectis, quæ non possunt aliter se habere, ut ex eius definitione intelligitur. *d* Intellectus est habitus primorum principiorum, qui relinquitur ex actibus, qui circa illa versantur, & rursum reddunt intellectum magis expeditum ad similes actus eliciendos. Prima autem principia dicuntur propositiones, quæ per se notæ sunt, & non indigent ulla probatione, ut iis intellectus assentiatur, præter explicationem terminorum, ut est illud: Totum esse parte maius; huic intellectus assentitur, statim ac totum, & pars quid significent, intellexit: Dicuntur autem Principia, quia ex his devenitur in cognitionem aliorum, adhibito discursu. Hic habitus intellectus appellatur, eodem nomine, quo potentia intellectiva, cui inhæret quia illi valdè propinquus, & connaturalis est. *e* Scientia, est habitus ad rem demonstrandam, certóque concludendam idoneus, seu qui ex primis & notioribus ad ignotiora progreditur, eaque aliter se habere non posse ostendit. Is habitus scientia

d *Arist. 6. eth. c. 6.*

e *6. eth. c. 3*

entia nominatur, quia tunc putamus nos aliquid scire, cùm certam eius cognitionem habemus, cognitis eius principiis. *f* Sapientia, est intellectus, & scientia de rebus nobilissimis, quæque de principiis aliarum scientiarum iudicat. Tribuitur huic habitui nomen sapientiæ, quia in unaquaque doctrina, & arte peritissimi quique sapientes appellantur: ergo per excellentiam, & absolutè sapientes appellandi, qui causas, & naturas omnium excellentissimas norunt. Ex his autem colligitur non differre sapientiam ab intellectu, & scientia, nisi ratione excellentiæ obiectorum, quæ contemplatur. *g* Synderesis, est habitus principiorum practicorum, quæ nobis à natura indita sunt: ea sunt virtutum moralium fines, quibus positis fit progressio ad electionem mediorum; ut in temperantia finis est, esse delectationibus tactûs temperatè utendum. Hæc principia, ut patet, ad praxim tendunt. Quare quo ad modum practica sunt, licèt quo ad rationem essentialem sint speculativa, quia sunt de obiecto, quod non potest aliter se habere: sunt autem de obiecto universali, quia docent praxes universè, non attingendo singularia. Ex his autem principiis universalibus deducitur quid agendum sit circa singularia, & praxes circa illa; atque harum actionum, & praxium habitus prudentia est: *h* prudentes enim appellari solent ii, qui actiones dirigunt, ac sciunt consul-

f 6. *eth.* 7.

g S. *Th.* 1. *p.* q. 79. *ar.* 12.

h 6. *eth.* 5.

consultare quid in quaque re agendum sit: ergò maximè, ac propriissimè prudentes sunt ii, qui sciunt consultare quæ præcipua sunt inter consultabilia, nempe quæ ad bona hominis spectant, ut homo est: spectant autem maximè ad ea bona virtutes morales, & earum fines: ergò propriissimè prudentia est is habitus, qui propositis per synderesin virtutum moralium finibus, deducit ex iis quid circa eorum acquisitionem agendum sit. Quia verò sunt & alii fines, qui non spectant ad bonum hominis, ut homo est; seu non spectant ad honestum morale, sed naturale; quibus positis consultat intellectus, ac deliberat, præcipitque quid ad eorum acquisitionem agendum sit; habitus, qui ad eam consultationem, ac praxim inclinat, Ars appellatur: quæ definitur, *i* habitus cum ratione coniunctus, ad efficiendum idoneus: effectio autem dicitur omnis operatio, quæ pendet à directione rationis, & non spectat ad bonum hominis, ut homo est. Porrò artis definitio, quam tradidimus, quòd vera sit, probatur ex eo, quod nulla ars est, quæ non sit habitus cum ratione coniunctus, ad faciendum idoneus; & nullus talis habitus est, qui non sit ars. Est autem inter Artes differentia: quædam enim circa opus externum versantur, quæ post operationem opus relinquunt, ac proinde præter operationem habent opus pro fine: ut ars ædificandi; quæ post ædificationem domum

i 6. eth. 4.

domum relinquit. Quædam in sola operatione sistunt, nihilque post illam relinquunt; ut est Ars syllogizandi, sive Dialectica. Priores maximè, ac propriissimè Artes appellantur: quia illæ maximè à prudentia distinguuntur, cùm earum operatio sit propriissimè factio, quæ est objectum artis contradistinctum ab actione, quæ est objectum prudentiæ. E posterioribus, quæ circa motum corporis versantur, ut Ars saltandi, sonandi, cantandi; medio quodam modo se habent: quæ verò mentis opera dirigunt, facultates potiùs quædam, quàm artes dicendæ sunt, deservientes scientiæ, ac prudentiæ, seu partes potentiales illarum; ut sunt Logica, & Rhetorica: & videntur ad eum habitum reducendæ, cui deserviunt. Ex his, quæ hactenus dicta sunt, intelligitur verum esse quod in propositione dictum est, prudentiam esse habitum intellectûs practici. Porrò dividi quartò solet intellectus in k scientificum, & opinativum: in qua divisione scientificum minus latè patet, quàm speculativum. Speculativus enim intellectus dicitur, qui versatur in sola contemplatione veritatis, non progrediens ad praxim: potest autem contingere ut ea speculatio non sit evidens, quia non habet principia intrinseca rei, quæ contemplanda proponitur: scientifica verò speculatio est evidens; quare speculativus intellectus utramque speculationem complectitur tum

k 6. eth. 5.

scien-

ſcientificam, tum inevidentem, ſive ea certa ſit ex cauſis extrinſecis, ſive etiam incerta. Opinativum autem latiùs patet, quàm practicum: contingit enim etiam in objectis ſpeculativis opinari, id eſt, affirmare aliquid, vel negare, non quia ſcitur, ſed quia videtur. Duplex autem opinio eſt, altera vera, altera falſa. Prudentia, & ars, habitus practici, licèt ſemper opinativi ſint, quia ſunt circa ſingularia contingentia, quæ poſſunt aliter ſe habere, & præcipiunt fieri, non quod verè faciendum eſt, ſed videtur eſſe faciendum: ſunt tamen ex natura ſua veri, quia eorum actus ſemper conformes ſunt appetitui recto, ut infra explicabitur §. 3. v. g. Prudentia poſito appetitu finis honeſti, expenſis omnibus circunſtantiis, verè, ac rectè præcipit hoc, vel illo modo aliquid agendum; quanquam ex parte rerum, in quibus verſatur, propter earum inconſtantiam, & varietatem contingere poteſt ut erret. Alterum autem genus opinionis eſt, quæ ex ſe non eſt vera, licèt interdum accidat eſſe veram: non eſt autem vera ex ſe, quæ in opinando non progreditur ex motivo certo; atque hoc opinionis genus in ſuis judiciis aſſentiri ſolet cum dubio, & formidine. Ex his colligitur verba illa propoſitionis, quibus dicitur prudentia eſſe habitus intellectûs practici, potuiſſe etiam alio modo efferri, nempe, habitus intellectûs opinativi. Intellectus autem opinativus dici ſolet

ab A-

ab Arist. Diania, quanquam ille hoc nomine utitur interdum ad intellectum absolutè significandum. Nunc ad reliqua propositionis verba veniamus.

3. *Vera cum ratione activus.*) Activus dicitur, id est, actionum operativus dirigendo illas, ac præcipiendo: qua particula tum à speculativis habitibus distinguitur, tum ab arte, quæ factivus habitus est. Quid autem est in prudentia vera ratio? Judicium verum de agendis ab homine, ut homo est: agenda autem sunt ab homine quæ appetitui recto conformia sunt; quare judicium verum est, cùm quæ dicit agenda, vel non agenda, verè ab homine habente appetitum rectum agenda, vel non agenda sunt. *l* Dicitur ergo recta ratio, seu judicium verum ex conformitate cum appetitu recto. Rectus autem appetitus ille est, qui appetit bonum hominis ut homo est. Hoc autem bonum habet rationem finis, quia spectat ad ultimam perfectionem naturalem hominis ut homo est. Cognoscitur autem is finis per judicium synderesis. Quare ratio, qua prudentia utitur, recta, seu vera est ex conformitate, quam ultimatè habet cum hominis fine, seu cum judicio synderesis: eadem proportionaliter dicenda de Arte, cujus judicium verum dicitur, cum conformatur cum appetitu appetente bonum hominis naturale, * seu finem quem artis Idea præscribit.

l *Arist. 6. eth. 2. leg. S. Tho. 1. 2. q. 57. ar. 5. ad 3.*

* *leg. Caiet. 1. 2. q. 57. ar. 5.*

4. *In-*

4. *Inclinans ad recte statuendum per actum Imperij*) ut hæc melius intelligantur, intelligendus est ordo actuum tum voluntatis, tum intellectus, quibus homo progredi solet ad actionum praxim: principio autem explicandi sunt ipsi actus Appetitionis, seu prosecutionis actus in voluntate sunt, Voluntas, Intentio, Fruitio, Electio, Consensus, Usus. *m* Voluntas propriè dicitur ille actus, quo appetimus aliquod bonum absolutè, non referendo illud ad aliud bonum, quod bonum dicitur Finis, sive ex se referatur ad aliud, sive non referatur: quia à voluntate appetitur propter se, saltem in actu exercito. Denominatur autem ille actus voluntas, à potentia, à qua est, quia simplex est, & absolutè tendens à potentia in objectum. *n* Intentio, est actus voluntatis circa finem ab intellectu propositum ut prosequendum per aliqua media. Dicitur actus voluntatis, quia intendere est in aliud tendere; id autem motum dicit: movere autem se, & alias potentias ad finem prosequendum ad voluntatem spectat: quia finis habet rationem boni; bonum autem est objectum voluntatis. Dicitur esse circa finem, ut prosequendum per aliqua media: quia tendentia in aliquid tanquam in terminum, per media esse solet. *o* Fruitio, est delectatio de bono, quod possidetur. Delectatio autem de bono possesso, nihil aliud videtur esse, quàm quies quædam amoris; quare fruitio advo-

Voluntas.

m *Gregor. Arim. in* 1. *d.* 1. *q.* 1. *art.* 1. *Caiet.* 1. 2. *q.* 8. *in pr.*

Intentio.

n *S. Th.* 1. 2. *q.* 12. *ar.* 1.

Fruitio.

o *Aug.* 1. *de doct. Christiana c.* 4. & *lib.* 10. *de Tr. c.* 10. *S. Th.* 1. 2. *q.* 11. *ar.* 1.

ad voluntatem spectat, quia amor actus voluntatis est, confirmatur. Quia fruitio, ut & fructus, habent quandam rationem ultimi consequentis ad cæteras operationes. Habet autem magis rationem ultimi voluntatis actûs, quàm intellectus; cùm voluntatis actus non sit, nisi consequatur ad actum intellectûs. Atque hi tres actus, Voluntas, Intentio, Fruitio, sunt circa finem, sive sit finis ultimus, sive medius. Electio, propriè est ille actus, quo appetitus amplectitur illud medium, quod intellectus animadversis aliis mediis ad finem, concludit per discursum præ aliis esse amplectendum. Objectum ergò electionis est medium idque quod in nostra est potestate, ut habet Arist. 3. eth. 2. quia electio est de mediis ad finem prosequendum; non prosequimur autem finem, quem prosequi non est in nostra potestate: ex quo etiam colligitur electionem esse eorum, quæ per nos aguntur; quia finis vel est aliqua nostra actio, vel alia res, circa quam aliqua nostra actione versamur. Posset autem electionis nomen latiùs usurpari, ut eligi dicatur omne illud, quod ratio concludit esse aliis quomodocunque anteponendum; & sic etiam actiones per alios exercendæ possunt cadere in electionem; imò etiam res aliqua absolutè considerata abstrahendo ab actione, ut si quis deliberaret utra res sit perfectior in se, & amore dignior. Ex dictis colligitur, electionem,

Electio.

ctionem, licèt sit actus voluntatis circa medium; p connotare tamen duo, nempe & judicium intellectûs de medio ex multis eligendo, & actum intentionis circa finem per media prosequendum. Posset autem contingere, ut non sit nisi unicum medium ad aliquem finem, & ut intentio circa finem non sit actu cùm est actus appetitus circa medium; & in utroque casu non videtur negandum eam medii appetitionem esse veram electionem, modo ita praecesserit intentio finis, ut intelligatur implicitè in appetitione medii: non enim est appetitio medii ut medii (quod requiritur ad veram electionem) nisi id, quod appetitur, actu, vel virtute referatur in finem; quod fit per actualem, vel implicitam connotationem intentionis finis. q Consensus est actus voluntatis, quo illa se applicat ad id, quod est ei per consilium ab intellectu propositum tanquam expetendum. Idem autem videtur esse à parte rei consensus, quod electio; quia utraque est de medio, quod per consilium proponitur expetendum. Differunt autem ratione; quia eadem appetitio quatenus absolutè sequitur judicium intellectus, dicitur consensus: quatenus verò est potiùs hujus medii, quàm aliorum, aut simpliciter est circa medium, & quatenus connotat intentionem finis, electio appellatur. r Usus est actus voluntatis, quo illa potentias applicat ad operandum, & assumit aliquid

p *Arist.* 3. *eth.* c. 2.

Consensus.

q *S. Th.* 1. 2. q. 15.

Usus.

r *S. Th.* 1. 2. q. 16.

quid in facultatem suam: seu, est volitio efficax, qua volumus aliquam potentiam exercere operationem suam; ex quo intelligitur objectum usus esse medium, quia id, quod ad aliud refertur, medii rationem habet. Porrò potentiæ, quæ à voluntate applicantur, sunt tum intellectus, tum inferiores potentiæ, tum ipsamet voluntas. Quamvis autem & usus & electio sint circa medium; non sunt tamen semper idem actus, tum quia usus potest interdum esse ante electionem, ut cùm voluntas applicat intellectum ad consultandū de mediis; tum quia cùm usus est post electionem, potest contingere, ut factâ electione nondum applicetur potentia ad exequendum, seu operandum objectum electionis. Quod si quando contingit actum esse eundem electionis, & usus, ut cùm intellectus utrumque simul proponit, medium, & executionem ejus: tunc idem actus voluntatis erit electio, ut tendit in medium utile ad finem; usus, ut tendit efficaciter in executionem ejus, atque ut electio, spectat executionem præcisè ut medium; ut usus, directè tendit in potentiam, impellendo eam ad exercitium operationis. Jam ab hoc actu voluntatis, qui præcipuè, ac propriè usus est, denominantur etiam usus tum actus intellectûs, quo usus voluntatis dirigitur (intellectus enim judicio, & imperio suo voluntatem dirigit, ut potentiis utatur) tum operatio aliarum potentiarum,
quate-

quatenus dependet ab usu, seu applicatione voluntatis. Est & alius voluntatis actus, qui Velleitas appellatur: est autem *s* Velleitas complacentia quædam de actu voluntatis futuro sub conditione, id est, qui fieret si aliqua conditio adesset, vel si res esset possibilis; ut est is actus: Vellem volare, si fieri posset: qui actus est complacentia de voluntate volandi, quæ non est, sed futura esset, si volatus mihi esset possibilis. Veniamus nunc ad actus intellectûs, quibus ad actionum praxim progredimur: ii sunt, Consilium, seu Deliberatio, seu Consultatio, & Imperium. *t* Consilium duos actus habet, Quæstionem, seu Inquisitionem, & Judicium. Inquisitio, est actus, quo suppositâ intentione finis, ratiocinamur circa media, inquirendo illa, & examinando quid valeant ad finem. Judicium est actus, quo positâ inquisitione, per rationem concluditur quid sit agendum. *u* Materia, seu objectum Consultationis, ut docet Arist. 3. eth. cap. 3. est bonum contingens situm in potestate nostra, arduum, quæsitum ob finem. Bonum, *x* quia bonum omnia appetunt. Contingens, quia de iis, quæ aliter fieri non possunt, non est consultatio. Situm in nostra potestate; quia nemo mentis compos, consultat de rebus fortuitis, aut iis quæ pendent ex arbitrio aliorum, quod nos impedire non possumus. Arduum, quia de levioribus, vel facillimis, & notissimis, ut plurimum

Velleitas.

s *Greg. cent.* 10. 2. *d.* 2. *q.* 8. *c.* 2. *in fi.*

Consilium

t *Caiet.* 1. 2. *q.* 14. *ar.* 1.

u 6. *eth.* 9.

x *sup. q.* 1. *def.* 5.

rimum deliberat nemo. Quæsitum propter finem, nam de fine non est deliberatio: nisi ordinetur ad alium finem, & tunc se habet ut medium. Porrò ordo, quo deliberatio procedit, est Resolutorius, id est, ab effectu ad principium ipsius, nempe ab eo, quod est in executione ultimum, & in intentione habet rationem finis, & primi ad primum, à quo debet executio incipere, ut sequatur effectus, qui intenditur, id est, finis. Proposito n. fine aliquo, dubitat mens quid agendum ad illum assequendum, & inquirit varias vias, quo usque inveniatur potissima, & ibi sistit inquisitio; indéque incipit executio. Imperium, est actus intellectûs; quo cum intimatione quadam sibi homo proponit quid agendum sit. Qui actus differt à judicio, quia judicium dicit tantùm quid sit agendum, & exprimitur per verbum indicativi modi, Hoc est bonum, Hoc fugiendum: at Imperium est proximè, ac immediatè activum, & significatur per verbum Imperativi, Fac, &c. Quanquam autem ea intimatio est essentialiter actus intellectûs, quia intimare est ordinare, quod est cognitio exercitii, seu actus à potentia executiva in praxi ponendi: semper tamen est conjuncta cum actu voluntatis. Nihil n. præcipitur faciendum, nisi voluntas illud velit præcipi, ut omnes experimur: quare ea intimatio quoad exercitium, seu in genere causæ efficientis pendet à voluntate.

Imperium.

Non

Non enim format eam intimationem intellectus, nisi motus à voluntate. Movet autem voluntas, quatenus vult exire in actum secundum, seu elicitum volendi, & non potest (cùm ipsa sit cæca) nisi simul adsit cognitio objecti. Eo ergo modo, quo voluntas est principium sui actûs, est simul principium actus intellectus intimantis: ex quo sequitur, ut simul tempore sint actus volendi, & intimatio: sed voluntas in genere causæ efficientis, seu moventis est prior naturâ actu intimationis. Intimatio autem in genere causæ formalis est prior naturâ volitione, quia illam specificat: ex his colligimus, positâ intimatione, necessariò ex hypothesi poni actum voluntatis; quia simul uterque actus fit, & pendet ab eodem principio, nempe voluntate. z Porrò duplex ea intimatio est, altera quæ concomitatur omnem simpliciter actum voluntatis, necessaria voluntati ut exire possit in exercitium volendi, ut explicatum est. Altera, quæ consilium, & electionem consequitur; quæ intimatio executioni mandat, quod per electionem est volitum: atque hæc intimatio nobis est magis nota, quia fit post consultationem, multis priùs actibus præcedentibus: priorem autem vix advertimus, quia per eam nos determinamus ad appetendum simpliciter, vel intendendum finem, sive objectum. Rursum posterior intimatio duobus modis se habere potest: vel

z *Gregor. Valent. to. 2. d. 2. q. 12. p. 1.*

enim intimamus voluntati quid ab ipsa tantùm agendum sit, vel simul quid per ipsam sit agendum ab aliis potentiis. In hoc secundo modo intimationis sæpissimè contingit separari usum ab imperio, id est, non fieri actum usus, cùm fit actus imperii: quia non semper consequitur actus aliarum potentiarum ad imperium intellectus. Non potest autem dici propriè usus, nisi cum actu adest id, quo uti volumus; quod in casu posito est exercitium aliarum potentiarum; quod non adest cùm est actus imperii: ea porrò quæ imperantur, seu actui imperii subjiciuntur, sunt *a* 1. Omnes actus intellectûs, quoad exercitium. Pendent enim omnes à nostra libertate ut fiant. Quoad specificationem autem, id est, ut actus intellectûs sit assensus, vel dissensus, non pendent à nostro imperio ii, qui habent causas necessarias, & convincentes intellectum: nemo enim potest non assentiri primis principiis, & conclusionibus demonstratis per illa. Pendet autem à nostro arbitrio assentiri, vel dissentire cum non suppetit causa convincens: atque ita pendet à nobis relinquere opinionem magis probabilem, & adhærere minus probabili; nisi per errorem putemus rationes opinionis magis probabilis esse necessarias. 2. Imperari possunt actus voluntatis, ut patet experientia. 3. Actus appetitûs sensitivi imperantur quidem, sed non omni ex parte. Imperantur quatenus pendent ab imagi-

a *S. Th.* 1. 2. *q.* 17. *ar.* 5. 6. 7. 8. 9.

maginatione, quæ subest imperio rationis: quare adhibitâ, vel remotâ imaginatione possunt concitari, & removeri. Non omni ex parte imperantur, quatenus nobis invitis interdum concitantur, & nobis volentibus non concitantur. 4. Actus membrorum exteriorum, qui pendent à potentiis sensitivis, quantum est ex se, omnino subduntur imperio rationis, quia cùm non sint membra capacia cognitionis, non habent objectum, per quod removeantur ab obtemperando rationi: sed quatenus membra moventur immediatè per potentias sensitivas, potest contingere ut potentiis sensitivis non obtemperantibus rationi, neque membra obtemperent. Actus autem animæ vegetativæ non imperantur, nec membra ut pendent à potentiis ejus animæ; quia nihil est capax imperii, nisi capax sit apprehensionis: non est autem capax apprehensionis hæc anima. Quamvis autem actus hujus animæ, ut nutritio, non sint in nostra potestate, est tamen in nostra potestate applicatio appetitûs sensitivi, membrorum, & aliorum, quæ ad animæ vegetativæ actus pertinent. Jam verò sciendum, quamvis imperium strictò modo ita sumatur, ut hactenus explicatum est, sumi adhuc latiùs pro actu, quo superior aliquis imperat suo subdito, ut aliquis imperat suo subdito, ut aliquid faciat; atque hæc imperii significatio est primaria, ad quam analogiam dicit 1. Quivis actus voluntatis, aut ratio-

rationis, ex quo alius actus humanus consequatur; ita actus judicii, & omnis actus voluntatis, qui impellit ad alium actum, imperium appellari potest. Secundum hanc acceptionem solemus dicere unam virtutem alteri imperare, cùm ex unius virtutis actu, ut charitatis, impellimur ad exercendum actum alterius virtutis, ut Misericordiæ. 2. Analogiam ad imperium superioris dicit ea intimatio, quæ supra explicata est, quæ modo magis stricto Imperium appellatur. Hæc intimatio, cùm ad electionem consequitur, prudentiæ actus est, quam in propositione diximus inclinare ad rectè statuendum per actum imperii, &c. Quod antequam probemus, cognoscendus est ordo, qui est in actibus tum intellectûs, tum voluntatis, quibus ad electionem, & actionem progredimur. Actionem nunc voco actum ultimum voluntatis, qui consequitur ad imperium, quod fit post electionem & specificatur ab illo; item operationem quarumcunque potentiarum ab eo voluntatis actu pendentem. Ordo ergò actuum is est 1. Apprehensio finis, id est, rei alicujus absolutè secundum se. 2. Judicium, quòd ea res sit conveniens, id est, bona. 3. Voluntas, qua placet homini, sive probatur res ipsa. 4. Apprehensio, quòd ea res sit possibilis ad consequendum. 5. Intentio, quæ est appetitus eam rem consequendi. 6. Usus, quo voluntas applicat intellectum ad consultandum de me-

Actio.

de mediis : quanquam hic actus non est semper explicitus ; sed subintelligitur. 7. Consilium , quo consultantur media , & concluditur quod sit aliis praeferendum. 8. Consensus voluntatis ,& electio.9.Imperium , quo intimatur voluntati ut utatur potentiis executivis. 10. Usus,quo voluntas applicat efficaciter potentias ad executionem.11. Ipsa potentiarum executio,quæ,si per eam obtineatur finis,est realis consecutio ipsius. 12. Fruitio , sive delectatio, & quies appetitûs in re jam obtentâ. Ante omnem autem actum voluntatis, seu simul cum omni actu voluntatis est prior illa intimatio,de qua supra dictum est.In hoc actuum ordine ultimus actus, qui ad intellectũ spectat, est imperium, quod ad electionem consequitur : ad hoc imperium rectè formandum dicimus potissimam,ac formalem prudentiæ rationem positam esse. Probatur 1.ex Arist.6.eth.c.12.& 13.qui ait non posse quempiam prudentem esse nisi bonus sit. Hoc homini semper competit ratione imperii, quia hoc necessariam connexionem habet cum appetitu recto , à quo pendet , & cum actione recta voluntatis,quam specificat,ut supra explicatum est : non competit autem semper ratione aliorum actuum intellectûs, ut consilii,& judicii,quia consultare , & judicare bene etiam mali possunt. Præterea 6. eth. 9. Prudentia dicitur esse præceptiva,non indicativa.2.Prudentia de-

b *Arist. 6. eth. c. 1.* finitur *b* habitus vera cum ratione activus. Hoc munus immediatè exercetur per actum imperii, ergo ratio prudentiæ in primis convenit habitui, qui in hunc actum inclinat.

c *Arist. 6. eth. c. 5. S. Tho. 2. q. 47. ar. 8.* 3. *c* Si quis contra prudentiam peccet sciens, & volens, magis peccare censetur: si quis autem contra artem aliquam peccat, sciens, & volens, minus peccare putatur, quàm si peccet ignorans. Id scilicet ex eò contingit, quod actio artis propria est in judicando, cui opponitur ignorantia: prudentiæ autem actio in rectè imperando: imperio autem recto magis opponitur electio prava ex malitia, quàm ex ignorantia. Atque hæ rationes videntur sufficere in re morali. Porrò quia Arist. 6. eth. c 5. & 11. Consultationem, & judicium dicit esse actus prudentis; & solent prudentes dici, ac putari, qui rectè deliberant, ac judicant de agendis: ideò dicendum etiam actus consultationis, & judicii ad prudentiam pertinere; non quidem ad rationem formalem illius, ad quam spectat imperium, ut rationes allatæ suadent; sed ad rationem materialem, ut pertinet materia prima ad Physicam hominis essentiam; sive ad rationem potentialem, ut animæ potentiæ ad animam pertinent, quia ei deserviunt in operando.

d *Burid. 6. eth. q. 18.* *d* Dicendum ergò ut homo est quid compositum ex corpore, & anima rationali, & ut anima habet compositionem cum suis potentiis; ita perfectam prudentiam esse habitum quendam ex quatuor habitibus

bitibus compositum Eubulia, Synesi, Gno- Eubulia.
me, prudentia pressè sumpta; quorum tres
priores se habeant ut materia, vel partes po-
tentiales, ultimus ut pars formalis, & essen-
tia; illi enim ad hunc ordinantur, & huic
deserviunt *e* Eubulia est habitus, qui circa *e Arist. 6.*
rectam consultationem versatur. *f* Recta *eth. 9.*
autem consultatio est, quæ & bonum sibi *f Vid. Bu-*
finem proponit; & media ad illum asse- *rid. 6. q.* 18
quendum licita inquirit; nec præceps in
deliberando est, quod ex vehementi cupidi-
tate contingere solet; nec nimium tarda, sed
matura, ac lentè festinans; & tempestivè ad
consultandum accedit, ne rei benè gerendæ
occasio dilabatur. *g* Synesis, quæ & Perspi- Synesis.
cacia, est habitus inclinans ad rectè secun- *g Arist. 6.*
dum leges communes, & ordinarias judi- *eth.* 10.
candum de singularibus agibilibus quæ ca- *S. Tho. 2. 2.*
dunt sub imperium prudentiæ. *h* Gnome *q.* 51. *ar.* 3.
est habitus inclinans ad rectè de singulari- Gnome.
bus agibilibus judicandum præter commu- *h Arist. 6.*
nes regulas secundum altiora quædam prin- *eth.* 11.
cipia, seu secundum rationem naturalem, *S. Th. su-*
cùm lex alia deficit: ad hunc habitum spe- *pra ar.* 4.
ctat exempli causa judicium de non red-
dendo impugnatori patriæ deposito; & de
venia danda quibusdam erratis; & judicia,
quæ ex æquo, & bono feruntur. Hi tres ha-
bitus, & inter se, & à prudentia pressè sum-
pta, & à cæteris habitibus intellectualibus
distinguntur. Differunt inter se, & à pru-
dentia tum ratione objectorum, quæ diversa

inter

inter se sunt, & habentia peculiares difficultates, ut ex iis, quæ hactenus dicta sunt, intelligi potest; tum quia contingit interdum separari: accidit enim interdum aliquos esse benè consultivos, non judicativos; aliquos benè judicativos secundum communes leges, non secundum altiora principia; aliquos cùm hæc habeant, non tamen esse activos per actum Imperii, & cùm cætera sint illis faciliora, habere tamen magnam difficultatem in exeundo in actum actionis. Quid autem hi habitus differant à cæteris habitibus intellectualibus, clarè intelligitur ex iis, quæ supra in hanc primam propositionem diximus de intellectu speculativo, & practico. Nos in posterum cum sine addito prudentiam nominabimus, intelligi volumus aggregatum ex his quatuor habitibus, Eubulia, Synesi, Gnome, prudentia pressè sumpta. Solet etiam prudentia dici quæcunque veri cognitio, quæ humano studio comparari potest, sive ea sit practica, sive speculativa, quæ etiam sapientia nominari solet: sumitur interdum pro Ethica, seu scientia morali. Nobis de his amplis prudentiæ significationibus agendum non est. Nunc ultimas propos. particulas explicemus.

5. *Circa ea, quæ & bona, & mala homini sunt*) His verbis explicatur differentia, qua prudentia differt ab arte; de qua differentia dictum est §.2.

Nunc videndum esset an prudentia virtus

tus fit, & cujus generis, ſed de his commodiùs infra cùm de diviſione virtutum. Pergamus ad reliqua, quæ faciunt ad prudentię naturam meliùs intelligendam: ea ſunt, objectum, quod cauſæ formalis rationem habet, Finis, Subjectum, Efficiens, Proprietates.

II. PROPOSITIO.

De Objecto.

Prudentiæ obiectum eſt, Singulare agibile conforme appetitui recto, ſeu medium ad fines quos intendunt virtutes morales.

1. QUod i verſetur prudentia circa ſingularia probatur 1. autoritate Ariſtot. 6. eth. c. 8. ubi docet Juvenes non eſſe prudentes, quia in rebus ſingularibus prudentia verſatur, quarum cognitio uſu comparatur: & prudentiam non eſſe ſcientiam, quia ſcientia univerſalium eſt, prudentia ſingularium. 2. Ratione, quia prudentia eſt habitus activus: actio autem circa ſingularia verſatur; & quamvis ab omnibus ſingularibus abſtrahi poſſit conceptus communis: non reſpicit tamen prudentia, ut activa eſt, ſua objecta, ſecundùm illum conceptum, ſed ut ſingularia ſunt; quia tendit ad illorum exiſtentiam, quæ non eſt niſi cum determinatione rei, ac ſingularitate; quidquid enim

i *Vid. Burid. 6. eth. q.* 16.

existit, determinatum, ac singulare est. Non solùm autem secundum actum imperii, quod immediatè praxim attingit, prudentia circa singularia versatur; sed etiam secundùm actum deliberationis, & judicii: quia hi actus, quamvis interdum aliquid universale enuncient; necessarium tamen est ut ultimatè ad singularia descendant; cùm inquirendum sit, & judicium ferendum de mediis, quæ venire debent in praxim, quæ non possunt esse nisi singularia. Dicet quispiam, Legislatorum prudentiam circa universalia versari, quia leges, circa quas condendas eorum prudentia versatur, universale objectum habent. Respond. Legem, ut est objectum prudentiæ, quæ est in legislatore, esse quid singulare. Deliberat enim legislator an his, & his circumstantiis positis hæc lex condenda sit, & statuit esse condendam: totum autem hoc singulare quid est; ut autem lex habet ordinem ad alios, quos dirigit, ipsa particulare objectum cùm sit ad legislatorem comparata, habet objectum universale, quia in communi præcipit quid agendum sit.

2. Quod objectum prudentiæ sit agibile, intelligitur ex iis, quæ supra diximus prop. 1. §. 4. cùm electionis, & consilii rationes explicaremus. Porrò singulare agibile dicit contingentiam; quia quod agibile est, potest esse, & non esse. Quod autem contingens est, pendet ab agente, loco, tempore,

pore, fine, & aliis, quæ circumstantiæ nominantur. Quare singulare agibile non solum dicit id, quod cadit sub actionem, sed etiam omnes ejus circumstantias de his infra dicetur q. 5.

3. Ratio formalis objecti prudentiæ est conformitas cum appetitu recto, ut explicavimus prop. 1. §. 3. Rectitudo autem, cui debet conformari objectum prudentiæ, est illa quam habet appetitus ex habituali prosecutione finium, quos synderesis præscribit. Media enim debent esse conformia fini, ad quem tendunt. Prudentia autem versatur circa media, ut mox explicabimus.

4. Dicimus objectum prudentiæ esse media ad fines, quos intendunt virtutes morales *k* 1. Quia hæc est differentia inter synderesim, & prudentiam, quod cùm utraque sit habitus intellectualis, qui versatur circa agibile, illa fines virtutibus moralibus præscribit, *l* hæc media; ut explicavimus prop. 1. §. 2. 2. Quia docet Aristot. 6. eth. c. 12. Virtutum moralium objectum esse finem, prudentiæ media: *Opus*, inquit, *& ex prudentia, & ex morali virtute perficitur: virtus enim propositum scopum, Prudentia, qua ad ipsum tendunt, recta efficit.* & c. 13. *Perspicuum*, inquit, *est & prudentia esse opus, & sine prudentia & virtute esse electionem rectam non posse: eo quod hoc finem; illa, qua ad finem tendunt, ut agamus, facit.* 3. Quia ex Aristot. 6. eth. cap. 5. & 7.

k *Valen. t.* 3. *d* 4. *q.* 1. *p.* 3.

l *S. Tho.* 2. 2. *q.* 42. *ar.* 6.

Prudentia circa ea versatur, quæ in consultationem cadunt, & non cadunt in consultationem, quæ non possunt aliter se habere: at fines non possunt aliter se habere; & certi sunt, cùm tamen quæ in consultationem cadunt, sint dubia. Prudentia ergò non versatur circa fines, sed circa media: quod Aristot. apertè docet 6. eth. c. 7. dum ait, *Prudentiam non esse de ijs, quorum finis aliquis non est*.

5. Sciendum autem duplex esse genus mediorum: alia enim media sunt extrinseca fini; alia intrinseca, ut sunt actiones, & actionum materia, in quibus ut in subjecto est ipsa formalis ratio, ac bonitas finis. *m* Subjectum enim, seu materia ordinatur ad formam suam tanquam in finem, propter quem est, ut quoddam medium. Circa utrumque mediorum genus prudentia versatur; circa extrinseca, dirigendo illa ad finem; *n* circa intrinseca, determinando in casibus particularibus quæ sit cujusque virtutis mediocritas, seu medium inter excessum, & defectum: ex quibus fit, ut licet finis non sit directè objectum prudentiæ; respiciatur tamen à prudentia ut terminus, ad quem dirigit media congruentia; atque ab illa subjectivè attingatur, licet non formaliter, ratione materiæ, quam prudentia præscribit. Formaliter autem attingere finem, ac directè, esset ejus rationem formalem præscribere, ac definire: quod prudenm

m *Caiet*. 2. 2. q. 47. ar. 6.

n *Arist*. 2. eth. c. 6. S. Tho. *supra ar*. 7.

den-

dentia ſupponit factum per ſyndereſin, ut ſcientiæ habitus prima principia, quibus in ratiocinando utitur, ſupponit per intellectus habitum apprehenſa.

Atque hæc de Prudentiæ objecto, ac fine; ex quibus intelligi poteſt quæ ſit in Prudentia Methodus. Progrediendum enim eſt ex fine ad inquiſitionem mediorum illi congruentium; & hinc ad judicium medii præ aliis eligendi; indéque ad actum imperii. *Methodus Prudentiæ.*

III. PROPOSITIO.

De Subjecto.

Prudentia vera, & perfecta in ſolis bonis reperitur; in Iuvenibus autem perfecta eſſe non poteſt.

VEra Prudentia dicitur, quæ virtus eſt, Falſa, quæ non ad bonum, ſed ad malum finem, per imitationem veræ Prudentiæ, ſolerter, & providè idonea media adhibet. Prudentia perfecta eſt tum ratione actûs, quia non ſiſtit tantùm in conſilio, & judicio, ſed ad imperium efficax progreditur; tum ratione finis, quia non in una tantùm actione, aut negotio bonum finem ſibi proponit, ſed in toto humanę vitæ inſtituto. *o* Hanc veram, & perfectam Prudentiam dicimus non reperiri

o *Valent.* 1.2.*d.*5 *q.* 7.*p.*2.

in

in hominibus malis, sed tantùm in bonis, id est, in iis, qui habet in appetitu omnes habitus virtutum moralium, saltem præcipuarum & quæ ad omnes pertinere possunt. Probatur, 1. Quia ad perfectam Prudentiam spectat in quovis casu de quovis agibili secundùm rectam rationem in particulari constituere: at experientia docet, & Aristot. 3. eth. c. 4. ita unumquemque solere in particulari aliquid sibi bonum esse judicare, ut est effectus ad aliud, ergò nisi ad omne bonum agibile sit affectus, quod habetur per virtutes morales, per quas homo bonus fit, non potest circa quodvis agibile prudenter in quovis casu judicare. Confirmatur, quia ut Prudentia rectè præfigat media uni virtuti, debet spectare fines aliarum virtutum, ne illis ullâ ratione ea media sint disconvenientia; alioquin ea essent deferenda, quippe non consona rationi: at, ut rectum judicium de ea disconvenientia feratur, debet homo esse etiam benè affectus erga fines aliarum virtutum: ergò perfecta bonitas requiritur in homine, ut perfectè prudens sit. Probatur 2. Quuia actus imperii rectus semper est conjunctus cum actu appetitûs recto: ut intelligitur ex iis, quæ suprà dicta sunt Prop. 1. §. 4. de Imperio, ergò Prudentia, quæ in omnem hominis actionem se extendit, qualis est prudentia perfecta, est cum appetitu recto circa omnem actionem,
qualis

qualis appetitus in solis bonis reperitur. Prudentiam autem veram imperfectam possunt etiam mali habere, ut patet experientia, nempe eam, quæ sistat in solo Consilio, & Judicio, aut unum aliquem particularem finem respiciat.

Quòd Prudentia perfecta in Euvenibus non possit, docet Aristot. 6. eth. c. 8. & ejus ratio est, quia Prudentia est habitus, qui versatur circa singularia, ut diximus Prop. 2. ergò acquiritur per actus frebuentatos circa singularia; qui actus alio nomine dicuntur experientia: at experientiam circa omnes casus particulares qualem perfecta Prudentia requirit, longitudo temporis affert, quæ proinde in Juvenibus esse non potest, ergò nec perfecta prudentia: & quamvis seniorum doctrina multum juvet; experientia tamen opus est, ut prudentia existat perfectat.

Quid autem de subditis dicendum? An ii possunt esse prudentia præditi? Videtur enim negare Arist. 3. Polit. cap. 3. *Prudentia*, inquit, *propria virtus est præsidentis; nam cætera quidem virtutes videntur communes tam eorum, qui præsunt, quàm eorum, qui subsunt: at prudentia non est virtus ejus, qui subsit, sed opinio vera; qui enim subest, ut is est, qui fistulam facit; qui verò præest, ut is qui utitur fistulâ.* Dicendum videtur in subditis non esse prudentiam quatenus subditi sunt, id est, quo ad

ad meram exequutionem imperii, quod eis fit à superiore: nam proprius prudentiæ actus est imperium, ut suprà dictum est; subditi autem ut sic, non habent actum imperii; sed tantùm executionem quamvis ut sic, habeant opinionem veram, id est, judicium verum de iis, quæ superior imperat; quod judicium requiritur in subdito, id est, ut executioni mandet imperata. In subditis autem, non ut subditi sunt modo explicato, sed ut pars Reipublicæ, bonum commune spectantes, & ut particulares homines spectantes bonum morale proprium, potest esse vera prudentia tum politica, tum monastica, de quibus infrà: nihil enim impedit.

IV. PROPOSITIO.

De Principio efficiente.

Prudentia principia, Natura, Experientia, Affectus rectus.

PRudentiæ principia, ex quibus ipsa oritur, & per quæ crescit, & conservatur, plura sunt. p 1. Natura, tum ratione synderesis, quæ circa universalia principia practica versatur, quibus prudentia utitur ad majorem propositionem formandam in suo syllogismo, per quem concludit, ac statuit de particularibus agendis, tum ratione

p *Valent. t. 3. d. 4. q. 1. p 5.*

tione temperamenti, quod in quibusdam
est aptius, quam in aliis & ad consultan-
dum, & ad judicandum, & *q* ad virtutes q *S.Tho.1.*
quasdam morales, cum quibus *r* ut suprà *2.q.63. ar.*
diximus, prudentia connexionem habet; *3.*
tum ratione provectæ ætatis, quæ ob diu- r *Prop.3.*
turnum experimentum magnum habet ad
prudentiam præsidium. 2. Prudentiæ prin-
cipium est *s* experientia, quæ de simili- s *Arist. 6.*
bus, aut dissimilibus casibus docet simili, *eth. c.8. &*
aut dissimili modo judicare. Ad hoc prin- *11.*
cipium attinet *t* exemplum bonum, & e- t *Idem ib.*
ruditio Seniorum, ac sapientium, qui suâ *cap. 11. S.*
experientiâ, & sapientiâ juniorum expe- *Greg. Na-*
rientiam supplent: hoc principio prudentia *zianz. ora.*
utitur ad minorem sui syllogismi proposi- *ad Nico-*
tionem formandam. 3. Principium est, *bulum*
Rectus appetitus affectus, qui magnâ ex *Cassian.*
parte pendet à virtutibus moralibus; ab eo *col. 2. c.*
autem prudentia pendet, tum quo ad deli- *10. Scrip.*
berationem, & judicium, tum quoad im- *Prov. 3.*
perium, *u* ut suprà diximus. Quare cùm *Eccles. 6.*
effectus hi appetitu pergunt esse pravi, u *Prop. 3.*
prudentia corrumpitur, præsertim circa
præcipuum ejus actum, quod est imperium.
In quo *x* prudentia differt ab Arte; quia
cùm Artis præcipuus actus sit judicium, x *6. eth. 5.*
quod ex experientia pendet, ac memoria
singularium, Habitus Artis proprius obli-
vione, non pravitate affectus aufertur.

V. PRO-

V. PROPOSITIO.

De Prudentiæ Proprietatibus.

Duæ videntur esse Prudentiæ, ut circa imperii actum versatur, præcipuæ proprietates, Conformitas cum appetitu recto rectitudine morali, & Solicitudo.

PRo prima proprietate sciendum omnem actum, & habitum intellectus habere conformitatem cum suo objecto, quia est expressa repræsentatio illius: & hæc conformitas dicitur veritas, de qua in Logica, & Metaphysica disputari solet: sed præter hanc conformitatem cum objecto; habet actus rectus imperii conformitatem cum appetitu recto, id est, cum appetitu appetente, & intendente Bonum; quia cùm ille actus imperii versetur circa media; media autem debeant esse fini congruentia: tunc censetur ille actus esse rectus, cùm est circa medium ad finem, seu bonum, quod appetitur ab appetitu: si enim esset de medio, quod esset conforme alteri fini, non esset actus prudens, ac proinde nec rectus; esset autem rectus, etiam si à parte rei medium non esset conforme fini, modo secundùm rectas regulas rationis judicetur conforme fini; rectitudo ergò actus

actus imperii sumenda est ex ordine ad appetitum. y Quod quia etiam in Arte reperiri debet, nempe ut artis imperium conforme sit fini, qui intenditur; ideò in Propositione addidimus ea verba (Rectitudine morali.) Moralis rectitudo est in appetitu; cùm appetitur bonum morale, id est, bonum homini ut homo est. Proprium ergò prudentiæ est habere conformitatem cum appetitu recto rectitudine morali; cùm Artis proprium sit habere conformitatem cum appetitu recto rectitudine naturali, dum aliquod naturale honestum appetitur. Ratio porrò, cur actus prudentiæ sit rectus, & verus cùm conformatur cum appetitu recto, etiam si à parte rei medium non sit conforme fini, ea videtur esse: Quia homo est agens intellectuale, quod agit cognoscendo; ac proinde dirigit media ad finem, cognoscendo conformitatem mediorum cum fine. Quare conformitas mediorum cum fine desumenda est, non à mediis, & fine ut sunt à parte rei, sed ut sunt sub hominis cognitione. Recta ergò, ac vera est directio mediorum ad finem, etiam si à parte rei non sit conformitas eorum cum fine, modò cognitio conformitatis sit rationalis, id est, formata secundùm regulas rectas rationis: is enim est modus agendi humanus.

y *Valent. tom.2.d.5. q.3.p.2.*

Quod autem prudentiæ proprietas, ut ad imperium inclinat, sit Solicitudo, id est,

cele-

celeritas in operando, & exequendo id, quod est consultatum à ratione, & definitum per actum judicii, docet Arist. ex aliorum sententia, quam non improbat, cùm 6. eth. 9. ait, Citò agenda esse, quæ consultaveris; tardè verò, ac diu consultandum: docet S. Thom. 2.2. q. 47. art. 9. & probatur ratione. Nam cùm quid rectè in particulari consultatum, & definitum est, nihil superest, nisi ut fiat. Pertinet ergò ad munus, laudémque prudentiæ, sine inutili mora, illud voluntati, ac executivæ potentiæ proponere efficaciter per imperium, ut executioni mandetur. Cavendum est tamen ab inquietudine mentis circa superflua, & inutilia; circa quæ tarditas potiùs laudatur, & cunctatio, qualis in Magnanimo esse solet, ut indicat Arist. 4. eth. c. 3.

VI. PROPOSITIO.

De Potentialibus Prudentiæ partibus.

Prudentiæ partes potentiales tres, Eubulia, Synesis, Gnome.

QUæ ad hujus Propositionis explicationem faciunt, petenda sunt ex explicatione Prop. 1. §. 4. in fine, ubi habentur singularum partium rationes, & differentiæ; & innuitur ratio cur potentiales appellentur,

pellentur, nempe quia respectu prudentiæ pressè sumptæ habent se ut potentia ad actum, seu materia ad formam, à qua perficitur: actus enim illarum ordinantur ad actum imperii, ut ad ultimum, à quo perficiuntur in esse practico: vel habent se ut potentiæ ad essentiam; quia actus earum deserviunt imperio, qui est actus prudentiæ pressè sumptæ, ut potentiæ deserviunt essentiæ.

His potentialibus partibus proximis, & immediatis, adjungi possunt tres aliæ magis remotæ, Physica, Dialectica, Rhetorica, quia ratiocinatio ex demonstratione, quæ pertinet ad Physicam generatim dictam, & ratiocinatio ex probabilibus, quæ pertinet ad Dialecticam; & ratiocinatio ex conjecturis, quæ pertinet ad Rhetoricam, nonnunquam ad imperiū ordinantur, atq; ita prudentiæ deserviunt pressè sumptæ.

VII. PROPOSITIO.

De Prudentiæ partibus integralibus.

Prudentiæ partes integrales octo, Memoria, Intelligentia, Docilitas, Solertia, Ratio, Providentia, Circumspectio, Cautio.

z HAs partes numerat S. Th. 2. 2. q. 48. Dicuntur autem integrales non propriè, sed per similitudinem quandam. Nam

z *Vide Burid. 6. eth. q.* 18.

Nam ut partes integrales alicujus corporis propriè dicuntur eæ, sine quibus corpus non constat perfectum: ita partes integrales prudentiæ dici possunt eæ mentis functiones, sine quibus non est perfectus usus prudentiæ.

Memoria, est Cognitio præteritorum. Quod hæc requiratur ad perfectum usum prudentiæ probatur, *a* quia prudentia pendet ex experientia, ut Prop. 4. dictum est: experientia est habitus ex frequentatis experimentis relictus: *b* experimentum autem ex pluribus memoriis pendet, id est, ex pluribus cognitionibus singularium, quæ eodem modo contigerunt. Hinc fit, ut qui sunt malè memores, sint minùs prudentes; ut in senibus decrepitis contigere solet. Præcepta ad memoriam firmandam *c* legi possunt apud S. Thom. 2. 2. q. 49. ar. 1. ad 1.

a *S. Tho.* 2. 2. q. 49. *ar.* 1.

b *Arist.* 1. *Met.* c. 1.

c *Vid. etiam Valēt.* t. 3. d. 4. q. 3. p. 2.

Intelligentia, est Cognitio præsentium. Hæc cognitio & habitus ad hanc cognitionem inclinans, & Intelligentia sive Intellectus dicitur, & Mens, & Sensus Mens, & Intellectus, quia immediatè cognoscit singularia contingentia, sine discursu. Appellatur autem Sensus, etiam si ad intellectivam animæ partem pertineat, quia versatur circa singularia contingentia, circa quæ versantur potentiæ sensitivæ. Intellectus hoc modo acceptus differt ab intellectu, quem suprà Prop. 1. §. 2. inter quinq; habitus

habitus intellectuales, qui ad verum inclinant, primo loco numeravimus; quia ille est de objecto universali, quod aliter se habere non potest; hic autem de singulari, & contingente; *d* Ille de primis principiis, hic de extremis; ille, ut Synderesim complectitur, seu ut est de primis principiis practicis, est de fine in communi; hic de fine in individuo; ille contradistinguitur à prudentia, hic prudentiæ pars est. Non potest autem esse perfectus usus prudentiæ sine hoc intellectu, quia non potest esse perfectum judicium de agendis, & praxis singularium, nisi intellectus rectum sensum habeat de illis: *e* ut enim fines universales, ita & particulares se habent ut principia, è quibus deducitur praxis circa illos.

d *Arist.* 6. *eth.c.* 11:

e *Arist. ib. S.Tho.*2.2.*q.*49.*ar.* 2.

Docilitas, est Cognitio per alterius doctrinam, sive Habitus inclinans ad suscipiendam eruditionem aliorum. Suscipitur autem illa vel voce, vel scriptis libris. Docilitatem hanc requiri ad perfectam prudentiam intelligitur ex dictis Prop. 4. *e* Docilitas secundùm aptitudinem est à natura; sed perficitur studio, dum sollicitè, frequenter, ac reverenter inducitur animus ad audiendum, aut legendum documenta majorum, nec ea ex ignavia, vel superbia negliguntur.

e *S. Thom. ib. ar.* 3. *ad* 2.

Solertia, est Cognitio per propriam inventionem benè conjectando; seu *f* Bona, & velox conjectatio, seu Habitus inclinans ad

f *Arist.* 6. *eth. c.* 9. *S.Th. suprà art.* 4.

ad repentè inveniendùm quod congruit. Differt à consultatione, quia illa est cum ratiocinatione; Conjectatio autem non ratiocinatur. Juvat autem prudentiam, quia juvat rectam Consultationem. Cùm enim particularia, circa quæ prudentia versatur, non sint satis nota, conjecturis quoque in illorum dijudicatione utendum est.

Ratio, est Cognitio per illationem unius ex alio, seu Habitus ad benè argumentandum inclinans. Pendet autem ex illa perfectus prudentiæ usus, tum quia prudentia versatur circa singularia, quæ non sunt satis per se nota; quare oportet illa per alia notiora cognosci; *g* tum quia consultatio, quæ est prudentiæ pars potentialis, non est sine ratiocinatione.

g *Arist.* 6. *eth.* 10. *S. Tho. suprà ar.* 5.

h Providentia est ordinatio aptorum mediorum ad finem, seu Habitus ad hanc ordinationem inclinans. Differt ab imperio, quia providentia formaliter posita est in ordinandis ad finem mediis rectè consultatis, & judicatis; imperium autem positum est in præcipiendo executionem hujus ordinis. Quia verò hoc præceptum, qui est præcipuus prudentiæ actus, supponit ordinationem, ideò providentia est pars valdè necessaria prudentiæ: est pars præcipua, quia juvat actum præcipuum; & ideò solet interdum prudentia denominationem sumere ex hac principali parte integrante

tegrante imperium, & appellari providentia.

Circumspectio, est accurata consideratio circumstantiarum. i Quæ necessaria est ad perfectam prudentiam; quia prudentia versatur circa singularia contingentia, quæ ut habeant debitam mediorum convenientiam cum fine, pendet à circumstantiis; necessaria ergò est non solùm providentia, quæ ordinat media ad finem; sed etiam circumspectio, quæ comparat id, quod ad finem ordinatur, etiam cum iis, quæ illud circumstant.

Cautio, est provisio quædam, & machinatio adversus mala contraria, quæ obstare bonis consiliis possint: k est necessaria prudentiæ, quia in contingentibus operabilibus, circa quæ prudentia versatur, bona plerúmque impediuntur à malis, & mala habent bonorum speciem: quibus cautione occurritur.

i S. Th. 2. 2. q. 49. a. 7.

k S Thom. ib. ar. 8.

VIII. PROPOSITIO.

De Prudentiæ partibus subjectivis.

Partes prudentiæ subjectivæ, id est, de quibus prudentia prædicatur, ut de speciebus sibi subjectis, duæ sunt, nempe m Prudentia particularis, quæ versatur circa bonum particulare proprium; & Gubernativa

l Arist. 6. eth. c. 8.

m Contrarium sentit Burid. 6. eth. q. 14. & 15.

nativa multitudinis, quæ per se versatur circa bonum commune aliorum. Rursum Gubernativa quatuor habet species subjectas: Prudentiam militarem, quæ versatur circa bonum commune exercitus; Oeconomicam, quæ versatur circa bonum commune Domus, Politicam regnativam quæ est in Principe circa bonum commune Civitatis, vel Regni; Politicam simpliciter dictam, quæ est in subditis circa idem bonum commune civitatis, vel Regni.

HÆc prudentiæ divisio facilè intelligitur ex ipsius prudentiæ ratione: est enim præceptiva, & ordinativa mediorum ad finem, atque ad hoc utitur deliberatione, ac judicio. Contingit autem media, ac proinde actus prudentiæ, qui circa illa versantur, & ab illis specificantur diversa esse pro diversitate boni, ad quod ordinantur: valdè autem diversum est bonum proprium cujúsque à bono communitatis: n ergò & præcepto, ac regimen, id est, prudentia circa media ad hæc duo bona, diversa est. Rursum diversa est ratio gubernandi familiam, & exercitum, & Rempublicam, & gubernandi seipsum in ordine ad bonum Reip. o & in obediendo principantibus; & hæc non sunt ejusdem laudis, & difficultatis, sed omninò diversarum; & ratio se rectè habendi in his pendere ex experientiis inter se diversis, ergò

n *S. Th.* 2. 2. *q.* 50. *a.* 1.

o *Idem a.* 2.

& diversæ sunt prudentiæ species, quæ circa hæc versantur. Ab omnibus autem his speciebus abstrahitur ratio prudentiæ in communi, quæ 6. eth. c. 5. definitur generatim, Recta ratio agibilium. Dices: Rectè consiliari, & agere circa bonum commune, est de perfectione maxima ipsius agentis, ergò est bonum agenti, ergò eadem prudentia specie est, quæ versatur circa bonum particulare, & bonum commune. Respon. Prudentiam diversificari specie ex bono, quod spectatur in agendo: cum autem prudenter agitur circa bonum commune, spectatur absolutè bonum commune, non particulare. Quare licèt ex hac actione perficiatur ipse agens; quia tamen in agendo, eam perfectionem non spectat per se, sed bonum commune: ideò diversa est prudentia à prudentia particulari. Præterea satis est ad diversificandam prudentiam Ratio directiva diversa circa diversa agibilia, ut suprà dictum est, quæ non habent connexionem debitam ad constituendum unam specie prudentiam. Quæ ratio diversi agibilis facit ut distinctâ specie sit politica in subditis, à regnativa, licèt utraque spectet idem bonum commune; quia prudentia versatur circa agibilia; ergò ab his specificatur.

2. Porrò sæpè contingit prudentiam, ut habet pro objecto bonum particulare, proprium operantis, ratione illius boni spe-

ctare bonum commune; ut contingit decernere cuinam potiùs agibili sit huic vacandum hîc, & nunc, particulari ne, an communi: regni, vel domus, vel exercitus, quia vacare cuivis agibili ex his potest esse vel bonum, vel meliùs ipsi operanti consideratis circumstantiis personæ, temporis, &c. Quatenus ergò prudentia spectat hoc modo bonum commune, una virtus est specie specialissima, estq; ipsa prudentia particularis, quæ sub formali ratione boni ipsius operantis complectitur materialiter objecta quatuor prudentiarum universaliũ.

3. Posset quis putare prudentiam ut est circa bonum particulare operantis, & recta ratio agibilium particularium, non esse speciem ultimam, sed genus ad tres Prudentias, quia triplex est genus agibilium particularium triplicem virtutem moralem distinguentium, Justitiam, Fortitudinem, Temperantiam, ergò & triplex ratio horum agibilium, id est, *p* triplex prudentia particularis.

p *Valent. 1.2.d. 4. q. 1. p. 2.*

Dicendum tamen Prudentiam particularem non esse nisi unam specie: nam virtutes morales multiplicantur specie tum ratione subjectorum, ad quæ ordinantur, quæ sunt tria voluntas, appetitus irascibilis, & appetitus concupiscibilis; tum ratione difficultatum quæ speciales sunt in singulis objectis, quorum unum non dependet ab alio: at prudentia ad unum

sub-

subjectum ordinatur, nempe intellectum; & ejus difficultas sola est in attingendo vero practico, quæ eodem modo se habet in quibusvis materiis; si qua in hoc difficultatis diversitas est, ea provenit ex variis affectionibus appetituum, quæ impediunt rectum intellectûs consilium, & imperium, quæ difficultates superantur à virtutibus moralibus: præterea ut perfectum judicium feratur de agibili unius virtutis moralis, sæpè pendet ex consideratione agibilium, quæ spectant ad alias virtutes: hinc fit, ut non possint distingui plures prudentiæ ratione objectorum, quia objectum semper est unum, seu sub una ratione, nempe agibile rectum, quod ratione circumstantiarum complectitur omnia objecta virtutum moralium, q ex quo intelligitur cur ars non sit unâ specie, ut prudentia particularis, sed multiplex: quia artium objecta non habent connexionem inter se; quam habent objecta prudentiæ.

q *Vid. Burid. 6. eth. q. 13.*

QVÆSTIO QVINTA.

De Ratione Singularitatis, quæ est in objecto Prudentiæ: sive De Circumstantiis.

DIctum est suprà q. 4. Prop. 2. objectum prudentiæ esse agibile singulare; videndum

dum ergò nunc est quid ea singularitas sit. Hujus autem cognitio utilis etiam erit ad Spontanei rationem meliùs intelligendam, quæ maximè ad Moralis doctrinæ objectum attinet, ut intelligitur ex iis, quæ in q. 3. disputata sunt. *a* Spontaneum autem definitur, *Cujus principium est in eo, qui agit, particularia cognoscente, in quibus actio consistit.* Intelligitur ergò spontaneum ex particularium, seu singularium explicatione, quæ Theologi Circumstantias appellant.

a 3. *Eth. c.* 1.

PRIMA PROPOSITIO.

Circumstantiæ octo, b *Quis, Quid, Circa quid, Quo, Cur, Quomodo, Vbi, Quando.*

b S.Th. 1. 2. q. 7. ar. 3. Arist. 3. Eth. c. 1.

HÆ circumstantiæ versu efferri solent.
„*Quis, Quid, Vbi, Quibus auxilus, Cur, Quomodo, Quando.*

Circumstantiæ dicuntur comparatæ ad humanum actum, quia non sunt ipse principalis actus, sed ad ipsum spectant, ut accidentia quædam, seu *c* Adjuncta. Habent autem respectum ad ipsum, & ad ipsum adjunguntur, vel ut causa efficiens ipsius, vel ut objectum, vel ut subjectum, vel ut instrumentum, vel ut finis, vel ut modus, vel ut locus, vel ut tempus. Si in agendo harum circumstantiarum aliqua ignoretur

c *Cic. in Top. & in Partit.*

igno-

ignorantia, quæ dicitur Antecedens; id quod per actionem fit, respectu illius circumstantiæ ignoratæ, invitum, & involuntarium est: quia nihil est volitum, quod non sit cognitum, ut dictum est quæst. 3. Prop. 1. Necessarium porrò est ad prudenter agendum, singulas actionis circumstantias attentè considerare, ac perpendere Nunc singulas explicemus.

Quis, personam significat, quæ agit: ad rationem hujus circumstantiæ spectat agentis conditio, ut quòd sit doctus, vel indoctus; superior, vel subditus; nobilis vel ignobilis, &c. Hanc circumstantiam non ignorat is, qui agit, nisi mentis compos non sit.

Quid, est rationis effectus, seu immediatum objectum. Ignoratur hæc circumstantia, cùm quis putans se aliquid facere, efficit aliud; ut qui volens catapultæ, seu balistæ usum, & feriendi rationem alteri ostendere, amicum percutit, dum in eâ tractatione spiculum manu fugit.

Circa quid, seu *In quo*, est materia sive subjectum, in quo versatur actio: ut interfectio circa feram, vel amicum, vel hostem.

Quo, significat instrumentum.

Cur, est finis, & cujus gratia fit actio: non finis immediatus, quia is est idem cum objecto actionis; sed mediatus, ad quem actio & actionis objectum ordinatur sive

ex se, sive ab operante. Hæc circumstantia interdum ignoratur, ut cùm quis sanare volens, occidit: contingit autem ignorari ex ignorantia conditionis, quæ est in medio, ut cùm ignoratur medicinam, quæ adhibetur ad sanandum, habere vim occidendi.

Quomodo, significat actionis modum: qualis est in Percussione levitas, vel vehementia.

Vbi, est locus, in quo fit actio: loci conditiones considerari solent, ut an sacer sit; an prophanus, an frequens, &c.

Quando, tempus significat.

Inter has circumstantias non numeratur, quoties, seu numerus actionis; quia numerus non est actionum circumstantia, sed ipsæ plures actiones, ac actionum substantia. *d* Præcipuum autem in his actuum moralium circumstantiis locum obtinet finis; quia moralitatem habet actio ex eo quod est voluntaria voluntatis autem motivum, & objectum, est finis, à quo etiam habent immediata actionum objecta ut appetantur, ac proinde voluntaria sint. Quicquid enim appetitur, aut per se appetitur, aut propter aliud: quod per se appetitur, rationem finis habet; quod propter aliud, rationem appetibilitatis habet à fine. Præcipua ergo circumstantia est finis, quippe qui & ad causam efficientem spectat, & ad formalem Moralitatis.

d S. Th. 1. 2. *q.* 7. *ar.* 4.

Se-

Secundum locum habet, quid, seu obje-ctum; quia ipsam actionis substantiam specificat.

Ad clariorem eorum, quæ de Circumstantiis disputari solent intelligentiam, *e* sciendum est circumstantias posse comparari, vel cum actu interno voluntatis, vel cum actione exteriore, quæ est objectum actûs interni. Respectu actionis exterioris circumstantiæ habent simpliciter rationem circumstantiarum, quia se habent ut accidentia illius, ut explicatum est. Respectu autem actûs interni habent duplicem rationem, nempe tum objecti, quia sunt per illum actum volitæ; & integrant cum actione unum completum objectum illius actûs, tum circumstantiarum, seu accidentium, si comparentur cum ea ratione, seu specificatione actûs interni, quæ sumitur ex actione interna: quale enim est objectum, talis est actus, qui ab eo specificatur: at in toto objecto actûs interni, quod est aggregatum ex actione, & circumstantiis, actio se habet ut substantia, circumstantiæ ut accidentia, ergò eæ specificationes actûs interni, quæ sumuntur ex circumstantiis, habent se ut circumstantiæ, & accidentia respectu specificationis quæ sumitur ex actione.

e *Valent. t.2.d.2.q. 14.p.2.*

II. PROPOSITIO.

Singularitas objecti moralis, circa quod prudentia versatur, est ipsa principalis ratio ejus, quod fit cum connotatione circumstantiarum.

QUod id quod fit, seu actionum humanarum effecta connectent circumstantias, nullum est dubium; quia contingentia sunt: contingentia autem cùm fiunt, & causam efficientem connotant, & finem &c. Quod autem actionis circumstantiæ ad objecti moralis singularitatem spectent, & innuit Arist. 3. eth. cap. 1. cùm Spontaneum definit, cujus principium est in eo, qui agit, particularia cognoscente, in quibus actio consistit: particularium autem nomine intelligit circumstantias, ut clarè colligitur ex toto contextu, & probatur ratione. Nam singularitas in aliqua re nihil aliud est, quàm ipsa entitatis rei determinatio: objectum autem morale in ratione objecti moralis, id est, voliti à voluntate cum animadvertentia rationis, in sua determinatione, ut sit tale determinatum volitum, non solùm includit effectum, qui per actionem fit, sed etiam circumstantias; quia rationale agens non solùm considerare debet effectum actionis,

sed

ſed etiam circumſtantias; quare cùm vult effectum, vult etiam, aut ſaltem intelligitur velle etiam circumſtantias illius: ergò etiam circumſtantiæ ingrediuntur rationem objecti voliti, ſeu voluntarii, ſeu moralis, cùm voluntas fertur in effectum, ex quo intelligitur circumſtantias in ratione voluntarii non eſſe meras circumſtantias, ſed integrare ipſam determinationem, ac ſingularem rationem objecti: habere autem rationem merarum circumſtantiarum comparatas ad effectum, & ad actionem, per quam fit effectus. *f* Porrò objectum tribuit ſpeciem actui; ergò Circumſtantiæ cùm habeant rationem objecti, tribuent ſpeciem actui, ac proinde bonitatem, & malitiam; quæ conſequitur ad eſſe ſpecificum morale. Cui autem actui tribuunt ſpeciem? Tum ei, per quem ſunt volitæ, aut ſubintelliguntur eſſe volitæ, id eſt, actui interno: tum actioni per quam fit effectus, qui connexionem habet cum circumſtantiis; quia effectus talem ſpeciem tribuit actioni, qualis ipſe eſt: at eſt circumſtantionatus, ſeu connotans circumſtantias; ergò ſpeciem circumſtantionatam tribuit actioni, per quam fit, ſeu ſpeciem connotantem alias ſpecies morales ſibi adjunctas, ut accidentia quædam.

f *S.Tho.* 1. 2. q. 18. *a.* 6. 7. 10. 11. *Valen.* *tom.* 2. *d.* 2. *q.* 13. *p.* 4.

Ex dictis intelligitur, unde habeat actus tum internus, tum externus bonitatem, &

malitiam moralem; nempe tum ex objecto, tum ex circumstantiis. g Nam bonitas, & malitia moralis in actu est conformitas, vel difformitas cum ratione, ut dictum est q. 3. Prop. 4. Habere autem possunt conformitatem, & difformitatem cum ratione tum objectum, tum objecti circumstantiæ. Porrò appetitus rationalis munus est, appetere bonum hominis, ut homo est, & media ad id bonum. Bonum autem hominis ut homo est, sunt virtutes, & felicitas, est autem rationis munus dirigere media ad illud bonum. Quare quoties homo cum advertentia rationis operatur, debet versari circa objectum, quòd sit bonum homini, ut homo est, aut medium ad illud. h Hinc fit, ut in actu exercito nulla sit actio, quæ vel bonitatem, vel malitiam moralem non habeat, quia licèt contingere possit, ut aliqua actio ex se, & ex suo objecto neq; conformitatem, neque difformitatem habeat cum ratione, quia ex se neq; spectat ad bonum hominis, neq; ei contraria est, i ac proinde ex se indifferens sit, neq; bona formaliter, neque mala, ut festucam humo tollere: tamen ut est in actu exercito, id est, ut circa eam actu versatur homo cum advertentia rationis (quod est esse singularem, & in individuo, ut loquuntur Theologi, & nos suprà explicavimus in hac propositione) necessariò aut bona, aut mala est ex aliqua circumstantia,

g S. Thom. 1. 2. q. 18. a. 2. 3. 4.

h S. Thom. 1. 2. q. 18. art. 2. suprà q. 3. Prop. 4.

i S. Thom. ibid. art. 8.

cumstantia, saltem ex fine: quia vel à ratione ordinatur in bonum hominis, & ita bona est ex fine; aut non ordinatur, & mala est, ex carentia finis boni, quem debet habere ut objectum est, circa quod ratio versatur. k Porrò, ut actio ex se indifferens, sit actu bona formaliter ex fine, satis putamus virtualem actionis ordinationem ad finem, seu bonum hominis, & implicitam, ac subintellectam, etiam si cùm actio fit, non sit in actu ea ordinatio.

k *Vid. quid simile apud Valent. 1. 2. d. 8. q. 6. p. 3. §. Ubi tamen.*

DISPUTATIO SECUNDA.

DE FINE HOMINIS,

SIVE DE FELICITATE.

HACTENUS de natura tum Ethicæ, tum Prudentiæ, & de præcipua objecti, circa quod versantur, ratione, quæ est moralitas: nunc de primaria objecti parte disputandum, quæ finis hominis, ac felicitas est. Necessaria autem est hujus cognitio tum ad perfectam Ethicæ doctrinam, a tum ad praxim dirigendorum mediorum ad finem, quæ est munus prudentiæ. Agemus autem primùm de ratione formali felicitatis, tum de proprietatibus, postremò de causa efficiente.

a *Arist. 8. eth. c. 2.*

QUÆ-

QVÆSTIO PRIMA.

De Ratione formali Felicitatis.

I. PROPOSITIO.

Felicitas hominis, est summum hominis bonum. Summum autem bonum hominis, est ultimus hominis finis.

a 1. eth.4. S. Aug. 8. Civit.c.8.

QUod felicitas sit summum bonum, probatur a ex communi omnium opinione. Putant enim omnes felicitatem esse bonum quoddam, quo nullum sit majus in homine; quo habito, non restet aliud expetendum. Confirmatur ex definitionibus, quæ de felicitate tradi solent. A Boëtio l.2. de Consolat. Phil. Prop 2. definitur, Status omnium bonorum aggregatione perfectus, à Tull. Tusc. quæst. Secretis malis omnibus cumulata bonorum complexio.

b 1.eth. c. 7.Aug.13. Trin.c.4.

Quod autem summum hominis bonum, id est, felicitas habeat rationem ultimi finis, id est, boni, quod habet ex se ut cætera ordinentur ad ipsum, & sint appetibilia propter ipsum; ipsum autem non ordinetur ad aliud; Probatur 1. b ex communi omnium sensu, quia omnes cætera bona propter felicitatem expetunt, ut tandem feliciter vivant: felicitatem autem ipsam ne-

mo propter ullum aliud bonum expetit. 2. Ratione, *c* quia quod summum bonum est, perfectum bonum ac sufficiens sibi est: ergo non habet ex se, ut ad aliud bonum ordinetur, & propter aliud appetatur. Habet ergò rationem ultimi finis.

c 1. *eth. c.* 7.

Porrò quod dicimus summum bonum, ac felicitatem hominis habere rationem ultimi finis, non ita accipiendum est, quasi idem sint formaliter ratio summi boni, & ratio ultimi finis: sed quod in eo, in quo est ratio summi boni, sit simul ratio ultimi finis. Ratio boni est *d* ratio entis ut illud conveniens est subjecto, in quo est: *e* Ratio finis est, esse id propter quod aliud sit. Quod autem dicimus felicitatem esse ultimum finem hominis, duobus modis accipi volumus; & quod cætera, quæ sunt in homine, ad felicitatem ex se ordinentur, cum felicitas non ordinetur ad aliud bonum, quod sit in homine: & quod homo agens secundum rectam rationem, felicitatem intendat ut ultimum finem, ac cætera ordinet ad illam. Hoc secundum ut meliùs intelligatur, sciendum est, omne agens agere propter finem: omnis enim actio habet suum terminum, & ultimum propter quod est: *f* est autem triplex agentium genus, Naturalium, Sensitivorum, Intellectivorum: quorum unumquodque & appetit quod sibi conveniens est, & ad illud assequendum operatur secundum modum suæ naturæ proprium: est

d *Disp.* 1. *q.* 1. *def.* 5.
e *Ibid. def.* 7.
f *Ibid. def.* 5.

autem

autem proprium agentis sensitivi, quia cognoscitivum est, ita agere propter suum finem, ac bonum, ut agendo cognoscat illud bonum, & appetat elicito appetitu, & ideò operetur propter illud, quamvis non cognoscat illud habere rationem finis, & media, quibus utitur, habere proportionem ad illud. Hæc autem omnia cognoscit agens intellectuale: ideò proprium ejus est ordinare media ad finem. Ita homo agit, ut experientiâ manifestum est. g Cùm ergò dicimus felicitatem esse ultimum finem hominis, intelligimus felicitatem intendi ab homine ut ultimum finem, ab eodemque ordinari omnia ad illam. Quanquam errat sæpissimè homo in proponendo sibi pro fine eo bono, quod est sibi conveniens, ut homo est. Idque accidit, tum quia homo discursivus est, & habens pro objecto intellectus omne ens; tum quia habet voluntatem sui arbitrii, ac liberam; tum quia appetitus sensitivus trahit ad objecta sensibilia. Id non contingit agentibus naturalibus, ac sensitivis, quæ in agendo determinata sunt. Quare operæ pretium est inquirere quodnam illud bonum sit, quod in homine sit verè summum, ut ad id acquirendum media ordinentur. Tenetur autem homo ex lege naturali ad illud acquirendum media ordinare: nam & ipse homo, & media sunt ordinata à natura ad illud hominis bonum: sit ergò contra legem naturæ cùm

g 1. *eth. c.* 2. & 7. *S. Th.* 1. 2. *q.* 1. *ar.* 4.

ab

ab homine non ordinantur media ad illud.

II. PROPOSITIO.

Summum hominis bonum, operatio est hominis, ut homo est. Ea est eius partis in homine, quæ ratione prædita est.

QUod felicitas sit hominis operatio, probatur 1. *h* Quia omnes putant felicitatem idem esse, quod benè vivere, benèque agere. 2. Quia hæc est Aristot. sententia 1. eth. 7. & l. 10. c. 6. & 7. 3. *i* Quia ea, quæ operationis capacia sunt, tunc putantur habere optimè, cùm operantur. 4. Felicitas est ultima perfectio, ad quam reliquæ hominis perfectiones ordinantur: at omnia, quæ possunt hominem perficere, Deo excepto, qui nullum ordinem habet ad creaturas, ordinantur ad hominis operationes. Bona creata, quæ attingere possunt ipsum hominem, aut sunt homini externa, aut intrinseca: *k* externa, ut divitiæ ad usum hominis ordinantur, & vitam, vita autem operatio est. *l* Honor, & fama consequuntur bonum, & excellentiam hominis: exhibetur enim honor excellenti; & fama, ac notitia, cùm vera est, supponit aliquod bonum, quod venit in aliorum cognitionem. Magis ergò in illo bono, quod supponitur, hominis felicitas posita est. *m* Præterea honor,

h 1. *eth.* 4. *&* 8.

i 1. *eth.* 7.

k 1. *eth. c.* 5. *S. Tho.* 1. 2. *q.* 2. *ar.* 1

l *idem ibid. ar.* 2. *&* 3. *& Arist.* 8. *eth c.* 8.

m 1. *eth. c.* 5. *S. Th. supra ar.* 8.

nor, & fama non sunt in honorato, sed in honorante, ergo hujus potiùs, quàm illius bona sunt. Neque habent ex se constantiam, sed mutationi obnoxia sunt: at proprium felicitatis est, esse bonum firmum, ac stabile, ut infrà dicetur. Bona autem interna, ut potentiæ, & habitûs, ad operationes ordinantur, quæ sunt ultimus ipsorum actus: ergò hominis felicitas, ac summum bonum, est operatio. Dicet quispiam: Operationes sunt propter objecta, circa quæ versantur, nempe ut participentur objecta, & eorum bonitas ab operante; & rursum eædem operationes sunt propter hominem operantem, ut ipse perficiatur, ergo objecta, & ipse homo sunt summum bonum. Dicendum operationem vitalem, qualis est ea, de qua loquimur, necessariò habere duos terminos, ad quos ordinatur, & objectum, à quo specificatur, & subjectum, quod perficit, & in quo est. Quamvis autem ordinetur ad hæc duo, non tollitur, quin summi boni humani rationem habeat. Nam objectum non est bonum homini, ut objectum est, ac proinde non habet rationem summi boni respectu hominis, nisi per operationem, quæ est homini ratio formalis possidendi objectum: ex eo ergò quod operatio ordinatur ad objectum, habet quidem objectum simpliciter rationem ultimi, non tollitur tamen, quin operatio habeat rationem boni ultimi informantis ipsum hominem, id est, beati-

beatitudinis formalis: objectum autem habet rationem beatitudinis objectivæ. Rursum quamvis operatio ordinetur ad perficiendum ipsum hominem: ex eo tamen non amittit rationem ultimæ perfectionis in homine; quod satis est ad rationem felicitatis. Felicitas enim non est ipse homo, ut patet; sed bonum adveniens homini, perfectivum ipsius: ordo ergò perfectionis ad subjectum, quamvis tollat à perfectione comparata ad subjectum, ad quod ordinatur, & propter quod est, rationem ultimi; non tamen tollit rationem ultimæ perfectionis, quæ requiritur ad rationem felicitatis. Vel dicendum, objectum, & subjectum esse duo necessariò requisita ad esse operationis, objectum ut specificativum, subjectum ut sustentativum operationis, ac ex illis, & operatione fieri unum totum habens rationem ultimi boni humani. In toto autem non tollitur ratio ultimi ex eo, quod ejus partes ordinentur ad invicem, modò illud non ordinetur ad aliud.

Quod autem operatio rationalis partis in homine rationem felicitatis habeat, probatur 1. *n* Quia neque bos, neque equus, neque aliud quodvis animal felix appellatur. 2. *o* Quia operationes partis vegetativæ, ac sensitivæ minima bona sunt comparatæ ad operationes partis rationalis, tum ratione propriæ entitatis, tum ratione objecti, circa quod versantur: felicitas autem sum-

n 1. *eth. c.* 7. *&* 9.

o *S. Tho.* 1. 2. *q.* 2. *ar.* 6

o S. Thom. 1. 2. q. 2. art. 5.

summum bonum est. 3. o Vegetativæ operationes, & sensitivæ in homine, parti rationali deserviunt, & ordinantur ad opera illius. Hæc ergò habent rationem ultimi. Ex his intelligitur voluptates corporales non habere rationem felicitatis, quia sensitivæ operationis passiones sunt: p neque lusum, tum quia lusus magnam partem spectat ad opera sensuum: tum quia lusus genus quoddam quietis est; quies autem est propter operationem, ut quia homo non potest assiduè operari, post quietem vegetior ad operationem redeat.

p Arist. 10. eth. c. 6.

III. PROPOSITIO.

Cùm duplex rationalis partis operatio sit, altera intellectûs, altera voluntatis: q operatio intellectûs ad felicitatis humanæ rationem formalem, seu essentialem videtur attinere.

q S. Th. 1. ar. q. 3. ar. 4.

QUod operatio intellectûs, seu cognitio intellectiva essentialem felicitatis humanę rationem habeat, probatur 1. r Quia hæc operatio est omnium, quæ sunt in homine, perfectissima. 2. Maximè spectat ad perfectionem hominis, ut homo est, nempe animal rationale. 3. s Hæc operatio habet maximè firmitatem, & alias proprietates felicitatis, de quibus infra. 4. Per hanc operatio-

r Arist. 10. eth. c. 7.
s Idem ibid.

rationem unitur homini quæcunque aliorum entium perfectio modo quodam excellentissimo, nempe vitali. Anima enim intelligendo fit omnia: quia obiectum intellectûs est omne ens, etiam Deus: & intelligendo exprimuntur in anima vitaliter omnia entia quæ proinde evadunt animæ vita. 5. Essentia definitur principium primum omnium operationum, quæ sunt in re: primum autem principium omnium aliarum operationum, quæ fiunt ab homine ut homo est, est cognitio intellectiva: quia voluntas, quæ movet alias potentias, quæ sunt in homine, non movet nisi præviâ cognitione intellectivâ: ergò operatio intellectûs habet rationem essentialem in hominis felicitate 6. Felicitas hominis habet rationem ultimi finis, ut suprà probatum est. Ex duabus autem operationibus rationalis partis, operatio intellectûs habet rationem ultimi finis. Ideò enim voluntas adhæret bono per intellectum apprehenso, & quiescit per actum unitionis in eo, quia vult apprehensionem talis boni: ordinatur ergò adhæsio, qui est actus voluntatis, ad apprehensionem, qui est actus intellectûs.

Contra hanc doctrinam obiici potest. 1. Operatio voluntatis non fit, nisi præviâ operatione intellectûs: ergo operatio voluntatis habet rationem ultimi, *t* ac proinde finis, & felicitatis. 2. *u* Felicitas est possessio summi boni, putà Dei, ut infra dicetur.

t *Scot. in 4. d. 49. q. 4. & Scotista.*

u *In utriusque potentia actu consistere beatitudinem docet Bonav. in 4. d. 49. p. 1. q. 5 Richard. ibid. ar. 1. q. 6. Supplem. Gabr. ibid. q. 2. ar. 3. dub. 1. Io. Maior. ibi. q. 5. Greg. Valent. 2. Disp. 1. q. 3. p. 4. apud quem leg. argumenta, & respon. pro utraque sententia.*

Possi-

Possidetur autem summum bonum tum per expressionem vitalem, quæ fit ab intellectu; tum per adhæsionem vitalem, quæ fit à voluntate. 3. Summum bonum habet & rationem veri, & rationem convenientis. Per actum intellectûs participatur ut verum, per actum voluntatis participatur ut bonum, & conveniens. Ergò uterque actus spectat ad participationem summi boni. 4. Essentia physica hominis non est tantùm præsentia animæ in corpore, sed præsentia utriusque & animæ & corporis cum unione: ergò essentia felicitatis, quæ est possessio summi boni, non est tantùm præsentia summi boni, qua summum bonum fit præsens homini per actum intellectûs; sed etiam unio vitalis cum tali præsentia, quæ fit per adhæsionem voluntatis. 5. Delectatio spectat ad felicitatem: nemo enim dicet felicem vitam, quæ sit sine delectatione, at delectatio est actus voluntatis.

x *Est hæc sententia Thomistarum, & Durand. in 4. d. 49. q. 4.*

x Sed non est à propositionis doctrina discedendum; quæ est Arist. 10. eth. c. 7. & consentanea doctrinæ S. Thom. de beatitudine supernaturali 1. 2. q. 3. ar. 4.

Ad 1. Respon. Non omne, quod est ultimum in executione, habere rationem finis: multa enim accidentia consequuntur ad existentiam substantiæ, nec tamen se habent ut finis respectu substantiæ, sed contrà substantia est finis illorum.

Ad 2. Resp. Per adhæsionem voluntatis non

non haberi rationem possessionis: quia illa non affert objectum, sed supponit allatum, & præsens: non enim est expressio objecti, sed tendentia in objectum, & inclinatio ad illud.

Ad 3. Resp. Bonum, & conveniens non participari per actum voluntatis, qui habet rationem inclinationis in illud; sed supponi participatum per actum intellectûs. Participatur autem bonum, quatenus verè bonum est, & conveniens: quod est, participari ab intellectu sub ratione veri, hæc autem ratio supponit, & includit rationem boni.

Ad 4. Resp. unionem vitalem, quæ fit per adhæsionem voluntatis, supponere aliam unionem vitalem, quæ fit per actum intellectûs: per quem actum fit objectum intellectui præsens, & unitum simul.

Ad 5. Resp. Sumendo delectationem pro fruitione, qui est actus voluntatis, illam consequi ad possessionem boni, quæ fit per actum intellectûs; ac proinde non posse spectare ad rationem essentialem felicitatis, ut de actu voluntatis dictum est. Quanquam spectat ad felicitatem ut quoddam accidens illius, perficiens accidentaliter illam, & illam semper concomitans: quia ad bonum possessum consequitur delectatio, & quies in illo. Non putatur ergò felix vita, quæ sit sine delectatione: quia si delectatio non est, nec est possessio boni, ad quam naturali consecutione sequitur delectatio.

IV. PRO-

IV. PROPOSITIO.

Cùm multæ sunt operationes intellectûs pro varietate obiectorum: illa sola rationem formalem felicitatis habet, ac summi boni, quæ circa obiectum summè bonum versatur, qui est Deus, nempe contemplatio Dei.

PRobatur, quia hæc sola operatio habet rationem ultimi, ac perfectissimi boni. 1. Quia cùm obiectum intellectûs sit omne ens, nunquam eius capacitas explebitur, ac proinde ad ultimam perfectionem perveniet, donec apprehendatur omne ens: quod accidit cùm apprehenditur Deus, qui continet in se perfectiones omnium entium. 2. Quia operationes specificantur ab obiectis: at cætera obiecta dicunt ordinem transcendentalem ad Deum, & quidquid bonitatis habent, illud habent à Deo, & infinito intervallo distant à Dei perfectione: ergò ita modo suo se habent operationes, quæ sunt apprehensiones cæterorum obiectorum, comparatæ ad illam, qua apprehenditur ipse Deus. Deus autem habet rationem ultimi finis, ac boni summi: ergò operatio, quæ versatur circa illum, rationem ultimi finis, ac summi boni habet respectu aliarum operationum.

Contra hanc propositionem obiici potest.

test, 1. Ens ut abstrahit à Deo, & creaturis, est bonum universalissimum: ergò in entis abstractissimi contemplatione posita est felicitas. 2. Hominis Contemplatio de Deo potest esse perfectior in infinitum, ergò nunquam habet rationem ultimæ perfectionis, ac proinde nec felicitatis.

Sed non est à Propositionis doctrina discedendum, quæ consona est doctrinæ fidei, & Arist. 10. eth. c. 7.

Ad 1. Resp. Rationem entis in communi abstrahere à rationibus particularibus, ac differentiis entium, ac proinde à rationibus perfectioribus, ergò non potest esse felicitas in eius contemplatione, sed potiùs in consideratione entis determinati, cuius differentia est infinitæ perfectionis, qualis est entis à se, id est, Dei; quia ab apprehensione talis perfectionis summè perficitur intellectus. Præterea ex Arist. 1. eth. c. 6. Felicitas est possessio summi boni: at bonum in communi non possidetur, sed particularia: quia ea possidentur, quæ existunt; quicquid autem existit, ens particulare, & determinatum est.

Ad 2. Resp. Ad rationem essentialem felicitatis satis esse, quod habeat rationem ultimi ex eo, quod attingit obiectum summum, quod est omnium entium finis: ex eo autem, quod illud obiectum potest apprehendi semper perfectiùs, non tollitur ab imperfectiore apprehensione ratio feli-

F citatis,

citatis, sed majoritatis: ex apprehensione enim perfectiore felicitas fit major, non autem mutatur secundùm essentiam: sicut quantitas, quantumvis parva, est vera quantitas, & ex additione quantitatis non mutat essentiam. Hæc porrò doctrina fundatur in communi tum Theologorum, tum Philosophorum opinione, qui putant hominem posse esse felicem; & in inclinatione naturali hominis ad felicitatem, quæ inclinatio arguit felicitatem esse possibilem homini: at ea non esset illi possibilis, si de felicitatis ratione esset tantùm apprehensio Dei omnium apprehensionum perfectissima; quia hujusmodi apprehensio est tantùm in Deo, qui se comprehendit: at in homine nulla datur apprehensio Dei, quâ non possit dari alia perfectior. Hìc advertendum est, Deum duobus modis posse apprehendi ab intellectu, abstractivè per lumen naturale, & intuitivè per lumen supernaturale beatificum: apprehensio Dei per lumen naturale valdè imperfecta est, si cum visione beatifica comparetur, & respectu illius non debet felicitas nominari; sed tamen rationem felicitatis habet in genere naturæ, quia apprehendit summum objectum, respectu cujus addit homini summam perfectionem ex iis, ad quas naturæ vi perveniri potest.

QUÆST.

QVÆSTIO SECVNDA.

De Felicitatis proprietatibus.

IN hac quæstione agendum est, & de iis, quæ veræ sunt proprietates, à formali felicitatis ratione fluentes; & de iis, quæ sunt ornamenta felicitatis, & illam aliquo modo conservant, & quæ simul sumpta possunt proprietatis nomine appellari: ea sunt, Voluptas, perpetuitas, Amor concupiscentiæ, Actio, Bona corporis, Bona externa, Amicitia. Videndum est quid hæc sint, & quot felicitatis proprietates, sive accidentia sint.

I. PROPOSITIO.

De Voluptate.

Voluptas, est quædam quies operationis vitalis, & quasi venustas à potentia benè dispositâ circa objectum potentiæ proportionatum: ea quies perfectio quædam est operationis, distincta ab illa tantùm ratione, & secundùm eandem rationem operatione posterior, ac proinde ad operationis rationem formalem non spectans, sed ut proprietas se habens ad illam,

Voluptas.] Voluptatis nomen, quamvis vulgò dicatur de sensitivis delectationibus: *a* illud tamen etiam operationibus intellectûs, & voluntatis convenit, quarum potentiarum delectationes eò sunt majores sensitivis, quò earum operationes sunt sensuum operationibus nobiliores. *b* Delectatio autem voluntatis circa summum bonum modo perfectissimo possessum, appellatur fruitio; quia est ultima perfectio, quæ ab homine haberi potest, consequens omnem aliam hominis perfectionem; ac proinde ita se habet respectu hominis, ut fructus respectu arboris, qui est ultima arboris perfectio. Dicitur ergò Fruitio nomine, quod affinitatem habet cum nomine Fructûs.

a *Arist.* 10. *eth. c.* 4.

b *supr. Disput.* 1. *q.* 4. *Prop.* 1. §. 4.

A potentia benè disposita.] Docet experientia, cùm potentia non est benè disposita, non esse in operatione voluptatem. Ideò qui ægrotant, non delectantur cibis, quia palatus est malè dispositus. Contrà verò quò bona dispositio est maior, eò solet esse operatio iucundior. Ideò operari ex habitu, valdè iucundum est: oritur ergò voluptas ex bona dispositione potentiæ.

Quies.] Quietem intelligimus, cùm potentia formalem actum possidendi obiectum, qui est ipsa vitalis operatio circa obiectum, producit ut in termino, non ut in via ad ulteriorem, & perfectiorem actum, seu possessionem obiecti. *c* Quòd voluptas sit

c *S. Tho.* 1. 2. *q.* 2. *a.* 6. *ad* 1.

sit quies, probatur 1. Ex Arist. sententia, qui 10. eth. c.4. negat voluptatem esse motum ex eo, quòd voluptas capitur tota simul. Quare autem est tota simul. 2. Quia cùm potentia est in motu acquisitionis, aut de acquisitione sollicita, etiam si possideat objectum, voluptatem non habet; habet autem, cùm in termino est, & quieta possidet objectum. *d* Ratio autem cur non delectetur cùm est inquieta, ea est, quòd operatio, quæ rationem delectationis habet, non est pura, sed perturbata ex attentione ad alia objecta; neque ita intenta, ut esset, si alia objecta sese non objicerent potentiæ; neque ita clarè repræsentans perfectionem sui objecti, ut repræsentaret, si potentia illi soli objecto esset intenta.

d *Arist.* 10. *eth. c.* 4.

Quasi venustas.] Ratio venustatis videtur potiùs ad operationes potentiarum cognoscitivarum, quam appetitivarum pertinere. Videtur enim esse expressior quædam objecti apprehensio, & repræsentatio venustatis, bonitatis, proportionis, quæ est in objecto: quæ expressio est veluti quædam operationis venustas; ut indicat Arist. 10 eth. c. 4. In potentia appetitiva voluptas est adhæsio ad objectum ita clarè repræsentatum per operationem potentiæ cognoscitivæ. Confirmari hæc possunt ex experientia: experimur enim apprehensiones objectorum confusas, non esse jucundas.

Circa objectum potentiæ proportionatum.] Quòd ex proportione inter potentiam & objectum oriatur voluptas, docet experientia, & Arist. 10. eth. c. 4. illis verbis: *Quousque autem sensibile, vel intelligibile, & id, quod judicat, vel contemplatur, tale fuerit, quale esse debet, in operatione inerit voluptas. Cùm enim id & quod ut afficiatur, & quod ut afficiat idoneum est, similia sunt, & inter se eodem modo sese habent, idem fieri natura consuevit.* Ex hac proportione videtur oriri ut objectum optimum sit ex se jucundissimum: quia optimum est maximè proportionatum potentiæ, explens proportionem, & adæquans capacitatem illius: si autem ita excellat, ut superet capacitatem potentiæ non est jucundum, quia excessus objecti obruit potentiam, & interdum corrumpit organum.

Ea quæs perfectio quadam est, &c.] Videtur voluptas non esse distincta à parte rei ab operatione vitali. 1. Quia hoc indicat Arist. 10. eth. c. 4. *Perficit*, inquit, *operationem voluptas, non ut habitus quidam, qui inest, sed ut finis superexoriens: perinde atque venustas in iis, qui in flore ætatis constituti sunt.* Dum ait, Non esse habitum inhærentem, distinctionem tollit, & confirmat exemplo venustatis: venustas autem, quæ est proportio colorum, non distinguitur à parte rei ab ipsis coloribus simul sumptis. 2. Quia non apparet ulla

ulla ratio sufficiens ad ponendum distinctionem. Quòd autem quies & illa quasi venustas sint perfectiones operationis vitalis, nemo non videt; quia venustas est expressior objecti apprehensio; quies, est possessio terminata. Hæc autem non habent distinctionem ab ipsa operatione, nisi per intellectum: quia nulla potest afferri ratio suadens distinctionem à parte rei. Distinguuntur autem per intellectum, quia alius est conceptus apprehensionis, alius venustatis, & quietis. Conceptus autem venustatis, & quietis, posteriores ratione sunt conceptu absolutæ apprehensionis, seu possessionis: quia illi hanc perficiunt. Jam absoluta possessio summi boni satis est ad rationem felicitatis, quia ratione objecti summam perfectionem ponit in homine, etiam si positio illa possit esse perfectior, ut dictum est suprà q. 1. Prop. 4. ad 2. ergò venustas, & quies, hoc est, *e* voluptas, non est de ratione formali felicitatis, sed proprietas illius: quicquid enim supervenit rationi formali, accidentis, & proprietatis rationem habet respectu illius. Ita sentire videtur Arist. 10. eth. c. 3. in fine, dum ait, voluptatem non esse ipsum per se bonum; & circa multa studium esse homines adhibituros, etiam si nullam afferrent voluptatem: ex quibus verbis colligitur Positionem summi boni esse de ratione felicitatis, quæ est objectum ultimum

e S. *Tho.* 1. 2. q. 2. a. 6.

mum appetitûs rationalis; & voluptatem esse quid consequens.

Sed quòd voluptas sit de essentia felicitatis probabit quis 1. Quies, quæ rationem voluptatis habet, est ipsamet operatio: at operatio est de essentia felicitatis, ut q. 1. dictum est. 2. Nemo felicem appellabit eum, qui vitam degat injucundam, ergò jucunditas est de essentia felicitatis.

Ad 1. Resp. Posse aliquid esse à parte rei idem cum alio, & tamen non esse de essentia illius; ut se habet, ut multi Doctores opinantur, relatio respectu fundamenti, existentia respectu essentiæ, & alia sexcenta. Dicendum ergò ad essentiam operationis pertinere, quòd sit circa tale objectum; ex quo ordine speciem sumit: quòd autem quietè tale objectum percipiat quid accidentarium est ad ejus rationem specificam. Videtur ita se habere voluptas respectu operationis, ut figura respectu quantitatis.

f Vid. sup. q. 1. prop. 3. ad. 5.

Ad 2. Resp. f Eum, qui vitam degit iniucundam, vix posse habere operationem circa summum bonum, saltem dum iniucunditatem percipit; quia operatio circa obiectum molestum operationem circa obiectum bonum corrumpit. At si contingeret non corrumpere, dicendus esset felix essentialiter is, qui secundùm aliquam operationem sentit iniucunditatem; sed non perfectè felix, quia caret voluptate, quę est

felicitatis

felicitatis quædam perfectio. Hæc autem perfectio, quæ naturaliter ab omnibus appetitur, facit ut vulgò non putetur felix, qui vitam iucundam non agit. In Christo Domino dolor, quem animo percipiebat tempore Passionis, nihil remisit de iucunditate visionis beatificæ: quare etiam tunc quoad beatitudinem essentialem fuit perfectissimè beatus.

Quæ hactenus de voluptate disputavimus, spectant ad rationem voluptatis latè sumptæ pro quocunque suavi, ac iucundo sensu, quem secum afferri solet operatio vitalis, cùm perfecta est, & versatur circa obiectum conveniens: est autem alia quædam ratio voluptatis strictè sumptæ pro peculiari quodam actu appetitûs, quo complacet de bono præsenti ut possesso, qui actus in appetitu sensitivo est quædam Passio, quæ dicitur Delectatio, éstque contraria Tristitiæ: de hac voluptatis ratione dicetur d. 3. q. 1. Prop. 2. Quòd autem delectatio strictè sumpta distinguatur à voluptate, quæ est in actibus sensuum, patet ex eo, quòd appetitus sensitivus, cuius est actus delectatio strictè sumpta, est in corde, ac proinde eius actus fit in corde: voluptas autem quæ ex actibus sensuum percipitur, sentitur in organis sensuum. Quòd si delectatio appetitûs sensitivi est distincta à voluptate sensuum: g dicendum quoq; est delectationem appetitûs rationalis, quæ appel-

g *S. Tho. 1. 2. q. 2. ar. 6. & q. 4. a. 2.*

appellatur fruitio, esse distinctam à iucunditate, ac suavi sensu, qui ex actu intellectûs percipitur circa objectum iucundum: quod indicare videtur Arist. 10. eth. c. 7.

II. PROPOSITIO.

De Perpetuitate Felicitatis.

Felicitatis perpetuitas, duratio quædam est constans, & firma contemplationis circa summum bonum. Duratio autem passio quædam est existentiæ, ergò Perpetuitas, existentis contemplationis circa summum bonum, ac proinde felicitatis est passio.

PRobari posset Perpetuitatem ad felicitatis essentiam attinere 1. Quia Arist. hoc innuere videtur 1. eth. c. 10. 2. Quia nemo felicem putat eum, qui potest è felici statu cadere; nec eum, qui scit se aliquando miserum futurum.

Sed Perpetuitatem esse felicitatis passionem suadetur ex eo, quod in qualibet re illę tantùm rationes spectant ad essentiam, quæ sunt primum principium aliarum rationum, quæ sunt in re, & effectuum ab illa prodeuntium. Primum autem principium in homine felici omnium rationum ad felicitatem spectantium, etiam ipsius Perpetuitatis & contemplatio summi boni. Nam summum bonum ita capacitatem intelle-

tellectus explet, cùm habeat omnem veri rationem, ut cùm illud intellectus possidet, nolit voluntas illud unquam ab intellectu relinqui, & ad alia obiecta diverti: neque est ulla ratio, quantum est ex parte proportionis, quam habent intellectus, & voluntas cum summo bono, cur hæ potentiæ aliò divertantur; hinc fit, ut contemplatio summi boni ex se perpetua sit. Sed in hac mortali vita accidit eam non esse perpetuam: quia intellectus in sua operatione pendet ab imaginativa, quæ dum rapitur ab obiectis sensibilibus, operationem intellectus perturbat, & interrumpit. Præterea in hac vita non cernitur clarè in summo bono omnis ratio boni: ideò cùm sensus repræsentant clarè in creaturis aliquam rationem boni, solet appetitus rationalis ad illam rapi. Præterea cogitur intellectus in hac vita cogitare de iis, quæ sunt corpori necessaria; ideò divertitur à cogitatione summi boni. Quæ quia non accidunt in vita cœlesti, & immortali, ideò cœlituum felicitas est perpetua. Ex his intelligitur possessionem summi boni ad essentiam felicitatis pertinere; perpetuitatem autem esse passionem illius, quia profluit ab illa. Confirmatur, quia actualis possessio summi boni non habet ex duratione, nisi quandam virtualem extensionem, quatenus ea possessio coëxistit extenso temporis spacio: at extensio in qua-

litate (contemplatio autem qualitas est) non spectat ad qualitatis essentiam.

Ad 1. & 2. Resp. Felicitatem interdum sumi solere, non pro sola ratione formali felicitatis, sed etiam pro toto aggregato ex ratione formali, & eius accidentibus, ac ornamentis: in his ornamentis maximum est Perpetuitas; quae proindè ad felicitatis ita largè sumptae rationem maximè spectat. Qui ergò felicitate carere potest licèt felix sit felicitate essentiali, non est tamen felix hâc alterâ felicitatis ratione, nec habet felicitatem suis accidentibus perfectam. Praeterea non putatur felix, quia spectatur illud tempus, cùm non erit felix; quo tempore praeterita felicitas ita se habet, ac si nunquam fuisset. h Praeterea posset accidere ut cogitatione futurae miseriae turbaretur, & corrumperetur contemplatio erga summum bonum: & ita felix non esset, quia ratio formalis felicitatis cessaret.

h *Vid. Valent. t. 2. d. 1. q. 5. p. 4.*

III. PROPOSITIO.

De Amore concupiscentiae in summum bonum.

Cum duobus modis contingat appetitum erga bonum affici, aut absolutè, & propter ipsum bonum, aut propter aliud: prior affectus absolutè amor, posterior concupiscentia,

tia, seu Amor concupiscentiæ appellatur. Ita summum bonum, quod est felicitatis obiectum, & amari propter seipsum potest, quia summum bonum est; & amari quia nobis bonum est. Concupiscentia, passio quadam est amoris, quo summum bonum propter seipsum amatur.

QUòd summi boni concupiscentia passionis rationem habeat ad felicitatem comparata, probatur 1. Prius est esse bonum sibi, seu in se, quàm esse bonum alteri; & ideò aliquid est bonum alteri, quia est bonum in se: ergò esse bonum in se, ut prima, & essentialis ratio se habet, ex qua ut passio quædam profluit esse bonum alteri. Item operationes vitales sequuntur naturam obiectorum, circa quæ versantur: ergò Amor summi boni, quo amatur summum bonum ut in se bonum est, se habet ut principium, ex quo profluit concupiscentia summi boni: hæc ergò ut passio se habet ad amorem comparata. 2. Felicitas habet rationem ultimi, ut q. 1. dictum est: at concupiscentia summi boni non habet rationem ultimi, tum quia per illam amatur summum bonum ut aliquid amantis, ac proinde ut pars illius, ac medium ad totale bonum amantis, tum quia per concupiscentiam amatur summũ bonum propter bonũ amantis, ac proinde formalis ratio amoris est ipse amans, qui non est summum, &

ultimum

ultimum bonum, tum quia per concupiſcentiam non amatur ſummum bonum ut ſummum bonum, id eſt, omnem bonitatis rationem habens; ſed ut bonitatem habet reſpectu amantis: ergò concupiſcentia ſummi boni rationem felicitatis non habet. 3. Cùm ſummum bonum habeat omnem rationem boni; in amore, quo amatur ſummum bonum ut ſummum bonum, continetur eminenter amor in bonum amantis, ergò ſi amori erga ſummum bonum addatur formalis amor concupiſcentiæ, is amor rationem accidentis habebit reſpectu illius. Jam ſi concupiſcentia ſe habet ut paſſio reſpectu amoris erga ſummum bonum, *i* qui amor ſe habet ut paſſio reſpectu contemplationis circa ſummum bonum, in qua contemplatione eſſentialis felicitas poſita eſt: ergò multò magis ſe habebit ut paſſio concupiſcentia reſpectu felicitatis eſſentialis.

i ſupr. q. 1. Prop. 3.

IV. PROPOSITIO.

De Actione.

Actio, de qua nunc agitur, eſt operatio, quæ verſatur circa bonum hominis operabile. Bona autem hominis operabilia, ſunt tum objecta trium virtutum moralium, Juſtitiæ, Fortitudinis, Temperantiæ; tum ipſa poſſeßio ſummi boni, id eſt, contemplatio

platio Dei; tum adhæsio ad illud, qui est Amor in Deum, non autem ipse Deus. Ad Actionē spectat cognitio practica intellectûs, quæ actionem dirigit, ut intelligitur ex iis, quæ de Prudentia dicta sunt. Actionem ita sumptam putamus non pertinere ad felicitatis essentiam, sed esse passionem illius.

VLtima Propositionis pars probatur. k Felicitas est possessio summi boni, & operatio, quæ versatur circa ultimum finem, ut in prima quæst. probatum est: at objectum actionis non est summum bonum, ut ex hac propositione intelligitur, sed medium ad illud: ergò actio felicitatis rationem non habet.

k *S. Th.* 1. 2. q. 3. a. 5.

Contrà objici potest 1. in Psal. 1 hominum beatitudo dicitur esse posita in actione, & Psal. 1. 18. *Beati*, inquit, *immaculati in via, qui ambulant in lege Domini.* 2. Arist. 10. eth. c. 6. & 8. agit de beatitudine activâ, quam distinguit à contemplativa, & ait eam esse positam in exercitio virtutum moralium. 3. Felicitas est bonum hominis, ut homo est: est autem maximum hominis bonum actio: quæ si versetur circa bonum aliorum, divinissimum quiddam est, teste S. Dyonisio.

Sed non est à nostra sententia discedendum, tum quia manifestè suadet ratio ad probationem Propositionis allata, tum quia

eam docet Arist. Nam 1. eth. c. 12. ait felicitatem non esse ex iis bonis, quæ laudantur; sed ex iis, quæ honorantur: at actiones bonæ laudantur. Et 10. eth. c. 7. affert rationes quæ probant solam vitam contemplativam ad essentiam felicitatis pertinere: ait enim illam esse præstantissimam, assiduissimam, jucundissimam, minimè omnium indigentem aliis, nullis negotiis perturbatam, indefatigabilem, perfectam, ad nullum alium finem ordinatam, & quid divinum si ad humanam vitam comparetur: ergò vult Arist. eam solam esse summum hominis bonum: ergò eam solam vult rationem essentialem felicitatis habere; cujus ratio est, esse summum hominis bonum.

Ad 1. Resp. Quòd, quemadmodum Ratio entis est ratio analoga, quæ principaliter convenit substantiæ; accidenti autem per attributionem ad substantiam: ita est analoga ratio Boni, ac proindè felicitatis, quæ præcipuè convenit bono illi, quod in homine habet rationem ultimi, & perfectissimi respectu aliorum bonorum hominis; secundariò autem, & per attributionem ad felicitatem essentialem, convenit etiam mediis ad illam, tum quia participant de bonitate illius, tum quia etiam ipsa habent rationem ultimi respectu quorundam bonorum, licèt non respectu omnium. Hoc secundo modo vita activa dici

solet

ſolet felicitas, quia via eſt ad eſſentialem felicitatem: eſt ergò actio beatitudo, ſed accidentalis; vel dicendum dici à Davide eos qui ambulant in lege Domini, *l* beatos non quidem re, ſed ſpe; ut etiam à Christo Domino Matt. 5. dicuntur beati Pauperes ſpiritu, & qui perſequutionem patiuntur propter juſtitiam, &c.

l Maldon. in Mat. 5.

Ad 2. Reſp. ex eo, quòd Ariſt. vitam activam vocat felicitatem, non poſſe colligi eam habere rationem felicitatis eſſentialis. Poteſt enim vocari felicitas etiam ea, quæ accidentalis eſt: ut enim bonum dicitur etiam accidens: ita felicitas poteſt dici omne bonum, quod ſpectat ad hominem, etiam ſi ſe habeat ut accidens reſpectu boni ultimi, & perfectiſſimi.

Ad 3. Reſp. Non omne, quod bonum hominis eſt, eſſe felicitatem eſſentialem. Actionem quæ verſatur circa bonum aliorum, dici quid diviniſſimum non abſolutè, ſed reſpectu omnium aliorum bonorum hominis, exceptâ felicitate; vel, non ratione ſui, ſed ratione radicis, ex qua procedit, quæ ſolet eſſe excellens quædam charitas in Deum, quæ ſolet in actionem prodire, quâ procurat ut Deus, quem ipſa ardenter amat, ab aliis etiam diligatur: Ardens autem charitas excellentem boni ſummè amabilis cognitionem ſupponit, in qua eſſentialis felicitas poſita eſt.

V. PRO-

V. PROPOSITIO.

De Bonis corporis, & externis.

Bona corporis sunt valetudo, pulchritudo; Bona externa, divitiæ, soboles, nobilitas, honor, gloria, subditi, amici. Nullum quidem ex his ad felicitatis essentiam pertinet: ornamenta tamen illius sunt omnia: quædam ut necessaria media, sive instrumenta se habent ad felicitatem.

QUod nihil horum formalem rationem felicitatis habeat, & docent Stoici, & m Christiana doctrina, & manifestum est ex iis, quæ hactenus disputata sunt. Quare, cum Arist. 1. eth. c. 8. ait felicitatis non admodum compotem illum esse, qui vel specie prorsus deformis, vel genere ignobilis, vel solitarius est, ac prole carens: intelligendus est loqui, non de essentiali felicitate; sed de ratione quadam perfectissima felicitatis, quæ est aggregatum ex ratione essentiali, & ex accidentibus, ac ornamentis illius: in quibus sunt quædam præcipua, quorum aliquo si homo careat, non putatur felix, felicitate scilicet amplè sumpta; cùm tamen sit felix felicitate essentiali.

n Quædam ex bonis, quæ in Propositione,

m *Vid. Valent. t. 2. d. 1. q. 4. p. 3.*

n *S. Th. 1. 2. q. 3. a. 6. & 7.*

tione numerata sunt, habent se ut media necessaria ad felicitatem naturalem, nempe ea, ex quibus pendet contemplatio summi boni, ut est ea corporis dispositio, ac valetudo, sine qua sensus externi ad disciplinam necessarii, & phantasia, cum qua connexionem habet intellectus in operando, non possent exercere operationes suas: ut etiam sunt ea bona externa, quæ si absint, contemplatio aut non habetur, aut interrumpitur. Hoc modo necessaria est societas alicujus amici, qui amicum ea doctrina imbuat, quâ ad summi boni contemplationem pervenitur: necessarium est tantum divitiarum, quantum est opus ad corpus alendum pro contemplationis exigentia. Porrò ad actionem, in qua præcipua quædam accidentalis felicitatis pars posita est, multò major horum bonorum copia requiritur, quàm ad contemplationem, ut explicat Arist. 1. eth. c 8. & 10. & lib. 10. cap. 8.

VI. PROPOSITIO.

De Amicitia.

Amicitia, est amor benevolentiæ mutuum cognitus. Intercedere autem potest amicitia cum Deo, cum Angelis, cum Hominibus: ex amicitiis ea, quæ cum Deo intercedit, præcipua passio felicitatis est: cæteræ amicitiæ, quæ Deum non spectant,

ctant, ornamentorum tantùm, aut mediorum rationem habent, ad Dei contemplationem, & amorem comparata.

Amicitiæ ratio formalis.

1. A*Mor benevolentiæ mutuus cognitus*] Hæc est ratio formalis amicitiæ, in qua multa includuntur. Quæ ut meliùs intelligantur, sciendum o Amorem nihil aliud esse, quàm complacentiam rei appetibilis, seu rei habentis convenientiam cum appetitu, à quo est amabilis. Duplici autem modo complacere possumus de bono aliquo, nempe vel absolutè, id est, ut illud bonum est in se, & amabile propter se, ut tota amoris ratio sit bonum, quod habet in se, ac illud bonum sit amoris terminus; vel complacemus de bono aliquo respectivè, & in ordine ad aliud, quia bonum alteri est. Prior complacentia dicitur Amor benevolentiæ, quia ex eo amore oritur, ac fluit Benevolentia, p quæ propriè est actus voluntatis, quo alteri bonum volumus: ex eo enim quod aliquid amatur, fit ut appetantur ea, quæ illi convenientia sunt. Posterior complacentia dicitur amor concupiscentiæ, quo amatur bonum, quod alteri volumus. q Differunt autem inter se actus Benevolentiæ, & Concupiscentiæ, quod licèt uterque includat duo, nempe & bonum, quod amatur, & subjectum, cui amatur: in Benevolentia

o *S. Tho.* 1. 2. *q.* 26. *ar.* 2.

p *S. Tho.* 2. 2. *q.* 27. *a.* 2.

q *Valent.* *t.* 2. *d.* 5. *q.* 2. *p.* 2.

volentia præcipuam rationem habet subjectum, cui bonum volumus: in concupiscentia ratio præcipua est bonum, quod amatur; subjectum se habet ut terminus connotatus. Rursum amor benevolentiæ differt ab ipsa benevolentia, quòd Amor dicit simplicem complacentiam, ut explicatum est: Benevolentia verò duplicem complacentiam includit & subjecti, & boni ei convenientis. Porrò de ratione formali amicitiæ videtur esse tantùm simplex illa complacentia, modò sit mutua, & cognita, sine actu benevolentiæ. Tum quia nulla apparet ratio, quæ suadeat eam complacentiam non debere dici amicitiam. tum quia ea complacentia seclusâ benevolentiâ habet completam rationem primi principii, unde oriuntur omnes effectus amicitiæ, de quibus infrà dicemus. Tum quia illa eminenter, & virtualiter continet actum benevolentię, ut patet considerandi. Dicimus autem in ratione formali amicitiæ includi Alteritatem, seu rationem mutui amoris cogniti: quia nemo dicet amicitiam amorem non mutuum, aut non ab utroque amante cognitum: & ita docet Arist. 8. eth. cap. 2. dum ait, Benevolentiam in mutuâ affectione amicitiam esse: ubi definit Amicitiam per ejus pręcipuum effectum, qui est Benevolentia, & c.3. *Tres*, inquit, *æquales numero amabilibus amicitiæ species sūt: quippe cùm in unoquo-*

que

que sit redamatio non latens. Formali amicitiæ ratione positâ, facile est intelligere omnes ejus causas, genera, effectus, & proprietates; quorum aliqua operæ pretium est hoc in loco breviter attingere: quia ex eorum cognitione tum ipsa Amicitiæ ratio meliùs intelligetur, tum reliqua, quæ in hac 6. Prop. sunt explicanda.

Amicitiæ subjectum.

2. Subjectum amicitiæ sunt Personæ, inter quas intercedere potest aliquod jus. Persona dicitur suppositum habens naturam intellectualem. *r* Jus, est justum, seu æqualitas, quæ fit per operationem justitiæ; ut cùm fit recompensatio mercedis debitæ pro servitio impenso. Quod subjectum amicitiæ sint supposita intellectualia probatur, quia Amicitia est Amor benevolentiæ: at benevolentia non est, nisi erga supposita intellectualia. *s* Reliqua enim ut bruta, & sensu carentia solùm amantur amore concupiscentiæ. Quod personæ, ut sint subjectum amicitiæ ita se debent habere, ut inter ipsas intercedere possit aliquod jus, suadetur ex eo, *t* quod ea, inter quæ non potest intercedere jus, ita se habent, ut nihil sit utrisque commune, sed quicquid unum est, aut habet in se, ordinetur ad utilitatem non suam, sed alterius; cujusmodi est instrumentum respectu

r *S. Tho.* 2. 2. q. 57. a. 1.

s *Arist.* 8. *eth.* c. 2.

t *Arist.* 8. *eth.* c. 11.

ſpectu agentis, & ſervus ut ſervus reſpectu domini: at erga ea, quæ eo modo ſubordinantur alteri, non poteſt eſſe amor benevolentiæ, ſed concupiſcentiæ. Ex his intelligitur inter regem & ſubditos, parentes & filios, inter dominum & ſervum, non ut ſervum, ſed ut hominem, poſſe eſſe amicitiam, quia poteſt eſſe jus: Poſſe etiam eſſe inter Deum, & homines; quia Deus hominum opera, quæ ſimul ſua ſunt, non ad ſuam, ſed ad hominum utilitatem ordinat; & promittendo bonis operibus mercedem, jus tribuit hominibus ad bona ſua; & communicando ſeipſum hominibus, facit ſua etiam hominibus communia. An autem poteſt unius amicitia extendi ad multos? u Videtur vera amicitia, quæ in honeſtate morali fundatur, de qua infrà, quoad redamationem poſſe quidem ad multos extendi, quia poſſunt eſſe multi viri probi, à quibus vir bonus redametur, & quibus placeat: quia tamen non facilè contingit in omni hominum cætu proborum multitudo, rarò illud genus amicitiæ ad multos extenditur quoad redamationem. Poteſt tamen extendi ad omnes homines, etiam ad inimicos, quoad amorem, cujus obiecti ratio ſit, Deus: omnes enim homines amabiles ſunt, ut imagines Dei ſunt, & capaces ipſius, & amabiles ipſi.

u *Ariſt. 8. eth. c. 6.*

Amicitiæ obiectum.

3. Amicitiæ obiectum eſt, x ſimile amans.

x *Ariſt. 8. eth. c. 3. & l. 9. c. 3.*

mans. Amans, quia cùm amicitia sit amor mutuus, seu redamatio cognita, cadit in objectum amoris, qui est in uno amore amante, redamatio alterius amantis. Quare non est perfecta amicitia si solùm amatur amicus, quia similis est; nisi etiam ametur, quia redamans est. Similitudinem autem intelligimus eam proportionem, quam habet bonum, quod est in uno amante, cum altero amante: non enim fertur appetitus actu amoris, nisi in objectum proportionatum appetenti, ut patet inductione. Proportionem autem habent inter se duo supposita, vel quia sunt ejusdem rationis, vel quia unum se habet ut pars, vel proprietas respectu alterius, vel quia unum se habet ut causa, seu totum respectu alterius; ejusdem rationis sunt quæ sunt ejusdem naturæ, aut eorundem morum: ut pars se habet filius respectu patris, & bonum utile respectu amantis illud in altero: ut proprietas se habet pulchritudo respectu amantis illam in altero; ut causa, & totum se habet Pater respectu filiorum: ex quibus intelligitur, quæ sit ratio, ex qua oritur amor, y nempe, quia naturali appetitu omnia appetunt bonum suum: quare cùm quis invenit in alio aut alterum se, aut aliquid sui, amat in altero seipsum, seu bonum suum: invenit autem in alio alterum se, cùm invenit in illo eandem naturam, aut eosdem mores: omnes

y *Arist.* 8. *eth. c.* 5.

autem

autem rationes amandi reducuntur, ut patet, in tria capita, nempe in bonum honestum sive naturale, sive morale, in bonum utile, in bonum jucundum. Ex quibus rursum intelligitur Amorem facere ex amante, & re amatâ unum quid: quia duo fiunt unum, cum posita proportione, quam habent ad invicem, accedit nexus inter illa: at amor est quidam nexus vitalis inter appetitum, & bonum sibi proportionatum, quia est complacentia appetitûs de bono sibi proportionato; complacentia autem est genus quoddam unionis, ut patet, ergò amor facit unum. Facit autem unum trahendo amantem ad rem amatam, quia complacentia egreditur ex amante in rem amatam, cùm sit actus amantis erga bonum sibi: & ideò amor dici solet tendentia appetitûs in bonum objectum.

Amicitiæ genera.

4. Amicitiæ genera ex objecto colliguntur, ex quo amor speciem sumit: objectum autem triplex est, ut paulò antè dictum est, bonum honestum, utile, jucundum: & rursum Honestum duplex, Naturale, & Morale: quare præcipua amicitiæ genera quatuor sunt. z. 1. Amicitiæ naturalis, ad quam plures species spectant, ut ea, quę est inter Patrem, & filios, quæ inter fratres, quæ inter conjuges. 2. Amicitiæ Moralis: quæ in plura genera dividi potest,

z *Arist.* 8. *eth.c.* 11. *&* 12.

G ut

ut in Sodalitiam, quæ est inter pares; in Regiam, quæ est inter Regem, & subditos. 3. Amicitiæ utilis, cùm alter alterum benevolentia prosequitur, quia utilitatem ex illo consequitur: qualis amicitia solet esse inter mercatores. 4. Amicitiæ jucundæ, cùm eatenus amicum diligimus, & ei bonũ volumus, quatenus nobis jucundus est: qualis solet esse amicitia inter juvenes. *a* In his generibus nobilissima, & maximè propriè amicitia est Moralis, tum quia circa nobilissimum objectum versatur, nempe bonum hominis, ut homo est; tum quia tota pendet ex electione; nihilque habet sensitivi affectûs conjunctum; tum quia syncerus benevolentiæ amor est, & maximè proprius; tum quia in maxima similitudine fundatur, & in proportione æqualitatis; tum quia maximè omnium habet effectus, & proprietates amicitiæ, ut sunt Bonorum communio, jucunditas, firmitas ultimum locum habet amicitia utilis, quia minimè omnium habet amorem benevolentiæ, minimè omnium amicitiæ proprietates: *b* & cùm tam utilis, quàm delectabilis amicitia, bonum, quod vult amico, referat ulterius ad bonum amantis, id est, ad utilitatem, & delectationem illius: inde fit, ut utraque amicitia, quia trahitur ad amorem concupiscentiæ, à veræ amicitiæ ratione deficiat.

a *Arist* 8. *eth. c.* 4.

b S. *Tho.* 1. 2. *q.* 26. *a.* 4. *ad* 3.

Amicitia

Amicitia efficiens.

5. Principium Amicitiam efficiens præcipuum videtur esse id, quod proponit appetitui rationali bonum amabile, quod est in alio, ut Naturæ præstantiam, virtutum ornamenta, beneficentiam, pulchritudinem, & similia: eo enim bono allicitur appetitus ad amandum. *c* Principium etiam amicitiæ est benevolentia. Maximè autem ad excitandum amorem valent beneficia, quia ratio amandi alterum est amor nostri, ut diximus cùm de objecto: beneficia autem in nos ab alio collata, fiunt maximè bonum nostrum. Sed adhuc majus invitamentum amoris est ipse amor alterius erga nos, tum quia is amor est fons benevolentiæ, ac beneficiorum alterius erga nos: tum quia multò magis amamus nos ipsos, quàm alia bona nostra; amoris autem alterius erga nos objectum sumus absolutè nos ipsi. Ideò Amor dicitur primum donum, quia principium est aliorum donorum, & qui nos amat, quantum ex ipso est, dat nobis nos ipsos, dum habet complacentiam de nobis, ut nobis, non ut utilibus sibi, quæ esset complacentia concupiscentiæ. Immò ipsa beneficia non excitant amorem in eum, à quo proficiscuntur, nisi quatenus sunt amoris indicia. Jam ad mutuum amorem, & amoris redamationem, in qua formalis ratio amicitiæ posita est, requiritur aliquid, quod suf-

c *Arist. 9. eth. c. 5.*

ſufficienter faciat devenire utrumque amantem in cognitionem amoris, qui eſt in altero. Præſtat hoc in primis mutua beneficiorum collatio cognita; quia beneficia ſunt maxima amoris indicia. Beneficiorum autem mutua collatio, ſeu bonorum communicatio non ſolet eſſe ſine mutua præſentia: ideò inter principia amicitiæ conciliandæ ſocietas eſt. Ex his colligitur inter ſuperiorem, & inferiorem, cùm eſt inter eos magna differentia, & ſtatûs inæqualitas, non facilè contingere amicitiam: quia non ſolet eſſe inter eos ſocietas, nec bonorum mutua communicatio. Societas enim iniri ſolet inter homines ob indigentiam, quia unus indiget auxilio, & bonis alterius: at ſuperior ut ſuperior non indiget inferiore. *d* Poſſet autem contingere, ut inferior divitiis, eſſet altero ſuperior bonitate, aut doctrinâ; & tunc facilè iniri poſſet inter eos amicitia: quia defectus unius boni, qui eſt in uno, compenſaretur exceſſu alterius boni, quod eſt in altero, & fieret æqualitas, ac mutua boni cujuſque proprii communicatio. Porrò inter Deum, & homines, quamvis ſit infinita perfectionis diſtantia, contingit amicitia: quia Deus ob ſuam infinitam bonitatem, non dedignatur hominum ſocietatem, & *e* quia eſt primum omnium rerum principium, in quo vivimus, movemur, & ſumus, non longè abeſt ab hominibus, & amat homines

d *Ariſt.* 8. *eth. c.* 6.

e *Act.* 17. 18.

mines ut opus, & *f* genus suum, & eo ipso, quod tribuit illis existentiam, prævenit eos amore, ac beneficiis, ut non sit opus hominum beneficiis erga ipsum ad excitandum ejus in hominis amorem. Principium ergò, seu ratio amicitiæ in Deo erga homines non sunt hominum beneficia, sed Dei bonitas, & ratio primi principii. Principium autem ex parte hominum ad redamandum Deum est debitum gratitudinis, & Dei bonitas infinitè amabilis, & dependentia in omnibus à Deo, quæ facit indistantiam ab ipso Deo. *g* Porrò negandum non est probitatem, præsertim excellentem, etiam in homine maximis bonis abundante, ac longè aliis superiore, esse causam ut is ineat societatem cum inferioribus. Bonum enim diffusivum est sui; & amat aliis communicari. Atque de principio amicitiam efficiente hæc satis.

f *Ibid. nu.* 29.

g *Cicer. de amicitia.*

Principium autem amicitiam conservans videtur potissimùm esse Remotio eorum, quæ jus amici lædere possunt. Malum enim non est objectum amoris, sed odii: quod autem ius alicuius lædit, bonum tollit illi debitum, tollere autem bonum, est esse causam mali: mali autem causa, mala est ei, cui mali causa est: quare mali causa ut sic, non potest esse obiectum amoris. Porrò inter alia, quæ amanti debentur, primum locum obtinet Redamatio, secundum gratitudo. Adhibenda ergò

est ad amicitiam conservandam Redamatio, & grati animi significatio. Quamvis autem amico interdum multò plura debeantur, quam alter ei tribuere possit: non intelligitur tamen jus amici lædi, ac proinde conservatur amicitia, si alter tantum amico tribuat, quantum potest: conservatur etiam amicitia, & augetur iisdem, quibus acquiritur, nempe Beneficiis, & bonorum communicatione; mutua, præsentia, & amici societate. Absentia, cùm est diuturna, solet amicitiam corrumpere: quia tollere solet amici, & beneficiorum memoriam, quæ est cognitio quædam amici, & beneficiorum ejus: amor enim pendet à cognitione objecti amabilis: quare eâ cognitione per absentiam sublatâ, corrumpitur amor: ergò ad conservandam amicitiam cum absentibus, renovanda crebrò est absentium memoria: quod fieri potest mittendis mutuò literis, ac munusculis: conservat etiam amicitiam concordia. i. judiciorum, & voluntatum consensio circa agenda. de qua Arist. 9. eth. c. 6.

h *Arist. 8. eth. c. ult.*

Jam principium amicitiæ reconciliandæ, cùm læsum est amici jus, est ex parte lædentis restitutio, & recompensatio boni ab amico sublati, & amoris significatio: ex parte verò amici offensi, est injuriæ condonatio.

Amicitiæ effectus, sive proprietates.

6. Amicitiæ effectus multi sunt: quorum

rum plerique ſunt etiam amicitiæ principia: ut enim qualitates, quæ ſunt principia, & diſpoſitiones ad formam, ſunt etiam formæ effectus: ita contingit in amicitia.

Primus effectus, Benevolentia, qua volumus bonum amico, de qua ſuprà dictum eſt. An autem amicus amico maxima ex bonis volet? ¹ Dicendum amicum noliturum in amico eum in bonis exceſſum, qui putatur amicitiam ſoluturus ob magnam ſtatûs differentiam, quæ ſocietati contraria eſſe ſolet; aut ſibi damno futurus. Cæterùm, qui alium amat Dei cauſâ, volet illi omne bonum poſſibile: quia illud cenſetur velle Deo, in quo exceſſus infinitæ bonitatis, cauſa eſt cujúſque boni in nobis, ac ejus nobiſcum ſocietatis; quod non videtur fuiſſe intellectum ab Ariſt. 8. eth. c. 7. ubi indicat inter Deum, & homines non contingere amicitiam ob inæqualitatem: quanquam infrà c. 12. innuit oppoſitum, illis verbis: *Eſtque amicitia filiis erga parentes, & hominibus erga Deos tanquam erga bonum quoddam, atque excellens, quippe cùm ſint in cauſa ut & ſint, & nutriti atque educati fuerint.* Porrò Benevolentia maximè proprius effectus eſt amicitiæ moralis, ſeu ejus, quæ in morum honeſtate fundatur: cùm enim hæc minimè omnium ſuam utilitatem ſpectet: maximè omnium volet amico bona.

Benevolentia.

1 *Ariſt.* 8. *eth.* c. 7.

Bonorum communicatio.
k *Arist.* 8. *eth. c.* 8.

Secundus effectus est k Bonorum communicatio, quæ consequitur ad Benevolentiam, ut patet: vera autem amicitia omnia, quæ potest, bona communicat, & procurat amico; tum animi, ut eruditionem, consilium; tum externa, ut opes, gloriam, & quia qui vitam activam agunt, ut Rerumpublicarum moderatores, pluribus ex iis bonis opus habent, quæ aliorum ministerium requirunt; quam ii, qui vitam contemplativam degunt: ideò maior amicorum copia necessaria est illis, quàm his. Maxima bonorum communio cernitur in amicitia divina, tum quia quæcunque bona homines habent, tradita sunt hominibus ab ipso Deo: quæ præterquam quod ipsius Dei bona sunt, ex parte nostra consentur communicari Deo, cùm ipsi accepta referuntur, & ipse eorum auctor agnoscitur, & libero arbitrio nostra omnia obsequio divino mancipantur: tum quia se totum Deus, qui est bonum infinitum, miris modis, ut fides docet, hominibus largitur, unione hypostatica, Eucharistiæ sacrosanctæ misterio, visione beatificâ.

Conformitas voluntatum.
l *Arist.* 9. *eth. c.* 6.

Tertius effectus. l Conformitas voluntatum, seu indifferentia: est enim amicorum idem velle, idem nolle. Est autem hic effectus maximè proprius amicitiæ moralis, in qua cùm utriusque amici voluntas bona sit, neuter volet aliquid turpe, ac proinde nec amicitiæ læsivum: turpe enim

est

est lædere ius amicitiæ: læditur autem amicitia maximè ex dissensione, seu differentia voluntatum: quia ea differentia tollit unionem voluntatum, quæ quoad actum mutui amoris est ipsa ratio formalis amicitiæ.

Quartus effectus, m Mutua consuetudo: unio enim voluntatum, quæ est amicitia, quia unio est, similem sibi effectum facit, id est, ad unionem etiam præsentiæ, & consuetudinis amicos trahit, ut patet experientia.

Mutua consuetudo.

m *Arist.* 8. *eth. c.* 5.

Quintus, n Delectatio. Hic effectus maximè oritur ex amici præsentiâ: o est in amicitia morali maximus quia quale est bonum, talis est delectatio, quæ ad eius possessionem consequitur: maximum autem bonum est amicus bonus, cui amando unimur, quem amando possidemus. Duplicem autem amicitia vera delectationem facit, passivam & activam. Passiva oritur ex obiecto, id est, ex amico redamante p (hoc enim obiectum iucundissimum est) & ex ipso amore in amicum, & ex beneficiis, quæ illi conferuntur. Activa existit ex subiecto, id est, ex amico, qui amans alterum amicum, & intelligens se ab illo redamari, curat ut illi placeat, eiq; iucundus sit quantum fieri potest. q Magis porrò delectat benefacere, quàm beneficia recipere: quia magis amamus benefacere, quàm beneficia recipere: amamus autem

Delectatio.

n *Arist.* 8. *eth. c.* 5.

o *Ibid.* & *c.* 6.

p *Arist.* 9. *eth. c.* 12.

q *Arist.* 9. *eth. c.* 7.

magis benefacere: tum quia opus nostrum est, in quo novum esse quasi recepimus: tum quia magis honestum est benefacere, quàm beneficia recipere, objectum autem honestum est jucundissimum: tum quia magis laboriosum est, laboriosiora autem sunt jucundiora: ex quibus etiam sequitur magis esse secundùm amare, quàm amari.

Similitudo.

Sextus, Similitudo. Hic effectus oritur ex vi amoris, qui cùm sit unio ad unionem inclinat, ac proinde ad ea, quæ majorem faciunt unionem: facit autem maximè unionem similitudo extremorum uniendorum. Amicus ergò verus intendit in se exprimere amici similitudinem quantum fieri potest, ut nexus amicitiæ sit major. Cùm enim amor in alterum oriatur ex amore sui, ut suprà dictum est, magis trahitur ad amandum eum, in quo majorem nostri similitudinem cernimus. Ideò Deus volens esse veram amicitiam inter ipsum, & homines, sui similitudinem in eis expressit, producens eos intellectuales; & ut eos ad amicitiam supernaturalem evehat, producit in ipsis habitum gratiæ. quâ Deo maximè similes reddimur, séque hominibus similem effecit, formam ipsorum in se recipiens, id est, humanam naturam.

Juris conservatio.

Septimus, r Juris conservatio: vera enim amicitia nunquam vult amicum lædere; f quia sui corruptionem non vult. De conservanda amicitia, & rependendis bene-

r Arist. 9. eth. c. 11.

f Cicer. de Amicitia.

beneficiis lege Arist. l. 9. eth. c. 1. & 2.

Octavus effectus, Stabilitas. Redditur autem amicitia stabilis, ex perpetua conservatione juris, & similitudine: *t* quæ conservatio cùm maximè sit in amicitia morali, ut ex dictis intelligitur: ideò firmitatis, & perpetuitatis effectus est amicitiæ morali maximè proprius. Porrò omnium simul effectuum, quos numeravimus, primum principium est virtus, ac probitas, ut rectè docet Arist. 9. eth. c. 4. quia cùm ratio amandi alterum sit amor sui, ut suprà dictum est: ut quis amat seipsum, ita amabit amicum, qui est alter ipse. Probus autem vir seipsum amans, & benevolus est in se: & omnia, quæ potest bona sibi procurat, quæ propria sunt viri probi; & conformare nititur affectus sensitivos cum ratione; & gaudet secum ipse agere, ac sui consuetudine delectatur, quia nihil in se invenit, cujus considerationem refugiat; & pacem habet in se, justitiam, atque constantiam, ut patet consideranti. Probus ergò amans amicum, quia illum amat ut alterum se, amando producet eosdem effectus.

Stabilitas.
t *Arist.* 8. *eth. c.* 3. 4. 6. 13. & 9. *eth. c.* 1.

Hæc visa sunt nobis magis præcipua, quæ de amicitia disputaremus: reliqua legi possunt apud alios, qui de amicitia scripserunt ut apud Cicer. lib. de Amicitia, apud Arist. l. 8. & 9. eth. cujus doctrina ex iis, quæ à nobis disputata sunt intelligi

facilè poterit. Jam ad reliquas Prop. 6. particulas explicandas pergamus.

Intercedere potest Amicitia cum Deo, cum Angelis, cum hominibus.] Est enim cum his similitudo in natura intellectuali, ac proinde potest inter hos esse amor mutuus cognitus. Docet etiam fides esse inter hos similitudinem in esse spirituali ratione gratiæ. Quæ ad Dei cum hominibus amicitiam spectant, colligi facilè possunt, ex dictis suprà. Divini in nos amoris notitia habetur ex beneficiis: quicquid autem sumus, Dei beneficium est: effectus quartus amicitiæ, quæ est mutua consuetudo, & præsentia, respectu nostri dum in hac mortali vita degimus, habetur per contemplationem Dei, qui non longè abest ab unoquoque nostrûm; quanquam ea contemplatio non est intuitiva, sed abstractiva ex effectis Dei, per speculum, & in ænigmate. *u* Porrò amor erga Deum, quanquam oritur ex amore in nos ipsos, ut suprà de obiecto amicitiæ dictum est; est tamen maior, amor in nos ipsos, quia Deus ut totum se habet respectu nostri, & meliori modo sumus in Deo, quàm in nobis: totum autem nostrum, & nostrum meliùs, plus amabile est, quàm nos ipsi, qui pars sumus respectu illius, & infinito intervallo ab eius perfectione distamus. Alia, quæ ad amorem in Deum spectant, legi possunt apud

u S. Tho. 2. 2. q. 26. a. 3.

apud S. Thom. 2. 2. à q. 23. & alios Scholiasticos.

Ex amicitiis, ea quæ cum Deo intercedit, præcipua paſsio felicitatis eſt.] Nam amor Dei eſt felicitatis paſſio præcipua, cùm immediatè fluat à contemplatione Dei, in qua poſita eſt ratio formalis felicitatis; & ſit adhæſio ad ſummum bonum; & radix felicitatis activæ, id eſt, actionis: ergò & redamatio Dei, ſeu amor, quo amatur Deus, ut principium omnis noſtri boni, ac proinde ut nos amans, qui actus eſt formaliter amicitia, ad paſſionem præcipuam felicitatis attinet.

Cæteræ amicitiæ, quæ Deum non ſpectant, ornamentorum tantùm, aut mediorum rationem habent ad Dei contemplationem, & amorem comparatæ.] Amicitiæ erga homines ſpectant ad Deum, cùm homines amantur, ut imagines Dei, ut filii, & amici Dei, ut amicabiles Deo. x Hujuſmodi enim amoris ratio eſt Deus: ſpectat ergò is amor ad rationem præcipuæ paſſionis felicitatis, qui eſt amor in Deum. Non ſpectant autem amicitiæ erga homines Deum, cùm tota ratio amandi homines eſt abſolutè ipſa hominis natura, & ſimpliciter bonum ad illam ſpectans. Cùm in his amicitiis amor non habeat pro objecto ſummum bonum, neque proinde præcipuæ paſſionis rationem habet. Sunt autem hujus generis amicitiæ ornamenta

x *S. Th.* 2. 2. q. 25. a. 1.

menta quædam, & media ad felicitatem essentialem, & ad præcipuam passionem: ornamenta, quia sunt accidentalis quædam felicitas, & habent jucunditates maximas. Media 1. y Quia amici suâ doctrinâ juvant amicos ad Dei cognitionem, & amorem acquirendum: cùm enim amici velint bona amicis, illud maximè bonum eis volent, quod eos felices reddit, quòd Dei cognitio, & amor est. 2. Quia amicorum consuetudine Dei cognitio, & amor conservatur, & augetur. Mutuis enim de Deo colloquiis, quales solent inter amicos esse, quasi quidam ignis collisione silicis, Dei cognitio, & amor existit, ut docet experientia. 3. Quia dum legimus in hac vita, contemplando fatigamur: quare interdum, animus remittendus est ab intentione contemplationis, ut sumptis viribus magis vividè contempletur. Nihil autem magis ad honestam animi remissionem valet, quàm amicorum consuetudo. 4. Quia in cognitionem Dei, & amorem inducimur ex contemplatione operum Dei: maximum autem opus, & imago Dei est vir probus; cujusmodi sunt, qui amantur amicitia morali: amici autem ob mutuam consuetudinem contemplationis mutuæ objecta sunt. 5. Quia major est ea felicitas, quæ suum bonum, & felicitatem magis advertit, hæc autem amicus magis advertit in amico, quo familiariter utitur, quàm

y leg. Arist. 9. eth. c. 9. 11. 12.

quàm in se solo, quia in amico intuetur alterum se, & valdè jucundum est intelligere, quòd is sua ob bona lætetur. 6. Quia amor Dei maximè crescit actionibus, quæ exercetur ob ipsum Deum: juvant autem actionum exercitium amici, tum consiliis dandis, tum removendis impedimentis, tum laudando, tum se actionum subjectum exhibendo. 7. y Quia multa occurrunt tristia, quæ felicitatem perturbant: at ea amicorum aspectu, consiliis, & opere removentur. 8. Quia major est, & jucundissima ea felicitas, quæ felicitatem sui similem in aliis producit: producit autem dum amicus amicis animi sui sensa manifestat, quæ ad Dei cognitionem, & amorem spectant. Ideò quisque suas cogitationes appetit alteri cõmunicare, quia eo modo in alterius animo seipsum exprimit. Sunt ergò amicitiæ humanæ in honesto morali fundatæ prælata media ad contemplationem, & amorem Dei. z Ex quo intelligitur quatenus amicitiis utendum sit; & quis numerus amicorum habendus, nempe qui contemplationem, & amorem Dei juvet, non impediat. Modus agendi cum amicis tum in prospera, tum in adversa fortuna legi potest apud Arist 9. eth. c. 11. De modis monendi, objurgandi, monita recipiendi, & mutuis amicitiæ officiis, disputat Cicero lib. de Amicitia.

y *Arist. 9. eth. c. 11.*

z *Arist. 9. eth. c. 10.*

QUÆ-

QUÆSTIO TERTIA.

De Principio Felicitatis efficiente.

EX iis, quæ ad causam felicitatis efficientem attinent, ea solùm in hac quæstione disputabimus, quæ valent ad intelligendum modum acquirendæ felicitatis Cùm autem duo sint ex parte hominis, quæ immediatè formalem felicitatem efficienter attingunt: intellectus, ut id, in cujus operatione formalis felicitas posita est; & voluntas, ut à qua electio pendet mediorum, quæ ad felicitatis formalis, & ejus præcipuæ passionis, nempe amoris erga summum bonum, acquisitionem, & conservationem valent: hoc in loco de voluntate solùm dicemus: nihil de intellectu, nisi quantum ad voluntatem attinet; quia de illo ab Animasticis in Physica disputatur: videndum ergò est quomodo voluntas moveatur ad media eligenda. Cùm autem voluntas non possit ferri in incognitum, necesse est aliquod objectum voluntati proponi. Primum ergò de objecto voluntatis motivo agendum est, & de proponente objectum: tùm de modo, quo voluntas movetur; postremò de regula, cui se conformare debet voluntas in operando.

PRI-

PRIMA PROPOSITIO.

De objecto voluntatis motivo, & causa illud proponente.

Objectum motivum voluntatis est, quod voluntati objicitur sub ratione convenientia. Principium autem proponens hoc objectum est tum intellectus, tum ipsa voluntas, tum sensus, tum Deus: Movetur igitur voluntas cùm operatur ab his causis.

1. QUòd voluntas non moveatur ad appetendum, nisi ei proponatur objectum sub ratione convenientiæ, docet S. Thom. 1. 2. q. 9. a. 1 ad 2. *Sicut*, inquit, *imaginatio forma sine æstimatione convenientis, vel nocivi, non movet appetitum sensitivum; ita nec apprehensio veri sine ratione boni, & appetibilis.* Innuit Arist. 3. de An. t. 46. dum dicit intellectum speculativum non movere. Suadet experientia: experimur enim omnes non moveri ad appetendum aliquid, nisi illud apprehendamus ut bonum. Suadet ratio. Nam unumquodque appetitivum movetur à suo objecto ad actum appetendi: objectum autem voluntatis est Bonum: quod proponitur ab intellectu: ergò ut voluntas moveatur ad illud appetendum, debet proponi ut

ut bonum. Quæ ratio probat etiam de appetitu sensitivo quod non movetur nisi sensibile apprehendatur ab æstimativa ut bonum. Debet autem objectum apprehendi bonum secundùm eam rationem convenientiæ, quam habet respectu appetentis, alioquin non movet appetitum: quia ratio appetendi aliquid est proportio, quam illud habet cum appetente, ut patet inductione. Porrò primum objectum, ex quo incipit primus motus voluntatis, est id, quod apprehenditur absolutè bonum: quod enim apprehenditur bonum propter aliud, non movet primò sed supposita appetitione alterius, ad quod ordinatur, & ex quo habet ut sit voluntati appetibile.

2. Jam intellectus est immediatè proponens voluntati objectum: *a* experimur enim nihil appeti à nobis, quod non cognoscatur à nobis. Appetitus autem intellectui oculus, per quem objectum appetibile cognoscitur, est intellectus: voluntati ergò immediata objecti propositio fit ab intellectu per cognitionem objecti. Triplici autem cognitionis actu proponit intellectus voluntati objectum appetibile; nempe simplici apprehensione bonitatis objecti; judicio de objecto prosequendo, & appetendo; *b* Imperio prosequutionis, quo intellectus actu ordinat appetitum ad objectum, cùm per judicium non ordinaverit, sed tantùm dixerit esse ordinandum: ordinare

a *Scholastici in* 2. *d* 25. *S. Tho.* 1.2.*q.* 8.*a.*1. *Arist.* 3. *de Anim.* 1. 57.

b *Disp.* 1. *q.*4 *Prop.* 1. §. 4.

nare autem est cognoscendo referre actu, ac ducere ad objectum. Quod non fit, nisi simul appetitus suo se actu referat, ac tendat. Nam ex parte intellectûs est sola relatio in actu signato, quæ est cognitio actualis ordinis, seu tendentiæ voluntatis ad objectum: ex parte autem voluntatis est ipsa actualis relatio, seu tendentia. Semper autem, cùm est hæc actualis tendentia voluntatis, est simul actu cognitio intellectûs, ut patet experientia. Non est tamen semper cognitio relativa, seu actu referens in actu signato appetitum ad objectum, quam cognitionem explicare solemus per verbum Fac, & est imperium formale, ac explicitum: *c* sed interdum est simplex apprehensio objecti convenientis, interdum judicium de prosequendo obiecto sine actuali intellectûs relatione in actu signato, quam diximus, ut docet experientia. Quanquam simplex apprehensio obiecti non movet voluntatem ad eliciendum actum electionis, nisi præcedente iudicio de obiecto eligendo: electio enim supponit deliberationem, deliberatio autem concluditur per iudicium, ut suprà dictum est d. 1. q. 4. sed post formatum semel iudicium satis est ad movendum voluntatem simplex apprehensio de obiecto iudicato. Non enim apparet ulla iudicii necessitas. Quamvis autem illi duo actus intellectus simplicis apprehensionis, & iudicii non

c Scot. in 2. d. 6. q. 1. ad 1. 2. 3. Maior q. unica ibid. Gab. q. 1. a. 3. dub. 2. Mar. in 2. d. 16. a. 1. Not. 5.

non sint imperium formale, ac explicitum; sunt tamen virtualiter imperium, quia consequitur ad illos actualis tendentia voluntatis non secùs, ac ad imperium formale; & tendere in actu exercito ad objectum cognoscendo illud, implicitè includit actum signatum referendi cognitione voluntatem ad objectum. Differunt autem adhuc hi duo actus ab imperio formali, quòd cum his non semper coniungitur tendentia voluntatis ad obiectum, cum ea necessariam coniunctionem habeat cum imperio formali, ut patet experientia: Nunquam enim dicimus, Fac, nisi simul velimus fieri quod præcipimus. Cum actuali autem tendentia voluntatis necessariò coniungitur aliquis ex tribus dictis actibus intellectus, quod præter experientiam probatur adhuc ratione: quia cùm voluntas sit appetitus intellectualis, & ex se cæca sit, non potest actu tendere in obiectum, nisi simul actu ei proponatur ab intellectu obiectum, in quod tendat, & à quo eius tendentia specificetur: quod infrà clariùs explicabimus. d Ex his intelligitur intellectum esse causam, quæ immediatè proponit voluntati obiectum motivum. Non est autem necessarium proponi voluntati obiectum per actum imperii formalis; quia experimur nos facere multos actus volitionis absque tali imperio formali, & nulla apparet ratio, quæ probet illud

d S. Tho. 1. 2. q. 9 a. 1.

lud imperium esse necessariò requisitum ad exercitium voluntatis.

3. Voluntas tribus modis est principium sui actûs. 1. Est causa efficiens respectu omnium suorum actuum quatenus illos producit. 2. Est causa concurrens solùm obiectivè ad propositionem obiecti, quæ ei fit ab intellectu; quatenus intellectus considerans dispositionem voluntatis, & propensionem ad unum potiùs obiectum, quàm ad aliud, illud potius voluntati, quàm aliud proponit: *e* aut considerans in voluntate intentionem alicuius finis, proponit ei proportionata media ad finem consequendam 3. Est causa concurrens efficienter ad proportionem obiecti, quæ fit ab intellectu, quatenus per actum, qui dicitur *f* usus, movet intellectum, ut inquirat media ad aliquem finem consequendam, quem ipsa intendit, aut inquirat alium finem, aut clariùs proponat aliquod obiectum. Hoc modo voluntas per unum actum movet se ad alium actum, nempe ad eum, quem facit post obiecti propositionem factam ab intellectu, quem voluntas movit. Sed quamvis voluntas respectu secundi actûs sit ipsa principium, nunquam tamen est principium primum aliquo suo actu: quia nullum simpliciter actum potest formare, nisi præcedit cognitio. Principium ergò primum motionis voluntatis, non est voluntas, sed id, quod

e *S. Th. ib. art.* 3.

f *Disp.* 1. *q.* 4. *Prop.* 1. §. 4.

quod ad formandam eam cognitionem concurrit, ad quam consequitur primus motus voluntatis.

g S. Th. supra ar. 2.

4. g Sensus movet voluntatem indirectè, quatenus per actum, quo fertur in obiectum sensibile, est causa ut intellectus proponat illud obiectum sensibile voluntati, (quæ est appetitus universalis, quo homo fertur in omne bonum sibi, etiam parti sensitivæ) ut conveniens, seu proportionatum illi, sive homini. Proportionem autem illam facit magis apparere sensus per actum suum vitalem, qui est quædam proportio vitalis cum obiecto; quæ proportio excitat intellectum ad proponendum voluntati obiectum ut proportionatum: excitat autem, quia sentitur ab anima, in qua subiectatur, & à qua producitur; quæ simul est subiectum & intellectûs, & intellectionis, & causa efficiens illius.

h S. Thom. sup. ar. 6.

5. Deus est causa movens voluntatem tribus modis. h 1. Eo modo, quo dicuntur gravia, & levia moveri à generante: quia à generante habent potentiam, quâ moventur ad suos motus naturales. Ita voluntas dicitur moveri à Deo, quia cùm anima creata sit à solo Deo, à Deo habet potentiam, seu appetitum, quo movetur ad bonum, qui est voluntas. 2. Deus movet voluntatem, quatenus ad omnem eius motum concurrit Deus ut causa prima:
est

est autem necessarius talis Dei concursus ad singulos effectus, Primum, quia omnis effectus est singularis, ergò indiget causa, per quam eius singularitas producatur: Non potest autem produci, nisi à causa quæ eminenter contineat omnes singularitates, saltem eas, quæ in ea specie, in qua est effectus, producibiles sunt; & quæ sit libera, ut se determinet ad hanc potiùs, quàm ad aliam singularitatem producendam: quia non potest afferri ratio cur hæc potiùs, quàm alia singularitas producatur, nisi libertas producentis: Non apparet autem ulla causa, quæ hæc duo præstare possit, nisi solus Deus. Deinde, omnis creatura est ens ab alio, ergò debet dari ens à se, nempe Deus, à quo una saltem ex creaturis cæperit esse, seu dependentiam habuerit quoad existentiam: eadem autem est natura rerum, & vis in fieri, & in facto esse: ergò illa creatura, quæ dependentiam habuit à Deo in fieri, adhuc illam dependentiam habet à Deo in facto esse: ergò ea creatura non potest producere aliam nisi dependeat à Deo in producendo: quia modus operandi sequitur modum essendi: ergò ad omnem productionem concurrit Deus. Præterea ens creatum est essentialiter ens ab alio: ergò quando actu est, dicit essentialem ordinem actu ad id à quo est: ergò quando actu est, necessariò ponendum est id à quo est, ut terminus

ipsius,

ipsius, à quo eius transcendentalis actio specificatur: at nullum ens creatum necessariò ponendum est, ut existat aliud ens creatum; Deus autem solus est ens necessarium: ergò quælibet creatura cum actu est, dicit ordinem dependentiæ ad Deum: ergò ad productionem cuiuslibet effectûs concurrit Deus. Postremò, Deus est agens intellectuale infinitæ sapientiæ, ergò agendo agit dirigendo ad finem: ergò quatenus infinitus in sapientia, cùm produxit mundum, cognovit omnes effectus futuros; quatenus agens, illos direxit ad suos fines: at non apparet quomodo omnes effectus, qui fiunt in mundo, dirigi possint infallibiliter ad fines, quos Deus à principio decrevit, nisi ad productionem singulorum effectuum concurrat Deus. 3. Deus movet voluntatem proponendo ei obiecta appetibilia, & bono hominis convenientia. Nam Deus iis, quæ producit, dat propensionem, & facultatem ad acquirendum bonum, quod est ipsis conveniens: ergò cùm produxit hominem, dedit ei propensionem, & facultatem ad bonum ipsi ut homo est, quod est bonum morale: ea facultas est voluntas, & intellectus proponens voluntati bonum morale. At innumerabilia sunt, præsertim amor proprius, quæ perturbant intellectum, & impediunt perfectum usum rationis, & sensus trahunt illum ad obiecta sensibilia; ut necessarium

cessarium sit ut plurimum intellectum errare in proponendo voluntati objectum conveniens aut non intelligere quid proponendum sit, nisi ab alio agente juvetur. Hoc agens dicimus esse Deum, qui vel per se, vel per alia agentia proponit intellectui objecta convenientia. i Præterea sæpissimè multa casu sensibus objiciuntur, per quæ movetur intellectus: at nihil casu fit respectu Dei, cùm ad omnem effectum concurrat Deus, ut suprà dictum est: ergò illa objectorum propositio fit à Deo. Præterea sæpissimè movetur intellectus, ut experimur, sine ulla prævia sensuum, vel ipsius intellectûs motione: nullum autem agens creatum extrinsecum potest intellectum, & voluntatem movere immediatè: quia creatum, aut est corporeum, aut spirituale: k corporeum non potest agere in spirituale, qualis est intellectus, & voluntas, nisi excitando sensum per objecta sensibilia, ut facto actu sensationis, qui subjectatur in anima, excitetur intellectus ad cognoscendum: agens autem spirituale, ut est Angelus, nihil potest in alio producere, præter motum localem, ut Metaphysici, ac Theologi docent; nihil autem est in intellectu quod motum localiter causare possit intellectionem: ergò motus illi, qui fiunt in intellectu sine ulla prævia motione, à Deo sunt.

i *Arist. 7. Moral. Eudem. c. 18.*

k *S. Tho. 1. 2. q. 9. ar. 5.*

II. PROPOSITIO.

De Modo, quo voluntas movetur.

Neque obiectum, neque intellectus, neque intellectio, neque sensus, neque ullum homini extrinsecum, neque ullus voluntatis actus, est causa efficiens eius motionis, quâ voluntas movetur; sed sola voluntas, & Deus ut causa prima. Liberè autem suæ motionis actum voluntas producit.

1. QUòd objectum non concurrat efficienter ad actum volitionis, Probatur 1. Quia sæpissimè contingit, cùm fit volitio, objectum non esse præsens, & interdum non existere. 2. Quia si qua esset necessitas concurrendi objectum efficienter in volitionem, ea sufficienter suppleri posset per actualem intellectionem objecti, quæ est vitalis repræsentatio objecti, & semper voluntati præsens, cùm fit actus volitionis. 3. Quia sæpissimè contingit objectum esse ens materiale: *l* at ens materiale non potest attingere efficienter effectum spiritualem, qualis est volitio. *m* Potest tamen ens materiale influere efficienter in sensus, producendo in illis qualitates, alterationes, inclinationes, & species sensibiles, quibus positis fit sensatio, per quam

l *S. Tho. 1. 2. q. 9. a. 5.*
m *Quòd cœli non possunt necessitare voluntatem hominis vid. de fin. eccles. & Scripturas apud Valent. 1. 2. d. 2 q. 4. p. 4. vid. apud eundẽ argumenta in contrarium, et solution.*

quam excitatur intellectus ad proponendum voluntati objectum ſenſibile ut conveniens, aut diſconveniens, ut dictum eſt Prop. 1. §. Dices: Senſatio ſubjectatur in anima rationali: ergò eſt ens ſpirituale: at ſenſatio attingitur efficienter à ſpecie ſenſibili, quæ eſt ens materiale: ergò ens materiale poteſt efficienter attingere volitionem. Reſpon. Senſationem eſſe actum materialem; ſubjectari autem in anima rationali non ut anima rationalis eſt formaliter ſpiritualis, ſed ut eſt eminenter ſenſitiva, & coëxiſtens ſubjecto materiali: at volitio eſt ens ſpirituale, & ſubjectatur in anima rationali ut ſpirituali.

2. *n* Quòd intellectio, ac proinde multò minùs ipſe intellectus, non concurrat efficienter ad actum voluntatis, probatur, Quia, voluntas eſt eſſentialiter inclinatio ad omne bonum: ergò ſe ſola poteſt producere inclinationem elicitam, ſeu actum circa quodlibet bonum. Nulla autem apparet ratio, quæ probet eſſe neceſſarium ad eum actum concurrere etiam efficienter intellectionem.

n S. Tho. q. 22. de verit. art. 12. Capreol. in 2. d. 25. q. unica a. 3. in Reſp. 2. ad 1. Scot. contra 1. concluſ. Valent. t. 2. d. 2. q. 4. p. 1.

Dicet quis 1. Ad intellectionem ſpecificandam concurrit efficienter ſpecies impreſſa objecti: ergò ad volitionem ſpecificandam concurrit efficienter intellectio. 2. Ad actum formalem imperii, quod explicari ſolet per vocem, Fac, neceſſariò conſequitur volitio: ergò ad eam volitionem

concurrit efficienter actus imperii.

Ad 1. Resp. Speciem intelligibilem impressam non requiri necessariò ad specificandam intellectionem: nam multæ intellectiones fiunt sine propria specie intelligibili, ut sunt eæ, quæ fiunt circa objectum nunquam alias intellectum: ad has enim specificandas satis sunt intellectiones factæ circa alia objecta, ex quorum cognitione arguitur aliud: interdum satis est actus imaginationis, ut docent Animastici. Esto autem cùm adest species, concurrat efficienter ad intellectionem, ut videtur suadere major facilitas, quam experimur in intelligendo objectum, cujus speciem habemus: non tamen sequitur ex hoc etiam ad volitionem concurrere efficienter intellectionem, quia species habet magnam convenientiam cum intellectione, quippe cùm sit semen objecti, cujus repræsentatio vitalis est intellectio: at intellectio non habet convenientiam cum volitione, quia volitio non est objecti repræsentatio, sed tendentia quædam ad illud, & unio cum illo, seu mera proportio vitalis ut potentiæ cum actu, sine ulla objecti repræsentatione. Ad intrinsecè ergò specificandam volitionem concurrit sola voluntas, quæ sufficienter determinatur ad talem specie volitionem producendam ex intellectione talis objecti, quæ subiectatur in eadem radice, à qua procedit volitio,

nempe

nempe in anima rationali. Sufficiens autem est voluntas ad omnes diversas specie volitiones naturales producendas, quæ sunt elicitæ inclinationes ad obiecta: quia ipsa, seu anima rationalis, est ex natura sua naturalis inclinatio ad omne bonum. Intellectio solùm requiritur ad proponendum voluntati obiectum: quia voluntas non potest ferri in incognitum. Quare intellectio solùm se habet ut conditio, sine qua non fieret volitio: ut id, quod approximat agenti subiectum, circa quod agat, se habet ut conditio, sine qua non fieret actio.

Ad 2 Resp. Ex necessaria positione volitionis ad positionem imperii, non rectè colligi concursum causæ efficientis in imperio respectu volitionis. Cùm enim voluntas in agendo sit libera, ut infrà dicetur, non potest volitio, quæ est actio voluntatis, aliundè necessitatem habere, nisi ab ipsa voluntate. Habet autem necessitatem suppositionis, id est, Posito quòd à voluntate producitur, necessariò est pro eo instanti, quo producitur. o Dicendum ergò etiam ipsum imperium, ad cuius positionem sequitur necessariò positio volitionis, ut patet experientia, pendere ab ipsa voluntate, quatenus in eo instanti, quo anima se determinat ad producendum actum volitionis per voluntatem, naturali quâdam consequutione producit actum imperii per intellectum: quia est quædam

o Disp. 1. q. 4. pror. 1. ÿ. 4.

 naturalis

naturalis connexio voluntatis, & intellectûs, ut simul cum actu voluntatis semper fiat aliqua intellectio, per cujus objectum specificetur actus voluntatis, & per quam voluntas videat quod apprehendit.

3. Quòd neque sensus, neque aliquid homini extrinsecum, influat efficienter in volitionem, iisdem argumentis probari potest, quibus de objecti, & intellectionis influxu probatum est: ex quibus intelligi poterit quàm falsa fuerit opinio eorum, qui dixerunt cœlum in voluntatis actum efficientiam habere.

4 Quòd una volitio non influat efficienter in productionem alterius volitionis suadetur ex eo, quòd nulla apparet ratio, quæ illud sufficienter probet.

5. De influxu causæ primæ probatum est suprà Prop. 1. §. 5. Sed contra hunc Dei influxum objici potest 1. Quòd eo posito tollitur voluntatis libertas in operando. 2. Quòd cùm actiones sunt moraliter malæ, earum malitia tribueretur non solùm homini, sed etiam Deo, qui ad illas concurrit: atque ita Deus esset causa peccati.

Ad 1. Resp. Ex Dei concursu ad actum voluntatis non tolli à voluntate libertatem: quia Deus ita concurrit, ut non præveniat voluntatem suo influxu, sed comitetur, eámque volentem operari coadjuvet, quæ se sola nihil agere potest.

Ad 2. Resp. In malitia morali includi rationem

rationem voluntarii, ut de Moralitate dictum est d. 1. quæst. 3. Ei ergò malitia moralis alicujus actionis tribuenda est ut agenti, respectu cujus est voluntaria: est autem malitia moralis privatio, sive defectus quidam rectitudinis. Defectus autem non tribuuntur ut agenti, nisi éi, qui potest, & debet eum impedire, & non impedit. Deus autem non potest impedire defectus morales voluntatis humanæ non concurrendo ad ejus actus: immò potiùs secundùm leges ordinarias debet ut causa prima concurrere quoties voluntas vult agere: quia causæ primæ concursus est naturaliter debitus omni agenti naturali; alioquin tolleretur ab agentibus naturalis eorum agendi modus, ac proinde à voluntate modus agendi liber, quoties voluntati libuerit. Deo ergò influenti in actiones malas non tribuitur earum malitia neque ut Privatio est, neque ut Positio in subiecto rationali entitatis privatæ rectitudine debitâ: quia neque privatio illa, neque positio entitatis ut privatæ rectitudine, est respectu Dei voluntaria; sed tantùm entitas, & positio actionis sine ordine ad privationem: quia ad talem entitatem vult concurrere Deus ut causa prima est, cuius concursus est necessarius omni agenti creato.

6. Quòd voluntas in hac vita sit libera quoad exercitium cuiuscunque sui actûs circa quodcunque obiectum. Probatur 1.

Nostra experientia. Experimur enim proposito quocunque obiecto posse nos abstinere ab eliciendo actum circa illud. 2. Ex communi omnium sensu Actus enim hominum voluntarii, cùm sunt mali, omnium opinione putantur vituperabiles; digni etiam pœnä, vel præmio: laus autem, & vituperatio; pœna, & præmium in libertate agentis fundantur, ut diximus d. 1. q. 3. Prop. ultima. 3. Probatur à priori ex natura ipsius voluntatis: est enim voluntas appetitus quidam universalis, habens pro obiecto quodcunque bonum, habens proponentem obiectum potentiam etiam universalem, nempe intellectum, cuius obiectum est omne ens: ergò respectu nullius obiecti, quod ei ab intellectu proponatur, ita est determinata, ut non possit suspendere actum circa illud: cùm possit etiam circa alia obiecta versari, & habeat in promptu intellectum, quo potest uti ad propositionem aliorum obiectorum: ergò non necessitatur ab actum eliciendum, nisi circa obiectum quod ei clarè proponatur ab intellectu ut habens omnem rationem boni: quia tale obiectum sufficienter voluntatem determinat, cùm contineat totum illud bonum, ad quod essentialiter appetitus rationalis ordinatur: quod solùm beatis accidit, qui Deum vident, ut est in se, ac proinde necessitantur ad eum amandum, quia ille omnem voluntatis capacitatem adæquat,

quat,

quat, nulláq; proponi poteſt voluntati ratio boni, quæ in Deo non ſit modo perfectiſſimo. Alia, quę ad hunc locum ſpectant, ut de libertate voluntatis quoad ſpecificationem actuum, &c. vid. apud Phyſicos, ubi agunt de cauſa libera. Nunc illud advertendum eſt, voluntatem non eſſe liberam circa objectum ſibi conveniens præſertim ad felicitatem acquirendam, ita ut poſſit circa illud elicere actum fugæ; niſi viderit in illo aliquam rationem mali ſive realis, ſive apparentis: ita odio interdum habetur vita, cùm ea eſt ærumnoſa, & interdum fugitur beatitudo ob labores in ea comparanda. *p* Advertendum etiam illud, Poſſe interdum ex vehementi motu ſenſuum opprimi judicium rationis, aut non relinqui liberum, id eſt, indifferentem, & habilem ad ea opportunè conſideranda, quæ ad rem ſpectant: & tunc, quia intellectus nihil aliud proponit, nec proponere poteſt, quàm quod eſt in potentiis ſenſitivis, voluntas non habet uſum libertatis; & cùm non poſſit uti intellectu ad videndum an in objecto ſenſibili ſit ulla ratio mali, ſed ſolam boni ſenſibilis rationem habeat objectam, neceſſariò quoad ſpecificationem eliciet actum proſecutionis, & interdum etiam quoad exercitium. Dicitur autem in Propoſitione, quòd voluntas liberè ſuum actum producit, nempe cùm in hac vita eſt in ſtatu ſibi connaturali, id eſt, cum judicio rationis.

p *S. Tho.* 1. 2. q. 10. ar. 3. *Valent.* t. 2. d. 2. q. 5. p. 3.

III. PROPOSITIO.

De Regula voluntatis.

Regula, cui se voluntas conformare debet in operando, triplex est, Ratio recta, voluntas Dei, Lex humana.

1. QUòd ratio recta sit voluntatis regula, 1. Docet Arist. 2. eth. cap. 6. cùm ait virtutem esse positam in mediocritate, quæ à ratione præfinita sit. 2. Probatur eâ ratione, quòd voluntas est appetitus intellectivus, tribuens homini ad apprehendendum bonum homini ut homo est: est autem voluntas potẽtia cęca; ergò indiget potentiâ sibi proportionatâ, nempe intellectivâ, per quam cognoscat bonum, quod est ipsi apprehendendum: ea est intellectus; cui vis naturalis inest, ut patet experientia, ad cognoscendum bonum homini ut homo est: ea vis, ut hoc humanum bonum apprehendit, ratio recta appellatur. Debet ergò voluntas ad rectè agendum conformare se cum recta ratione.

Dices: Quid si ratio erret, & proponat obiectum aliquod ut malum, quod verè
q S.Tho. 1. bonum sit: an voluntas debet se rationi
2. q. 19. ar. erranti conformare? q Dicendum, Debe-
5. 6. re. Quia voluntas contra naturalem suam incli-

inclinationem, seu legem facit, prosequendo id, quod videt esse malum morale. Oculus autem, quo id videt, est Ratio, ergò fugere debet id, quod Ratio dicit esse malum, etiamsi verè malum non sit. Immò etiam fugere debet id, de quo ratio dubitat malum ne sit, donec dubium deponatur: quia qui dubium objectum prosequitur, censetur prosequi malum, prosequitur enim illud sive bonum sit, sive malum. r Potest autem dubium deponi sequendo opinionem probabilem, etiam si opposita sit probabilior. Quòd si ratio erret, proponendo aliquid ut bonum, quod verè malum est; si error oritur ex ignorantia culpabili, seu voluntaria, non debet voluntas se conformare cum ratione ita errante; quia hoc modo malum prosequeretur, licèt indirectè: ergò error deponendus. f Si verò error oritur ex ignorantia antecedente, seu involuntaria, seu invincibili, benè voluntas facit conformando se cum ratione errante, ut ex dictis colligitur. Porrò rationis rectæ regula semper est à voluntate spectanda, etiam in usu aliarum regularum: quia cæteræ regulæ per rationem voluntati manifestantur.

r *Valent. t. 2. d. 2. q. 14. p. 4 & alii apud illum.*

f *sup. Disp. 1 q. 3. propos. 1. §. 8.*

2. t Quòd voluntas Dei sit Regula voluntatis humanæ, Probatur 1. Idem objectum est, circa quod versantur voluntas divina, & humana nempe summum bonum: voluntas autem divina est rectissima,

t *S. Th. 1. 2. q. 19 ar. 4. 4. & 9.*

& infinitè perfecta, habens intellectum infinitè perfectum, & non potentem errare in objecto proponendo: ergò voluntas humana conformare se debet in operando cum voluntate divina ut cum primo exemplari, & mensurâ cæterarum voluntatum. 2. Omnis effectus, cùm sit participatio efficientis, à quo est, sequitur naturam sui efficientis: voluntas, & ratio humana, earúmque operationes sunt effectus Rationis, & voluntatis divinæ: ergò voluntas, & ratio humana in suis operationibus, sequi debent voluntatem, & rationem divinam, eis se conformando. 3. Servi, ut servus est, regula in operando est voluntas sui domini; voluntas humana secundùm essentiam est serva voluntati divinæ, quippe à qua pendet in esse, & operari, & ad quam ordinatur ut ad ultimum finem: ergò voluntatis humanæ regula est voluntas Dei. 4. Partis, ut pars est, finis est non solùm bonum proprium, sed simul etiam bonum sui totius: voluntas humana, ut & quælibet creatura, habet se ut pars tum respectu voluntatis divinæ, ac Dei, qui est omne bonum, & causa universalis omnium; tum respectu universalitatis, quam regit Deus suâ voluntate: ergò voluntatis humanæ finis, cùm operatur, est simul cum bono proprio voluntas Dei, quæ summum, ac universale bonum est. Finis autem est regula respectu eorum, quæ

ordinantur ad ipsum. Regula igitur humanæ voluntaria est voluntas Dei.

Jam quatuor modis secundùm quatuor causarum genera potest divina voluntas esse Regula voluntatis humanæ, 1. Secundùm finem: spectat autem voluntas divina in omni actione ultimum finem: u hoc modo conformare se debet voluntas humana cum divina, ut sit bona. Debet enim in omni actione tendere in ultimum finem, ac summum bonum qui est ipse Deus. Fieri autem hoc potest vel explicitè cogitando de ultimo fine, & dirigendo actionem ad illum, vel implicitè, operando actionem bonam, etiamsi illa non dirigatur in ultimum finem: satis enim est, si actio ex natura sua, nempe ut bona est, ordinetur ad illum; quia ut bona, participatio quædam illius est, & particulare bonum sub universali contentum, quod est Bonitas divina.

u S.Th. supra a 9. et Theologi in 1.d. ult.

2. Voluntas divina potest esse Regula voluntatis humanæ secundùm rationem causæ efficientis, quatenus præcipiendo, vel consulendo movet humanam voluntatem Divinæ voluntati præcipienti tenemur nostram voluntatem conformare. Debemus enim velle quicquid Deus jubet nos velle: voluntati autem divinæ consulenti, licèt conformari non teneamur: perficimur tamen maximè, nos conformando. Porrò Quid Deus velit nos velle, intelligimus

gimus tum lumine rationis, tum Revelatione, ad quam reducimus etiam leges humanas rectas: omnia enim hæc à Deo sunt.

3. Voluntas divina potest esse Regula in genere causæ formalis, quemadmodum Ratio formalis operationum ipsius, est charitas; quia quicquid Deus vult, ex charitate vult: ita charitas sit principium formale nostræ voluntatis; ut quicquid volumus, ex charitate velimus. Atque hic operandi modus est perfectissimus: sed non semper necessarius, ut Theologi docent & suadet ratio: valdè enim paucæ hominum actiones essent moraliter bonæ, si hic operandi modus requireretur ad actionum bonitatem. Nec apparet ulla ratio, quæ necessitatem suadeat. x Satis enim videtur ad formalem rationem bonitatis actionum, eas informari sive explicitè, sive implicitè, fine ultimo, ut in primo modo explicatum est. Finis enim habet rationem principii formalis, quatenus habet rationem objecti, à quo speciem sumunt actiones, ut diximus d. 1. q. 5.

x *S. Thom. sup. a. 10.*

4. Potest voluntas divina esse Regula secundùm causam materialem, id est, secundùm bona particularia, quæ vult; quæ ut particularia sunt, se habent ut materia respectu finis ultimi, qui habet rationem voliti formalis: volita materialia respectu voluntatis divinæ sunt omnes effectus qui fiunt

fiunt in mundo: quia omnes effectus à Divina voluntate pendent ad eos concurrente, ut suprà dictum est Prop. 2. *y* Non tenemur conformare nos divinæ voluntati secundùm volita materialia: quia non tenemur velle quæcunque Deus vult, *z* sed quæ Deus vult nos velle. Potest enim accidere, ut aliquid à Deo volitum, sit contrarium legi traditæ nobis ab ipso Deo, ac proinde à nobis fugiendum, ut est omne materiale peccati; quod Deus vult ob bonum commune: sed simul vult à nobis non fieri. *a* Potest etiam accidere, ut aliquid sit à Deo volitum, nec prohibitum nobis, sed tamen nostro bono naturali contrarium, ut amissio pecuniæ, filiorum, valetudinis, & similium, quæ possumus nolle, quia nolendo conformamur divinæ voluntati, à qua habemus propensionem ad bonum nostrum. Non est ergò necessarium conformari divinæ voluntati secundùm volitum materiale, modò adsit conformatio secundùm volitum formale seu ultimum finem: atque hæc est praxis hominum proborum, & non apparet ulla ratio sufficiens ad suadendum contrarium: quanquam, excepto materiali peccati, perfectio est maxima voluntatis humanæ conformari cum divina etiam in volito materiali. Nunc de 3. Reg. dicamus, quæ est lex humana.

3. Lex, ut ex *b* S. Thomæ, & *c* aliorum

y S. *Thom. sup.*

z *Durand. in 1. d. ult. q. 2.*

a *Est cōtra Okamum, Ariminensem, Gabrielem apud Valen. t. 2. d. 2. q. 14. p. 8.*

b *S. Tho. 1. 2. q. 90.*

c *Apud Valen. t. 2.*

rum Doctorum doctrina colligitur, est Rectum quoddam rationis practicæ decretum, ab eo, qui curam communitatis gerit, sufficienter sancitum, & constitutum, ut ex ejus vi debeat necessariò modus aliquis, sive in re, sive in actione, propter commune bonum, adhiberi. Cùm autem hæc definitio legi tum æternæ, quæ est in Dei intellectu, tum naturali, tum humanæ conveniat; lex humana, de qua nunc agimus, ita potest definiri: *d* Rectum decretum rationis, convenienter legi naturali, & æternæ, per ratiocinationem aliquam probabilem ab habente publicam authoritatem sancitum, præscribens aliquid, quod sit à subditis necessariò servandum. Quòd lex ita definita sit Regula voluntatis humanæ probatur 1. *e* Singuli hominum sunt ens limitatum, & imperfectum, ut patet, non habentes omnem perfectionem, neque suæ speciei: singuli ergò exigunt societatem aliorum; ac proindè ad communitatem ordinantur tanquam partes ad totum: ergò voluntas singulorum simul cum bono proprio debet quærere bonum totius. Ratio autem dirigens voluntates singularum ad bonum totius, est in primis ratio ejus, cujus est totum, seu communitatem regere: ergò voluntatis singulorum Regula est ratio gubernantis communitatem, hoc est, lex. 2. Lex humana derivatur *f* à lege æterna, & *g* à lege naturali, ut in definitione legis

d Ex S. Isid. lib. 5. etymol. c. 4. S. Tho. 1. 2. q. 91. a. 3. & q. 94. a. 2.

e S. Tho. 1. 2. q. 90. a. 2. & q. 95. ar. 1.

f S. Th. sup. q. 93. a. 3.

g S. Th. ib. q. 95. a. 2.

legis humanæ dictum est : lex autem æterna, & lex naturalis est Regula voluntatis humanæ, ut suprà probatum est § 1. & 2. ergò etiam lex humana, quæ ab illis derivatur, est regula voluntatis humanæ.

3. *h* Voluntatis humanæ Regula est id, quod Deus vult nos velle, vel nolle, ut suprà dictum est. 2. vult autem Deus nos velle, vel nolle quicquid ratio dictat volendum, vel fugiendum : dictat autem ratio volendum, & fugiendum quòd leges rectæ volendum, & fugiendum proponunt, ut ex communi hominum sensu, & duabus superioribus, *i* ac aliis rationibus manifestum est : ergò Regula voluntatis humanæ sunt leges justæ. Quæ porrò ad leges humanas attinent, legi possunt apud S. Th. 1. 2. q. 95. 96. 97 & alios Doctores.

h *Valent. t. 2. d. 7. q. 5. p. 6. quæstiunc. 1.*

i *Vid Valent. sup. p. 3. 4. 6.*

DI-

DISPVTATIO TERTIA.

DE VIRTVTIBVS *MORALIBVS.*

QUONIAM de hominis felicitate disputatum est, qui est ultimus finis: agendum nunc de mediis ad illam. Media potissima sunt habitus boni. Hi enim aut immediatè ad ipsam essentialem felicitatem, & ad ejus præcipuam passionem inclinant, nempe ad contemplationem, & amorem summi boni; aut ad felicitatem activam, quæ medii rationem habet ad felicitatem essentialem. Actio enim vel circa ipsum agentem versatur, ejus passiones moderando, vel circa alios, humanæ societatis jura servando. Passionum moderatio contemplationem, ac amorem summi boni conservat, & auget; idémque facit humana societas, cùm est qualis esse debet, ut ex iis intelligitur, quæ de felicitate dicta sunt. Actio ergò, sive felicitas activa, ac proinde habitus, qui ad eam inclinant, media quædam sunt ad felicitatem essentialem. a Habitus autem ad actionem inclinantes, virtutes morales sunt: ergò de virtutibus moralibus

a d. 1. q. 1. dif. 4.

ralibus disputandum est, primùm in communi, tum de singulis, nempe de Justitia, Fortitudine, Temperantiâ.

QVÆSTIO PRIMA.

De Virtutibus Moralibus in communi.

DIcendum de Ratione formali, objecto, subjecto, efficiente, generibus, proprietatibus virtutum moralium.

PRIMA PROPOSITIO.

De Ratione formali virtutum moralium.

Virtus moralis, est habitus benè afficiens potentiam ad operandum actionem rectam.

1. *HAbitus.*] Habitum sumimus pro qualitate durabili, disponente potentiam ad operationem; quem definivimus, & dari probavimus suprà d. 1. q. 1. def. 4. Quòd autem virtus moralis sit habitus, docet Arist. 2. eth. c. 5. & probatur ratione. Nam ex frequentatis actibus moraliter bonis relinquitur, ut patet experientiâ, facilitas in potentia ad similes actus producendos: quæ facilitas, cùm verè sit in nobis

nobis, & remaneat transactis artibus, aliquam formam realem, & permanentem requirit, quæ in nobis sit, cùm anteà non esset: ea forma est habitus. Definitur enim, Habitus, Forma, quæ confert facilitatem ad operandum: est autem habitus moralis bonus, quia productus est ex actibus moralibus bonis. Habitus autem bonus, virtus est: virtus enim neq; est potentia, neq; actus ergò habitus: non enim apparet quid aliud esse possit. c Non est potentia; tum quia potentias ex natura habemus, virtute autem præditi efficimur per actus: tum quia ex virtute dicimur boni, ac laudamur, non ex potentiis. Non actus, tum quia ex solis actibus non dicimur boni, dicimur autem ex virtute: tum quia actus non perseverant, virtute autem præditi dicuntur etiam dormientes.

c *Arist.* 2. *eth. c.* 5.

2. *Benè afficiens potentiam.*] d Per has particulas distinguitur virtus ab aliis habitibus, qui vel mali sunt, nempe vitia; vel certè ex sua natura ejusmodi, ut possint potentiam inclinare ad actum non rectum, ut est habitus opinionis, qui potest habere assensum & verum, & falsum. e Videtur autem virtus esse talis naturæ, ut non possit inclinare ad actum neq; materialiter malum, ut contingit cùm actus est malus ex aliqua circumstantia. Suadetur autem hoc 1. Quia causæ naturales producunt suos effectus perfectos non solùm

d *S. Tho.* 1. 2. *q.* 53. *a.* 4.

e *S. Th. ib. ad* 5.

lùm quoad rationem ſpecificam, ſed etiam quoad individualem : ergò & virtutes producent actus bonos etiam quoad rationem individualem, quæ ſumitur ex omnibus circumſtantiis : ſi quid ergò mali inſit in actu, id non ex virtute, ſed ex potentia procedit. 2. Quia actus malus ex aliqua circumſtantia, nullâ ex parte eſt moraliter bonus, ergò nullâ ex parte poteſt produci ex virtute, quæ eſt habitus bonus.

Sed contra hanc doctrinam objici poſſunt duo. 1. Quod Bonitatis moralis in actibus, & habitibus eſt denominatio extrinſeca, ſeu connotatio appetitûs agentis cum ratione, ut dictum eſt d. 1. q. 3. ergò habitus virtutis moralis quoad entitatem phyſicam neque bonus, neque malus moraliter eſt : ergò poteſt influere in actum bonum, & malum. 2. Quòd, ut docet experientia, habitus abſtinentiæ acquiſitus cum conſcientia erronea, facilitatem affert ad abſtinendum juxta regulas Prudentiæ : ergò ex ſe inclinat & ad actum qui fit cum prudentia, qui proinde bonus eſt ; & ad actũ factum imprudenter, ac proinde malum

Ad 1. Reſp. Actus & habitus morales, præter illam connotationem, & denominationem extrinſecam, ex qua habetur eſſe morale, intrinſecè ſecundùm entitatem phyſicam ſpecificari ab objectis, quæ conformitatem, vel difformitatem habent cum ratione : ſecundùm hanc phyſicam en-

titatem

titatem dicimus virtutem non posse inclinare ad actum malum.

Ad 2. Resp. Facilitatem illam, quæ sentitur in abstinendo prudenter, non provenire ab habitu acquisito cum conscientia erronea ; sed partim ab habitu quodam producto in appetitu sensitivo, præter habitum, qui est in voluntate, de quo infrà ; partim ex remotione habitûs, qui est abstinentiæ contrarius : qui removeri potest etiam ab habitu acquisito per concupiscentiam erroneam.

3. *Ad operandum actionem rectam.*] Actionem hîc sumimus ut suprà d. 1. q. 4. & d. 2. q. 2. Prop. 4. pro operatione, quæ pendet ab appetitu rationali agente cum advertentia rationis circa operabilia spectantia ad hominem, ut homo est. Rectitudo autem actionis, seu operationis ut pendentis ab appetitu ita cum ratione agente, est rectitudo moralis, quam explicavimus suprà d. 1. q. 3. Jam per has particulas (Actionem rectam) distinguuntur virtutes morales ab intellectualibus. Intellectuales virtutes sunt habitus intellectûs, ut Scientia, Sapientia, Ars ; qui inclinant quidem ad operationem rectam, sed non versantem circa operabilia, aut non pendentem ab appetitu rationali, aut non spectantem bonum hominis ut homo est, ac proinde non habentem rectitudinē moralem, sed naturalem : de his habitibus diximus

ximus suprà d. 1. q. 4. Prop. 1. Distinguuntur etiam per has particulas virtutes morales à charitate, quæ versatur immediatè circa summum bonum, quod non est bonum operabile, quale est objectum virtutum moralium.

II. PROPOSITIO.

De Objecto virtutum moralium.

Virtutum moralium objectum, est actio recta. Recta autem actio, aut passio est, aut operatio: utraque bonum quoddam est ipsius operantis: sed recta passionis objectum est, bonum operantis; objectum autem operationis est, bonum alterius: utrumque autem bonum medii cujusdam rationem habet inter defectum, & excessum. Habet & rationem ardui.

1. QUomodo virtutum moralium objectum sit Actio recta dictum est suprà Prop. 1. §. 3. ut autem meliùs intelligantur reliqua, quæ in Propositione dicuntur, sciendum est, Animam rationalem cùm sit una, formaliter spiritualis, ac intellectiva, continere eminenter animam & vegetativam, & sensitivam : efficit autem harum animarum operationes, ut patet experientiâ. Non enim solùm intelligit, ac universalia percipit, & spiritualia, eàque prosequitur appetitu, sed nutritionem etiam & aug-

augmentationem operatur, ut vegetativa; videt, audit, imaginatur, & alia facit opera, quæ animæ sensitivæ sunt propria, & reperiuntur in bestiis, quibus operibus objecta sensibilia, aut cognoscit, aut prosequitur, aut fugit. Ad has autem operationes tam varias efficiendas habet anima rationalis potentias suas; sive eæ distinctæ sint ab anima à parte rei, sive tantùm ratione: habet etiam organa, seu instrumenta corporalia pro vegetativis, & sensitivis actibus exequendis, ut oculos ad videndum, aures ad audiendum, &c. Singula autem organa habent sua accidentia, quibus anima juvatur ad actus exercendos. Porrò actus vegetativæ animæ proprii, quamvis sint immanentes, quia secundùm suam naturam in eodem subjecto recipiuntur, à quo producuntur, ut est Nutritio: non sunt tamen pura accidentia, sed habent adjunctam substantiam, quâ aliti substantia sive reparatur, sive augetur: actus autem intellectivæ, ac sensitivæ animæ proprii accidentia pura sunt, ut est intellectio, volitio, imaginatio, visio: suntque operationes immanentes, quæ in eâdem potentiâ recipiuntur, à qua producuntur. Jam in unaquaque anima vis illa, quæ in anima prosequitur objectum sibi conveniens, & repellit à se malum, Appetitus appellatur. Anima ergò intellectiva, quæ eminenter est vegetativa, & sensitiva, tripli-
cem

cem habet appetitum, vegetativum, sensitivum, intellectivum, pro triplici rerum genere, quas contingit homini bonas, vel malas esse, nempe vegetabilium, sensibilium, intelligibilium. Appetitus vegetativus operatur sine ulla praevia objecti cognitione: ante opus autem appetitûs sensitivi sensitiva cognitio praeit, & ante opus appetitûs intellectivi intellectio. Quid àutem est appetitus sensitivus? *e* Potentia, per quam animal appetere potest ea, quae apprehendit, non solùm ea, ad quae inclinatur ex forma naturali: ejus potentiae sedes est est Cor: experimur enim nos in corde sentire amorem, iram, timorem, & reliquos actus appetitûs sensitivi: & alterationes, quę ex his actibus procedunt, maximè sunt in corde, & è corde procedunt. Quòd si animae potentiae non distinguuntur ab anima: dicendum videtur appetitum sensitivum esse potentiam compositam; cujus altera pars sit idem cum anima, altera idem cum qualitate aliqua, quae subjectatur in materia. Si verò potentiae distinctae sunt ab anima: *f* dicendum appetitum sensitivum esse qualitatem, quae subjectatur in conjuncto, non in anima sola * In eo enim subjecto est potentia vitalis, in quo recipitur operatio: Vitalis autem operatio cùm sit actus immanens, recipitur in eo subjecto, à quo producitur. Ad actus autem appetitûs sensitivi videntur

e S. Tho. 1. p. q. 80. ar. 1.

f S. Thom. 1. p. q. 77. ar. 5.

* Vid. inf. §. 15.

efficienter concurrere non solùm anima, sed etiam accidentia, quæ subjectantur in corde; ut calor ad iram: quia ad remissionem eorum accidentium remittuntur actus appetitionis, & ad intentionem intenduntur: à quo autem excitatur appetitus sensitivus, ad appetitionem formandam? In brutis à sola cognitione sensitiva imaginationis: in hominibus autem non solùm à cognitione sensitiva; sed interdum etiam à cognitione intellectiva, etiam ea, quæ versatur circa objecta spiritualia: quamvis enim appetitus sensitivus non possit ut sic versari circa objecta spiritualia: potest tamen circa illa versari, si ea proponantur ab imaginatione ad modum materialium: solent autem ad hunc modum proponi per actum imaginationis; qui simul fit cum actu intellectionis: semper enim dum sumus in corpore, simul cum actu intellectionis fit actus imaginationis. Accidit ergò ut ad cognitionem intellectivam non solùm consequatur appetitio rationalis, quæ fit ab appetitu rationali, quæ est in anima quatenus movetur ad appetendum præviâ cognitione rationali, & quatenus libera est; sed etiam appetitio sensitiva, quæ est actus appetitus sensitivi, qui est in corde, & in ipsa anima quatenus movetur ad appetendum præviâ cognitione sensitivâ & necessariò. Contingit autem: cùm fiunt actus appetitus sensitivi, & interdum etiam cùm

fiunt

fiunt actus appetitus intellectivi, ut dictum est, fieri simul mutationem aliquam in corpore præsertim in corde; quâ mutatione perturbatur naturalis status corporis: ideò ipsa perturbationis, & Passionis nomine appellata est (g Pati enim propriissimè dicitur id, quod aliquid recipit cum deperditione alicujus sibi convenientis) idémque nomen tributum est causæ, à qua ea mutatio procedit, nempe motui appetitûs. Cùm autem mutatio corporis semper consequatur ad motum appetitûs sensitivi, ad motũ autem appetitûs intellectivi non semper, nec immediatè non concurrente motu appetitûs sensitivi: ideò soli motûs appetitûs sensitivi passiones appellantur. Motus autem appetitûs intellectivi nomen retinent commune omni animæ motui, nempe operationis: utrique autem motus tum passiones, tum operationes, quæ versantur circa objecta operabilia, si fiant cum advertentia rationis, seu si procedant ab appetitu cum ratione agente, Actiones dicuntur. Hæ Actiones, cùm rectæ sunt, objecta sunt virtutum moralium: ad has enim efficiendas inclinant virtutes morales, ut in 1. Prop. dictum est. Porrò omnis operatio, cùm recta est, perfectio quædam est operantis: rectè igitur in propositione dicitur tum passionem, tum operationem rectam, bonum quoddam esse ipsius operantis. Sed antequam ad reliquas Propositionis particulas

g S. Tho. 1. 2. q. 22. ar. 1.

culas explicandas veniamus, recensenda videtur hoc in loco, & explicanda passionum, & operationum genera.

Passionum divisio.

2. Passionum duo sunt prima genera, Prosequutio, & Fuga, pro duplici primo genere objectorum, circa quæ appetitus versatur, nempe Bonum, & Malum ei contrarium: Quia verò tum bonum, tum malum duobus modis se habere possunt respectu appetitûs, nempe vel absolutè secundùm rationem Boni, & Mali, vel secundùm rationem boni, & mali ardui; hoc est, difficilè prosequibilis, aut vitabilis ab appetitu; ideò secundò dividuntur Passiones in quatuor genera subalterna, nempe in Prosequutionem concupiscibilem circa bonum absolutè sumptum, Fugam huic prosequutioni contrariam circa malum absolutè, Prosequutionem irascibilem circa bonum arduum; Fugam irascibilem circa malum arduum. Concupiscibilem autem, & irascibilem passionem vocamus, quia ad appetitum concupiscibilem, aut irascibilem spectat, & ab eo promanat. Appetitus autem sensitivus dicitur concupiscibilis ut versatur circa bonum, vel malum absolutè; irascibilis, ut versatur circa bonum, vel malum arduum, id est, non absolutè bonum, vel malum, sed bonum connotans aliquid impediens ejus consecutionem; Malum connotans

notans aliquid inducens illud: videtur enim esse idem appetitus, qui à parte rei & irascibilis est & concupiscibilis, distinctus tantùm ratione: non enim apparet ulla ratio, quæ majorem distinctionem suadeat. Nomina autem concupiscibilis, & irascibilis à duabus præcipuis passionibus sumpta sunt, nempe concupiscentia, & ira.

Jam ea quatuor passionum genera subalterna dividuntur in species suas. Prosequutio concupiscibilis, seu circa bonum absolutè sumptum, tres habet species: Amorem, Concupiscentiam, Delectationem, prout prosequitur bonum absolutum vel absolutè, vel absens, vel præsens. His tribus speciebus tres fugæ opponuntur, Odium, Abominatio, Tristitia. Quòd autem sit illud triplex Prosequutionis concupiscibilis genus, probatur, tum ipsa experientia, tum eâ ratione, *h* Quòd ut se habet appetitus naturalis inclinatione, seu potentia naturali ad objectum sibi conveniens: ita se habet appetitus sensitivus inclinatione elicitâ ad bonum suum. In appetitu autem naturali sunt tria, nempe ipsa potentia, quæ est inclinatio quædam ad objectum; motus localis ad objectum, cùm illud abest; quies in objecto possessio: ita in appetitu sensitivo sunt tres actus eliciti; 1. Amor, qui est inclinatio elicita. 2. Desiderium, qui est

h S. Th. 1. 2. q. 23. ar. 4.

quidam motus. 3. Delectatio, quæ est quies elicita.

Tertium genus subalternum, quod est Prosequutio irascibilis, quæ versatur circa bonum arduum, ac difficile ad obtinendum, habet tres species; Spem, Audaciam, Desperationem. Nam bonum arduum vel est præsens, vel absens; absens autem vel putatur possibile, ut obtineatur, vel impossibile. Circa præsens nullus est necessarius actus appetitus irascibilis, sed versatur circa illud concupiscibilis actu delectationis: eodem enim modo se habet bonum cùm est præsens, sive facile, sive difficile fuerit ad obtinendum. Circa bonum arduum absens, seu nondum obtentum, sed possibile, versatur Spes, & Audacia. Spes respicit illud ut finem, ac terminum. Audacia, contempto malo, quod imminet, progreditur ad media, quæ valent ad consecutionem boni difficilis. Circa bonum impossibile, est desperatio. In hujus actus objecto dua sunt, Bonum, & Impossibilitas illud obtinendi: ex quibus impossibilitas, quæ malum quoddam est, videtur esse de ratione formali. Quare hic actus videtur esse potiùs fuga quædam, quàm prosequutio, ac proindè spectare ad quartum genus: spectat autem ad hoc tertium secundùm rationem materialem.

Quartum genus, quod est Fuga irascibilis, cujus objectum est Malum arduum, duas

duas habet species, Iram, & Timorem. Nam malum arduum, seu difficile ad evitandum, vel est præsens, & ut sic excitat Tristitiam, quæ spectat ad secundum genus nempe ad Fugam concupiscibilem: vel est absens; & Timor existit, audaciæ contrarius: excitatur etiam à malo arduo appetitus vindictæ, id est, motus ad vindicandum malum jam acceptum, vicissim rependendo aliud malum: qui motus dicitur Ira: spectat autem ad quartum genus secundùm rationem materialem, quæ est malum, quod rependitur: secundùm autem rationem formalem, quæ est ipsa retributio, & æqualitas vindictæ, quæ quandam boni rationem habet, ad tertium genus revocatur. Quare si rationes formales spectentur; Prosequutionis irascibilis tres sunt species, Spes, Audacia, Ira; Fugæ verò duæ, Timor, & Desperatio. Undecim ergò Passiones sunt, sex concupiscibiles, quinq; irascibiles.

Probabit autem quis esse plures, quòd ut circa bonum absens duæ passiones sunt, Desiderium, & Spes, quarum altera respicit bonum absolutè, altera bonum sub ratione ardui: ita etiam debent esse duæ circa bonum, duæ circa malum præsens.

Dicendum tamen circa præsens sive bonum, sive malum non posse esse, nisi unam passionem: quia cùm bonum, vel malum est præsens, non habet ampliùs rationem

ardui, ſed abſolutè rationem boni, vel mali. Ratio enim ardui includit quandam rationem medii, quàm bonitas, vel malitia objecti connotat, nempe difficultatem ſuperandam ad acquirendum bonum, vel vitandum malum: quæ difficultas jam ceſſat, cùm bonum eſt præſens: & cùm malum eſt præſens, vel difficultas reſpicitur abſolutè, vel ut ſuperanda, vel non ſuperanda; ſi reſpicitur abſolutè, ſpectat ad Triſtitiam, & reddit illam majorem, quàm eſſet ex malo præſente, ſi non adeſſet difficultas vitandi illud; ſi reſpicitur ut ſuperanda, aut non ſuperanda, non videtur quam aliam paſſionem excitare poſſit, præter ſpem ſuperandi illam, aut deſperationem, aut audaciam, aut timorem.

Quæ ut meliùs intelligantur, libet rurſum Paſſiones ita diſtinguere. Paſſiones ſunt inſtrumenta quædam, quibus utitur animal ad apprehendendam bonum ſibi, aut fugiendum malum. Bonum, & malum vel abſolutè ſpectantur, vel ut connotant media, quibus acquiruntur, aut expelluntur. Abſolutè ſpectata ſine ordine ad media aut conſiderantur, ut præſentia, aut ut abſentia, aut ut abſtrahentia à præſentia, & abſentia. Circa bonum abſtrahens à præſentia, & abſentia abſolutè ſpectatum verſatur Amor; cui reſpondet Odium circa objectum apprehenſum ut malum. Circa bonum abſolutè, ſed abſens, verſatur Deſi-

Desiderium; cujus contraria passio est Abominatio: circa bonum absolutum, sed præsens, Delectatio; cui opponitur circa malum absolutum, sed præsens, Tristitia. Si bonum, & malum spectentur cum ordine ad media; aut media absolutè considerantur, aut in ordine ad executionem. Circa media absolutè spectata, quibus putatur bonum acquisibile, malum vitabile, versatur Spes: circa negationem talium mediorum, seu impossibilitatem, versatur Desperatio: circa media in ordine ad executionem, Audacia: circa negationem executionis, Timor. Circa media ut præsentia non dantur passiones distinctæ à Delectatione, & Tristitiâ, ut patet: quia hæ sunt satis. Datur tamen ira ad rependendum malum ei, quod malum inducit. Ira enim est Appetitus inferendi malum ei, quod infert malum: qui appetitus est necessarius ad conservationem animalis, ut patet. Appetitus autem inferendi bonum ei, quod infert bonum, non datur in sensu, ut docet experientia: quia hic actus non est necessarius ad animalis bonum: est ergò talis actus Appetitus rationalis. Datur tamen in animali simplex complacentia erga id, quod infert bonum, qui actus est idem cum Amore: sunt ergò passiones tantùm undecim.

Sed quòd detur Passio iræ contraria objiciet quis 1. Quòd ut datur ira ad repellen-

dum malum inferendo malum; ita potest dari affectus inferendi bonum ad conservandum id, quod infert bonum: atque hoc non videtur excedere fines sensûs: non enim requiritur ad hunc affectum discursus, neque per illum quæritur absolutè alienum bonum, sed ob bonum appetentis. 2. Quod compertum sit experientia, Animalia quædam gratitudinem ostendisse suis benefactoribus, eos defendendo ab aliis animalibus.

Ad 1. Resp. In sensu dari solùm amorem erga id, quod infert bonum: non datur autem præter amorem, appetitus inferendi bonum; sed tantùm appetitus retinendi id, quod infert bonum: quòd si in retinendo accidat impedimentum, insurgit motus iræ contra id, quod infert impedimentum. Affectus ergò inferendi bonum ei, quod infert bonum, excedit fines sensûs, quatenus non est necessarius ad conservationem animalis. Quòd si quæ experientiæ afferuntur in contrarium, omnes salvantur per actum amoris concupiscentiæ, id est, per appetitum conservandi id quod infert bonum, ut paulò antè dictum est. Appetitus autem iræ non potest salvari per actum odii, sed præter odium habet appetitum inferendi malum. Atque per hæc patet Responsio ad secundum.

Nunc sigillatim de passionibus agendum est, percurrendo breviter earum naturam,

ram, genera, causas concitantes, & reprimentes, effectus.

De Amore.

3. Amor, est actualis quædam propensio appetitûs in bonum absolutè æstimatum tanquam conveniens: est autem Amor duplex, alter amicitiæ, alter concupiscentiæ. Amor amicitiæ dicitur inclinatio appetitûs in bonum secundùm seipsum, & tanquam terminum. Amor concupiscentiæ, inclinatio in bonum ut relatum ad alterum, seu ut alteri applicatum, vel applicandum. *i* Fundatur autem hæc Amoris divisio in eo, quòd quicquid amatur, aut propter se amatur, aut propter aliud. Ita homo cibum amat propter sui conservationem amore concupiscentiæ; se autem amat propter seipsum amore amicitiæ. Porrò Amoris causæ potissimùm tres, ut diximus d. 2. q. 2. Prop. 6. cùm de Amicitia. 1. *k* Ipsa rei bonitas cognitione percepta. Bonitas autem multiplex est, Honesti, utilis, jucundi; ad corpus, ad animum, ad externa spectans. 2. *l* Similitudo amantis, & convenientia cum re amata: quanquam interdum per accidens similitudo causa odii est, nempe cùm est impedimento, quò minùs uterque duorum inter se similium idem bonum assequatur. 3. Ipse amor, ut in eodem loco disput. 2. explicavimus.

i *S. Tho.* 1. 2. *q.* 27. *ar.* 4.

k *S. Tho. ib. q.* 27. *ar.* 1. *&* 2.

l *Idem ib. ar.* 3.

Amoris autem motus reprimitur contrario modo, nempe, cessando à cogitatione rei amatæ: Inquirendo, & contemplando mala, & incommoda, quæ in ea sunt: Mentem aliarum rerum contemplatione, ac amore occupando.

Effectus formalis Amoris est unio intentionalis amantis cum re amata; quatenus ipse amor est propensio amantis in bonum amatum, atque adeò veluti nexus, & vinculum quoddam utriusque: ut enim in unione naturali, sive reali, præter duo unibilia, est nexus inter illa, sive is sine ipsa unibilia, ut habent dependentiam unum ab altero, sive modus: ita in unione intentionali, quia bonum aliquod intentionaliter unitur alteri, præter subjectum, cui unitur, & præsentiam, seu existentiam suam, quam ipsum bonum intentionaliter habet in subjecto per speciem sui expressam, quæ est ipsa boni unibilis cognitio; debet aliquid dari, quo bonum intentionaliter unibile fiat intentionaliter unum cum subjecto, sitque causa unionis realis. Hujus nexus rationem habet propensio amantis, id est, Amor in bonum amatum. Et quamvis etiam m cognitio sit quædam unio intentionalis objecti cogniti cum cognoscente: tamen amor est magis formaliter unio, & perfectè, ac ultimatè uniens intentionaliter, & ratio formalis tendendi vitaliter ad unionem realem cum

m Supr. q. q. 1. Prop. 3. ad 4.

re amata. Nam amor non ſolùm habet ut ſit unio ex eo, quòd actus vitalis eſt, id eſt, ex ratione generica; ut habet cognitio: ſed etiam ex ſua ratione ſpecifica, ut inclinatio quædàm eſt, & tendentia ad objectum; quod non habet cognitio. Habetur ex amore perfecta unio: tum quia ſubjectum unitur objecto non ſolùm ſecundùm potentiam cognoſcitivam, ſed etiam ſecundùm appetitivam: tum quia cùm unione per cognitionem poteſt ſtare fuga ab objecto; quæ eſt quædam ſeparatio vitalis ab illo; ac proinde non unio perfecta. Ex quo etiam ſequitur ut unio per amorem ſit unio ultimata, & in termino in genere unionis vitalis; adducens etiam quantum eſt ex ſe terminum unionis realis. Effectus etiam formalis amoris eſt Exſtaſis. Amore enim cenſetur amans quodammodo ex ſe prodire, & ferri in rem amatam.

Effectus autem, qui ex amore proficiſcuntur ſecundùm genus cauſæ efficientis, ſunt 1. *n* Unio realis. Amor enim excitat amantem, ut quærat prætereà conjunctionem, quæ contingere poteſt, realem cum re amata. 2. *o* Ecſtaſis ſecundùm apprehenſionem; quatenus Amor efficit, ut amans aſſiduè de re amata cogitans, abſtrahatur cogitatione à rebus aliis, ac proinde à ſeipſo. 3. *p* Zelus, qui eſt vehemens quidã appetitus removendi ea, quę obſtant,

n *S.Th.1.2.q.28.a.1. vid.ar.2. de effectu inhæſionis.*

o *Ib.a 3.*

p *Ib.a.4.*

&

& sunt contraria amori, & rei amatæ. 4. Tristitia, cùm res amata est absens; &

q *Aug.* 14. *Civ. c.* 7. & 9. q reliquæ passiones. Radix enim & fons cæterarum passionum, est Amor: quia ideò aliquid desideratur, quia amatur; ideò aliquid odio habetur, quia est malum rei,

r *S. Th. sup. ar.* 6. quæ amatur; &c. 5. r Omnes actiones, & operationes. Quicquid enim fit, ex boni amore fit. Legi possunt alii Amoris effectus apud S. Thom. 1. 2. q. 28.

De Odio.

4. Odium est vitalis quædam appetitus dissonantia, seu aversio, seu fuga ab eo, quod malum æstimatur. Hujus passionis objectum, ut patet, est Malum. Malum dicimus & ipsam boni negationem, seu privationem, & ipsum ens positivum, quod alteri repugnat, & causat defectum, ac privationem boni. Dices: Qui se interficit, odit seipsum: maximè autem bonum est quique sibi: ergò objectum odii est etiam bonum. Respon. Enim, qui se interficit, odio habere non seipsum, sed miserias suas; & quia amat seipsum, morte putat se posse liberare à malo miseriarum. Dicitur porrò odium ita explicatum, odium Abominationis, & fugæ: est enim aliud quoddam odium, quod dicitur inimicitiæ: quod habet pro objecto materiali duo mala, Quod, & Cui, id est, id, quod appetit ut malum subjecto

jecto alicui, & ipsum subjectum, cui vult malum, quia illud odit ut quid malum: habet autem pro objecto formali aliquod bonum, nempe id, quod concipitur esse in hoc, quòd res mala subeat aliquod malum: videtur autem hoc genus odii, esse quidam actus amoris, & concupiscentiæ, quâ quis appetit ut sibi, aut alteri conveniens, ut res mala subjaceat alicui malo. Quare hoc odium non est propriè odium.

Causa odii ex parte objecti est aliquod Malum vel verum, vel apparens: ex parte subjecti est Amor: est autem Amor causa odii non ejus, quòd est sibi contrarium, nempe ejus quod versatur circa idem objectum, circa quod versatur amor; sed ejus, quod versatur circa objectum, quod est malum objecto, circa quod versatur amor: hoc odium amor excitat, quia odio habetur quicquid malum est rei, quæ amatur.

Compescitur autem odium excitando animum ad amorem contrarium, per cogitationem alicujus boni in eo, quod odio habetur.

De Concupiscentia.

5. Quamvis Concupiscentiæ vox latâ significatione sumi soleat pro quâcunque appetitione boni, atque ita etiam amorem comprehendat: propriè tamen concupiscentia est Appetitus boni nondum obtenti, ut obtineatur: quæ alio nomine dicitur

De-

DEsiderium: est autem concupiscentia duplex, Naturalis, & Innaturalis, seu rationalis. ʃ Naturalis est, quæ oritur ex ipsa natura, seu complexione animalis, quâ expetuntur ea, quæ pertinent ad naturalem statum animalis tuendum: ea & in hominibus, & in brutis reperitur. Innaturalis est, quæ oritur ex dispositione, quam habet concupiscens, non quatenus est præditum naturâ vel complexione tali, sed quatenus æstimat hoc, aut illud sibi congruere ad delectationem. Ea reperitur in solo homine: quia homo habet apprehensionem rerum sensibilium ut sibi convenientium secundùm modum, ad quem non inclinat complexio naturalis. Habet autem homo eam imaginationem, & apprehensionem ex connexione, quam habet actus imaginationis, cum actu intellectionis, & rationis. Dum enim fit actus imaginationis circa sensibilia singularia, v. g. circa pecunias, fit simul actus intellectionis circa easdem pecunias; & quia intellectus est discursivus, & collativus, investigat, ac sibi proponit variam convenientiam pecuniæ cum statu hominis; quam convenientiam appetit sensus actu concupiscentiæ: quamvis enim sensus non possit indagare eam convenientiam, quia ad indagandum illam requiritur ratio; potest tamen indagatam, ac per imaginationem, quæ simul cum intellectione fit, propositam appetere;

ʃ S. Th. 1. 2. q. 30. ar. 3.

re; quia ea non excedit latitudinem objecti sensibilis, circa quod versari potest appetitus sensitivus. Hoc genere concupiscentiæ appetere solent homines adorari, lucrari pecunias variis modis, &c.

Causæ excitantes, & cohibentes concupiscentiam eædem sunt, quas diximus in Amore. Multùm valet ad frænandas concupiscentias pravas cogitatio, quâ menti proponatur futura mors, honesti dignitas, inhonesti turpitudo, sensibilium bonorum vilitas, & brevis duratio, pœnitentia, quæ pravas actiones consequi solet.

De Abominatione.

6. Abominatio est passio concupiscentiæ contraria: est enim Fuga mali nondum præsentis, ne præsens fiat. Interdum appellatur Fuga, nomine aliis passionibus communi. Differt à Timore, quia Abominatio absolutè respicit malum absens ne præsens fiat; Timor tamen respicit malum absens ut futurum, seu cum ordine ad existentiam jam futuram, quam tamen abominatur.

De Delectatione.

7. *t* Delectatio est Amor, seu Propensio in bonum ut præsens, & jam obtentum. Sciendum autem Delectationis rationem posse latiùs sumi pro quocunque suavi, ac jucundo sensu, quem secum afferre solet

t Vid. S. Th. 1. 2. q. 31. 32. 33. 34.

let operatio vitalis cùm perfecta est, & versatur circa objectum conveniens: hâc ratione delectabiles dicuntur, ac jucundi non solùm actus potentiæ appetitivæ, sed etiam cognoscitivæ, ut sunt Visus, Tactus, Imaginatio, Intellectio: quod genus delectationis voluptas etiam appellatur; de qua dictum est d. 2. q. 2. prop. 1. Delectatio autem strictè sumpta, de qua nunc agimus, est complacentia appetitûs circa bonum præsens, & jam obtentum. Inter bona autem præsentia maximè numerantur actus sensuum externorum circa objecta jucunda: de quibus maximè solet complacere appetitus: & quia interdum contingit bonum absens ab imaginatione apprehendi ac si præsens sit: contingit etiam circa tale bonum delectationis actum versari: ita delectari solemus iis, quæ vel memoriâ, vel desiderio, vel spe quodammodo jam tenemus. Est autem Delectationis propriè dictæ duplex genus, Naturalis, & Rationalis, ut de concupiscentia dictum est. Naturalis Delectatio, est quæ consequitur apprehensionem sensitivam talem, qualem etiam bruta habere possunt: hoc genus delectationis versari solet circa bona corpori necessaria, ut est alimentum. Rationalis, quæ consequitur imaginationem hominis connexionem habentem cum actu rationis eo modo, quem in concupiscentia explicavimus: hoc modo

do delectat victoria, honor, divitiæ: hujusmodi autem delectatio propriè significatur nomine Gaudii.

Delectationes cohibentur 1. Consideratione earum tanquam abeuntium, & fugientium, & quasi fessarum, non ut firmarum, & stabilium: quia voluntates molestæ sunt abscedentes. 2. Imaginatione malorum, quæ voluptates consequutura sunt, ut sunt Dolor, cæcitas mentis, infamia, & similia.

u Delectationis causa semper est aliqua operatio: quia, cùm delectatio versetur circa bonum jam præsens factum; non possit autem præsens fieri appetitui sine prævia Imaginatione (ut docent Animastici) quæ excitatur ab operatione sensuum externorum; fit ut causa delectationis semper sit aliqua sensuum operatio, saltem imaginatio. u S.Tho. 1. 2.q.23.ar. 1.

x Delectationis effectus potissimùm quatuor. 1 Dilatatio cordis: motus enim cordis, qui ad passionem Delectationis consequitur, est quædam dilatatio. Potest etiam metaphoricè ipse actus delectationis dici dilatatio, quatenus per illum ita benè, & commodè animus se habet, sicut benè se habet corpus in loco amplo, in quo non coangustatur. Ab hoc dilatandi effectu appellatur delectatio Lætitia; & à signis quibusdam exterioribus dicitur Exultatio, & Jucunditas: quæ nomina propriè Gaudio x S.Tho.1. 2.q.33.

dio accommodantur, quod est hominis delectatio; pecudum, & inanimatorum delectationibus metaphoricè. 2. Delectationis effectus est Sitis. Causat autem sitim, seu desiderium, tum ex parte objecti, cùm res, circa quam delectatio versatur; non explet semel appetitum, sed oportet rursum illam usurpare, quales sunt omnes res creatæ: tum ex parte operationis, quá res delectabilis usurpatur; si operatio sit imperfecta, quantumvis res ipsa perfecta sit: ita delectatio, quam de Deo in hac vita capimus imperfectè cognitio, excitat sitim, & desiderium perfectè illum cognoscendi, & fruendi; quia possumus magis, ac magis in Dei cognitione, & amore proficere. Dicitur etiam omnis delectatio causare sitim, & desiderium, si desiderium, & sitis sumantur pro vacatione à fastidio, qualem solent habere illi, qui adhuc cupiunt: ita se habet delectatio beatorum in cœlo. 3. Effectus est Fastidium, qui proprius est delectationum corporalium: qui accidit cùm in operationibus modus exceditur, ut cùm quis multum comedit. Spirituales delectationes non causant fastidium, nisi per accidens ratione alicujus operationis corporalis concurrentis in usu operationum spiritualium. 4. y Obtundere, ac minuere unam operationem, cùm delectatio versatur circa aliam; ut delectationes corporis intelligentiam minuunt: z contrà vero

y *Arist. 6. eth. c. 5. & l. 7. c. 11. S. Th. sup. a. 3.*
z *Arist. 10. eth. c. 4. & 5. S. Tho. suprà a. 4.*

verò Perficere, & acuere operationem, de qua est delectatio. Hunc effectum causat delectatio, tum quia ipsa est complementum, & quasi terminus operationis: tum quia suâ dulcedine allicit operantem ad acriùs operandum.

De Dolore, seu Tristitia.

8. Dolor, ut suprà de Delectatione dictum est, potest latâ significatione sumi pro quocunque insuavi, & injucundo sensu, quem secum afferre solet operatio vitalis, præsertim sensuum externorum, atque in primis Tactus, circa objectum molestum, ut accidit tactui, dum fit separatio continui. Strictè autem sumimus nunc Dolorem, seu Tristitiam pro passione, seu actu vitali: per quem Appetitus sensitivus cum quadam perturbatione, & inquietudine execratur malum jam præsens, sive secundùm rem sit præsens, sive secundùm apprehensionem. Ut autem Delectatio est formaliter quies quædam vitalis; ita Tristitia est formaliter quædam Perturbatio, & Inquietudo vitalis: quæ quia incommoda est animo, & noxia, dici potest cum Cicer. 3. Tusc. ægritudo animi, & morbus. Porrò quatuor modis potest Tristitia cum Delectatione comparari. 1. Secundùm rationem communem, quatenus una est Prosequutio, altera Fuga: una circa bonum versatur, altera circa malum: & secundùm

cundùm hanc rationem habent inter se contrarietatem Tristitia, & Delectatio, ac mutuò sese remittunt. 2. Secundùm rationem particularem, quatenus utraque versatur circa idem objectum particulare, & sub eadem ratione: atque ita sunt inter se maximè contrariæ, ut non possint esse simul in eodem subjecto: non enim potest idem objectum sub eadem ratione æstimari bonum, & malum eodem tempore: ex qua æstimatione sequitur Dolor, & Delectatio. 3. Secundùm rationem boni, & mali particularem diversorum objectorum, sed affinium: & ita Dolor, & Delectatio possunt esse simul, & sese invicem augere; ut accidit cùm dolemus de malo quia delectamur de bono ei malo contrario. 4. Secundùm rationes particulares boni, & mali disparatas: ita Tristitia, & Delectatio possunt esse simul: quanquam secundùm rationem communem sese mutuò remittunt.

Doloris divisio triplex. 1. Dividitur dolor in eum, qui sequitur apprehensionem sensitivam talem, qualem possunt habere bruta; & in eum, qui sequitur hominis imaginationem habentem connexionem cum ratione, qui proinde est proprius hominis, & peculiariter Tristitia nominatur: atque ita se habet Tristitia ad Dolorem, sicut Gaudium ad Delectationem. 2. Dividitur in interiorem, & exteriorem. Interior est, qui consequitur ad solam appre-

hensionem imaginationis Exterior, qui non solùm imaginationem, sed etiam apprehensionem alicujus sensûs exterioris consequitur; ut accidit cum re ipsa malum aliquod lædit. 3. Tertia divisio spectat ad Tristitiam, quæ propria est hominis: quæ ratione variorum connotatorum septem habet species, seu quasi species. Prima est Misericordia, quæ est Tristitia de malo alieno æstimato ut proprio. 2. Invidia, Tristitia de bono alieno æstimato ut malo proprio, quatenus per bonum alienum apprehendimus nos ab altero superari. 3. *a* Nemesis, Tristitia de bono temporali alieno, quatenus judicamus alterum esse illo indignum. 4. *b* Zelus, Tristitia de bono alieno, quatenus nobis illud deest. 5. Angustia, seu Anxietas, Tristitia sic aggravans animum, ut nullum effugium superesse videatur. 6. Accedia, quæ ita aggravat, ut etiam membrorum usum prohibeat, & afferat torporem. 7. Pœnitentia, Tristitia de malo præterito.

a *Arist.* 1. *Rhet. c.* 9.
b *Idem* 2. *Rhet. c.* 11. *S. Th.* 1. 2. *q.* 36. *a.* 2.

Tristitiæ *c* Causa in universum est quicquid est causa ut nobis accidat malum aliquod, vel certè ut bonis accidere seu verè, seu falsò existimemus: ut ad singula descendamus, Causat tristitiam amissio boni habiti; Frustrari spe rei expetitæ: Casus in malum, quod timebatur; Non posse vim superare, quæ impedit consequutionem, vel fruitionem boni concupiti;

c *leg. S. Th. sup. q.* 36.

Ira,

Ira, quæ non expletur, nempe cum vindicta sumi non potest; Desperatio, cùm nullum apparet medium ad assequendum rem speratam; Dilatio in assequendo bono, quod expectatur; Memoria mali patrati.

d leg. S. Th. sup. q. 28.

6. d Ad cohibendam, & depellendam tristitiam valet plurimùm depellere à nobis opinionem: & æstimationem mali, ob quod tristatur. Causa enim immediata tristitiæ, ut patet experientia, non tam est malum ipsum, quàm opinio illius. Removetur autem opinio mali, aut saltem minuitur. 1. Præmeditando mala, quæ nobis possunt contingere, non quasi eventura sunt, sed ne accidant inopinata, si contigerit evenire. Mala enim præmeditata multò minorem causant opinionem sui quàm inopinata. 2. Cogitando, cùm accidunt adversa, utilitates, quæ colliguntur ex ipsis; si moderatè ferantur: exhibent enim occasionem exercendi patientiam, magnanimitatem, & alias virtutes præclarissimas; quæ & laudem habent, ac decus apud homines & Dei Benevolentiam conciliant. 3. Avocando cogitationem à malo, quod præsens est, & convertendo animum ad bona, quæ vel habentur, vel sperantur futura. 4. Putando humana esse, quæ acciderint, atque ideò tolerabilia, quæ & tulerint, & ferant cæteri. 5. Cogitando nullam esse in Tristitia utilitatem. Non enim illa minuit malum, aut tollit: sed sui positione

sitione cruciat. 6. Recolendo præteritam liberationem à simili malo, ut spes excitetur evadendi à malo præsenti, atque ita leviùs feratur. 7. Adhibendo ea, quæ delectationem afferunt; quia cùm delectatio sit quædam quies; quæcunque illa sit, temperat tristitiam, quæ perturbatio, & inquietudo animi est. Causat magnam delectationem contemplatio veritatis, præsertim rerum divinarum. Causat delectationem amicorum consolatio: quia ex ea intelligimus nos ab amicis amari; maximè autem delectat Amari. Oritur etiam delectatio ex fletu: sed cùm ille nec tollat, nec minuat malum, repellendus est, cùm est nimiùs, ut quid inutile. 8. Considerando incommoda, quæ ex tristitia proficiscuntur. Illa ex tristitiæ effectibus intelliguntur.

Effectus autem Tristitiæ sunt plurimi tùm in animi nocumentum, tùm corporis. Impedit, cùm ea est immodica, omnem operationem, præsertim intelligentiæ, ac rationis. e Est enim actus vehemens intentionem, ac vim omnem animi ad se trahens, & absumens spiritus animales: quanquam cùm tristitia est modica, studium acuit, saltem ejus operationis, quæ ob illam suscipitur. f Porrò omnium passionū maximè nocet corpori tristitia ratione motionis, quam causat in corpore, quæ est maximè contraria vitali motioni corporis: vi- talis

e S.Thom. sup. q. 37. ar. 1.

f S.Tho. ib. ar. 4.

talis enim motio corporis est conformis motui passionum, quæ sunt prosequutiones boni conformis corpori: passiones autem, quæ habent rationem fugæ causant motiones contrarias dictæ motioni vitali: in his maximè contraria est motio, quæ causatur à tristitia.

De Spe.

9. Spes est appetitio boni futuri ardui possibilis ad obtinendum. Ad hanc appetitionem formandam non est necessarium ut futuritio apprehendatur. Bruta enim habent hanc passionem, nec tamen futuritionem apprehendunt: si neque arduitas apprehendatur, adhuc spes est passio à cæteris passionibus distincta. Necessarium autem est apprehendi Possibilitatem; ut spes differat à Desiderio, quæ est appetitio Boni absoluti. Porrò etiam bruta possibilitatem apprehendunt: apprehendere enim possibilitatem est apprehendere saltem in confuso media ad bonum, quod appetitur, habentia convenientiam, seu proportionem cum potentia executiva: bruta autem apprehendunt media ita proportionata, licèt non apprehendant ut media, neque ut proportionem habentia cum potentia. Dividitur autem Spes in Rationalem, & Irrationalem, ut suprà de Concupiscentia, & Delectatione diximus.

Causant spem, & augent ea, quæ suppeditant facultatem ad bonum arduum assequendum,

quendum, vel certè æstimare faciunt seu verè, seu falsò, possibile esse bonum aliquod ad obtinendum. His autem contraria spem minuunt. Inexperti, ut juvenes, solet esse benè sperantes; quia non habent cognitionem difficultatum. Interdum experientia spem excitat, cum usu compertum est difficultates posse superari.

Spei effectus præcipuus est, operationem expeditam reddere. Facit autem hoc excitando animi attentionem ad illam: excitat autem attentionem tum proponendo bonum possibile, quod allicit ad se animum; tum causando delectationem per æstimationem boni possibilis quasi præsentis; delectatio autem trahit animum ad operandum.

De Desperatione.

10. Desperatio est motus quidam, quo appetitus quasi victus difficultate adipiscendi boni, refugit ab illo æstimato ut impossibili. Objectum ergò desperationis est bonum impossibile. Cùm autem desperatio sit formaliter fuga quædam, ut patet; bonum autem non sit objectum fugæ, sed prosequutionis: manifestè colligitur rationem boni non spectare ad rationem formalem objecti Desperationis: spectat ergò ad rationem formalem impossibilitas, quæ est defectus facultatis ad assequendum bonum arduum: qui defectus

cùm habeat rationem mali, ut patet, objectum est fugæ. Refertur autem is defectus ad bonum arduum, seu habet respectum ad aliud, ab eoq; bonum arduum denominatur impossibile. Compositum ergò bonum arduum cum impossibilitate, & quasi ei substratum, est objectum materiale desperationis, cujus ratio formalis est impossibilitas. Cùm autem hæc passio duplicem ordinem habeat, nempe ad bonum, & ad malum; notior autem nobis sit ordo ad bonum; ab hoc ordine Desperationis nomen desumptum est.

De Audacia.

11. Audacia est tendentia vitalis in bonum difficile ad obtinendum ut obtineatur: objectum enim audaciæ non est tantùm bonum absens, ut Desiderii, neque tantùm bonum absens possibile, seu connotans media, quibus acquiri potest, ut Spei: sed bonum absens connotans media non absolutè, sed ut dicentia ordinem ad exequutionem. Fertur enim motus audaciæ in exequutionem mediorum, ut obtineatur bonum, quod speratur: & quia talis motus magis elucet cùm bonum est difficile ad obtinendum, seu cùm exequutio mediorum subjacet periculo, si contempto periculo tendat appetitus in exequutionem; ideò addita est in definitione Audaciæ particula illa, Difficile. Sed si bonum non

non esset difficile, adhuc distingueretur Audacia à Desiderio, & Spe, ut jam explicatum est, nempe per connotationem exequutionis mediorum: licèt autem aliquo modo diversæ rationis sit audacia, quæ connotat exequutionem sine periculo, ab ea, quæ connotat cum periculo, & ad quam significandam videtur Audaciæ nomen impositum: non est tamen tanta diversitas, ut diversa passionum genera constituant; quia earum objecta sunt ejusdem rationis, nempe exequutio mediorum: facilitas, & difficultas solùm materialiter se habent, ut major, & major facilitas, major, & major difficultas: adde, quòd difficultas non addit in objecto, nisi negationem facilitatis majoris, & in ordine ad appetitum non efficit aliud, nisi illum retardare ab actu prosequutionis, quod non est actum specificare. Non enim fertur appetitus actu audaciæ in illam negationem, ut actu desperationis fertur in negationem mediorum: sed in media habentia parvam facilitatem, & ideò requirentia vehementiorem actum, ut executioni mandentur: verùm quia interdum actus audaciæ fit cum contemptu periculi imminentis; ratione contemptus, qui connotatur, quíque fortassè est idem actus cum actu appetitûs exequendi media; licèt sit specie diversus actus audaciæ, qui pericula connotat, ab eo, qui non connotat; non est tamen tanta diversitas,

 ut

ut debeant constitui diversa genera passionum: vel potiùs dicendum contemptum periculi, ut periculum est, & specificans diversum actum, non esse actum appetitûs sensitivi, sed intellectivi; ac proinde non spectare ad passiones, de quibus agimus.

Porrò dividitur Audacia, ut & Concupiscentia in Rationalem, & Irrationalem. g Irrationalis, id est, ea, quæ solam imaginationem consequitur sine discursu rationis, initio prævalet, sed paulatim remittit motum suum. Contrarium autem accidit Audaciæ rationali, id est, ei, quæ in exequutionem mediorum tendit præmisso discursu rationis. Ratio hujus est, quia pericula, quæ non prævidentur, cùm sese offerunt, deterrent appetitum; cùm autem prævidentur, ut accidit in audacia rationali, rationes excogitantur, quibus obviam periculis eatur, & sæpè ipsa experientia comperiuntur esse minora, quàm fuerant mente cogitata.

g *S. Tho. 1. 2. q. 45. ar. 4.*

Audaciæ causæ sunt eædem, quæ Spei: quia audacia tendit in exequutionem mediorum ad assequendum bonum, quod speratur. Quare quò quisque in Deo fidentior est, eò est audacior: fidentior autem est, qui meliùs se habet erga Deum, quia certius sibi pollicetur auxilium divinum, per quod omnia possit. Causat etiam Audaciam ira, tum quia calorem excitat circa Cor, qui audaciam juvat: tum quia movet

movet appetitum ad appetendum exequutionem eorum, quæ sunt media vindictam.

De Timore.

12. Timor est passio Audaciæ contraria, quâ horret appetitus periculum imminens mali: seu, Est fuga vitalis à malo, quod imminet, ne accidat: est enim objectum timoris non solùm malum absens, ut abominationis; neque solùm malum absens futurum, seu connotans negationem mediorum ad illud vitandum, quod est objectum Desperationis; sed malum futurum connotans exequutionem dubiam mediorum, quæ illud inferunt. Dixi, Dubiam, id est, cum aliqua spe evadendi; quia si nulla sit evadendi spes, æstimatúrque malum omninò eventurum, tunc non Timor excitatur, sed Tristitia, tanquam de malo jam præsente per imaginationem. Porrò non timentur ea mala, quæ facilè vitari possunt: *h* quæ cogitantur non imminere proximè, sed procul abesse, aut nullo modo timentur, aut parùm. h *Arist.* 2. *Rhet.* c. 5.

Est autem duplex Timoris divisio, altera in duo genera, Rationalem, & Irrationalem, ut de aliis passionibus dictum est: altera in sex quasi species: eæ sunt 1. Segnities, quæ est timor laboris vires excedentis, quo quis retardatur ab opere. 2. Erubescentia, quæ est timor jacturæ existimationis bonæ ob turpe opus jam gestum.

3. Verecundia, timor jacturæ existimationis bonæ propter malum opus futurum, quod quis statuit patrare. 4. Admiratio, timor magni mali, cujus non possit exitus reperiri. 5. Stupor, timor mali, quod propter novitatem, & inexperientiam ingens videatur. 6. Agonia, timor mali, cui ipse timens nullo modo possit occurrere. Harum autem specierum nomina solent interdum in alia significatione accipi: ut Admiratio solet sumi pro consideratione alicuius effectûs, cuius causam quis nesciat, & scire cupiat.

i S. *Th.* 1. 2. q. 45. i Timor omnis oritur ex amore boni, quod est contrarium malo, quod timetur. k *S. Aug.* 88. 99. q. 33. k Non enim est alia metuendi causa, nisi ne id, quod amamus, aut adeptum amittamus, aut non adipiscamur speratum. Caussat etiam timorem defectus facultatis ad malum vel avertendum, vel tolerandum fortiter. Timet enim quisque illud malum, cui non facilè potest obstare. Quare eò quisq; minus est timidus, quò maiore facultate præditus est ad resistendum malis.

Pellitur autem, ac minuitur Timor. 1. Pellendo ex animo amorem, ex quo oritur timor. 2. Adhibendo eadem remedia, quæ diximus pro cohibenda Tristitia. 3. Cogitando attentiùs, & mente pertractando speciem illam, & dignitatem virtutis, quæ elucet in iis, qui quantumvis magno impendente malo, constanti, & magno, tran-

tranquillóque animo sunt. 4 Deponendo quantum fieri potest opinionem mali futuri, quæ timorem efficit. *l* Deponitur autem cogitando, aut non esse malum, quod timetur; aut non tantum, quantum putatur; aut non eventurum. 5. *m* Cogitando, etiam si verum, & magnum, sit malum, & futurum; non esse tamen conveniens ante tempus excruciari, satis esse postmodum eo adveniente torqueri. 6. Excitando sibi fiduciæ affectum in Deum: *n* ex pietate autem, & amore in ipsum Deum oritur is affectus fiduciæ. Deus enim maximè opitulatur iis, qui pii sunt, & amantes ipsius.

Timoris effectus sunt *o* 1. Contrahere spiritus vitales, & removere calorem naturalem etiam ex corde, ut docet experientia: fit autem ex defectu caloris, & spirituum, ut tremore corripiantur membra externa, ut explicat Arist. sect. 27. Probl. p. 7. ex tremore autem operatio externa impeditur. Accidit etiam ob eundem defectum, ut cor palpitet. 2. Cùm timor est moderatus, ut non perturbet nimiùm mentem, *p* habet eum effectum, ut exacuat rationem ad excogitandum, capiendúmque consilium: exacuit autem rationem per solicitudinem, quam inducit.

l *Seneca epist.* 24.

m *Id. ibid. & ep.* 75.

n *Arist.* 2. *Rhet. c.* 5.

o *S. Th.* 1. 2. *q.* 44. *ar.* 1.

p *Arist. sup.* 2. *& S. Thom. ar.* 2. *ad.* 2. *& a.* 4.

De Ira.

13. Ira est appetitio reddendi malum, seu

inferendi malum ei quod malum infert. Compensatio autem, ac retributio accepti mali rationem quandam boni habet: quare licèt objectum materiale, nempe malum inferendum, sit verè malum; ratio tamen formalis, sub qua malum appetitur, est ratio quædam boni, ut dictum est. Porrò licèt objectum, circa quod versatur odium inimicitiæ, conveniat cum objecto Iræ, quòd in utroque objecto ratio materialis sit malum aliquod conjungendum malo, id est, ei quod malum intulit; & ratio formalis sit ratio convenientiæ, quæ apprehenditur in ea conjunctione mali cum malo: differunt tamen inter se, quod in objecto odii conjunctio mali cum malo spectatur absolutè ut conveniens: in objecto autem iræ spectatur ut compensatio, & retributio. Prætereà in objecto iræ includitur ordo ad executionem; executio enim vindictæ appetitur: at objectum odii abstrahit ab ordine ad executionem. q Præterea alterum extremum objecti Iræ, nempe subjectum, cui appetitur malum, semper est aliquod singulare, ut Socrates, Callias: subjectum autem in objecto odii, solet etiam esse commune aliquid, ut calumniator, fur. omnes enim oderunt furem, calumniatorem. Potest autem Ratio convenientiæ, quæ est in objecto odii inimicitiæ, & ratio retributionis in objecto iræ, duobus modis apprehendi, nempe materialiter ipsa convenientia,

q *Arist.* 2. *Rhet.* c. 2.

venientia,

venientia, & retributio, & formaliter ut convenientia, & retributio est: utrovis modo apprehendatur, concitat appetitum ad odium, & iram. Prior modus & in brutis, & in hominibus reperitur. Posterior in hominibus tantùm: quia apprehensio formalis convenientiæ, & retributionis non potest esse, nisi ab intellectu.

Dividitur ira 1. In rationalem, & Irrationalem, ut de aliis passionibus dictum est. 2. r In Fel, Maniam, Furorem. Fel, est ira subitò excandescens. Mania, est ira permanens, & diuturna. Furor, est ira nunquam conquiescens, donec sumatur vindicta. Arist. 4. eth. c. 5. vocat eos, qui primâ iræ specie concitantur, Acutos; qui secunda, Amaros; qui tertia, Difficiles. Differunt autem hæc tria genera non essentialiter, sed accidentaliter ex parte diversarum subjecti dispositionum. r *S. Tho.* 1. 2. *q.* 46. *a.* 8.

Causæ iram concitantes sunt 1 Ex parte irascentis variæ passiones, ac in primis tristitia. s Non enim insurgit ira, nisi ob aliquam tristitiam illatam. Debet etiam adesse desiderium, & spes ulciscendi; alioquin ira non sequitur tristitiam. 2. Ex parte rerum extrinsecarum causant iram incommoda, & injuriæ illatæ. t Causant autem hæc maximè iram in homine sub ratione contemptûs, seu parvipensionis: appetit enim maximè homo propriam excellentiam; quare maximè irascitur, cùm putat s *Arist.* 2. *Rhet. c.* 2. *&* *S. Tho. sup. a.* 1. t *Arist. s. p.* *S. Tho q.* 47 *ar.* 2.

u *S. Tho. a. 2.* se contemni. u Inde fit, ut quò quis majore excellentia præditus est, eò faciliùs, & vehementiùs ratione injuriæ illatæ irascatur: quanquam defectus excellentiæ, ut calamitas, morbi, & similia, solet vehementer iram concitare; quia proclivem reddit hominem ad tristitiam, ex qua proximè ira nasci solet. x Quò autem vilior est, qui injuriam infert, eò solet vehementior ira concitari, quia contemptus est major.

x *ibid. a. 4.*

Valet ad aliorum in nos iram avertendam. 1. Dare locum iræ, id est, Non resistere irato, neque velle statim atque ejus ira inflammatur, eam restinguere: ut enim flamma, cùm ingens est, ventilatione magis accenditur; ita ira imaginatione objecti læsivi, quæ objecti commemoratione, quam facit, qui vult iram restinguere, magis augetur. 2. y Removetur ira, removendo suspicionem contemptus; ex qua scilicet existit ira. Removebis autem eam suspicionem, si dixeris te ignorante, aut iratè læsisse, aut ob bonum finem. 3. Lenitur humili, pacatóque sermone; z & agnitione, pœnitentiâ, deprecatione culpæ, cùm in alterum peccatum est. His enim modis tollitur contemptus.

y *Arist. 2. Rhet. c. 3.*

z *Arist. ib.*

a *Plut. lib. de cohibenda iracundia.*

Modus autem compescendi in nobis iram, cùm ea non est secundùm rectam rationem, est 1. a Nihil nec verbo, nec facto tentare tunc, cùm ira concitamur, sed quiescere

quiescere donec ardor ille per se remittatur. 2. b Minuere quoad fieri possit, in nobis opinionem existimatæ injuriæ. Sæpè enim fallimur, injuriam reputantes id quod non est, aut non tantùm, ut ob id irasci debeamus. 3. c Cogitare nos aliquanto post tempore alio modo sensuros esse de injuria, quàm sentimus nunc cum ira concitamur. Agendum ergò nunc, quod aliquanto post tempore ageremus. 4. d Proponere nobis miseriam ejus, à quo patimur injuriam: valdè enim miser est, qui malè agit. Nemo autem in miserum irascitur. 5. Reputare incommoda, quæ multò maiora sequentur, si velimus iniuriam ulcisci. 6. Paucis contentos esse: hoc enim modo substrahitur irascendi materia. 7. Nolle perquirere ea, quæ cognita, iram provocant. 8. Iracundorum societatem vitare. 9. Mansuetudinis dignitatem considerare, & vim ad certiùs assumendum quod assequi per iracundiam vellemus. 10. e Proponere nobis ad imitandum præclara mansuetorum hominum exempla; præsertim Christi Domini. 11. Iræ turpitudinem, & fœdos eius effectus cogitare. 12. Putare non opus esse statim irasci; semper futurum tempus iustè ulciscendi. 13. Adhibere eadem remedia, quæ pro frænandis aliis passionibus dicta sunt: oritur enim ex aliis passionibus ira, potissimùm ex amore, concupiscentiâ, tristitiâ.

b *Seneca de Ira l. 3. c. 20.*

c *Plut. sup.*

d *Chrysost. hom. 47. in Ioan. Plut. sup.*

e *Chrysost. hom. 3. de David, & Saul.*

Effectus

f Arist. 2. Rhet. c. 2. S. Tho. 1. 2. q. 48. a. 1.

Effectus iræ sunt 1. Delectatio. f Causatur autem Delectatio per vindictæ, quæ bonum quoddam æstimatur quatenus injuriam illatam tollit, præsentiam: quam vindictæ præsentiam inducit ira; sive realiter, & tunc perfecta est delectatio quia omninò injuria tollitur: sive per imaginationem cogitando de vindicta: sive per spem, quia non insurgit motus iræ, nisi adsit spes vindictæ, ut suprà dictum est: Bonum autem vindictæ, quod per iram inducitur, non est absolutè bonum, sed quatenus tollit malum injuriæ; g atque adeò se habet ut medicina tollens morbum. 2. Effectus est iræ h Fervor sanguinis, & spirituum circa cor. Causatur autem fervor ex calore; quem causat ipse actus appetendi vindictam. Habet autem ut is actus calorem censet; quia ad repellendam injuriam requiritur vigor & activitas: calor autem est valdè activus. Porrò etiam amor calorem causat: sed calor, qui oritur ex amore, est remissior, & similis calori aëris, qui admiscetur sanguini, quem transmittit jecur ad cor: calor autem ex ira est vehementior, & acrior, similis calori ignis, admixtus coleræ, quam evaporat fel. Inde fit ut sanguinis fervor in ira sit vehementior, & i cum magna cordis perturbatione, ac aliorum membrorum. 3. Ira plus cæteris passionibus rationis usum impedit; quia plus cæteris perturbat organa, è quis

g Arist. 7. eth. c. 12.

h S. Thom. sup. ar. 2.

i Vid. S. Greg. 5. Mor. c. 31. & S. Chrysost. homil. 3. in Ioan.

æ quibus pendet actus phantasiæ; à quo actu magnâ ex parte pendet operatio rationis propter connexionem, quam habet intellectio cum imaginatione. 4. Ira modò locutionem inducit, modò silentium. Inducitur locutio ex cordis fervore. Inducitur silentium, cùm tam magna est iræ perturbatio, ut linguæ motum impediat.

De Comparatione, ac ordine Paßionum inter se,

14. Ut Passiones clariùs intelligantur, comparandæ illæ sunt inter se. 1. Secundùm contrarietatem. k Sunt autem Passiones motus quidam; quare in earum contrarietate eodem modo philosophandum est, quo in contrarietate motuum, seu mutationum est autem duplex contrarietas in motibus; una secundùm accessum, & recessum respectu ejusdem termini; ut Generatio est accessus ad formam, corruptio recessus ab illa: alia secundùm contrarietatem terminorum, quæ in motibus facit contrarietatem propriè dictam: ita dealbatio est contraria denigrationi, quia albedo, & nigredo sunt termini inter se contrarii: eodem modo in Passionibus animæ duplex contrarietas reperitur, una secundùm contrarietatem objectorum, alia secundùm accessum & recessum ab eodem objecto. Bonum, & malum absolutè sumpta causant primam contrarietatem; quia ad

k S. Tho. 1. 2. q. 23. a. 1.

ad bonum ut sic non est nisi accessus, ad malum ut sic non est nisi recessus. At bonum ut arduum, seu cum difficultate, unus terminus existens causat secundam contrarietatem secundùm accessum ad ipsum, & recessum ab ipso, nempe Spem, & Desperationem, Audaciam, & Timorem: quanquam Bonum difficile non secundùm eandem rationem causat accessum, & recessum: causat enim accessum ut bonum est, habens media possibilia; causat recessum ut habens negationem mediorum.

2. Comparatio Passionum inter se est secundùm ordinem generationis, quatenus aliæ ex aliis excitari, & sese consequi possunt. Si ad particularia obiecta, & particulares casus respiciamus; quælibet passio potest à qualibet oriri, quia quodlibet obiectum potest ad quodlibet ordinari: ut qui motum habet iræ, potest concitari motu concupiscentiæ alicuius boni necessarii ad sumendam vindictam; & sic de aliis:

l S. Th. 1. 2. q. 25. ar. 1. *l* Si verò respiciamus ad ipsam appetitûs naturam, & ad obiecta secundum se considerata; ita passiones concupiscibiles sunt priores passionibus irascibilibus, & hæ in illas (saltem quoad prosecutionem) ut in finem ordinantur. Nam concupiscibiles spectant bonum, aut malum absolutè; irascibiles autem respiciunt bonum, & malum cum ordine ad media: at appetitio, & prosecutio mediorum est posterior

sterior appetitione finis. m Inter ipsas autem passiones concupiscibiles eæ, quæ sunt prosecutiones, sunt priores iis, quæ sunt fugæ: idémque ordo est in passionibus irascibilibus. Ideò enim fugitur malum, quia amatur bonum. Rursum in concupiscibilibus, prima est Amor, deinde sequitur concupiscentia, postremò delectatio. Prius enim est appetitus finis, tum motus ad illum, qualis est desiderium; postremò quies in illo, quæ est Delectatio. Idem autem ordo est passionum his oppositarum, nempe odii, abominationis, tristitiæ. In irascibilibus, prima est Spes, secunda Audacia, postrema Ira: quia prius est appetitio mediorum, tum motus ad executionem, postremò expulsio impedimentorum, si ea occurrant. Desperatio, & Timor disparatè se habent. Nam, ut Desperatio non consequitur ad spem, quemadmodum odium ad amorem, quatenus odium versatur circa malum bono amato contrarium; & ut Timor non per se consequitur ad audaciam, sed disparatè se habet: ita neque Timor sequitur per se ad desperationem; sed disparatè se habet: ergò spectata appetitus, & obiectorum natura, prima passionum est Amor, ultima Ira.

m Ib. ar. 2.

Tertia Comparatio passionum est secundùm dignitatem, & perfectionem. 1. Passiones concupiscibiles videntur perfectiores irascibilibus: quia finis dignior est

mediis

mediis: concupiscibiles autem circa finem, irascibiles circa media versantur. 2. Quæ habent rationem prosecutionis sunt perfectiores iis, quæ habent rationem fugæ: quia accessus ad terminum est perfectior recessu à termino contrario; ut apparet in motu naturali, ut lapidis deorsum, qui est velocior in fine: & suadet ratio, quia per accessum in terminum acquiritur aliqua perfectio; per recessum autem removetur tantùm impediens perfectionem.
n S. Th. 1. 2. q. 25. a. 4. 3. n Illæ, quæ habent rationem quandam termini, & finis, perfectiores, ac magis præcipuæ censentur aliis: eæ sunt quatuor, nempe Gaudium, Tristitia, Spes, Timor. Gaudium habet rationem termini, & complementi circa bonum, & Tristitia circa malum, ut bonum, & malum absolutè sumuntur: ut autem bonum, & malum sumuntur cum ordine ad media, circa bonum habet rationem termini Spes, circa malum Timor. Audacia, & Ira, licèt sint posteriores Spe, non habent tamen rationem quietis circa media, sed potiùs sunt motus quidam ad illa, & effectus Spei. Desperatio autem, quæ Spei respondet, non est ex præcipuis passionibus; quia non habet rationem complementi, ac termini; cùm ad ipsam adhuc consequi possit Timor, qui versetur circa executionem medii ad malum, circa cujus ad illud vitandum media versata est Desperatio.

De

De subjecto passionum.

15. Videndum est ubi sunt in homine passiones tanquam in subjecto, an in aliqua potentia cognoscitiva, an in anima, an in voluntate.

1. Videtur non posse passiones subjectari in ulla ex potentiis cognoscitivis. Passiones enim sunt actus vitales, ut patet, id est, actus entis, quòd habet corpus organicum, hoc est, in diversis partibus affectum diversis dispositionibus, qualia sunt brutorum, & hominum corpora: vitales autem actus sunt immanentes, ut patet inductione, recepti in eodem subjecto, à quo producuntur. Jam passionum actus, quos hactenus explicavimus, non sunt actus cognitionum: quia, ut docet experientia, sæpè cognoscitur aliquod bonum, & tamen non amatur: ergò contingit separari cognitionem ab amore: & licèt non possit esse amor sine cognitione; tamen interdum contingit amorem fieri intensiorem, & cognitionem minui, ac remitti: ergò distinctionem habent cognitio, & passio inter se. In subjectis igitur recipiuntur inter se distinctis saltem ratione: ut subjectum, quod passionem recipit, non recipiat illam quatenus cognoscitivum est, sed ut appetitivum.

2. *o* Subjectum adæquatum passionum videtur esse totum compositum, nempe tum corpus, tum anima ipsa. 1. Quia de ratione

o *vid. sup.* §. 1.

ratione actuum vitalium, quales sunt passiones, est recipi in eo, à quo producuntur: Passiones autem & producuntur immediatè ab anima, cùm actus vitæ, quales sunt passiones, non possunt esse nisi à vita, qualis est anima: & producuntur à dispositionibus corporis, cùm nulla sit ratio ad negandum quòd dispositiones non influant ad eius formæ productionem, ad quam disponunt, & hoc modo meliùs intelligatur necessitas disponendi. 2. Quia passiones sunt quoddam genus vitæ. Competit ergò earum receptio tum animæ, quippe cui maximè competit vivere, cùm sit vitæ principium; tum corpori, cui, cùm est organicum, competit recipere vitam substantialem, nempe animam; ergò & accidentalem, quales sunt passiones.

Obiicies 1. Contra primam rationem posset dici passiones, quæ sunt actus vitæ, produci à cognitione, quæ etiam est actus vitæ, non ab anima: ergò non recipiuntur in anima. 2. Passiones sunt entia materialia, ac proinde extensa; quia ut in prima ratione dictum est, influunt ad earum productionem dispositiones corporeæ, quæ non possunt productione attingere ens spirituale: at anima in homine est spiritualis: ergò passiones in homine non subiectantur in anima.

Ad 1. Resp. 1. Cognitionis sensitivæ subiectum, ad quam passio consequitur, esse cerebrum,

cerebrum, ut suadet experientia, & probant Animastici: subiectum autem passionum est cor, ut suadetur tum ex eo, quod sentimus in corde amorem, iram audaciam, & cæteras passiones; tum quòd alterationes, & alii effectus, qui ex passionibus procedunt, maximè sunt in corde, & à corde procedunt; tum quòd passiones sunt principia quædam, sive instrumenta, quibus animal tendit ad bonum sibi: ergò debuit sedes earum esse viventi commoda: maximè autem commoda sedes est viventis medium, quod est cor. Jam cognitio, quæ est in cerebro non facilè apparet quâ ratione possit influere in passiones, quæ sunt in corde: influit ergò anima, quæ est in toto corpore. 2. Resp. Etiamsi in passiones influat cognitio, adhuc passiones quatenus à cognitione dependent, debere in anima recipi, quia cognitio sensitiva partialiter in anima recipitur, ut probant duæ illæ rationes, quæ pro passionibus allatæ sunt.

Ad 2. R. Nihil impedire quò minùs ens spirituale coëxistens corpori, ut sit totum in toto, & totum in quâlibet parte corporis, ut accidit animæ rationali quatenus informat corpus; recipere possit, ac subiectare partialiter ens materiale, & corporeum: ut enim anima indivisibilis est forma subiecti divisibilis, nempe corporis: ita potest esse subiectum rei divisibilis, si ei coëxistat, ut paulò antè explicatum est.

3. Anima

3. Anima rationalis (posito quòd voluntas non distinguitur à parte rei ab anima) non est subjectum passionum quatenus voluntas est, sed quatenus appetitus sensitivus. Anima enim est voluntas, seu appetitus rationalis quatenus movetur ad appetendum præviâ cognitione rationali, quæ nempe vel circa objecta spiritualia, aut universalia versatur, ad quæ non potest elevari sensus; vel circa singularia materialia cum discursu: est eadem anima appetitus sensitivus quatenus movetur ad appetendum præviâ cognitione sensitivâ; ut eadem est principium vegetandi quatenus concurrentibus primis quatuor qualitatibus operatur circa alimentum. *J*am cùm producuntur passiones, quæ sunt entia materialia, ut dictum est, necessariò præit cognitio sensitiva: quia cùm objecta passionum sint omninò materialia singularia, sunt proinde objecta apta, ut circa ea versetur cognitio sensitiva imaginationis. Proposito ergò animæ objecto singulari materiali, anima quæ quatenus forma corporis facit unum principium operationum cum corpore, producit cognitionem talem, ad quam potest simul influere dispositio materialis, quæ est in corpore, nempe cognitionem sensitivam imaginationis. Ad hanc cognitionem consequitur passio: non enim potest consequi ad cognitionem rationalem; quæ, ut rationalis est, propo

nit:

nit appetitui objectum sub ratione abstrahente à materialitate, & singularitate; quia operatio materialis non potest attingere tale objectum, & specificari ab illo. Quòd si contingat simul cum cognitione sensitivâ formari cognitionem intellectivam apprehendentem objectum materiale, ut materiale singulare est: quia simul cum ea cognitione formatur etiam cognitio sensitiva, ut ratio paulò antè allata suadet; à cognitione sensitiva movetur anima ad formandum actum passionis, quæ est materialis, non ab intellectiva immediatè, quia actus materialis cum actu materiali, qualis est cognitio sensitiva, proportionem habet: verum ergò est quod principio dicebatur, Animam esse subjectum passionum non quatenus voluntas est, id est, quatenus movetur à cognitione rationali; sed quatenus appetitus sensitivus est, hoc est, quatenus mobilis à cognitione sensitiva.

De Moralis passionum bonitate, & malitiâ.

16. p Passiones ex se neque bonæ, neque malæ moraliter sunt: sed quatenus in homine pendent ex imperio rationis, si moderatæ sint, & conformitatem habentes cum ratione, bonæ moraliter sunt per denominationem extrinsecam acceptam ab actu rationis moraliter bono, quatenus ab eo

p *S. Th.* 1. 2. *q.* 24. *ar.* 4.

eo sunt directè volitæ: sin actus ille sit moraliter malus, passiones per illius denominationem malæ moraliter sunt. Quòd passiones ex se neque bonæ, neque malæ moraliter sint, suadetur ex eo, quòd eædem in brutis reperiuntur in quibus nulla moralitas est. Immò in ipso homine, quantumvis utente actu rationis, potest accidere ut passiones sint actus indifferentes, etiam in individuo, non solùm secundùm speciem: quia potest interdum accidere, ut motus passionum non subeat imperio rationis, ut cùm excitantur passiones repugnante ratione: tunc enim non habent bonitatem moralem, quia non possunt recipere denominationem ab actu rationis, cùm non sint ab eo volitæ: neque habent malitiam moralem, quia licèt fundamentaliter, & materialiter sint malæ quatenus non sunt conformes rationi; non sunt tamen malæ malitiâ formali morali, quia non adest ullus actus rationis malus moraliter, à quo sint volitæ, ac proinde denominentur moraliter malæ. Id non accidit actibus internis voluntatis, qui fiunt cum advertentia rationis: hi enim cùm pendeant immediatè à voluntate, quæ semper debet agere conformiter rationi, & in ordine ad finem suum, qui est bonum hominis, ut homo est; nempe felicitas hominis, ac virtus, non possunt esse indifferentes neque quoad speciem, sed necessa-

rio

riò sunt aut boni moraliter, aut mali per connotationem rationis, aut per denominationem sumptam ab alio præcedente actu voluntatis. Neque hæc indifferentia quoad individuum accidit iis actibus externis, qui nullo modo habent relationem ex se ad bonum hominis, ut homo est, ut est actus elevandi è terra festucam : hic enim actus, cùm dependeat ab imperio rationis ; si adsit advertentia rationis, licèt ex se sit actus indifferens, quia neque ad bonum hominis ut homo est, neque ad malum spectat : quatenus tamen actu fit advertente ratione (quod est, quatenus est in individuo) aut est bonus determinatè, nempe si ordinetur ad finem bonum, aut determinatè malus, si aliqua circumstantia sit mala, aut ad nullum finem ordinetur, quod est esse actum otiosum : videnda quæ diximus de bonitate, & malitiâ morali d. 1. q. 3. Prop. 4.

Operationum Divisio.

17. Hactenus de altera duarum objecti virtutum moralium parte, nempe de passione, dictum est, quæ est actus appetitûs sensitivi : nunc de altera parte, nempe de operatione, dicendum ; quæ est actus appetitûs rationalis, seu voluntatis. Dividuntur autem actus voluntatis generali divisione in Voluntatem, Intentionem, Fruitionem, Electionem, Consensum,

Usum; de quibus diximus d. 1. q. 4. Prop. 1. §. 4. Hi actus quatenus circa objecta operabilia versantur ad bonum hominis spectantia ut homo est, operationes morales sunt: & in duo genera dividuntur pro duplici genere objectorum operabilium ad bonum hominis ut homo est spectantium: omne autem bonum operabile, aut ipsius operantis bonum est, aut bonum alterius personæ ab ipso operante distinctæ. Operationes morales, quæ circa bonum operantis versantur, Passiones nominantur; non quidem propriè, sed metaphoricè. Propriè enim passiones sunt actus appetitûs sensitivi de quibus suprà dictum est, quatenus transmutationem perturbativam causant in corpore: operationes autem voluntatis, de quibus agimus, metaphoricè passiones dicuntur, aliquæ quidem ex affinitate, & connexione, quam habent cum actibus appetitûs sensitivi: cujus generis sunt eæ operationes, quas voluntas facit circa objecta sensibilia universalia, aut circa sensibilia singularia ab intellectu proposita: quibus actibus voluntas complacet, fugit, desiderat, delectatur, tristatur, & alios actus facit actibus appetitûs sensitivi proportione quâdam respondentes; ad quos voluntatis actus consequi solent actus appetitûs sensitivi, & per hos perturbatio in corpore. Aliquæ autem voluntatis operationes metaphoricè passiones appellantur

lantur ex sola similitudine, quam habent cum passionibus propriè dictis; etiamsi differant ab iis in ratione objectorum, quæ sunt spiritualia. Similitudo autem in eo posita est; quòd sicut passiones non spectant bonum alterius, sed proprium: ita hæ voluntatis operationes spectant bona spiritualia ut Bona ipsi operanti: atque ita actus voluntatis circa spiritualia denominari solent nominibus passionum: Amor, Odium, Delectatio, Tristitia, Ira, Spes, &c. Immò hæc nomina extenduntur etiam ad actus voluntatis circa bonum alterius: passionum ergò metaphoricè dictarum duo sunt genera, alterum, quod spectat bonum sensibile operantis; alterum, quòd circa ejusdem operantis bonum spirituale versatur. Operationes autem morales, quæ circa bonum alterius versantur, ut sunt actus justitiæ, commune omni virtutum moralium objecto nomen sibi vindicant ut proprium, dicuntúrque Actiones: q atque ita Doctores dicere solent virtutes morales, id est, eæ quæ spectant bonum operabile hominis ut homo est, aut circa passiones versari, aut circa actiones: aut enim inclinant ad operandum juxta rectam rationem actûs passionum sive propriè, sive impropriè dictarum; quod est rectè operari circa bonum proprium: aut ad rectè operandum circa bonum aliorum: utrumque autem bonum medii cujusdam

q *Arist. 2. eth. c. 6.*

rationem habere diximus in secunda nostra Propositione inter defectum & excessum, quod restat explicandum. Maneat nunc operationum moralium esse duo genera, nempe passiones metaphoricè dictas, & Actiones.

De Mediocritate objecti passionum, & actionum rectarum.

18. r Quòd Bonum operabile, quod est objectum passionum & actionum rectarum, ac proindè virtutum moralium, mediocritatis rationem habeat, sive medii inter excessum, & defectum probatur. 1. s Quia objectum actionum rectarum, ac proindè habituum, qui circa rectas actiones versantur, id est, virtutum moralium, est bonum morale: bonum autem morale est, quod est conforme rectæ rationi: ergò quod difformitatem habet ad rectam rationem, malum moraliter est: oritur autem difformitas aut ex additione materiæ, vel circumstantiæ non debitæ, aut ex defectu materiæ, vel circumstantiæ debitæ: nihil enim est aliud, ex quo difformitas oriri possit: objectum igitur passionum, & actionum rectarum, sive virtutum moralium, medii rationem habet inter excessum, & defectum. 2. Idem probatur inductione: omnium enim virtutum, etiam intellectualium, objectum rationem habet hanc medii. Nam in virtutibus intellectualibus objectum

r *Arist. 2. eth. c. 6.*

s *S.Tho. 1. 2. q. 64. a. 1.*

objectum habet rationem veri, quæ est res ipsa cognoscibilis ut est. Non cognoscitur autem ut est, cùm aut aliquid de ea judicatur, quod judicandum non est; quod est excedere: aut aliquid non judicatur, quod judicandum est; quod est deficere. In Prudentia, & Arte, quæ sunt virtutes intellectuales practicæ; objectum habet conformitatem cum appetitu recto: à qua conformitate receditur, cùm Ratio aut imperat aliquid, quod conformiter appetitui recto imperandum non est; aut non imperat, quod imperandum est: quæ sunt excessus quidam, & defectus, ut patet. Actus temperantiæ in cibo tum est rectus, cùm neq; plus cibi, neq; minus sumitur, quàm convenit sumenti; neq; circumstantia indebita additur, finis, temporis, loci, qualitatis, &c. neq; demitur debita. Rectus censetur fortitudinis actus, cùm quis neque plus timet, aut fidit, neque minùs, quàm decet. Rectus est actus justitiæ, cùm neque deficitur in materia, quæ debet reddi, & in circumstantiis, neque exceditur additione alicujus indebitæ circumstantiæ. Omnis igitur virtutis objectum medii rationem habet inter excessum, & defectum. Sed quod attinet ad materiam objecti virtutum moralium differt Ratio medii, quæ est in objecto justitiæ, seu virtutum, quæ versentur circa actiones, ab ea, quæ est in objecto virtutum, quæ versantur

circa passiones; quòd ratio medii in objecto virtutum, quæ versantur circa passiones, præscribi debet, ac definiri à ratione, adhibendo discursum, & expendendo omnes circumstantias, præsertim ipsius operantis: quare contingit ipsam rationem medii pro varietate operantium, temporis, loci, finis, &c. mutari, ac variari: non enim eadem cibi quantitas mediocritatem habet omni tempore, neque in eodem sumente. At ratio medii in materia objecti virtutum, quæ circa actiones versantur, non pendet ex præscriptione rationis, sed ex commensuratione ad rem alterius. Recta enim est secundùm rationem materialem. v. g. Redditio depositi, non ex eo quod conformitatem habet ad rationem ita præscribentem; sed ex eo, quod æqualitatem facit cum jure, quod alter habet in suum depositum: quanquam hoc ipsum conformitatem etiam habet cum ratione, quæ dictat reddendum esse unicuique suum. t Atque ad hoc discrimen indicandum, medium virtutum moralium circa passiones appellari solet tantùm medium rationis; medium autem aliarum virtutum quæ sunt circa alterum, appellatur etiam Medium rei: ex hoc autem discrimine oritur aliud, quod justitiæ, quæ versatur circa alterum, opponitur solum vitium, quod fit per defectum à medio: peccatum enim per excessum, licèt peccatum sit, non tamen

t *Arist. supr.*

tamen est contra justitiam: quod si contingat esse, ut cùm plus uni, quàm alteri datur; peccatur contra justitiam solùm ex eo, quod dando plus uni, datur alteri minus, quàm dari debet. At virtutibus, quæ versantur circa passiones, utrumque vitium opponitur, tum quod per defectum, tum quod per excessum contrahitur. Ratio hujus discriminis est, quòd virtuti, quæ versatur circa medium, ea vitia opponuntur, quæ versantur circa objecta destruentia rationem medii: cùm autem medium in virtutibus, quæ sunt circa passiones, præscribatur à ratione, opponetur ei medio quicquid est contra præscriptionem rationis: est autem contra rationis præscriptionem tum excessus, tum defectus: at medio, quod sumitur à re, non contrariatur id, quod fit per excessum, sed tantùm quod per defectum: excessus enim, qui additur non destruit quantitatem medii; sed ea relicta incorrupta, superaddit aliam quantitatem. Porrò si rationem formalem objecti virtutis moralis spectemus, nempe obiectum ut virtutis moralis obiectum est; cuiusque virtutis moralis obiectum, etiam iustitiæ, medium rationis est; quia ut morale obiectum sit, pendere debet à directione rationis, & eius dictamine, etiam secundùm materiam obiecti.

Contra doctrinam traditam de Mediocritate obiecti virtutum moralium objici

 potest.

potest 1. Virtutes suscipere possunt magis, & minùs ex objecto, circa quod versantur; ut, qui à pluribus ciborum generibus abstinet; temperantior dicitur eo, qui abstinet à paucioribus: ergò objectum virtutis non habet rationem medii: medium enim indivisibile est, quippe quod æquè distat ab extremis. 2. Magnanimitas inclinat ad magnos honores; magnificentia ad magnos sumptus, quibus liberalitatem excedit, ut docet Arist. 4. eth. c. 2. & 3. ergò non cujuscunque virtutis moralis objectum mediocritatem habet. 3. Aliqui objecta non licet neque mediocriter attingere, ut Adulterari: ergò non est de ratione objecti virtutis mediocritas. 4. Arist. 1. cæl. t. 116. ait Potentiam esse definiendam ex fine, seu ultimo excessus, ad quod potest tendere, id est, ex objecto secundum rationem extremi excedentis: ergò & virtus, quæ se tenet ex parte potentiæ, habet pro objecto, ex quo definiatur, non medium, sed extremum.

Sed non est à communi Philosophorum sententiâ discedendum, secundùm quam generatim scribit Arist. 2. eth. c. 7. In omnibus mediocritatem esse laudabilem; extrema verò neque recta, neq; laudabilia, sed vituperatione digna haberi.

Ad 1. ergò Resp. Medium virtutis moralis non esse medium mathematicum, ac omnino indivisibile, sed morale, quod latitudine m

tudinem habet; quæ quanta sit, non potest facilè definiri. In hoc autem medio reperitur quiddam indivisibile, æquè distans ab extremis; quod est quid excellentissimum in objecto virtutis: ut autem in qualitatibus, verbi gratiâ, in calore, licèt octavus gradus sit summus, & optimus; ejus tamen nobilitas non facit, quin alii gradus non ita nobiles sint veri gradus caloris: ita illud optimum, quod est in medio virtutum moralium, non facit, quin sit vera virtus ea, quæ recedit ab illo, modò intra medii latitudinem versetur. Bonus ergò est, qui medium attingit, licèt possit ex accessu ad illud optimum fieri melior.

Ad 2. Resp. Unamquamq; virtutem habere in objecto suam mediocritatem. Potest autem id, quod est extremum respectu unius virtutis, esse medium respectu alterius. Ita magni sumptus habent rationem extremi respectu Liberalitatis; respectu autem magnificentiæ habere possunt rationem medii, quatenus tendit in eos magnificentia neq; plus, neque minùs, quam oportet; sed quantum oportet, pensatis omnibus circumstantiis: ergò id, quod est extremum respectu unius virtutis, quatenus spectandæ sunt quædam circumstantiæ, quæ illud non exigunt; respectu alterius virtutis est medium, quia spectandæ sunt aliæ circumstantiæ quæ illud exigunt.

Ad 3. R. Aliqua objecta esse objecta a-

ctûs fugæ, aliqua actûs prosecutionis. Adulterium est obiectum fugæ: & ideò ne mediocriter quidem licet illud prosequi. In ipsa autem fuga, ut fiat ex virtute, debet esse mediocritas: fugiendum enim ut oportet, nempe cautè, sine tumultu, &c. omne ergò obiectum actûs virtuosi mediocritatem habet.

Ad 4. Resp. Extremum ibi sumi ab Aristot. pro summo, ad quod potest tendere potentia, ut ad levandum pondus centum librarum, & secundùm hanc extremi acceptionem, illud excellentissimum, quod est in medio, ad quod virtus moralis inclinat, extremum appellari potest: ex hoc tamen non sequitur virtutis obiectum non habere rationem medii.

Virtutes morales circa voluptates, & tristitias versari.

19. Ex his, quæ hactenus disputata sunt, habetur virtutum moralium obiectum esse tum passiones, tum actiones, seu operationes. Cur autem Arist. 2. eth. cap. 3. ait virtutem moralem esse circa voluptates, & dolores? Dicendum virtutes morales dici versari circa voluptates, ac dolores. 1. Quia omnis virtus moralis aut circa bonum aliquod versatur, aut circa malum: circa bonum actu prosecutionis, circa malum actu fugæ: omnis autem actus prosecutionis delectatio quædam est, & actus fugæ tristitia; si delectatio, ac tristitia lata signi-

significatione sumatur pro actu, qui suavem suâ positione sensum viventi afferat, vel insuavem, ut diximus suprà cùm de Delectationis, ac Tristitiæ passionibus egimus.

2. Dicuntur virtutes morales versari circa Delectationes, ac dolores, ratione Termini: quia quæcunque aliæ passiones, & actiones terminantur sive ad delectationem, sive ad dolorem: omnis enim passio, & omnis actio vel delectationem, vel dolorem causat in homine, à quo fit: ex quo fit ut homines ad regulam voluptatis, & doloris actiones dirigere soleant, alii magis, alii minùs. Probat Aristot. virtutis moralis objectum esse delectationes, & tristitias. 1. Quia quoties malè agimus, & præter rationem, id accidit, vel quia ob voluptatem quæ mala sunt, & contraria rationi, appetimus, vel quia ob dolorem, & displicentiam ab iis, quæ honesta sunt, abstinemus: ergò ad virtutem pertinet mali causas arcere, id est, delectationes, ac tristitias moderari. 2. Quia vitia vel circa fugam doloris, vel circa prosecutionem voluptatis versantur: ergò circa eadem versantur virtutes vitiis contrariæ, quibus curantur vitia. 3 Quia habitus versantur circa ea, à quibus gignuntur: at virtutes, ut & vitia, à prosecutione voluptatis, & fuga doloris gignuntur: ergò.

Objectum virtutum habere rationem ardui.

20. Hoc erat ultimum in Proposita quod

 nunc

nunc explicandum est, objectum virtutum moralium habere rationem ardui, id est, omnem virtutem moralem versari circa arduum. Explicatur, & probatur. Nam omnis virtus moralis versatur circa actionem rectam: recta autem actio non est, quæ non sit conformis rectæ rationi secundùm omnes circumstantias; conformari autem rectæ rationi secundùm omnes circumstantias, res est ardua, & difficultatem habens.

III. PROPOSITIO.

De Subjecto virtutum moralium.

Virtutum moralium secundùm rationem formalem virtutis acceptarum, subjectum ea hominis pars videtur esse, quæ ratione prædita est. Prudentiæ quidem intellectus, cæterarum virtutum sedes est appetitus rationalis. Quanquam sunt etiam in appetitu sensitivo habitus quidam, qui virtutes morales comitari solent; & virtutes morales dici possunt, non ut habentes intrinsecè rationem formalem virtutis, u sed quatenus dispositiones quædam sunt respectu virtutum, quæ sunt in appetitu rationali, ut pars quædam materialis illarum, & ut participantes directionem rationis.

u S.Th. 1. 2. q. 56. ar. 4.

1. Quòd

1. QUòd virtutes morales propriè dictæ, & quà secundùm rationem formalem virtutes sunt, non in sensu, sed in solâ parte hominis rationali subiectentur, ita suadetur. Virtus moralis est habitus inclinans ad actionem rectam, ut suprà in 1. & 2. Prop. probatum est: specificatur ergò virtus moralis ab actione recta. Actionis autem rectæ obiectum est idem cum obiecto prudentiæ. Prudentia enim præscribit unicuique virtuti suum obiectum, obiectum autem prudentiæ est medium ad finem hominis ut homo est; seu singulare circumstantionatum, ut explicatum est disp. 1. q. 4. & 5. Tale autem obiectum est rationale, ut patet; & transcendens limites potentiarum sensitivarum, & earum actuum, & habituum, qui sunt materiales, etiam in homine: ergò non possunt habitus appetitûs sensitivi tendere, & inclinare ad tale obiectum ut sic, nec ab illo specificari: ergò non in parte hominis sensitiva, sed in rationali, sunt virtutes morales secundùm rationem formalem. 2. Æstimatione communi non censetur iustus, & temperatus, qui iusta, & temperata agit: sed qui iustè, & temperatè, id est, sciens, & eligens, & propter ipsa iusta, & temperata: habitus autem ad tale obiectum inclinans non potest esse habitus sensitivus. 3. Virtus non potest inclinare ad actum neque materialiter malum, ut probatum est suprà Prop.

Prop. 1. at docet experientia habitus, qui sunt in appetitu sensitivo, inclinare indifferenter ad actum bonum, & malum. Nam exempli causâ: ex habitu abstinentiæ, qui est in appetitu sensitivo, sentimus facilitatem ad abstinendum, etiamsi ob vanam gloriam abstineamus. 4. Arist. 6. eth. c. 2. ait virtutem moralem esse habitum electivum, id est, inclinantem ad bonam electionem. Habitus autem materialis non potest esse electivus: electio enim fertur in objectum rationale, quatenus supponit deliberationem rationis, & judicium de medio præ aliis eligendo in ordine ad finem. 5. Actus, & habitus appetitûs sensitivi sunt ejusdem rationis in hominibus, & in brutis: at in brutis non habent rationem virtutis.

2. Quòd prudentiæ subjectum sit intellectus, communis est Doctorum sententia cum Arist. 2. eth. ubi prudentia inter intellectuales habitus numeratur: & ratione probatur: Nam in eo subjecto est habitus, in quo est actus, à quo habitus producitur. Producitur autem prudentia ex actu imperii, qui essentialiter est actus intellectus, ut diximus disp. 1. q. 4. prop. 1.

3. Quòd cæterarum virtutum moralium sedes non sit intellectus, sed appetitus rationalis eodem modo probatur, quo suprà Propos. 2. §. 15. probatum est passionum sedem non esse potentias cognoscitivas,

sed appetitum sensitivum.

4. Quòd in appetitu sensitivo sint habitus quidam virtutes morales comitantes, & eis respondentes, Probatur 1. Quia appetitus sensitivus producit suos actus circa objecta sensibilia, tum per se solus, ut in brutis, tum concomitanter cum appetitu rationali: at non est major ratio, cur actus appetitûs rationalis relinquant habitum post se, & non relinquant actus appetitûs sensitivi: ergò dantur habitus in appetitu sensitivo. 2. Quia experimur ipsum appetitum sensitivum magis proclivem esse ad actus, postquam illos frequentavit, quàm prius: ergò signum est fuisse ab actibus praecedentibus relictum habitum.

5. Jam Doctores aliqui hos habitus, qui sunt in appetitu sensitivo, virtutes morales appellare solent. Quamvis enim secundùm rationem formalem virtutes morales non sint, ut suadent rationes allatae §. 1. negari tamen non potest secundùm rationem materialem ad virtutes morales pertinere. Nam quemadmodum materia debitè disposita, & organica spectat ad essentiam hominis, ut pars materialis illius: quia cum anima rationali componit unum principium operationum, quae fiunt ab homine: ita illi habitus, qui sunt in appetitu sensitivo respectu operationis rectae, quae est objectum virtutum moralium, integrant unum principium cum habitibus eis respon-

spondentibus, qui sunt in appetitu rationali. Præterea ut habitus, qui sunt in appetitu rationali, subduntur directioni rationis; ita & hi, qui sunt in appetitu sensitivo. Quare si hi habitus accipiantur præcisè, & secundùm se, non sunt dicendi virtutes morales, ac proinde appetitus sensitivus non potest dici subiectum virtutum moralium: si verò sumantur ut componentes unum principium cum virtutibus, quæ sunt in appetitu rationali, quia totum compositum virtus moralis est; potest appetitus sensitivus dici subiectum virtutum moralium; non quidem omnium, sed earum, quarum natura est moderari passiones: quarum sedes est appetitus sensitivus: quales virtutes sunt Fortitudo, & Temperantia. *x* Porrò quidam Doctores absolutè dicunt subiectum Fortitudinis, ac Temperantiæ esse appetitum sensitivum, An quia effectus harum virtutum, qui est moderatio passionum, fit in appetitu sensitivo? Ibi autem dicitur aliquid esse, ubi operatur: Habitus autem Fortitudinis, & Temperantiæ, qui sunt in appetitu rationali, effectum moderandi passiones operantur in appetitu sensitivo non solùm per se, sed multò magis per habitus, qui sunt in ipso appetitu sensitivo, tanquam per instrumentum proportionatum.

x S. Tho. 1. 2. q. 56. a. 4.

6. Contra huius propositionis doctrinam obiiciet quis 1. Ubi nulla est difficul-

tas

tas ad tendendum in aliquod objectum, non opus est habitu: at appetitus rationalis non habet difficultatem ad tendendum ad proprium bonum: habet autem appetitus sensitivus difficultatem ad tendendum ad bonum conforme rationi: ergo in appetitu sensitivo ponendus est habitus virtutum moralium, non in voluntate. 2. Appetitus sensitivus in homine participat rationem, quatenus capax est imperii rationis quoad suos actus: ergò habitus, qui sunt in appetitu sensitivo quatenus inclinant ad actus subordinatos rationi, eique conformes; & quatenus etiam disponunt ad bonam electionem tollendo inclinationes vitiosas, à quibus depravari solet electio; sunt habitus virtutis. 3. Arist. 1. eth. cap. ult. & 3. eth. c. 10. ait virtutes morales esse in parte irrationali. Pars autem irrationalis est appetitus sensitivus.

Sed nostra sententia est Scoti in 3. d. 33. q. unica, Bonav. ead. dist. ar. unico q. 3. Richard. ibid. ar. 1. q. 1. & colligitur ex Arist. 2. eth. c. 4. qui negat justos, & temperantes dici debere eos, qui justa agunt, & temperata, sed eos, qui justè agunt, & temperatè: vult autem justè, & temperatè agere, id est, ex virtute, ac secundùm virtutem eum, qui sciens agat, & eligens, ac propter ipsa justa, ac temperata. Agere autem hoc modo non spectat ad sensum, qui non regulatur cognitione electiva, & ordinante

nante unum ad aliud; ergò ex Arist. virtutes secundùm rationem formalem non sunt, nisi in appetitu rationali.

Ad 1. Resp. Voluntatem esse appetitum universalem, ac proinde inclinantem non solùm ad bonum honestum, & rationis, sed etiam ad bonum sensûs, ad bonum delectabile, ac utile. Quare potest contingere ut proposito bono sensûs, habeat difficultatem ad avertendum se ab illo, cùm illud est contra rationem. Indiget ergò etiam voluntas habitu virtutis. Adde, quòd habitus non solùm dantur ad vincendas difficultates, sed ad habendam etiam majorem facilitatem; quod est quædam perfectio operantis. Præterea quæ major ratio ut actus appetitûs rationalis circa bonum alterius relinquant habitum post se; & non relinquant habitum actus, qui ab eodem appetitu fiunt circa bonum proprium?

Ad 2. Resp Hoc argumento nihil aliud probari, quàm habitus appetitûs sensitivi esse virtutes denominativè, ac extrinsecè, denominatione accepta ab actibus rationis, & appetitûs rationalis, quibus subordinantur, & ad quos disponunt; seu esse virtutes secundùm rationem materialem: secundùm autem rationem formalem, ac extrinsecè non sunt virtutes, sed habitus quidam indifferentes. Possunt enim tum ad actus virtuosos, tum ad vitiosos inclinare;

nare; ut cùm sit actus temperantiæ propter inanem gloriam.

Ad 3. Resp. y Per partem irrationalem non intelligi ab Arist. absolutè appetitum sensitivum, sed simpliciter appetitum, ut is opponitur Rationi: quia 1. eth. c ult. in fin. ait virtutem secundùm illas duas partes distingui ut aliæ sint intellectivæ, aliæ morales; sapientiam, perspicaciam, prudentiam ait esse intellectivas; liberalitatem, & temperantiam morales: at liberalitas non potest esse in appetitu sensitivo: & justitia numeratur ab Arist. inter virtutes morales: at omnium consensu ea est in appetitu rationali. Quare si quâ ratione Arist. innuit habitus, qui sunt in appetitu sensitivo, esse virtutes, loquitur non de virtute secundùm rationem formalem, sed de virtute secundùm rationem materialem, quatenus est in appetitu, qui aliquo modo obedit rationi.

y *Tho. 1. 2. q. 65. a. 6. ad. 2.*

IV. PROPOSITIO.

De causa virtutum moralium efficiente, ac finali.

Immediatum virtutum moralium efficiens sunt actus conformes rationi rectæ. Finis autem est actio recta, & felicitas hominis.

1. Quòd

1. QUòd virtutes morales immediatè producantur ab actibus, probat Arist. 2. eth. c. 1. ac simul docet eas non haberi à natura nobiscum congenitas, ut habentur potentiæ 1. Quia virtutes morales assuetudine, hoc est, per frequentatos actus acquirimus, ut docet experientia. 2. Quia nihil potest contra id, quod habet à natura, assuescere; ut lapis non potest assuescere ferri sursum, etiamsi millies sursum projiciatur: at assuescimus vitiis, quæ sunt virtutibus contraria, frequentando actus virtutibus contrarios. Principium porrò remotum virtutum moralium est ipsa natura. z. Habemus enim à natura aptitudinem ad rectè operandum; tum quatenus intellectus inclinat ad verum practicum, quæ inclinatio Recta ratio appellatur; tum quatenus voluntas, ut appetitus rationalis est, ex natura sua propendet ad bonum honestum conforme rectæ rationi.

z Arist. 2. eth c. 1. S. Th. 1. 2. q. 63. a. 1. & a. 2. ad. 3.

2. Finis virtutum moralium proximus est Actio recta; quia disponunt, & inclinant ad actionem rectam. Finis autem remotus est hominis felicitas, quatenus per actionem rectam felicitas hominis tum activa, tum contemplativa acquiritur, ut in hujus disputationis Procemio dictum est.

V. PRO-

V. PROPOSITIO.

De virtutum moralium divisione, ac generibus.

Virtutum moralium duo sunt prima genera, alterum earum, quæ circa Passiones, alterum earum quæ circa Actiones versantur.

1. Virtutes aliæ intellectuales, aliæ morales; quatenus aliæ intellectum, aliæ appetitum afficiunt. De intellectualibus egimus d. [illegible] q. 4. ubi eas cum Arist. divisimus in quinque genera. Intellectum, Scientiam, Sapientiam, Prudentiam, Artem: nunc de virtutum moralium generibus agimus: quarum prima genera duo sunt, pro duplici genere actuum rectorum, ad quos inclinant. Dividuntur autem actus humani recti in duo genera ex respectu ad duplex objectum, nempe vel ad ipsum agentem, vel ad alterum. Actus, qui agentem respiciunt, seu bonum illius, Passiones appellantur, latè sumpto Passionum nomine, ut explicatum est suprà Prop. 2. §. 17. Actus autem qui respiciunt bonum alterius, nominantur Actiones, seu operationes. a Quare virtutum moralium aliæ sunt, quæ circa passiones, aliæ, quæ circa actiones versantur, ut circa materiam.

a S. Tho. 1. 2. q. 60. a. 2.

VI. PRO-

VI. PROPOSITIO.

Virtutum, quæ circa paßiones, seu bonum ipsius operantis, versantur, plura sunt genera, Temperantia, Philotimia, Magnanimitas, Fortitudo, Mansuetudo. Circa actiones autem, seu bonum alterius, Iustitia, Religio, Pietas, Obs rvantia, Gratitudo. Quædam ad utrumque genus spectant tum virtutum, quæ circa paßiones, tum quæ circa actiones versantur, quia duplicem respectum habent, alterum ad bonum ipsius operantis, quatenus ejus paßiones moderantur; alterum ad bonum alterius: ea sunt, Veritas, Vindicatio, Liberalitas, Magnificentia, Amicitia, Eutrapelia. b *Prudentia quoque, licèt intellectualis virtus propriè sit, inter virtutes morales numeranda est, quia ejus objectum est actio recta. Cùm autem ipsa peculiare genus sic virtutum moralium, spectat etiam ad cætera eorum genera, quatenus dirigit, ac imperat actiones singularum. In his autem virtutibus præcipuè, quæ proindè Cardinales appellantur, sunt quatuor, Prudentia, Iustitia, Fortitudo, Temperantia.*

b S. Th. 2. 2. q. 47. ar. 4.

1. VT ea, quæ in hac Propositione dicuntur, meliùs intelligantur, sciendum

dum eſt, ab actibus ſpecie diſtinctis produci habitus ſpecie diſtinctos, Probatur 1. Quia alioquin ſequeretur habitum virtutis poſſe produci ab actu moraliter malo. Diverſitas enim ſpecifica in actibus pendet non ſolùm à materia objecti, ſed etiam à circumſtantiis: poteſt autem contingere ut aliqua circumſtantia non ſit conformis rectæ rationi; ac proinde actus ſit malus. Is ergò actus producet habitum virtutis, ut produxiſſet ſi circumſtantia illa fuiſſet conformis rectæ rationi. Non eſt enim major ratio, cur, cùm poſſint actus diverſi ſpecie ob diverſas circumſtantias, producere eundem habitum, non producant eundem cum aliqua circumſtantia non eſt conformis rectæ rationi, producant autem cùm omnes ſunt conformes rectæ rationi. At ſi ponamus virtutis habitum produci ab actu malo, ſequeretur virtutis habitum poſſe inclinare ad actum malum, nempe ad actum ejuſdem ſpeciei cum actu malo, à quo productus eſt. Diximus autem hoc fieri non poſſe ſuprà Propoſ. 1. ergò fieri non poteſt ut idem habitus producatur ab actibus ſpecie diſtinctis. Actus igitur ſpecie diſtincti producent habitus ſpecie diſtinctos. 2. Id ſuadet experientia: experimur enim difficultatem aliquam cum formandus eſt actus diſtinctus ſpecie, etiamſi ad actus non valdè diſſimiles habeamus maximam facilitatem: ergò ſignum eſt eos

actus

actus non produxisse habitum ejusdem speciei cum habitu, qui ab hoc actu alterius speciei potest produci. Si enim esset habitus ejusdem speciei, omninò inclinaret ad hunc actum, ac proinde eandem facilitatem sentiremus in eo formando, quam in prioribus sentiebamus. Quòd si interdum contingit major facilitas in formando hoc secundo actu, quam sentiretur si non esset acquisitus ullus habitus per priores actus diversos specie; ea major facilitas non oritur ex eo, quod habitus per priores actus productus influit in hunc secundum actum specie à prioribus distinctum; sed tum ex remotione impedimenti, nempe habitûs alicujus vitiosi, qui expulsus est per introductionem prioris habitûs boni; tum ex motione, & excitatione, quam facit per actum proprium prior habitus; per quem actum excitatur voluntas accedente cognitione intellectûs circa objectum secundi actûs, ad secundum actum formandum; tum ex habitibus indifferentibus comproductis in appetitu sensitivo per actus appetitûs sensitivi formatos simul cum actibus appetitûs rationalis; qui habitus sensitivi inclinando ad actum sensitivum, qui fit simul cum secundo actu appetitûs rationalis, de quo loquimur, removet eam difficultatem, quam afferret voluntati sensus, si illum indifferentem habitum non haberet.

2. Ex

12. Ex his colligitur illa virtutum moralium genera, quae in Propositione numerantur, habere sub se plures species pro actuum pluralitate distinctorum specie, quatenus versantur circa obiecta specie distincta. Dices: Ex hac doctrina sequeretur etiam prudentiam, quae est circa bonum particulare operantis, habere sub se plures species, pro pluralitate obiectorum particularium: at d. 1. q. 4. Prop. 8. diximus eam prudentiam esse speciem ultimam. Respon. Has divisiones virtutum moralium in genera, & species, esse accommodationes quasdam factas à Philosophis ad facilitatem doctrinae. Sumitur autem accommodata distinctio ex diversitate difficultatis in operando actiones rectas. Quare ad determinandam speciem ultimam, non attenditur specificatio habitus, quae sumitur ab actu specie distincto; sed aliqua ultima notabilis difficultas in operando, quae tollatur per habitum. Jam ad operandum prudenter circa bonum particulare operantis, una tantùm apparet notabilis difficultas, ut in Prop. 8. citata explicatum est; ideò dictum ibi est eam prudentiam esse speciem ultimam. Porrò ex hac ratione notabilis difficultatis intelligitur quâ ratione distinguenda sint, & determinanda ad facilitatem doctrinae genera, & species ultimae in virtutibus moralibus: ubi enim est tanta connexio difficultatum in

formandis actibus, ut superata unius actûs difficultate, facilè superetur difficultas alterius actûs ex eo, quòd unus actus excitat animam ad formandum alium (quod accidere solet cùm objecta unitatem aliquam habent inter se) dicendum est per accommodationem virtutes ad eos actus inclinantes esse unius speciei ultimæ, licèt verè à parte rei sint diversæ speciei ob actus diversos specie, circa quos versantur, & à quibus productæ sunt, ut dictum est § 1. Ita una specie virtus dicenda est versari circa passiones amoris, desiderii, delectationis, versantes circa idem objectum; eandémque specie virtutem moderari passiones his contrarias, nempe odium, abominationem, tristitiam: una enim ex his passionibus facilè excitat animum ad aliam quia sunt circa idem objectum; ut consequentis passionis productio videatur ab eodem specie habitu pendere, qui inclinavit ad productionem passionis præcedentis: ubi autem est valdè notabilis diversitas difficultatis, aut objecta valdè diversa sunt, etiamsi difficultas non habeat magnam diversitatem, distinguenda sunt diversa virtutum genera, ut distinximus in Propositione 2. cujus distinctionis ratio explicabitur cùm de singulis virtutibus agemus. Ex his autem, quæ hactenus dicta sunt, colligitur diversos specie habitus esse, qui producuntur ab actibus, qui

suo

ſuo exercitio moderantur paſſiones actu inſurgentes contra rationem, ab illis habitibus, qui relinquuntur ex actibus, quibus appetitur moderatio paſſionum: quia actus producentes eos habitus ſunt inter ſe diverſi: alius enim actus ſpecie eſt Moderari v. g. Iram, alius velle moderari iram. Actus enim moderandi ſpecificatur ab objecto nempe Ira præſente ut præſens eſt. Ratio autem præſentiæ non eſt in alio actu. Confirmatur, quia ratio abſentiæ, & præſentiæ diverſificat diverſas paſſiones, nempe deſiderium, & delectationem circa bonum: ergò hæ rationes diverſificant actus voluntatis. Quare in Angelis, licèt ſit virtus, quâ Angeli inclinant ad volendum frænationem delectationum tactûs: ea tamen virtus non eſt eadem cum virtute, quâ homo inclinat ad ipſam frænationem delectationum tactûs, quæ eſt virtus temperantiæ.

3 Quod de Prudentia dicimus eam ſpectare non ſolùm ad virtutes intellectuales, ſed etiam ad Morales, intelligitur ex iis, quæ de Prudentia diſputata ſunt d. 1. q. 4. Advertendum autem eſt, quamvis Prudentia ſit virtus moralis, magis tamen propriè eſſe intellectualem. Nam quòd prudentia ſit virtus intellectualis, habet & ex proprio ſubjecto, nempe intellectu; & ex proprio, ac immediato ſuo objecto formali, nempe ex agibili, quatenus hoc per conformita-

tem cum appetitu recto est formaliter verum. Quòd autem sit virtus moralis, habet quasi ab extrinseco quatenus ab appetitu recto per inclinationes moralium virtutum movetur, & excitatur intellectus, ut per prudentiam consectetur deliberando, & imperando bonum agibile appetitui recto consentaneum; ut explicatū est sup. d. 1 q. 4.

4. Quod ad virtutes Cardinales attinet, sciendum est quatuor illas virtutes, Prudentiam Justitiam, Fortitudinem, Temperantiam, duobus modis considerari posse. 1. c Secundùm principium formale virtutis, à quo virtus moralis specificatur; quod est actio recta, seu bonum morale. Ad hoc bonum duobus modis homo inclinare potest per habitus virtutis, nempe vel cognoscendo, vel appetendo. Rursum hoc bonum aut est operatio, aut passio. Passio autem, ut sit bona rationi, debet esse talis, ut neque impellat ad contrarium rationi, neque retrahat ab eo, quod ratio dictat. Jam habitus inclinans ad actionem rectam cognoscendo, est Prudentia; inclinans ad operationem, seu actionem erga alios, est Justitia; habitus reprimens passionem, est Temperantia; habitus firmans hominem ne recedat ab eo, quod est rationis, est Fortitudo. Illæ ergò quatuor virtutes Prudentia, Justitia Fortitudo, Temperantia, secundùm has quatuor communes rationes formales sumptæ,

c S. Th. 1. 2. q. 61. ar. 2.

sumptæ, Cardinales, & principales appellantur, id est, generales: quia omnes virtutes sub illis quatuor rationibus, ut sub primis generibus, ponuntur. 2. *d* Considerari possunt illæ quatuor virtutes ut circa peculiares actus principaliter versantur: ut Prudentia, non circa consilium, & iudicium principaliter, sed circa imperium versatur, ut dictum est suprà dist. 1. quæst 4. Prop. 1. Iustitia circa actionem in commutationibus, vel distributionibus, quæ sunt ad alterum cum æqualitate. Temperantia circa frænationem delectationum tactûs, ut maximè difficilium ad reprimendum. Fortitudo circa cohibitionem timoris in periculis mortis, contra quæ difficillimum est stare. Hoc modo hæ quatuor virtues non sunt generales, ut diximus esse secundùm primam considerationem, sed speciales ab aliis distinctæ. Dicuntur tamen Cardinales, ac præcipuę ratione materiæ, seu obiectorum, circa quæ versantur, quæ sunt in obiectis virtutum moralium præcipua. *e* Porrò advertendum est appellari solere Prudentiam rectitudinem discretionis in quibuscunque actibus; Iustitiam, eam animi rectitudinem, quâ homo operatur quod debet in quacunque materia; Fortitudinem, eam dispositionem, quâ firmatur animus contra omnes passiones, ac labores; Temperantiam, eam animi dispositionem, quæ modum quibuscunque pas-

d S. Thom. sup. ar. 3.

e S. Thom. sup. ar. 4.

passionibus, vel operationibus imponit, ne ultra debitum efferantur. Sed licèt rectitudo rationis ad solam Prudentiam spectet; tres tamen reliquæ rationes non constituunt distinctas virtutes, sed simul omnes cuicumque trium reliquarum virtutum Cardinalium conveniunt: unaquæque enim illarum quatenus habitus est, firmitatem animo tribuit; quatenus virtus, disponit animum ad agendum, quod agi debet; quatenus moralis, inclinat ad servandum modum rationis. Ita unaquæque est tum Fortitudo, tum Justitia, tum Temperantia. Quare ad distinguendas virtutes Cardinales non hæ generales rationes sumendæ sunt; sed aliæ; quas paulò superiùs explicavimus.

VII. PROPOSITIO.

De Connexione Virtutum moralium.

Proprium est Virtutum moralium, ut sunt in perfecto statu, connexionem habere inter se: ut nulla perfectum statum habere queat sine societate cæterarum.

1. HActenus de virtutum moralium ratione formali, objecto, subjecto, efficiente, generibus, dictum est: nunc de Proprietatibus agendum: quod erat ultimum principio propositum ad disputandum.

dum.

dum. Præcipua autem virtutum moralium proprietas est, versari in medio; de qua suprà egimus: nunc agimus de earum connexione, æqualitate, duratione.

At primùm dicimus virtutes morales in statu perfecto connexionem habere inter se. Duobus enim modis quælibet virtus moralis considerari potest, nempe vel secundùm essentiam, vel secundùm statum perfectum. Status perfectus virtutis moralis est, ut ob nullam difficultatem, sive ex propria, sive ex extranea materia illa proveniat, à suo munere deficiat: quod est rectè se habere circa rationem formalem sui objecti, & immutabiliter, ac certo circa illam in quolibet casu versari: virtus moralis secundùm essentiam potest esse sine societate aliarum: in statu autem perfecto non potest. Hoc posterius ita probatur: f Ut aliqua virtus moralis sit ita perfecta, ut in nullo casu deficiat à recta actione, debet in intellectu esse perfecta prudentia, quæ in quolibet casu sciat consiliari, ac imperare quod rectum est: at perfecta prudentia ita explicata pendet à recta dispositione appetitus rationalis; g quia, ut docet experientia, unusquisque judicare solet de rebus agendis, prout in se dispositus est: recta autem dispositio appetitûs rationalis ad omne agibile habetur ex positione omnium virtutum moralium: ut ergò aliqua virtus moralis sit in statu perfecto,

f S. Tho. 1. 2. q. 56. a. 1.

g Arist. 3. eth. c. 4.

fecta, debet esse coniuncta cum cæteris. Præterea qui inordinatè fertur aliqua passione circa unam materiam, difficile est, ut non interdum inordinatè feratur eâdem passione circa aliam materiam: ut ergò circa unam materiam semper ordinatè feratur, debet ordinatè ferri eâ passione circa omnem materiam. Ferri autem ordinatè circa omnem materiam non potest qui non est benè dispositus secundùm omnes virtutes.

Sed contra 1. Si omnes virtutes morales essent inter se connexæ, sequeretur non posse produci unam, nisi simul producerentur cæteræ; at videtur fieri nullo modo posse ut per unum actum producantur omnes virtutes. 2. Multi censentur perfectè probi, & tamen carent aliquâ virtute v. g. Magnificentia, si sint *b* inopes: ergò virtutes morales neque in statu perfecto sunt connexæ. 3. Virtutes intellectuales, quæ perficiunt intellectum, non sunt connexæ, ut patet: ergò neq; morales, quæ perficiunt appetitum.

b Arist. 4. eth. c. 2.

Sed nostra sententia est Arist. 6. eth. c. 12. & 13. quem sequitur S. Th. 1. 2. q. 65. ar. 1. *i* & alij Scholastici, ac Patres.

i vid. apud Valen. t. 2. d. 5. q. 7. p. 2.

Ad 1. Resp. Productionem unius virtutis in statu perfecto supponere comproductionem aliarum virtutum: ut autem unaquæque virtus secundùm essentiam diversa est ab alia, ita unaquæque producitur ab

actu

diverso: quare non est necessarium, ut per unum actum producantur simul omnes virtutes: oportet autem exerceri circa omnium virtutum materias benè operando, ut acquirantur omnium virtutum habitus, atque ita singulæ sint in statu perfecto, qui supponit coëxistentiam reliquarum.

Ad 2. Resp. k Cùm de perfecto statu virtutis loquimur, intelligimus de eo statu, qui communiter contingit esse in hominibus: is autem status non requirit necessariò conjunctionem cum quibusdam virtutibus, quæ competunt eminenti cuidam statui: quales sunt Magnificentia, & Magnanimitas. Requiritur tamen in communi illo statu, ut sit ea dispositio in affectu, ut per hominem non stet, quo minùs in illis etiam virtutibus statûs eminentioris se exerceat, si suppetat materia. Habetur autem ea dispositio per habitus virtutum similium; ut per habitum liberalitatis habetur dispositio ad Magnificentiam. Facilè enim acquirere potest magnificentiam qui liberalis est: & secundùm hanc rationem dici potest liberalis magnificentiam habere. Idem enim habere dicimur, quod in promptu est, ut habeamus.

k *S.Tho.* 1. 2. *q.* 65. *a.* 1. *ad.* 1.

Ad 3. R. l Virtutes intellectuales, quæ versantur circa conclusiones, habere dependentiam ab habitu principiorum, & connexionē cum illo: quia omnia intelligi-

l *S.Thom. ib. ad.* 3.

bilia ordinem habent ad prima principia. Habitus tamen principiorum non dependet ab habitu conclusionum. At virtutes morales dependent à Prudentia, & hæc à virtutibus moralibus, ut suprà explicatum est. Ideò virtutes intellectuales non habent connexionem inter se, ut habent virtutes morales.

De virtutum moralium æqualitate.

Videndum est an sit majoritas, & minoritas in virtutibus moralibus. Quod pluribus modis considerari potest. 1. Comparando virtutes inter se quoad nobilitatem. 2. Comparando eandem virtutem ad seipsam quoad inclinationem ad objectum, seu quoad extensionem. Num eadem virtus semper æquè pateat, an interdum quoad ipsius objecta latiùs se extendat. 3. Comparando eandem virtutem ad seipsam quoad intensionem: num eandem semper intensionem habeat.

VIII. PROPOSITIO.

Virtutes morales, secundùm nobilitatem inæquales inter se sunt; secundùm autem extensionem, & intensionem, diverso respectu æquales, & inæquales possunt esse.

m S. Th. 1. 2 q. 66. a. 3. & 4.

m SI nobilitatem in virtutibus moralibus spectes intrinsecam, & essentialem; illæ

illæ non sunt æquales inter se. Provenit enim ea nobilitas ex participatione rationis: non omnes autem virtutes æquè rationem participant. Ideò non omnes pares in nobilitate sunt. Quare Prudentia præfertur aliis virtutibus, quia maximè rationem participat: secundùm autem locum nobilitatis obtinet Justitia, ob eandem rationem. n Si verò extensionem virtutum moralium consideres: quælibet virtus moralis quatenus est in statu imperfecto susceptiva est majoritatis quoad extensionem: non enim statim ac incipit, extendere se potest ad omnes partes sui objecti: quia nec habet omnes partes ipsi debitas, quippe quæ à paucis actibus est producta, qui versati fuerunt circa paucas partes objecti totalis: nec habet Prudentiam perfectam, à qua dirigi possit in omnes sui objecti materias, & circumstantias. In statu autem perfecto videtur quidem non recipere majoritatem quoad extensionem: quia in eo statu ponitur societas aliarum virtutum, ac in primis Prudentiæ perfectæ, quæ dirigere potest virtutes alias circa omnes ipsarum materias; quare circa omnes materias cujuscunque virtutis appetitus rationalis facilitatem sentit. Revera tamen illa facilitas non semper oritur ex peculiari habitu ad illam materiam inclinante, circa quam sentitur facilitas: quia accidere potest ut nunquam

n *S. Thom. ibid. a. 1.*

aliàs factus fuerit actus circa illam materiam, à quo produci potuerit habitus: sed oritur ex appetitu rationali, qui quatenus per alios habitus est rectè dispositus, & excitatur per actus illorum habituum ad materiam eis similem, circa quas illi actus versantur, sentit facilitatem in formando actu circa materiam affinem, & similem, ac spectantem ad objectum totale. Quare revera etiam in statu perfecto virtutes morales recipere possunt majoritatem, quoad extensionem, etiamsi non videantur suscipere. Ex quo intelligitur in statu perfecto virtutes morales videri quidem æquales, revera tamen posse esse inæquales quoad extensionem, tum ad alias virtutes comparatas eodem tempore, tum ad seipsas diverso tempore. Ad extensionem virtutum moralium videtur attinere latitudo illa, quæ est in medio, circa quod singulæ versantur. Cùm autem contingat modò ob meliorem naturæ dispositionem, modò ob majorem judicii perspicaciam, modò ob majorem assuetudinem, aut ob alias causas, magis ab uno, quàm ab alio, & ab eodem magis, ac magis accedi ad medium illius latitudinis: inde fit, ut etiam respectu hujus latitudinis virtutes morales & in diversis, & in eodem subjecto possint esse inæquales quoad extensionem. Quoad intensionem autem, si id in virtutibus moralibus species, quod est ipsis quasi

for-

formale, nempe prudentiam, à qua diriguntur; o omnes virtutes in eodem subjecto æquales inter se sunt, quia eandem prudentiæ intensionem habent. Si verò spectes id, quod est ipsis quasi materiale, id est, intrinsecam cujusque virtutis entitatem, possunt inæquales esse quoad intensionem, sive singulas cum aliis conferas eodem tempore, sive ad seipsas diverso tempore: oritur enim majoritas intensionis ex actuum frequentatione, qui magis interdum frequentantur ab una, quàm ab alia virtute, indéque oritur inæqualitas. o S. Thom. sup. a. 2.

IX. PROPOSITIO.

De Duratione Virtutum Moralium.

Virtutes morales semel acquisitæ, si non accedat vitium contrarium, à quo expellantur, perseverant etiam in anima separata.

Hæc propositio probatur ex eo, quòd omne, quod corrumpitur, aut per ablationem subjecti corrumpitur, aut per remotionem causæ efficientis conservantis, & influentis in illud: virtutum moralium subjectum est anima rationalis, ut suprà dictum est, quæ semper perseverat: Causa efficiens conservans virtutes morales videtur nulla esse, præter Deum, qui ut inductione

ctione colligitur, nihil desinit conservare, nisi ad positionem alterius incompossibilis. Respectu autem virtutum moralium non apparet aliud incompossibile, præter vitia virtutibus contraria. Quare non desinunt virtutes morales, nisi ad positionem vitiorum contrariorum.

Hactenus de virtutibus moralibus in communi: de Justitia, Fortitudine, Temperantiâ deinceps agendum est.

QVÆSTIO SECVNDA.

De Justitia.

CUm virtutum moralium duo sint prima genera, ut suprà dictum est quæst. 1. Prop. 5. alterum earum, quæ circa actiones, alterum earum, quæ circa passiones versantur: incipimus de primo genere agere, in quo præcipua est Justitia, ad quam dicunt analogiam cæteræ virtutes, quæ sunt ad alterum. Agemus autem de iis, quæ à Philosophis moralibus agi solent: cætera quæ ad hoc genus virtutum spectant, rejicimus ad sacram Theologiam. Dicemus autem de Justitiæ nomine, objecto, ratione formali, generibus, virtutibus justitiæ affinibus, vitiis contrariis, subjecto.

PRIMA

QVÆSTIO PRIMA.

De Justitiæ, ac juris nomine.

a *Iustitia dicitur tum habitus, tum etiam actus faciens justum; Iustum autem, sive Ius, dicitur æqualitas unius cum altero.* a Arist. 5. eth. c. 4.

1. QUòd Justitiæ nomen tum de habitu, tum de actu dicatur, qui facit justum, probatur ex communi loquendi more: videtur autem justitiæ nomen dici à Justo. Quare ex variis Justi significationibus variæ nominis Justitiæ significationes colliguntur. Justum autem, sive *b* vocis concisione, Jus, est æqualitas unius cum altero. Fit autem æqualitas conformando unum alteri, quod se habet ut regula respectu alterius. Triplex autem est regula, cui actiones humanæ conformari debent, nempe ratio ipsa, quæ est in quolibet homine; lex superioris, & bonum particulare cujusque proprium. Triplicem enim respectum habet quilibet homo, unum ad dictamen rationis; alium ad bonum commune, quia quælibet pars communitatis est; tertium ad particulares homines ut ad compares. Pro hoc triplici respectu ut homo rectè se habeat, triplicem, quam diximus, regulam habet; & actiones

b Sot. l. 3. de just. & jur. q. 1. a. 1.

actiones suas huic triplici regulæ conformans triplex Justum exercet; à quo Justitiæ nomen sumit habitus, qui ad illud inclinat. Jam, quia justum dicit æqualitatem unius cum altero, non potest esse ratio iusti ubi non est alteritas, seu distinctio unius ab altero: ubi autem est maior ratio alteritatis, ibi est maior ratio Justi, & habitus ad id iustum inclinans habet maiorem rationem Justitiæ. Ex his intelligitur cuiuscunque virtutis habitum posse Justitiam appellari, quia cuiuscunque virtutis habitus inclinat ad conformandum actionem cum ratione recta & ad æqualitatem faciendam actionis cum ipsa ratione. Sed quia ratio non habet perfectam alteritatem ab actione; quia & ratio, & actio sunt eiusdem personæ; ideò habitus ad eam æqualitatem inclinans non habet perfectam rationem Justitiæ: ac proinde minus propriè Justitiæ nomen habet. Quia verò inter particulares homines, & communitatem, sive inter inferiorem, & superiorem, & inter ipsos homines singulares est vera alteritas: ideò propriè quoque Justitia est tum habitus inclinans ad æqualitatem faciendam cum lege propter bonum commune, sive cum ipsa communitate, tum inclinans ad æqualitatem faciendam cum altero singulari. Sed magis propriè iustitia est, quæ facit æqualitatem cum altero singulari,

singulari, quàm quæ facit cum commu-nitate sive superiore, ut superior est; quia maior alteritas est inter duos singulares, quàm inter totum, & partem, superiorem & inferiorem. Pars enim est aliquod totius, & inferior aliquid superioris. Pars autem respectu alterius partis omnino alterum quid ab illa est. Præterea materia iustitiæ, quæ bonum commune spectat, solet esse actio cuiuscunque virtutis; quia lex, quæ est eius iustitiæ regula, cuiuscunque virtutis actiones præcipere solet propter bonum commune: at materia iustitiæ, quæ est ad alterum singularem, non spectat ad aliam virtutem, præter iustitiam. Quare, cùm habitus inclinans ad æqualitatem faciendam cum altero singulari, pura iustitia sit, ei maximè propriè iustitiæ nomen competit. Nos in hac quæstione agimus de iustitia secundùm 2. & 3. significationem.

1. Porrò à prima, & maximè propria iuris significatione, pro æqualitate unius cum altero, multæ aliæ iuris acceptiones derivatæ sunt. Solet enim ius dici *c* quicquid bonum, & æquum est, & *d* quicquid legi cuicunque conforme, seu legitimum, & legitima facultas acquirendi, faciendi, possidendi, alienandi, & *e* Iudicis sententia; & *f* locus ubi sententia dicitur; & lex, id est, dictamen Prudentiæ aut naturale, aut in habente authoritatē ad ferendas humanas

c *Paul. Iuris. in l. 1. ff. de iust. & iur.*
d *Arist. 5. eth. c. 1.*
e *Paul. Iuris. sup.*
f *Idem.*

humanas leges, quod dictamen est norma, seu regula boni, & justi; & g ipsæ legum seu juris scientia; & exigentia justi, quæ est in altero respectu alterius, quæ haberi solet ex lege aliqua, cujus generis exigentia est ratio dominii.

g *Vulp. in l. iuris ff. de iust. et iur.*

II PROPOSITIO.

De Objecto Justitiæ.

Iustitia, ut à cæteris virtutibus distinguitur, objectum, est iustum; seu ius: est autem ius, æquale quid, alteri debitum.

QUòd justum sit objectum justitiæ probatur 1. ex Arist. 5. eth. c. 1. qui ait: *Videmus omnes ejusmodi habitum appellare justitiam solere, ex quo ad agendas res justas homines idonei efficiuntur.* & c. 5. *Iustitia*, inquit, *est, quâ justus dicitur justi operator ex electione.* 2. Ratione, Quia illud est objectum in unaquaque virtute, quod habet rationem medii inter excessum, & defectum, in ea materia, in qua ea virtus versatur: h in materia justitiæ, cujus actiones sunt circa alterum, ratio medii est, ut agens neque plus sibi tribuat, quàm debet, neque quicquam alteri detrahat ex eo, quod ei debetur: quod est æquum, seu justum facere: ergò id justum est objectum justitiæ.

h *Arist. 5. eth. c. 3. & 4.*

III. PRO-

III. PROPOSITIO.

De Divisione Juris.

Ius, quod est obiectum iustitiæ, multis modis dividi potest. 1. In legale, seu legitimum, & particulare, seu privatum. 2. In Naturale, & Positivum. 3. In proportionem habens Arithmeticam, & in habens proportionem Geometricam. 4. In æquale simpliciter, & secundum quid.

1. IN Jure duo considerari possunt, & quod est alteri debitum, & quod est quid æquale, per quod scilicet alter alteri secundùm humanam æstimationem justè exæquatur. Duæ priores divisiones cadunt in jus ut consideratur ut debitum, duæ posteriores in jus ut consideratur ut æquale. Debitum autem oritur aut ex lege, aut ex pacto.

2. Jus legitimum est, quod est lege definitum. Lex autem est rectum rationis practicæ decretum à superiore sufficienter sancitum, & constitutum, ut ex ejus vi debeat necessariò modus aliquis sive in re, sive in actione propter commune bonum adhiberi. Jus particulare est, quod non ex aliqua communi lege, sed ex particulari pacto, & conventione aliquorum determinatum est: ut quando duo inter se

paciscuntur

paciscuntur de alicujus rei pretio, quod neque lege constitutum sit, neq; legi contrarium, & illud æstimant rei esse æquale

i S.Tho. 2. 2. q. 57. a. 2.

3. i Jus naturale est, quod est naturali lege determinatum, neq; secundùm ipsam naturam rerum: ut ab accipiente mutuo ab altero tria, esse tria reddenda. Jus Positivum est, quod est debitum non ex natura rei, seu lege naturali, sed aliqua alia lege, quæ illud debitum ponit, ut lege civili: tale justum est inter res venales, & pecuniam, cum civili lege taxatur pretium, quo vendi res aliqua debet. Si porrò jus non pro justo, quod est objectum justitiæ, sed pro lege sumamus, dividitur universali divisione duobus modis, in divinum, & humanum; In naturale, gentium, & civile. Jus, seu lex divina complectitur tum legem naturalem, quæ rerum naturæ à Deo sunt; tum quamcunque legem positivam immediatè à Deo latam. k Jus humanum propriè est rectum decretum rationis, convenienter legi naturali, & æternæ per ratiocinationem aliquam pobabilem ab habente publicam authoritatem sancitum præscribens aliquid, quod sit à subditis necessariò servandum. Jus naturale complectitur ea omnia rationis dictamina, quæ sunt evidenter nota sive per se, sive per consequentiam ex per se notis: sive ea dictamina sint circa ea, quæ sunt hominibus cum brutis communia, sive circa ea, quæ

k Isid. l. 5. etymol. c. 4. S. Th. 1. 2. q. 91. a. 3. & q. 94. a. 2.

quæ sunt homini propria. l Jus gentium quamvis aliqui interdum sumant pro ea lege naturali, quę deducitur per consequentiam ex per se notis: propriè tamen est dictamen, quod ex altera saltem præmissa deducitur non quidem evidenter nota, sed ita probabili, ut facilè omnes gentes in eam, atq; adeò in ipsius conclusionem consenserint. Ita Jus Gentium est quoddam jus humanum, & à naturali propriè distinguitur. Jus civile est lex humana, quæ longiùs à principiis legis naturæ abest, eò quòd licet unam præmissam habeat evidentem, alteram tamen, quæ est probabilis, non habet valdè apertam, & facilem ad assentiendum, cùm pēdeat ex consideratione circumstantiarum magis particularium; quæ sunt variæ in aliis atque aliis civitatibus, vel provinciis, vel regnis: atq; ita jus civile non est idem apud omnes gentes, sed apud varias varium, & proprium.

l *S. Tho.* 1. 2. *q.* 95. *a.* 4. *ad.* 4.

4. Jus proportionem habens arithmeticam est, quod habet eam æqualitatem; quam habent duo æquales numeri inter se, ut quinque, & quinque. m Hujus juris materia sunt contractus, & commutationes tum spontaneæ, tum invitæ. n Spontaneæ (quæ solæ communiter contractuum nomine appellari solent) sunt venditio, & emptio, quâ fit permutatio rei pro pecunia. Usu-fructus, cùm quis concedit gratis fructificantis rei usum cum debito reddendi eandem

m *Arist.* 5. *eth. c.* 4.
n *Idē c.* 2. *S. Th.* 2. 2. *q* 91. *a.* 3.

eandem rem Accommodatum, cum gratis concedatur usus rei non fructificantis cum debito reddendi eandem numero: Mutuum, cùm conceditur gratis usus rei non fructificantis, cum debito reddendi eandem specie, non numero. Locatio, & conductio, cùm conceditur pro pretio usus rei, cum debito eandem reddendi. Depositum cùm conceditur res, ut conservetur, & postea reddatur. Impignoratio, cùm quis concedit rem ad firmandam obligationem satisfaciendi, ut scilicet si non satisfiat, retineri possit. Fideijussio, cùm quis simpliciter se obligat ad satisfaciendum pro altero: & his similes. Dicuntur autem hi contractus sponte fieri, quoniam horum negotiorum principium sponte instituitur: eorum autem, qui nobis invitis fiunt, alii sunt clandestini, ut Furtum, adulterium, veneficium, lenocinium, servi alieni deceptio, aut corruptio, cædes dolo illata, falsum testimonium, detractio: alii violenti à vi aperta, ut verbera, vincula, mors, rapina, debilitatio corporis, maledicentia, contumelia: hæc omnia maleficia dicuntur: est autem maleficium, seu delictum, genus quoddam contractus, tum quia qui injuriam faciunt, & accipiunt, contrahere quodammodo inter se videntur; tum quia qui damnum infert alteri, quasi contrahit cum lege, ut ablatum restituat, & præterea pœnâ plectatur. Juris ergò

Arithme-

Arithmetici materia sunt contractus, quia justum in contractibus eodem modo fit, quo fit æquale inter duos numeros: ut enim duo numeri inæquales rediguntur ad æqualitatem, cùm ex majore non plus demitur, quàm quod additum minori facit illum alteri æqualem; ut tria, & quinque fiunt æqualia, non demendo ex quinque duo, sed unum, illúdque addendo ad tria, ut fiant quatuor, & quatuor; ita in contractibus fit iustum cùm ab habente rem alterius non plus demitur, & alteri tribuitur, quam quantum alteri debetur. Hoc ius alio nomine commutativum dicitur; & quatenus est in contractibus invitis, emendativum appellatur. Jus autem proportionem habens Geometricam est, p quod habet eam æqualitatem, quam habent duæ æquales propositiones inter se, ut duplum, & duplum; talis æqualitas est inter proportionem numeri senarii ad ternarium, quem duplo excedit, & proportionem numeri octonarii ad quaternarium, quem duplo item excedit. Huius generis iustum exercetur in distributionibus bonorum communium in eos, qui sint partes communitatis: cum quantò unus alterum merito, & dignitate excedit, tantò ei plus, quàm alteri, de bonis communitatis attribuitur: ut enim in Geometrica proportione numerorum sunt quatuor termini, nempe in exemplo allato, sex, tria, octo, quatuor; & Pro-

p *Aristot. sup. c. 3.*

Proportio sex ad tria, æqualis est proportio octo ad quatuor, quia utraque est proportio dupla, & æquè tria exceduntur à sex, ac exceduntur quatuor ab octo: ita quatuor quoque termini sunt in distributionibus, nempe duo homines, inter quos justum intercedit, & duæ res, in quibus jus eis tribuitur; v. g. Achilles, & Ajax, libræ octo auri, libræ quatuor auri, si Achilles sit Ajace duplo melior, iustum ita inter eos intercedet, ut prior octonas auri libras accipiat, posterior quaternas. Porrò in eo omnes homines conveniunt: Justum in distributione positum pro cuiusque dignitate esse oportere.

5. Ad quartam iuris divisionem intelligendam, quæ est in iustum, seu æquale simpliciter, & secundùm quid; considerandum est quid dicatur æquale. Dicit æquale respectum ad alterum, ac alteritatem, seu distinctionem duorum inter se: nihil enim est æquale sibi ipsi. Quare in quibus est maior ratio distinctionis, in iis est maior ratio æqualitatis. Jam æquale simpliciter, & secundùm quid, possunt sumi duobus modis. 1. Ut æquale simpliciter sit idem, quod verè æquale, ac propriè; æquale secundùm quid, quod est impropriè æquale, & secundùm quandam similitudinem. 2. Ut æquale simpliciter sit idem ac omni ex parte æquale, quatenus extrema inter quæ est æqualitas, nulla ex parte sunt unum inter

inter se, sed omninò distincta: æquale secundum quid sit idem, quod verè æquale secundùm aliquam rationem, non tamen secundùm omnem; ut albus secundùm quid est verè albus, si dentes tantùm albos habeat. In hac quarta juris divisione, quia agimus de jure, quod est objectum justitiæ, sumimus justum, seu æquale simpliciter, & secundùm quid secundo modo. Ita est jus simpliciter inter eos, quorum unus non est pars alterius, sed totus suus, & proprius sibi, ut sunt duo cives inter se: Jus secundùm quid est inter eos, qui licèt sint suppositis, & voluntate, ac secundùm aliquam dominii rationem distincti; unus tamen est pars alterius; ut Deus, & homo, Pater & filius, Respublica & civis. Potest autem is, qui se habet ut pars respectu alterius, tribus modis comparari cum altero. 1. Ut tantùm supposito distinctus ab altero, non autem voluntate, quatenus non habet proprium arbitrium, ut se habet puer respectu Patris: & hoc modo justum, quod inter eum, qui se habet ut pars, & eum, qui se habet ut totum, intercedit, est impropriè justum, & tantùm secundùm quandam similitudinem cum propriè justo; quia totum, & pars hoc modo sumpta se habent prorsus ut quid unum: unum enim extremum nihil habet proprium contradistinctum à proprio alterius extremi. 2. Potest comparari, qui se habet ut pars,

non solùm ut supposito, sed etiam ut arbitrio distinctus ab altero, qui se habet ut totum, atque adeò habens dominium, seu ius in suas actiones, licèt illud dominium sit adhuc sub dominio alterius, qui se habet ut totum; ut se habet servus respectu Domini, homo respectu Dei, filius grandior nondum emancipatus respectu Patris.

q S.Tho.2.2.q.57.a.4.ad.2.

q & iustum in his intercedens est propriè iustum, quia est alteritas voluntatis, & dominii; sed non simpliciter iustum, quia dominium, quod habet pars licèt habeat proprietatem arbitrii contradistinctam ab arbitrio alterius, est adhuc sub dominio alterius, qui se habet ut totum: est ergò iustum secundùm quid, id est, secundùm aliquam rationem, non autem absolutè. 3. Potest comparari is, qui se habet ut pars, ad id, quod se habet ut totum, non solùm ut supposito, & arbitrio, ac dominio in suas actiones, quod oritur ex arbitrio, distinctus; sed etiam ut habens dominium, & exigentiam ad bona totius, & proprietatem suorum bonorum ratione alicuius donationis, promissionis, aut alterius contractûs facti cum eo, qui se habet ut totum: & hoc modo inter partem, & totum intercedit maius iustum, quàm secundo modo, quia est maior alteritas, & proprietatis distinctio: non intercedit tamen simpliciter, & absolutè iustum, sed secundùm quid; quia secundùm eadem, secundùm

quæ

quæ secundùm unam rationem is, qui se habet ut pars, est alter ab eo, qui se habet ut totum, secundùm aliam rationem est quid unum cum toto, quatenus est sub dominio totius. Jam ius simpliciter, quale est inter duos cives, ab Aristotele 5. eth. c. 6. appellatur ius politicum; ius autem secundùm quid, inter patrem & filium ius paternum dicitur; inter Dominum & servum, ius herile, seu dominativum. Jus inter virum, & uxorem, licet non sit simpliciter politicum, quia vir & uxor sunt quasi una caro, ratione cuius unusquisque coniugum est quid alterius: maximè tamen ad politicum accedit, quia coniuges se habent ut partes eiusdem communitatis domesticæ, seu œconomicæ, iuncti in quadam societate, & communitate vitæ matrimoniali, & quatenus unusquisque habet proprium dominium in corpus alterius, habent alteritatem ab invicem ratione dominii, ac proinde inter eos intercedere videtur iustum simpliciter. r Arist. omne ius, quod non habet utrinque dominium absolutum, quale est ius politicum, appellat ius secundùm quandam similitudinem; non quòd non verè sit ius, veram æqualitatem habens; sed quòd est impropriè tale, quale est ius politicum; & quod ad ius Politicum comparatum, quatenus eius æqualitatem non habet, quæ absoluta æqualitas est, videtur eam æqualitatem

r *Valent.* t. 3. *d.* 5. *q.* 1. *p.* 2.

imitari, ejúsque similitudinem quandam exprimere.

IV. PROPOSITIO.

De ratione formali justitiæ.

f S.Th. 2. 2. q. 58. a. 1. f *Iustitia est habitus, secundùm quem aliquis constanti, & perpetuâ voluntate jus suum unicuique tribuit.*

1. EX hujus definitionis explicatione intelligitur tota ratio justitiæ : est enim Habitus quidam moralis, ut & cæteræ virtutes morales, inhærens in voluntate, inclinans ad actum tribuendi unicuique jus suum. Dari autem hunc habitum probatur eodem modo, quo probantur dari cæteri habitus : ut enim ad alios voluntatis actus consequuntur habitus, ita & ad actum volendi tribuere unicuique suum.

2. *Constanti, & perpetuâ voluntate.*] Voluntas sumitur pro actu voluntatis, qui est effectus habitus justitiæ. Sumitur autem pro actu voluntatis ut voluntatis actus est, id est, ut procedit ex electione, qui est actus appetitus rationalis. Definitur autem Justitia per ordinem ad hunc actum rationalem, quia in tribuendo unicuique suum maximè elucet ratio, cujus est ordinare unum ad alterum, qui ordo requiritur ad tribuendum unicuiq; suum. Hoc modo explicat

explicat rationem Justitiæ Arist. 5. eth. c. 5. *Iustitia*, inquit, *est, quâ justus dicitur justi operator ex electione, ac distributor tam sibi ad alterum, quàm alteri ad alterum*. Dicitur autem actus justitiæ constans, & perpetuus; quia non instabiles, ac vacillantes, sed firmi, & constantes, ac eundem semper tenorem servantes, sunt actus, qui ex habitu virtutis procedunt. Sunt autem actus virtutum firmi, ac constantes, tum quia ex causa firma, & constanti procedunt, quales sunt virtutes; tum quia quatenus à virtute procedunt, semper eundem tenorem servant, nempe rectitudinem, quia virtus non potest inclinare ad actum malum moraliter, ut dictum est q. 1. Prop. 1.

3. *Ius suum unicuique tribuit.*) Per has particulas explicatur id, per quod differt Justitia à cæteris virtutibus. Jus autem idem est, quod justum, quod Propos. 2. diximus esse objectum justitiæ. Suum autem dicitur, quod est unicuique debitum. Debitum autem est alicui secundùm justitiam, tum ut ei quippiam addatur, si minus habet, quàm debet, quod minus generatim *t* Damnum appellatur; tum ut quippiam ei detrahatur, si plus habet, quàm debet, quod Lucrum vocatur. Ex quo intelligitur Jus suum etiã ei tribui, qui secundùm justitiæ leges punitur, per substractionem nimirum alicujus sui boni, ut redigatur ad æqualitatem cum eo, cui iniquè ipse abstulit.

t Arist. 5. eth. c. 5.

lit. Porrò per actum volendi tribuere unicuique ſuum, debet etiam intelligi actus volendi omiſſionem actûs contrarii, nempe injuriam inferendi: connexionem enim habet is actus cum actu volendi reddere unicuique ſuum, ejuſdemque virtutis eſt facere bonum in materia ſua propria, & abſtinere à malo contrario.

4. Jam ratio tribuendi unicuique jus ſuum poteſt conſiderari tribus modis, pro triplici acceptione juris, quod alteri debetur. Poteſt enim jus alteri debitum 1. Accipi ampla quadam ratione, ut abſtrahit & à debito, quod oritur ex dominio; & à debito, quod oritur ex decentia, quod debitum morale nominatur: & ita ratio juſtitiæ, ſeu ratio tribuendi unicuique jus ſuum convenit omnibus virtutibus, quæ ſunt ad alterum. 2. Jus alteri debitum poteſt accipi ſtrictiùs pro debito oriente ex dominio alterius, ſive is, cui jus debetur, ſe habeat ut totum reſpectu ejus, qui debet juſtum tribuere, ac proinde non ſimpliciter, & abſolutè ut alterum, ſed alterum ſecundùm quid; ſive ſe habeat ut abſolutè alterum: & hæc juſtitiæ ratio convenit non ſolùm juſtitiæ commutativæ, ac diſtributivæ; ſed etiam legali. 3. Poteſt jus alteri debitum ſumi ſtrictiſſimè, pro juſto debito alteri ut omninò alteri ab eo, qui debet tale juſtum tribuere & ea ratio conſtituit juſtitiam ſtrictiſſimè ſumptam, qualis

qualis est commutativa, & distributiva. Debitum primo modo sumptum non videtur esse propriè debitum; quare non est propriè justitia, nisi quæ habet rationem debiti tertio, & secundo modo sumpti: de hac ergò justitia deinceps agemus: Præterea justum potest accipi duobus modis. 1. Pro perfectè justo, seu æquali. 2. Pro imperfectè justo, seu pro tendente ad æqualitatem, licèt nunquam ad æqualitatem pervenire possit. Justum perfectum intervenit in justitia commutativa, & distributiva; Justum autem imperfectum in Religione, & Pietate, & aliis speciebus justitiæ legalis, quæ sunt Religioni & Pietati similes: Deo enim, & parentibus, circa quos Religio, & Pietas versantur, nunquam reddere possumus perfectè æquale. Quare ratio justitiæ strictissimè sumptæ, quæ est ratio reddendi non solùm justum debitum, idque alteri ut alteri, sed etiam perfectè æquale, solum in justitia particulari reperitur, qualis est commutativa, & distributiva. Nos suprà q. 1. prop. 6. sumpsimus justitiam pro habitu inclinante ad reddendum alteri ut alteri perfectè æquale, cùm eam contradistinximus à Religione, Pietate, & aliis virtutibus, quæ sunt ad alterum.

V. PROPOSITIO.

De Justitiæ generibus.

Iustitia, alia Generalis, sive legalis; alia Particularis.

1. HÆc iustitiæ divisio intelligitur ex duplici respectu, quem homo habet ad alterum. Id enim, quod se debet ut alterum respectu hominis in reddendo ei iustum debitum, aut est aliquid perfectè alterum, qualis est quilibet homo particularis respectu alterius hominis particularis; aut est aliquid alterum secundùm quid, ut est communitas respectu eius, qui sub ea communitate est, & Dominus respectu subditi. Justitia, quæ facit æquale inter particularem hominem, & communitatem, sive dominum, Justitia generalis, & legalis appellatur. Generalis autem dicitur, non quòd sit virtus generalis, aut genus ad omnem aliam iustitiam: est enim peculiare quoddam virtutis, & iustitiæ genus distinctum ab omni alio virtutis, & iustitiæ genere; quo redditur iustum debitum communitati, aut superiori; quæ ratio non reperitur in aliis virtutum, & iustitiæ generibus. Sed Generalis appellatur, tum quia non habet peculiarem materiam sibi propriam, sed in eius materiam cadere possunt

sunt actiones aliarum virtutum; tum quia id, cui debitum ius reddit, generale quid est, nempe communitas, & superior, quæ se habent ut quid totum commune cum multis, & participatum à multis. Dicitur legalis quia iustum, quod reddit hæc iustitia, lege præscribi solet. Leges enim feruntur propter bonum commune; quod ab hac iustitia spectatur in reddendo iustum debitum. Justitia autem quæ facit æqualitatem inter duos homines particulares, ut inter duos cives, iustitia particularis nominatur; tum quia is, cui ius reddit, particularis est; tum quia circa particularē materiam versatur, diversam à materia aliarū virtutum, nempe circa commutationes, & distributiones; tum quia ratio, unde oritur debitum reddendi ius alteri, est decretum aliquod peculiare, nempe pactum: Ex his intelligitur triplex esse differentia inter iustitiam generalem, & particularem; quod iustitiæ generalis terminus est Bonum commune, seu eius, qui se habet ut quid totum; terminus autem iustitiæ particularis est bonum personæ particularis: Justitiæ generalis materia complectitur actiones omnium virtutum; at materia iustitiæ particularis ad solam iustitiam particularem spectat: Ratio, unde oritur debitum in iustitia generali, est lex sive naturalis, sive positiva; in iustitia verò particulari est pactum. Quod autem tum

generalis justitia, tum particularis habeant rationem virtutis, res est clara; quia utriusque actio recta est, nempe tum ea, quâ per justitiam generalem circa bonum commune versamur reddendo debitum; tum ea, quâ per justitiam particularem circa particularis personæ bonum versamur: habitus autem inclinans ad actionem rectam, virtutis rationem habet, ut intelligitur ex iis, quæ suprà dicta sunt q. 1.

2 Contra id, quod dictum est, iustitiam generalem esse particulare genus iustitiæ ab aliis virtutum, & iustitiæ generibus distinctum, obiiciet quis 1. Arist. 5. cap. 1. ait Justitiam legalem non partem virtutis, sed integram virtutem esse: & virtutem, ac iustitiam legalem esse eandem, differre tantùm, quòd quatenus ad alterum spectat, Justitia; quatenus talis est habitus virtus simpliciter est. 2. Quæcunque actio recta propter bonum proprium, non potest præscindere à relatione ad bonum commune; quia bonum particularium, est bonum communitatis: ergò quæcunque virtus, quæ versatur circa bonum particulare, est iustitia legalis: ergò iustitia legalis non distinguitur ab aliis virtutibus. 3. Ad rationem essentialem cuiusque virtutis pertinet operari circa propriam materiam rectè secundùm omnes circumstantias: una autem ex circumstantiis est bonum commune: ergò operari propter bonum commune spectat ad omnes virtutes. Sed

Sed iustitiam legalem esse speciale genus virtutis colligitur ex Arist. 5. eth. c. 1. qui eam vocat virtutem perfectam, & præstantissimam, & versantem circa alterum nempe Principem, vel Remp. Qui loquendi modus indicat iustitiam legalem esse specialem virtutem, & probatur ratione, Quia ratio distinguendi unam virtutem ab alia, est peculiaris ratio formalis, quæ reperitur in actione, & obiecto unius, quæ non reperitur in alia; & peculiaris difficultas tendendi in eam rationem; & peculiaris laus, quæ debetur in eam tendenti: at hæc omnia sunt peculiaria in iustitia legali quatenus rectè agit ob bonum commune, ut commune bonum est: ergò iustitia legalis est peculiaris virtus ab aliis distincta.

Ad 1. Resp. Arist. cùm dixit iustitiam legalem esse integram virtutem, intellexisse ratione materiæ, circa quam iustitia legalis versatur, quæ sunt actiones omnium virtutum; non ratione obiecti formalis ipsius iustitiæ legalis. Dixit autem virtutem, & iustitiam legalem esse eandem, differre solùm ratione, vel ratione materiæ, circa quam versatur iustitia legalis, quæ est eadem actionibus aliarum virtutum, ut non differat ab eis, nisi relatione, id est, quatenus à iustitia legali refertur ad bonum commune: vel voluit ipsammet iustitiam legalem aliâ ratione esse virtutem, alia

iustitiam. Quatenus enim virtus, est habitus bonum faciens habentem, & opus eius reddens bonum; quatenus iustitia, respicit alterum.

Ad 2. Resp. Bonum particularium duobus modis posse referri ad bonum commune, nempe vel spectando primario, ac per se, bonum commune; vel ex se, non spectato bono communi, quatenus etiamsi bonum commune non spectetur, adhuc bonum partium est bonum totius: si bonum particularium primo modo referatur ad bonum commune, peculiare virtutis genus constituit, ut probat ratio supra allata ante responsionem ad argumenta. Secundo autem modo relatio boni particularis ad bonum commune constituit distinctum virtutis genus. Habitus enim specificantur ab actibus, & hi ab obiectis: quis autem neget distinctum specie actum esse eum, quo fit aliquid ob bonum commune expressè intentum, ab eo, quo fit aliquid ob bonum particulare intentum, licèt tale bonum cedat etiam in bonum commune?

Ad 3. Resp. In actione virtutis posse bonum commune se duobus modis habere, nempe vel ut mera circumstantia, vel ut principale obiectum, & primariò intentum: operari primo modo, rationem habendo boni communis, spectat ad alias virtutes: operari autem primariò ob bonum commune, seu ut reddatur communitati

iustum

justum debitum, spectat ad peculiarem virtutem, nempe ad justitiam legalem.

3 Hoc in loco disputandum esset, An justitia legalis sit justitia propriè dicta. Sed hoc dubium facilè solvi potest ex dictis ad 4. Propos. Si enim justitiam propriè dictam dicamus eam, quæ inclinat ad reddendum alteri justum propriè debitum, Justitia legalis est propriè justitia: & ita Arist. 5. eth. c. 2. ait Justitiæ rationem univocè dici de justitia legali, & particulari. Si verò justitiam propriè dictam velimus esse tantùm eam, quæ est ad alterum omninò alterum, & quæ reddit omninò æquale; Justitia legalis non est secundùm hanc acceptionem propriè justitia. Rursus secundùm quod justitia legalis interdum versatur circa quædam, quæ non sunt debita alteri, nisi secundùm quandam decentiam, ut infrà dicemus, secundùm hæc non habet veram justitiæ rationem.

VI PROPOSITIO.

De Generibus Justitiæ Particularis.

Iustitia particularis, alia Distributiva, alia Commutativa. Distributiva est, quæ inter particulares, qui sub aliqua communitate sunt, facit u *æqualitatem Geometricam. Commutativa, quæ facit æqualitatem Arithmeticam.* u Supr. Prop. 3. §. 4.

Quòd

QUòd rectè justitia particularis dividatur in Distributivam, & Commutativam, probatur. Quia justitiæ particularis est facere æqualitatem inter particulares, ut suprà dictum est. Duplex autem æqualitas inter particulares contingere potest, nempe vel Geometrica, vel Arithmetica: ergò duplex Justitia. Æqualitas Geometrica contingit fieri in distributionibus, quæ fiunt inter particulares ex bonis communitatis: ideò justitia, quæ hanc æqualitatem facit, appellatur Distributiva. Quæ verò æqualitatem arithmeticam facit, commutativa nominatur; quia arithmetica æqualitas in commutationibus, id est, contractibus intercedit. Ex quibus intelligitur, in quo differant inter se Distributiva, & Commutativa justitia. Differunt enim x tum in ratione formali, tum in materia. y In ratione quidem formali; quia z diversum specie justum est, seu æqualitas Geometrica, à justo, & æqualitate arithmetica; diversam habens facultatem in sui prosequutione, ac diversam laudem, ut patet. Præterea licèt Distributiva, & Commutativa justitia conveniant secundùm rationem æqualitatis in eo, quòd æqualitas, quam eæ faciunt, non est metienda ex naturis rerum, vel accidentibus naturalibus, ut qualitatibus, magnitudine, numero, &c. Sed ex hominum æstimatione, a cujus æstimationis quasi regula est hominum

x *Arist.* 5. *eth.* c. 2. *S.Th.* 2. 2. q. 61. *ar.* 1.
y *Arist.* 5. *eth.* c. 3. & 4.
z *Sup. Pro.* 3. *S.* 4.
a *Arist.* 5. *eth.* c. 5.

minum indigentia: tantò enim majoris, vel minoris res ab hominibus æstimantur, quantò eis magis, vel minùs indigent, ad finem scilicet aliquem vel necessarium humanæ vitæ, vel utilem, vel jucundum. Differunt tamen justitia Commutativa, & Distributiva inter se secundùm rationem æqualitatis; quia in Distributiva in faciendo æqualitatem inter duos particulares, semper, ac per se attenditur personarum dignitas, vel uni tantò plus tribuatur ex bonis communitatis, quàm alteri, quantò dignitate, vel merito excedit alterum: at in commutativa non attenditur in æqualitate facienda personæ dignitas, sed tantùm rei valor, verbi gratiâ, in venditione, in compensando prætio rei emptæ non attenditur dignitas personæ, à qua rem emeris, sed tantùm valor rei emptæ: interdum tamen per accidens attenditur personæ dignitas, nimirum cùm ex dignitate personæ crescit valor rei; ut accidit in compensandis injuriis, quæ eò sunt majores, ac proinde majorem compensationem exigunt, quò persona offensa est dignior.

Rursum differunt Justitia Distributiva, & Commutativa inter se in materia, non quidem remota, sed proxima. Remota utriusque justitię materia sunt res, circa quas iustitiæ actus tanquam circa materiale obiectum versantur, ut sunt honores, pecunia, & cætera, quæ spectant ad humanum usum.

usum. In hac materia non differunt: versatur enim utraque in iisdem rebus vel distribuendis, vel compensandis, vel commutandis. Res autem, quæ in distributionem, vel commutationem, seu compensationem cadunt, aut sunt distinctæ ab ipsis personis, & separatæ, ut pecunia, frumentum; aut cum illis conjunctæ, ut honor, vita, libertas. Materia proxima sunt actus externi, quibus materia remota usurpatur vel commutando, seu compensando vel distribuendo. Qui actus externi, ut per eos existat æqualitas, fiunt duobus modis; nempe vel tribuendo aliquid, vel detrahendo. Sunt autem hi actus materia, non quatenus recti sunt, sed quatenus rectitudinem à justitia suscipere possunt in æqualitate ad alterum facienda, ut justi reddantur. Actiones internæ voluntatis, quibus eligitur justa operatio externa erga alterum; non justitiæ materia propriè, sed potiùs sunt actus eliciti ipsius justitiæ. Quanquam eæ actiones internæ quatenus considerantur non ut rectæ, sed rectificabiles per justitiam, materia justitiæ dici etiam ipsæ possunt. Possent etiam dici materia justitiæ alii actus interni, ut passiones, non quatenus in eos inducitur mediocritas; quia hoc modo non justitiæ, sed aliarum virtutum materia sunt: sed quatenus à justitia referuntur ad actus externos, qui ad justitiam directè spectant. Potest etiam

dici

dici justitia versari circa aliquos actus internos; ut circa voluptatem, non quatenus voluptas est materia justitiæ, sed quatenus est effectus quidam consequens ad rectam actionem iustitiæ; qua ratione dicuntur omnes virtutes morales, circa voluptates versari, ut explicavimus suprà q. 1. Jam iustitia commutativa, & Distributiva differunt in materia proxima, nempe in actibus externis, quos suprà diximus: nam materia proxima iustitiæ distributivæ sunt distributiones bonorum communium, & onerum; materia autem commutativæ iustitiæ sunt commutationes, seu compensationes rerum quarumcunque ad humanum usum spectantium. Commutationes autem, seu contractus, alii spontanei sunt, alii inviti, ut suprà diximus Propos. 3. §. 4. Commutationes autem invitæ sunt materia iustitiæ, non quatenus ad ipsas v.g. ad furtum, veneficium, &c. movet iustitia, seu quatenus eas emendat, seu compensat, & ad æqualitatem redigit.

VII. PROPOSITIO.

De Generibus Justitiæ Generalis.

Iustitia Generalis, sive legalis genera quatuor sunt: Iustitia legalis specificè sumpta, Religio, Pietas, Observantia.

1. Justi-

1. IUstitia Generalis, id est, iustum debitum reddens ei, quod ut generale quid, sive commune se habet respectu aliorum: sive legalis, id est, cuius iustitiæ iustum lege præscribitur sive naturali, sive positiva: Hæc, inquam, iustitia duobus modis considerari potest. 1. Ut reddens iustum debitum communitati largè sumptæ, id est, ei, quod se habet ut totum respectu aliorum: & hoc modo iustitia generalis est genus ad quatuor species, quas in Propositione numeravimus. Sunt enim quatuor genera eorum, quæ se habent ut totum respectu aliorum, nempe primum principium omnium, qui est Deus; Principium secundum, quale sunt Patria, Parentes; Superiores ratione meræ excellentiæ, aut gubernationis, quales sunt Reges, & Duces; Communitas, ut communitas, qualis est quę libet hominũ congregatio legitima. His quatuor generibus totorum quatuor iustitiæ legalis genera respondent, Religio, Pietas, Observantia, Justitia legalis presse sumpta. 2. Potest considerari iustitia legalis ut reddens iustum debitum communitati strictè sumptæ, id est, Congregationi hominum legitimam inter se societatem habentium: & hoc modo iustitia legalis peculiare quoddam iustitiæ genus est non solùm à iustitia particulari, sed etiam à Religione, Pietate, Observantia distinctum; & iustitia politica dici posset, ut eo nomine

nomine diſtinguatur à juſtitia legali, quod eſt genus ad quatuor ſpecies in Propoſ. numeratas.

De Religione.

2. *a* Religio inclinat hominem ad debitum Deo cultum, & honorem exhibendum tanquam omnium Creatori, ac Domino. Cultus autem, ſive reverentia, ſive honor divinus, quod eſt obiectum Religionis, habet duo; alterum materiale, quod eſt quodvis officium ſive internum, ſive externum, quod fit à nobis accommodatè ad excitandam de Deo in nobis, aut in aliis, talem exiſtimationem, qualem revera de divina excellentia, & maieſtate habere convenit: alterum formale, quod eſt ipſa exiſtimatio propriè conveniens excellentiæ, ac maieſtati divinæ. Verſatur autem Religio circa ſuum obiectum, qui eſt cultus divinus, quo homo ſe, ſuáque Deo ſubiicit, ut primo principio, multis actibus; quorum tria ſunt genera. Primum eorum, qui immediatè ab ipſo Religionis habitu eliciuntur, fiúntque à voluntate; in quibus præcipuum locum habet Devotio; quo actu promptè volumus exequi omnia, quæ pertinent ad Dei ſervitium, atque ita totos nos divino cultui mancipamus: oritur autem maximè is actus tum ex conſideratione divinæ bonitatis, & beneficiorum, quæ Deus in nos confert; tum ex cognitione propriorum defectuum, ex qua cognoſcit homo

a *S. Th.* 2. 2. *q.* 81. & 82.

homo maximè oportere Deo niti. Secundum actuum genus est eorum, qui ad alias quidem virtutes pertinent, sed ad Religionem spectant quatenus ab ipsa imperantur. Dicitur autem una virtus imperare alii: quatenus homo ex affectu, quem habet ad obiectum unius virtutis, excitatur ad actum alterius virtutis: hoc modo ad Religionem spectant actus omnium virtutum, cùm ad cultum Deo exhibendum referuntur. Tertium genus actuum est eorum, qui ad solam Religionem spectant, quia immediatum eorum obiectum est cultus divinus, sed non eliciuntur immediatè à voluntate, ubi est Religionis habitus, sed ab aliis potentiis. Horum autem actuum multa sunt genera pro varietate eorum, quæ Deo subjiciuntur: illa sunt præcipua, oratio, votum, iuramentum, adoratio, sacrificium, oblatio, de quibus sigillatim agitur in sacra Theologia.

De Pietate.

3. b Pietas, est virtus, per quam debitus cultus tribuitur iis, quorum beneficio post Deum subsistimus, & gubernamur, nempe parentibus, & patriæ, atquè adeò etiam propter hos iis, qui vel necessitate aliqua sanguinis cum parentibus, vel benevolentiæ vinculo cum patria coniuncti sunt. Ex hac Pietatis descriptione colligitur hanc virtutem etiam erga filios, & coniugem exerceri: quia filii sunt aliquid avorum, à quibus

b S. Tho. 2. 2. q. 101.

quibus descendunt; quare coluntur parentes in filiis avi filiorum: & coniux quatenus ad filios procreandos pertinet, qui sunt maximè consanguinei avorum, etiam ad pietatis obiectum spectat; quare coluntur parentes in coniuge: complectitur ergò Pietatis obiectum & filios, & coniugem.

De Observantia.

4. c Observantia, est virtus, per quam tribuimus cultum personis in dignitate constitutis, per quam vel actu gubernant nos, vel sunt apti ad gubernandum. Spectat etiam ad hanc virtutem cultus, qui exhibetur, personæ excellentem virtutem habenti, quia ea virtus ad dignitatem disponit. Habet autem observantia varias species pro diversitate dignitatum, alia enim est observantia, quâ milites colunt Ducem: alia, quâ discipuli præceptorem, &c.

c S. Tho. 2. 2. q. 102.

De Iustitia legali specificè sumpta.

5. Justitia legalis, ut est species ad iustitiam legalem genericè sumptam, est virtus, quæ inclinat ad reddendum iustum debitum communitati ut communitas est. Hæc virtus alio nomine iustitia politica dici potest. In reddendo autem iusto debito spectat peculiariter bonum commune. Bonum autem commune in felicitate Reip. sive communitatis est positum. Felicitas autem duplex tum activa, tum contemplativa, de qua diximus d. 2.

De

De Epiiceia, seu Æquitate.

d *Arist.* 1. *eth.c.*10.*S. Thom.*2.2. *q.* 120.

d Epiiceia, quam latinè æquitatem appellamus, videtur hoc in loco ponenda: videtur enim esse vel ut genus quoddam iustitiæ legalis genericè sumptæ, quod ita se habeat ad reliqua iustitiæ legalis genera, ut substantia ad accidentia, nempe ut quid nobilius illis; vel ut pars quasi integralis iustitiæ legalis genericè sumptæ: est enim epiiceia virtus: quæ in reddendo iusto, & in actionibus cuiuslibet virtutis, de quibus lata est lex, respicit ut regulam non legem, sed intentionem legislatoris, seu ipsam quidem legem, non ut verbis sonat, sed secundùm intentionem legislatoris. Quare solet appellari correctio legis, & interpretatio: quanquam non interpretatur propriè legem; quia non explicat illam in dubiis; sed facit contra eius verba, & secundùm intentionem legislatoris in iis tantùm, in quibus clarè cernitur ea esse intentio legislatoris. Habet autem epiiceia virtutis rationem; quia interdum agere secundùm verba legis, esset malè agere; ut lege præcipiente deposita esse restituenda poscentibus, si quis furioso dum est in furia ensem depositum poscenti redderet, aut alicui poscenti in patriæ impugnationem, malè ageret. Adhibenda autem est epiiceia propter casus particulares, quibus à legislatoribus, qui in condendis legibus attendunt

tendunt ad ea, quæ ut plurimùm accidunt, non potuit per leges provideri.

VIII. PROPOSITIO.

De Virtutibus, quæ sunt affines Justitiæ.

Virtutes iustitiæ affines sunt, quæ participant rationem iustitiæ, & similitudinem habent cum illa, quatenus sunt ad alterum; deficiunt tamen ab eadem ratione, quatenus non respiciunt iustum sub perfecta, & stricta debiti ratione. Eæ sunt Gratia, Liberalitas, Magnificentia, Affabilitas, Veritas, Vrbanitas.

1. SI Justitiæ ratio strictissimè sumatur ut respicit perfectè alterum, & perfectè æquale; Justitiæ ita strictè sumptæ sunt affines non solùm eæ virtutes, quæ in hac propositione numerantur, sed omnes etiam species Justitiæ legalis, de quibus in 7. Propos. dictum est. Sumpta autem Justitiæ ratione latiùs, quatenus respicit iustum debitum, sive illud sit perfectè æquale sive non sit; sive ad perfectè alterum, sive ad alterum secundùm quid: ita iustitiæ sunt affines eæ virtutes, de quibus nunc agimus.

De Gratia.

2. e Gratia, sive Gratitudo, est virtus per quam convenienti aliquo modo compensatur

e S. Th. 2. 2. q. 106.

pensantur gratiosum beneficium, acceptum ab aliquo particulari. Ab aliquo, inquam, particulari; quia compensare beneficia à Primo principio accepta spectat ad Religionem; compensare accepta à principio secundo, ad Pietatem; compensare accepta à personis in dignitate constitutis, quæ sunt principia gubernationis & beneficiorum communium spectat ad Observantiam. Quare Gratitudo esset quædam species iustitiæ legalis, numeranda cum Religione, Pietate, Observantiâ; nisi deficeret à ratione debiti, quod in justitia legali, & ejus speciebus respicitur: harum enim debitum est debitum legale oriens ex dominio; debitum autem gratitudinis oritur ex decentia, deficiens à perfecta, & stricta debiti ratione.

De Liberalitate.

f *Arist.* 1. *eth. c.* 1. *S. Thom.* 2. 2. *q.* 117.

3. *f* Liberalitas mixta quædam virtus est, duplicem inclinationem habens, alteram ad moderandum passiones circa divitias, alteram ad insumendum divitias tum ad utilitatem propriam, tum ad utilitatem aliorum Liberalem enim omnes putant eum, qui liberum animum habet ab inhærendo divitiis, ut ob id propensionem habeat ad impendendum illas secundùm rectam rationem, & ad usum proprium, & ad utilitatem aliorum: quanquam ad virtutem etiam liberalitatis spectat honesta acceptio, ut cùm accipit quis quantum & unde

unde accipere debet, & cùm accipit sine immoderatâ cupiditate, & ut habeas, unde aliis honestè largiatur: sed largitio principaliter à liberalitate spectatur; quia præstantius est dare, quàm accipere: est autem liberalitas justitiæ affinis, non quatenus passiones moderatur, neque quatenus versatur circa divitias in ordine ad proprium commodum; sed quatenus est ad alterum, impendens divitias in commodum aliorum, & largitiones faciens.

De Magnificentia.

4. g Magnificentiæ ratio consentit cum Liberalitatis ratione in eo; quod utraque circa pecuniarum, & earum, quæ pecunia mensurantur, actiones versatur: sed liberalitatis ratio differt à Magnificentiæ ratione, quòd liberalitas circa omnes pecuniarum actiones est, exceptis sumptuosis; Magnificentia sumptuosas actiones spectat, eásque magnas, decoras, diuturnas: spectat autem hæc magna secundùm rectam rationem, quæ dictat magnos sumtus faciendos spectatis omnibus circumstantiis, præsertim propriæ personæ, ac boni communis. Præterea differt Liberalitas à Magnificentia, quòd Liberalitas utilitatem spectat, Magnificentia splendorem, & ornamentum. Liberalitas bonum proprium, & amicorum maximè intuetur, Magnificentia bonum civitatis, familiæ, cultum divinum:

g *Arist. 4. eth. c. 2. S. Tho. 2. 2. q. 134.*

num: Magnificentia in dando solùm occupata est, Liberalitas etiam in accipiendo.

De Affabilitate.

h *Arist.* 4. *eth. c.* 6. *S Th.* 2. 2. *q.* 114.

5. *h* Affabilitas, quæ alio nomine Amicitia dicitur, est virtus; per quam quis iis, quibuscum convivit, variis officiis se carum reddit. Quatenus enim homo est animal sociale, debet ita se cum aliis habere, quibuscum agit, ut eos secundum rectam rationem non contristet, séque illis amabilem reddat, ne solvat societatem cum illis: objectum ergò Affabilitatis sunt officia quæ redduntur aliis, non ex debito alio, quàm decentiæ: ex quo intelligitur hanc virtutem non esse speciem justitiæ, licèt circa alios versetur, quia deficit à ratione debiti; esse tamen Justitiæ affinem, quatenus est ad alterum cum debito decentiæ. Differt hæc virtus ab Amicitia, licèt hæc quoque amicitiæ nomine nuncupetur: quòd amicitia præter officia, quæ reddit amicis, dicit amorem erga amicos; hæc autem non dicit amorem, sed præcisè versatur circa officia, quæ verbis, & factis exhibentur aliis ut convivens aliis sit illis jucundus, & carus. Sunt & aliæ duæ virtutes, quæ in sermonum, & factorum communione versantur, veracitas, & urbanitas; quarum altera circa veritatem aliis exhibendam, altera circa jocos est.

i *Arist.* 4. *eth. c.* 7. *S. Thom.* 2. 2. *q.* 109.

De Veritate.

6. *i* Veritas sive veracitas, est virtus, per quam

quam talem se quis exhibet alteri tum verbis, tum factis, qualis revera est. Ad hanc virtutem revocatur Fides, seu Fidelitas: est autem Fidelitas virtus, quæ inclinat ad exequendum quodcunque opus promissum.

De Vrbanitate.

k Urbanitas, seu facetudo, quæ Græcis Eutrapelia dicitur, est virtus, quæ concinnè, & lepidè, ac secundùm rectam rationem circa sales, & jocos versatur. Recta autem ratio dictat pensandas esse circumstantias personarum, loci, temporis & cætera ejusmodi. Non enim jocus ex virtute exhibetur, nisi conveniat personæ illum exhibenti, ei, cui exhibetur, tempori, loco, &c. & nisi exhibeatur ob finem honestum; qualis est quies animi, & recreatio, quæ interdum necessaria sunt hominum vitæ.

k *Arist. 4. eth. c. 8. S. Tho. 2. 2. q. 161. ar. 2.*

De Obedientia.

l Obedientia, est habitus quo exequimur actus præceptos, quia præcepti sunt. Executio enim actuum præceptorum, si non fiant sub ea formalitate quia præcepti sunt, non est obedientia formalis, sed materialis, spectans formaliter ad alias virtutes. Actus enim omnium virtutum esse possunt obedientiæ materia. Obedientia autem quatenus exequitur actum præceptum quia præceptus est, peculiaris quædam virtus est, ab aliis virtutibus distincta,

l *S Tho. 2. 2. q. 104.*

quia peculiare habet obiectum ab objectis aliarum virtutum distinctum, nempe Praeceptum: & quia superior, cuius est praecipere, habet jus in subditum, ut ea, quę praecipit, exequutioni mandentur; ideò executio rei praeceptae est quaedam justi debiti redditio: videtur ergò obedientia esse quaedam species justitiae: & quidem videtur esse species iustitiae legalis, quia respicit alterum non ut perfectè alterum; quia, respicit superiorem qui habet dominium in subditum, ratione cuius dominii subditus est aliquid superioris: cùm autem sint varia superiorum genera, nempe Deus, Parentes, homines in dignitate constituti; non tamen ob id obedientia est diversae speciei; quia respicit omnem superiorem sub ea praecisè ratione, ut praecipiens est: Quamvis autem obedientia sit peculiaris species iustitiae legalis; quia tamen non specificatur à personis quibus reddit iustum debitum, ut specificantur aliae species iustitiae legalis, ideò non videtur per se numeranda cum speciebus iustitiae legalis, sed cum singulis connectenda, nempe ut reddens personis, circa quas caeterae iustitiae legalis species versantur, iustum debitum quoad executionem rei praeceptae ut praeceptae: ergò ratione huius connexionis dici potest Obedientia virtus affinis speciebus iustitiae legalis.

De

De Vindicatione.

m Vindicatio, est virtus, per quam iniurias honestè ulciscimur intentione removendi nocumenta: ultio enim potest fieri vel intentione nocendi, vel ad removendum nocumenta, secundo modo versatur circa obiectum honestum; ac proinde potest esse actus virtutis. Porrò differt vindicationis virtus à iustitia vindicativa; quòd licet utraque circa ultionem versetur, id est, circa retribuendum malum ei, qui malum intulit; Iustitia vindicativa spectat retributionem mali ut facientem æqualitatem, seu compensantem malum alteri illatum; vindicatio autem spectat retributionem mali, non ut facientem æqualitatem, sed præcisè ut removentem nocumentum iniuriæ illatæ. Quare vindicatio non est species iustitiæ, sed virtus iustitiæ affinis quatenus est ad alterum. Iustitia autem vindicativa species est iustitiæ commutativæ, quia circa iustum arithmeticum versatur, quatenus tantum infert damni ei, qui damnum intulit, quantum fuit damnum illatum. n In recompensando autem damno illato, ut fiat æqualitas, non debet fieri Retaliatio, id est Repassio eiusdem damni, quod illatum est; ut, si quis rusticus Magistratum alapa percusserit, ipse quoque alapa repercutiatur. Retaliari enim non semper facit æqualitatem: quia, exempli causa, maioris valoris est damnum, quod

m S. Th. 2. 2. q. 108.

n Arist. 5. eth. c. 5.

recipit Magistratus cum alapa percutitur à rustico, quàm compensatio, quæ redditur Magistratui dum repercutitur rusticus.

IX. PROPOSITIO.

De vitiis justitiæ contrariis.

Iustitia injustitia opponitur. Vt autem duo sunt prima justitia genera, Particularis, & Legalis, ita & injustitia: alia enim, est iniustitia particularis, alia illegalis. Religioni duo vitiorum genera opponuntur, alterum per excessum circumstantiarum indebitarum, Superstitio; alterum per defectum, Irreligiositas. Liberalitati opposita sunt Avaritia, & Prodigalitas; Magnificentia Parvificentia, & Apirocalia; Affabilitati Adulatio, & Litigium; Vrbanitati Scurrilitas, & Rusticitas.

De Iniustitia.

1 QUot modis dicitur Justitia, tot etiam modis dicitur Injustitia: ut enim Justitia dicitur omnis habitus bonus quatenus inclinat ad actum conformem rationi, ac legi cuicunque: ita etiam Injustitia appellatur quicunque habitus malus inclinans ad aliquid legi repugnans: ita Arist. 5. eth. c. 1. appellat injustum eum, qui est illegitimus, id est, à lege exorbitans in quacunque

quacunque materia. 2. Ut justitia significatione magis stricta dicitur Justitia legalis; ita Injustitia magis strictè est habitus inclinans ad agendum contra bonum commune, ex certa intentione agendi contra illud: hoc enim bonum certâ intentione spectatur à Justitia legali. 3. Ut Justitia strictissimè sumpta est habitus inclinans ad simpliciter Justum, & ad perfectam æqualitatem faciendam; qualis est Justitia particularis, cujus duo sunt genera, Commutativa, & Distributiva: ita Injustitia strictissimè sumpta est vitium huic Justitiæ contrarium, nempe quod inclinat ad inæqualitatem, seu injustum justo simpliciter, ac perfectæ æqualitati contrarium.

2. Injustum porrò, ut sit formaliter objectum hujus iniustitiæ, duo requirit, nempe voluntarium ex parte agentis id est, ut agens operetur iniustum volens, & ex electione, & involuntarium ex parte patientis, ut qui iniustum patitur, patiatur nolens. o Quod requiratur voluntarium ex parte agentis, probatur: Quia formaliter iniustum est, quod est moraliter iniustum: moralitas autem pendet ex voluntate agente cum advertentia rationis, ut dictum d. 1. q. 3. Quare iniustum, quod non est voluntarium, est iniustum materiale: & is, qui iniustum operatur involuntariè, dicetur agere iniustum, sed non iniustè. Potest autem contingere, ut iniustè

o *Arist.* 5. *eth. c.* 8.

 quis

quis agat, & advertenter, sed non ex habitu iniustitiæ, neque ex affectu ad iniustum, sed ex alia passione, ut qui furatur ut fornicetur: & is, licèt sit iniustus quatenus iniustè operatur; potest tamen cum Aristotele dici non esse iniustus, quia non ex habitu iniustitiæ, neque ex affectu ad iniustum operatur. p Quòd rursum ad formaliter iniustum, quod est obiectum iniustitiæ, requiratur ex parte patientis involuntarium, probatur 1. Quia iniustum formaliter est iniustum morale: morale autem iniustum opponitur iusto, seu æqualitati morali: moralis autem æqualitas est æqualitas volita: at cùm quis volens patitur iniustum, non vult iustum, seu æqualitatem: ergò iniustum quod patitur, non opponitur iusto morali, ac proinde non est formaliter iniustum.

p *Arist.* 5. *eth. c.* 9.

2. Quia iniustum est, quod tollit iustum alteri debitum; debitum autem alteri non est, quod non est illius: illius autem non est, quod ille non vult: non vult autem, qui iniustum vult: cedit enim iuri suo.

3. Ex his colliguntur duo: 1. q Neminem ad seipsum exercere posse actum iniustitiæ; non solùm quia iniustum iusto opponitur, non est autem propriè iustum ubi non est alteritas, non est autem propriè alteritas eiusdem ad seipsum; sed etiam quia ad formaliter iniustum requiritur in-

q *Arist.* 5. *eth. c.* 11.

involuntarium ex parte patientis ut dictum est; qui autem ipse sibi aliquid detrahit, volens detrahit; ac proinde defectum rei, quam sibi detrahit, non patitur involuntariè. Secundum, quod ex dictis colligitur, est, eum, qui facit iniustum, iniuriam inferre alteri non solùm quatenus ei aliquid detrahit, sed etiam quatenus detrahendo contra eius voluntatem facit. Quare in æqualitate facienda non solùm debet fieri compensatio pro damno illato; quæ fit vel restituendo id, quod ablatum est, vel alio modo satisfaciendo, ut subeundo aliquam pœnam: sed etiam debet fieri satisfactio pro iniuria illata, quatenus detrahendo contra alterius voluntatem fecit; quæ satisfactio solet fieri per aliquid pœnale, ut quemadmodum ipse intulit alteri, quod illi displicuit, ita ipsi inferatur aliquid, quod ei displiceat, atque ita fiat æqualitas. Fit autem æqualitas dum compensatur alteri id, quod ratione iniusti illati habet minus, quàm debet habere, & ab eo, quod iniustum intulit, tollitur id, quod habet plus ratione iniusti illati.

4. An autem uni iustitiæ generi unum tantùm opponitur genus iniustitiæ? An, cùm virtus circa mediocritatem verseruR, quælibet iustitia, quippe virtus, media est inter duo vitia extrema, quorum alterum circa excessum, alterum circa defectum versetur? Dicendum videtur cuilibet iustitiæ

ſtitiæ ut juſtitia eſt æqualitatem faciens, unum tantùm vitium opponi, quod eſt per defectum. Solus enim defectus inæqualitatem facit, quæ debitam æqualitatem tollat. Exceſſus autem, ut exceſſus eſt, non tollit æqualitatem debitam; ſed poſitâ illâ, ponit adhuc aliquid aliud, nempe id, quod facit exceſſum. Quare poſitio exceſſûs, ut exceſſus eſt, non eſt juſtitiæ contraria, ut juſtitia eſt. Poſſet autem contingere ut exceſſus in uno extremo inæqualitatem faceret in altero extremo per defectum alterius extremi; & ita exceſſus opponeretur juſtitiæ, non ut exceſſus eſt, ſed ut cauſans defectum in altero. Juſtitiæ ergò ut juſtitia eſt, unum tantùm vitium opponitur, quod eſt per defectum. Sed ratione circumſtantiarum, quæ reddendo juſto debito ſpectandæ ſunt, poteſt duplex vitium uni juſtitiæ opponi, alterum per defectum ſive juſti debiti, ſive circumſtantiæ debitæ; alterum per exceſſum, ſeu additionem alicujus circumſtantiæ indebitæ.

De Injuſtitia illegali.

5. Injuſtitia illegalis eſt, quæ ex contemptu boni communis, & ex certa intentione faciendi contra illud, inclinat ad committendum peccatum aliquod contra quamvis virtutem. Ex hac definitione intelligitur injuſtitiam illegalem eſſe vitium diſtinctum ab aliis vitiis; quia ejus objectum

jectum habet rationem formalem distinctam à rationibus formalibus objectorum aliorum vitiorum; ut suprà dictum est justitiam legalem esse virtutem distinctam ab aliis virtutibus, est autem injustitia illegalis causa cæterorum vitiorum quatenus ex contemptu boni communis inducitur homo ad quodcunque peccatum perpetrandum, nempe ut noceat bono communi.

De Superstitione.

6. r Superstitio est vitium, quod inclinat ad indebitè usurpandum divinum cultum, usurpatur autem divinus cultus indebitè cùm vel creaturæ tribuitur, vel Creatori indebito modo. Tribui potest creaturæ tribus modis. 1. Spectando solùm creaturæ gloriam, & hæc superstitio est Idololatria. 2 Procurãdo ex creatura instructionem, & cognitionem rerum occultarum; & hoc superstitionis genus dicitur Divinatio. 3. Procurando ex creatura bona sive corporis sive animi per media non ordinaria, & à Deo constituta, quæ proinde à solo Deo expectari deberent: & hæc dicitur Observatio vanarum observantiarum: & referri potest ad nocumenta eis bonis contraria, alteri inferenda. Creatori autem indebito modo tribuitur divinus cultus, cùm is aut falsus est, aut superfluus. Falsus est, cùm divini honoris causa adhibentur quædam, quæ aut falsum significant,

r S. Tho. 2. 2 à. q. 92. usque ad 97.

cant, ut si nunc adhiberentur cæremoniæ veteris legis; aut ecclesia non vult adhiberi, ut si quis sacris admisceret prophana. Superfluus est, si judicio proborum, & sapientum, neque ad excitandum interiorem spiritum, neque ad divinam gloriam pertinet.

De Irreligiositate.

S. Th. 2. 2. q. 97. usque ad 101.

7. ∫ Irreligiositas est, quæ circa materiam, sive objectum Religionis ita versatur, ut ex propria ratione peculiariter illam quasi vilipendat, & despiciat: quare videtur illam aversari, atque adeò quasi non attingere; & eatenus dicitur vitium contrarium Religioni per defectum. Hujus autem quatuor sunt genera: Tentatio Dei, & Perjurium: quibus ipse Deus despicitur; Sacrilegium, & Simonia, quibus res divinæ, & sacræ, pertinentes ad divinum cultum, irreverenter tractantur. Tentatio Dei est, per quam ex dubitatione de aliqua perfectione divina aliquid agitur experiendi causa, utrum Deus habeat illam perfectionem, necne. Potest autem dubitatio esse vel expressa, vel interpretativa, & implicita, cùm quis etiamsi expressè non dubitet de divina perfectione, id tamen agit, quod suapte natura ad nihil aliud pertinere, & referri posse videtur, quàm ad sumendam experientiam de divina perfectione, quasi de illa dubitaretur; ut, cùm quis neglectis mediis à divina providentia constitutis,

stituris, aliquid agit, expectans effectum à solo Deo, nulla rationali causa ad id movente. Perjurium est, quo vel cum veritatis, vel cum defectu cujusvis earum circumstantiarum juratur, quas Theologi ad juramenti rectitudinem docent requiri. Sacrilegium, est violatio, sive irreverentia rei sacræ ut sacra est; violatur autem res sacra ut sacra est, cùm quid agitur repugnans ei divino cultui, ad quem res est distinata. Pro triplici autem rerum sacrarum genere, nempe Personarum, Rerum, Locorum, triplex est genus sacrilegiorum. Simonia, est voluntaria, & deliberata emptio, vel venditio rei spiritualis, aut alicujus, quod sit rei spirituali annexum.

De Avaritia, & Prodigalitate.

8. [t] Dictum est suprà Liberalitatem esse mixtam virtutem, duplicem inclinationem habentem, alteram ad moderandum passiones circa divitias, alteram ad largiendum. Huic ergò mixtæ virtuti duo quoque mixta vitia opponuntur, nempe Prodigalitas, & Avaritia, sive Illiberalitas. Prodigalitas mixta est ex defectu affectionis erga divitias, habens erga illas minorem solicitudinem, quàm deberet; & ex excessu largitionis, plus debito divitias largiendo.

[t] *Arist.* 4. *eth. c.* 1. *S. Tho.* 2. 2. *q.* 181. *a.* 4. & *q.* 119. *ar.* 1.

Avaritia mixta est ex excessu affectionis in divitias, nimirum in eas amorem, & desiderium, ac delectationem habens; &

& ex defectu in largiendo. Itaque tum Prodigalitas, tum Avaritia opponuntur Liberalitati, utraque secundùm excessum, & defectum, sed diverso modo, ut dictum est. Solet autem interdum Avaritia sumi pro immoderata acceptione, & conservatione divitiarum, quatenus eæ acquiruntur ultra debitum, aliena surripiendo, vel retinendo, & secundùm hanc acceptionem Avaritia opponitur Justitiæ commutativæ, seu iustitiæ, ad quam spectat facere iustum arithmeticum.

De vitiis Magnificentiæ oppositis.

n Arist. 4. eth. c. 2. S. Thom. 2. 2. q. 135.

9. *n* Magnificentiæ obiectum, ut suprà dictum est, est opus magnum ob finem honestum, & magni sumptus, prout magno operi faciendo congruunt. Contingit autem ab hac obiecti mediocritate recedere tum per defectum, intendendo parvos sumptus, seu parùm pro opere faciendo consumere, ad quam intentionem consequitur parvum opus: tum per excessum, excedendo in sumptibus proportionem, quam debent ad opus habere secundùm rectam rationem: vitium per defectum Parvificentia nominatur, vel indecora Parsimonia; vitium per excessum Græcè βαναυσία Banausia dicitur, id est, fabrilis, & vilium opificum in sumptu faciendo indecentia, vel ἀπειροκαλία Apirocalia, id est, elegantiæ inscitia, seu vacuitas honestatis, ac decori.

De

De Adulatione, ac Litigio.

10. x Affabilitati, quæ jucundum honestis in alios officiis convictum intendit, duo vitia opponuntur, Adulatio, ac Litigium. Adulatio, excedit in delectando verbis, vel factis in communi conversatione. Contingit autem multis modis excedere 1. Cùm propter aliquod bonum exequendum, aut malum vitandum, debet quis contristare potiùs alios, quàm delectare. 2. Cùm laudantur res malæ, aut non certæ. 3. Cùm ex laude timetur inanis gloria. 4. Cùm delectatio adhibetur solâ intentione delectandi, nullo fine honesto, & qui ita delectat appellatur Placidus. 5. Cùm delectatio adhibetur intentione lucri, & qui ita delectat dicitur Blandus, & Adulator, strictè sumpto adulationis nomine.

x *Arist.* 4. *eth.c.*6. *S.Th.*2. 2. *q.* 115. & 116.

Litigium deficit à medio affabilitatis; estque vitium, quo quis contrariatur iis, quibus convivit, neque veretur eos contrastare, non ex defectu amoris, quia talis contradictio pertineret ad discordiam; sed tantùm quia non curat contristare.

De Mendacio, Simulatione, Iactantiâ, Ironia.

11. y Potest quis veracem se alteri exhibere aut circa seipsum, præ se ferendo dictis, vel factis talem, qualis revera est; aut circa alia, ita sermone, vel factis significando ea esse, qualia verè sunt, aut saltem qualia ab ipso putantur esse. Vitium, quo quis

y *Arist.*4. *eth. c.* 7 *S. Th. ar.* 2. *qu.* 110. 111. 112. 113.

quis significat verbis se, vel alia alio modo se habere, quàm revera se habeant, Mendacium appellatur. Hoc idem si non verbis, sed factis indicetur, Simulatio nominatur. Requiritur autem ad formalem rationem tum mendacii, tum simulationis voluntas enunciandi, & significandi falsum: eâ voluntate posita tum mendacium, tum simulatio vitia formaliter sunt: quia contra rectam rationem est sumere signa externa, quæ instituta sunt ad cogitationes indicandas, ad aliud significandum, quàm cogitatur, idque animo fallendi. Cùm autem veritas medii cujusdam rationem habeat, contingat autem vel eam transgredi in majus addendo ei aliquid falsum; vel ab ea deficere in minus, detrahendo aliquid à vero: inde fit, ut duo sint mendacii, & simulationis genera, alterum per excessum, alterum per defectum: vitium quo quis peculiariter circa seipsum excedit, majora de se verbis enunciando, quàm revera ea sunt, peculiari nomine Jactantia dicitur: Id si factis fiat, dicitur Arrogantia: Simulatio autem illa, quâ quis simulat personam alterius, ut cùm peccator simulat personam justi, appellatur Hypocrisis: vitium, quo quis à veritate deficit minora de se verbis enuncians, Ironiæ nomen habet: Dissimulationis, si idem factis significet.

De Scurrilitate, ac Rusticitate.

z *Arist. 4. eth. c. 8*

10. z Urbanitas, cujus objectum sunt

Joci

Joci concinni, & secundùm rectam rationem, media est inter Scurrilitatem, & Rusticitatem. Scurræ sunt, qui sibi modum in ridiculis non adhibent, vincuntúrque cupiditate ridicula dicendi: quare, ut risum moveant, nec sibi parcunt, nec aliis: taliáque in se, ac alios dicunt, qualia honesti hominis aures non ferant. Agrestes contrà, & Insulsi, nec ipsi quicquam festivè dicere queunt; & iis, qui dicunt, stomachantur.

X. PROPOSITIO.

De Justitiæ subjecto.

Subjectum Iustitiæ voluntas, non solùm humana, sed a etiam divina.

a S. Th. l. 1. contra g. c. 93. rat. 5. & 1. p. q. 21. a. 1.

1. JUstitiam esse in voluntate probatur 1. Quia Arist. 5. eth. c. 1. ait Justitiam nominari ejusmodi habitum, quo homines justè agunt, volúntque justa. 2. Quia suprà Prop. 4. dictum est Justitiam esse habitum, quo quis constanti, ac perpetuâ voluntate jus suum unicuique tribuit: quod etiam habetur in Justitiæ definitione apud Ulpianum in l. Justitia ff. de just. & jur. 3. Quia voluntas tendere potest per actum ad objectum justitiæ, nempe ad æqualitatem faciendam cum altero, & ad bonum alienum: ergò ex tali actu relinquitur habitus

bitus in voluntate, ac facilitas ad superandam difficultatem, quæ in justo alteri reddendo solet accidere. Excluditur porrò à ratione subjecti Justitiæ sensus, non solùm ex eo, quod nulla formaliter virtus potest esse in sensu ob rationem allatam q. 1. Sed etiam quia Justitia inclinat ad bonum alienum, reddendo justum alteri debitum: ut debitum alteri est; cùm tamen sensus semper inclinet ad bonũ proprium.

Dices; Retardatur homo à reddendo alieno per passiones erga bonum proprium: ad virtutem autem spectat cohibere passiones: passiones autem sunt in appetitu sensitivo: ergò & Justitia, quæ frænat passiones retardantes à reddendo alieno, est in appetitu sensitivo.

Respon. 1. Passiones, quæ sunt in appetitu sensitivo, cohiberi per imperium, & actum rationis; quia eadem est anima, quæ concurrit ad actus rationis, & ad actus sensûs; quare per actus rationis rectos excitatur, ut moderatos efficiat actus sensûs: actus autem sensûs moderati producunt habitum moderatum, qui facilitat ad similes actus: talis autem habitus non est formaliter virtus ut diximus q. 1. 2. Dicendum Passiones, quæ retardant à reddendo alieno, non cohiberi ab actu, & habitu Justitiæ; sed ab actibus, & habitibus aliarum virtutum, quæ versantur circa passiones: virtutes enim, ut dictum est. q. 1. connexionem

onem habent inter se ; & ad expeditè exercendum actus unius virtutis circa omnem materiam illius virtutis, necessarium est concurrere alias virtutes, unamquamque circa objectum suum ; quòd si eæ non concurrerent, ei moderationem adhibendo, impediretur rectum exercitium illius virtutis. Non est ergò necessarium ponere Justitiam in appetitu sensitivo.

2. Cùm autem dicimus Justitiam esse in voluntate non solùm humanâ, sed etiam divinâ ; non solùm intelligimus de habitu inclinante ad actum complacentiæ erga Justum ; per quem actum placeat Justum exerceri sive à nobis, sive ab aliis : sed intelligimus etiam de habitu inclinante ad exercendum iustum : ut ergò intelligatur in quibus possit esse talis habitus, videndum est quis exercere possit iustum : ut, quia iustum distributivum non solùm exercere potest Princeps, quatenus ipse distribuit sua, vel communitatis bona inter subditos secundùm proportionem Geometricam; sed possunt etiam exercere ipsi subditi, quibus ea bona distribuuntur, quatenus non plus ex iis bonis quisque accipit, quàm ei debeatur secundùm proportionem Geometricam, & si quid plus accipiat, reddit alteri, cui debetur: inde fit, ut Justitia distributiva non solùm possit esse in Principe, sed etiam in subditis. Quod autem ad divinam voluntatem attinet, ut intelli-

intelligamus quâ ratione in ea sit Justitia, sciendum est 1. Virtutes non esse in Deo per modum habitûs: quia habitus est accidens quoddam, & compositionem facit cum subjecto, in quo est: at in Deo neque ullum accidens est, neque ulla compositio. Sunt ergò virtutes in Deo per modum Attributorum, id est, sunt Perfectiones quædam nullam imperfectionem includentes, solâ nostrâ ratione, nostrísque conceptibus ab ipso Deo, & inter se distinctæ. 2. Sciendum ex dictis suprà, Justitiæ virtutem, ut Justitiæ virtus est, specificari, ac formaliter esse talem ex ordine, seu quasi ordine ad justum alteri debitum: ut ergò in eo, qui reddit aliquid alteri, sit vera Justitiæ ratio, necessarium est, ut inter ipsum, & eum, cui aliquid redditur, sit vera alteritas; & in eo, cui aliquid redditur, sit vera exigentiæ ratio ad id quod sibi redditur, ut id, quod redditur, sit verè ei debitum. Atque hæc satis esse videntur ad veram rationem Justitiæ: quia hæc sufficienter eam distingunt & à virtutibus, quæ non sunt ad alterum, & à virtutibus, quæ licèt sint ad alterum, non tamen habent in suo objecto veram rationem justi debiti, sed tantùm debitum decentiæ: vera ergò Justitia est, si hæc adsint; etiamsi inter eum, qui reddit aliquid alteri, & eum, cui redditur, non sit omnimoda alteritas, dummodo sit vera alteritas secundùm ea,
quæ

quæ dicta sunt Prop. 3. §. 5. etiamsi is, qui reddit aliquid alteri, non habeat veram rationem debiti ad reddendum, modo res ipsa sit verè debita ei, cui redditur. His positis intelligitur quâ ratione in Deo sit vera Justitiæ ratio. Quamvis enim creaturæ intellectuales non habeant omnimodam alteritatem à Deo; quia quicquid sunt, Dei sunt: habent tamen veram alteritatem, quatenus suppositis distinctæ à Deo sunt, & quatenus dominium habent in suas actiones ratione liberi arbitrii, multáque Deus relinquit earum arbitrio: & quamvis Deus ex se nullam habeat rationem debiti ob absolutum dominium, quod habet in res omnes: multa tamen possunt esse rebus ipsis debita, sive ex lege naturali, quia ea exigunt naturæ rerum; sive ex Dei dono, quo à Deo ea tributa sunt creaturis; sive ex Dei pacto cum creaturis, ex quo pacto creaturæ acquirunt aliquod dominium in illa: est ergò in Deo tum Justitia legalis, quatenus tribuit creaturis ob bonum universi ea, quæ creaturarum naturæ exigunt, quę exigentia est lex naturalis; tum Justitia distributiva, quatenus unicuique creaturæ tribuit ex suis bonis dona secundùm uniuscujusq; dignitatem, & meritum, servando in distributione proportionem Geometricam: tum Justitia commutativa, quatenus ex pacto quod interdum ob suam bonitatē Deus init cum suis

creaturis,

creaturis, reddit ratione actionum sibi à suis creaturis exhibitarum iuxta pactum initum, præmium illis actionibus debitum, servando quandam proportionem arithmeticam; & quatenus culpas vindicat, & pœnas peccantibus iniungit secundùm demerita; & quatenus suis legibus, & præceptis iubet, ac ipse curat ut fiat iustum commutativum inter homines. Porrò summa ratio dominii quæ semper in Deo est ad res creatas, quantumvis eas promittat, & donet creaturis, & dominium, quod habet ad ius, quod habent creaturæ ad alias res, quatenus ab ipsomet Deo illud est, & Dominium quod semper habet in ipsas creaturas, quibus aliquid donat, & cum quibus paciscitur, non tollit, ut paulò antè dictum est, veram rationem Justitiæ in Deo: quia semper est aliqua vera ratio alteritatis inter Deum & creaturas, ut suprà explicatum est, & vera ratio debiti inter creaturas, & res, quæ eis tribui debent: ergò est vera ratio iusti: ergò vera ratio Justitiæ in faciente tale iustum, id est, in Deo. Summa autem ratio dominii, quæ est in Deo, solum facit, ut Justitia, quæ est in Deo, sit eminentioris rationis, quàm in creaturis, & sine ulla imperfectione, quæ oritur ex limitatione dominii, & translatione in alterum. (A Deo enim, & ex eius libera voluntate est dominium, quod habent creaturæ in alias res; & quamvis

Deus

Deus tribuat tale dominium creaturis, adhuc ipse remanet Dominus eius dominii.) Confir. Quia Respub. quæ exercet veram Justitiam distributivam, & interdum commutativam cum subditis, adhuc habet ius quoddam in bona, quæ ex Justitiâ subditis tribuit, quantumvis illis tribuat; quatenus semper habet rationem totius respectu subditorum, ac proinde eorum bona semper sunt Reip. debita ad ipsius conservationem: quanquam Resp. tribuendo bona subditis privat se peculiari quâdam ratione dominii in ea bona; quod non contingit cùm Deus tribuat bona, & dominium creaturis.

QUÆSTIO TERTIA.

De Fortitudine.

QUoniam dictum est de virtutibus, quæ circa actiones sunt, & alterum spectant: dicamus nunc de iis, quæ circa passiones versantur, ac proinde sunt inprimis ad bonum ipsius agentis. Proprium enim agentis rationalis bonum est recta ratio: à quo bono removeri solet homo per immoderatas passiones: quare virtutes, quæ circa moderandum passiones versantur, circa ipsius agentis bonum sunt. *a* Duo autem sunt, à quibus maximè removeri

a S. *Tho.* 2. 2. *q.* 122. *a.* 1. *&* 4.

solet

ſolet homo à bono rationis, nempe pericula alicujus magni mali per paſſionem timoris, & ſenſibile maximè delectans per paſſionem delectationis: ad obſiſtendum primo eſt virtus Fortitudinis; ad moderandum autem paſſiones circa ſecundum eſt Temperantia: de quibus virtutibus deinceps agendum; ac primùm de Fortitudinis ratione, objecto, materiâ, virtutibus affinibus, partibus integrantibus, vitiis contrariis.

I. PROPOSITIO.

De Ratione formali Fortitudinis.

Fortitudo, eſt virtus moralis, per quam animus erga ea, quæ ſunt acerba, & terribilia, ita rectè ſe habet, ut neque pravè timendo, neque temerè audendo diſcedat propter illa ab officio rationi rectæ conſentaneo; ſed in illo ſe contineat, ſive timendo, & cavendo, ſive audendo, & opus arduum aggrediendo, prout recta ratio præſcripſerit.

FOrtitudinis vox tribus modis ſumi ſolet, 1. Pro corporis robore: quâ ratione Fortitudo virtus quædam corporis appellatur. 2. Pro animi firmitate: ita fortitudo conditio quædam eſt omnis virtutis: Firmitas enim in virtute requiritur, ut docet Ariſtot. 2. ethic. cap. 4. 3. Pro animi firmitate

firmitate in gravibus periculis sustinendis: atque ita virtus quædam particularis est, cui convenit definitio in Propositione tradita; quæ colligitur ex Arist. 2.eth.c.7. & 3.eth.c.6. & 7. Quòd autem particularis virtus sit, probatur: Quia in objecto, ut ex definitione patet, peculiarem rationem habet distinctam à rationibus objectorum, circa quæ versantur aliæ virtutes: habet etiam peculiarem rationem tum laudis, tum difficultatis.

II. PROPOSITIO.

De Fortitudinis objecto, ac materiâ.

Fortitudinis objectum est Firmitas animi in non discedendo à recta ratione propter res acerbas. Ipsa autem res acerba, ac terribiles Fortitudinis materia sunt.

1. OBjectum Fortitudinis dicimus actus illos, circa quos Fortitudinis habitus versatur, inclinans ad illos: ii autem sunt, quibus firmatur animus ne discedat ab officio rectæ rationis propter res acerbas, ac terribiles. Hi actus sunt animi firmitas, de qua agimus. Quorum duo sunt genera. Alterum eorum, circa quos immediatè versatur habitus Fortitudinis eliciens illos, quales sunt actus appetitûs rationalis,

quibus nolumus ob res acerbas recedere ab officio rationis; aut volumus per alios actus tum ejusdem appetitûs, tum aliarum potentiarum firmare animum contra res acerbas. Alterum eorum, circa quos mediatè Fortitudo versatur, quales sunt passiones circa res acerbas, ac terribiles, cùm eæ passiones rectæ moraliter sunt, ac mediocritatem habentes. *b* Sunt autem eæ passiones moraliter rectæ, quæ ex electione procedunt, & ob finem moraliter honestum. Is autem honestus finis in Fortitudinis actibus duplex est; alter intrinsecus, seu propinquus, nempe Bonum rationis, quatenus actus Fortitudinis fiunt, ne mala, & pericula nos dimoveant ab officio: quo fine si actus fortitudinis careant, non erunt veri actus fortitudinis, sed per quandam similitudinem, ut accidit iis, qui moventur ad operandum fortia, vel quia ignorant magnitudinem periculi; vel quia sperant se evasuros, propter experientiam, vel peritiam; vel ex ira; vel ex tristitia, quam cupiunt depellere; vel propter aliquod temporale commodum consequendum, &c. Alter finis potest esse extrinsecus, & remotus; quale est officium alicujus alterius virtutis: spectat enim ad Fortitudinem victoria, & contemptio earum rerum acerbarum, quæ in acquisitione, & conservatione cujusque virtutis oportet subire. Finis etiam extrinsecus

b *Arist.* 3. *eth.* c. 8.

trinsecus Fortitudinis esse potest acquisitio cœlestis felicitatis, & incolumitas à suppliciis æternis. Porrò passiones, quibus animus in officio continetur obsistendo malis, & periculis: quæ ab illo deterrere possunt, ac proinde circa quas Fortitudo versatur, eæ sunt, 1. Moderatus *c* Timor quo caventur pericula, ne ab his temerè oppressi recedamus ab officio. 2. *d* Audacia moderata, quâ aggredimur opus arduum ad tollendum malum ipsum terribile. 3. Omnes passiones, quibus juvamur ad reprimendum timorem, ut resistamus malis sustinendo, & perferendo; *e* quod est præcipuum in Fortitudine: quia præcipua passio removens animum ab officio propter malum est Timor. Cum Timore autem numerandus etiam Dolor est. Ex quibus intelligitur quæ sint ad Fortitudinis virtutem acquirendam, & conservandam remedia, nempe eadem, quæ ad sedandas, & excitandas passiones, atque inprimis ad frænandum timorem valere diximus suprà q.1. Prop.2. §. 12.

c *Arist.* 3. *eth.c.*7.

d *S.Tho.* 2. 2.*q.*123. *a.* 3.

e *Arist.* 3. *eth.c.*9.

2. *f*. Materia fortitudinis omnibus iis rebus continetur, quæ sunt acerbæ, ac terribiles. Potest enim animus ob quancumque rem acerbam ac terribilem deterreri, & avocari ab officio rectæ rationi consentaneo. Ad fortitudinem autem spectat firmare animum contra res acerbas, ac terribiles; ut ex dictis q.1. intelligitur, ubi egimus

f *S. Thom. sup.a.*5.

mus de distinctione virtutum Cardinalium. Præcipuum autem inter res terribiles est Mors: quare præcipua Fortitudinis materia mors est, & ea, quæ mortem inferunt: & quia perfecta virtus censeri non debet ea, quæ circa sui objecti præcipuam materiam versari non potest: ideò Arist. 3. eth. c. 6. docet Fortitudinem propriè illam esse quæ circa mortem versari potest, & ea, quæ proximè inferunt mortem. Propriè Fortitudinem eam dixit, non quòd quæ circa alia terribilia versatur, non sit vera fortitudo: sed quòd non sit talis, quæ circa præcipuam Fortitudinis materiam versari possit, ac proinde non sit vera ea fortitudo, quæ circa talem materiam versari potest, quæque est perfecta Fortitudo. Præterea, quia præclara mors, quæ in bello oppetitur, maximam honestatem habere solet, quâ caret Fortitudo, quæ circa alias materias versatur: ideò Aristoteles non nisi ei Fortitudini nomen Fortitudinis tribuit, quòd aliâs quæcunque Fortitudo huic comparata non videatur honestatis specimen habere: ob hanc rationem nos dicere possumus solam eam fortitudinem esse, quæ circa mortem pro Christi fide obitam versatur, *g* quam Martyrium appellamus, quia in nulla fortitudine majus honestatis specimen elucet: sustinentur enim cruciatus, & mors ipsa libenter suscipitur in Martyrio pro Dei gloria, pro

g *S. Thom. sup. q. 124. a. 2.*

pro ejusdem veritate tuendâ, cum repræsentatione mortis Christi filii Dei per realem similitudinem cum illa.

III. PROPOSITIO.

De Virtutibus Fortitudini affinibus.

Virtutes Fortitudini affines octo : Fiducia, Magnanimitas, Securitas animi, Magnificentia, Patientia, Longanimitas, Perseverantia, Constantia.

1. HÆ virtutes Fortitudini dicuntur affines, quia similitudinem quandam habent cum illa. Possunt etiam dici partes potentiales illius : tum quia cùm similitudinem habeant cum illa, minorem tamen perfectionem, quàm illa; videntur ad illius perfectionem esse quasi in potentia : tum quia, cùm versentur circa minùs difficilia, quàm circa quæ versatur Fortitudo, disponunt animum ad fortitudinem; dispositio autem dicitur esse in potentia ad formam, ad quam disponit. Hæc autem ita se habent, si Fortitudo sumatur ut est quędam specialis virtus, ut in prima Propos. explicatum est: nam, *h* si Fortitudo latiore significatione sumatur pro habitu firmante hominem, ne recedat ab officio rectæ rationis non solùm ob res acerbas ac terribiles, sed etiam ob quæcunque molesta, & diffi-

h *S. Tho.* 2. 2. *q.* 123. *a.* 2. & *q.* 128. *a.* 1.

cilia, ut indicavimus suprà q. 1. propos. 6. s. 4. ita Fortitudo genus quoddam est ad fortitudinem pressè sumptam, & ad octo virtutes in hac 3. prop. numeratas: hæ igitur octo virtutes ad Fortitudinem genericè sumptam comparatæ non partes potentiales sunt, sed subjectivæ, seu species illius.

2. Numeramus inter virtutes fortitudini affines Magnificentiam, quam quæst. 2. numeravimus cum virtutibus Justitiæ affinibus, quia Magnificentia mixta virtus est; quæ quatenus respicit alterum, nempe Remp. & familiam, ob quarum ornamentum sumptuosi sumptus fiunt, similis est Justitiæ; quatenus autem circa passiones versatur firmans animum, ne sumptuum difficultate deterreatur ab operibus magnificis aggrediendis, & perficiendis, similitudinem habet cum Fortitudine.

De Fiducia

i S. Tho. 2. 2. q. 129. a. 6.

3. i Fiducia seu Fidentia, est virtus perficiens animum ut sit promptus ad aggrediendum opera ardua: videtur autem habitus Fiduciæ produci in appetitu rationali ex frequentatis actibus appetitionis erga bonum futurum arduum possibile ad obtinendum, cogitatum ut possibile ad obtinendum ex vehementi opinione facultatis ad obtinendum; sive ea facultas putetur esse in seipso, sive in alio. Hæc virtus est similis Fortitudini: quia firmat animum contra

tra difficultates, quæ includunt quandam rationem mali, quatenus habent defectum facultatis ad obtinendum bonum. Differt à Fortitudine tum quia immediatus actus fortitudinis est voluntas non recedendi ab officio rationis ob res acerbas: actus autem Fiduciæ est voluntas exequendi opus arduum, quia adest facultas ad exequendum, tum quia materia Fortitudinis, ut Fortitudo est, sunt res acerbæ, ac terribiles: Fiduciæ autem materia extenditur ad quæcunque difficilia ad obtinendum, non solùm ad difficultatem, quam afferunt res acerbæ, ac terribiles, superandam, quòd adsit facultas ad superandum.

De Magnanimitate.

4. k Magnanimitas perficit animum, ut circa res magnas, & præsertim circa honores magnos rectè habeat, nempe eos prout expedierit vel contemnendo, vel moderatè curando. Immediatus actus magnanimitatis est appetitio rerum magnarum secundùm rectam rationem: oritur autem is actus ex consideratione adjumentorum, nobilitatis, ornamentorum, ac inprimis virtutum, quæ sunt in animo, cui proinde convenit appetere magna. Ratio formalis objecti Magnanimitatis est Magnitudo rationi rectæ congruens: l quare motivum cur Magnanimitas in quacunque materia magna appetat, est quia magna & ardua sunt: quod motivum, ut patet, est

k *Arist. 4. eth. c. 3 S. Tho. 2. 2. q. 129.*

l *S. Th. in 4. eth. c. 3.*

distinctum à motivis aliarum virtutum, & objectis formalibus earum: quae magnitudinem non spectant ut rationem formalem, sed ut materialem, sive ut circumstantiam suorum objectorum; in quibus ut rationem formalem spectant peculiarem rationem honestatis, quam habent. Porrò quia magnus honor, est magnorum operum, & magnae virtutis praemium, ac proinde quid ultimum in rectis actionibus: ideò inter objecta materialia magnanimitatis honores magni praecipuum locum obtinent: obtinent etiam principem locum ratione arduitatis: quia valdè difficile est moderari appetitionem honorum; quippe ad quos magno impetu fertur appetitus rationalis: atque ob hanc causam Magnanimitas est Fortitudini similis, quia ut haec contra res acerbas; ita illa contra arduitatem in honorum appetitione moderanda & rebus magnanimis aggrediendis animum firmat, ne recedat ab officio rationis. Circa mediocres honores cùm moderatè appetuntur, est alia virtus Philotimia: de qua Arist. 4. eth. c. 4. licet eam non nominet; quae ita se habet ad Magnanimitatem, sicut Liberalitas ad Magnificentiam.

5. Oriuntur autem ex Magnanimitate multi effectûs, quos numerat Arist. 4. eth. c. 3. 1. Moderatio appetitûs bonorum, ut ii neque multum appetantur; neque plus aequo

æquo refugiantur; si differantur, adhibeatur modus in lætitia, & aliis animi motibus. 2. Tum in prospera, tum in adversa Fortuna moderatè se gerere: quia magnanimus nihil magni æstimat, nisi quod revera magnum est: quæ autem fortunæ casibus subjiciuntur, parva sunt. 3. Existimare se dignum honore magno: virtus enim & magna dona Dei, quibus se magnanimus præditum videt, honore magno digna sunt. 4. Magnis periculis sese offerre, ubi de rebus præclaris agitur. 5. Acceptum beneficium majore beneficio compensare. 6. Neminem, aut vix quenquam rogare. 7. Libenter alteri operam dare, atq; inservire. 8. Cum principibus, & opulentis præstare se magnum; & excelsum; cum mediocribus, & infimis modestum, & moderatum. 9. Non se locis, aut functionibus honoratioribus ingerere. 10. Cunctari, & quietem agere; nisi res magna sit proposita. 11. Apertè odisse, & apertè amare; quia timentis est fronte occultare sententiam. 12. Apertè omnia dicere, & agere. 13. Uti dissimulatione in vulgus: non enim quærit magnanimus vulgi laudes. 14. Non posse alterius nutu vivere, nisi amici. 15. Non facilè admirari: nihil enim magnanimo magnum est in rebus humanis. 16. Non meminisse injuriarum. 17. In rebus, quæ necessariò perferendæ, vel quæ exiguę sunt, non esse querribundum,

bundum, aut simplicem: quia est animi nimiùm rebus humanis addicti. 18. Malle possidere res honestas, quàm fructuosas: hoc enim magis proprium est hominis se ipso contenti. 19. Habere motum tardum, vocem gravem, orationem stabilem, ac sedatam: quia festinare non solet qui paucis rebus studet; nec vehementer contendere, cui nihil magnum esse videtur omnes autem hi effectus, virtutis magnanimitatis effectus sunt, si secundùm rectam rationem fiant: ut explicat S. Thom. 2. 2. q. 129. ar. 3. ad. 5.

De Securitate.

m S. Th. 2. 2. q. 129. ar. 7. 6. m Securitas placat, & confirmat animum adversus nimias anxietatis, & curas solicitas; quas solet timor concitare. Actus Securitatis est, nolle cogitare, neque sollicitum esse de modo vitandi pericula; quod putetur talis solicitudo non necessaria, neque conformis rectæ rationi. Cùm autem solicitudo oriatur ex timore; qui, ut ait Aristot. 2. Rhet. c. 5. facit homines consiliativos, quatenus scilicet curam habent quo modo vitare possint ea, quæ timent: ea, quæ valent ad timorem frænandum, valent etiam ad securitatem concipiendam.

De Patientia.

n S. Tho. 2. 2. q. 136. 7. n Patientia firmat animum adversus tristitias, ne ab illis oppressus deserat officium rationis. Consentit in omnibus cum

Fortitudine, præter quam in eo quod materia Fortitudinis sunt res acerbæ, ac terribiles, præsertim mortis pericula; Patientiæ autem materia sunt cætera mala, his majoribus exceptis. Effectus sunt, Tristitiæ sublatio, vel moderatio secundùm rectam rationem, ut rationem plenè sui compotem relinquat, & actus aliarum virtutum non impediat. Externarum actionum, verborum, & gestuum moderatio, ut per tristitiam nihil indecori foris agatur.

De *Longanimitate*.

8. o Longanimitas firmat animum contra molestiam, quæ percipitur ex rei expectatæ dilatione: videtur hæc virtus esse species quædam patientiæ; quia versatur circa speciem ejus materiæ, circa quam versatur patientia; nempe circa molestiam ex dilatione rei expectatæ; quæ molestia est species quædam Tristitiæ, quæ est materia Patientiæ, aut dicendum Longanimitatem esse diversam virtutem à Patientia; quòd Longanimitas versatur circa tristitiam de dilatione rei speratæ, Patientia verò circa reliquas tristitias.

o *S. Tho. sup. ar.* 5.

De *Perseverantia*.

9. p Perseverantia perficit animum ut persistat in recta ratione usque ad operis finem, firmátq; illum contra molestiam ex diuturnitate temporis in opere bono perficiendo, aut acquirenda virtute: est specialis

p *S. Thom. sup. q.* 137.

virtus, quia speciale objectum habet circa quod afficitur, nempe continuationem usque ad finem; quod per se honestum est & peculiarem laudem meretur.

De Constantia.

q *S. Thom. sup. ar. 3.*

10. q. Constantia cum Perseverantia convenit in fine, qui est Firmiter persistere in bono usque ad finem. Differunt secundùm ea quæ difficultatem afferunt ad persistendum in bono. Nam Perseverantia firmat animum contra molestiam, seu difficultatem, quæ provenit ex diuturnitate actûs; Constantia verò contra difficultatem ex quibuscunque aliis impedimentis.

IV. PROPOSITIO.

De partibus Fortitudinis integralibus.

Partes Fortitudinis integrales sunt, Fiducia, Magnanimitas, Securitas, Magnificentia, Patientia, Longanimitas, Perseverantia, Constantia: quatenus hæ, sive virtutes à Fortitudine distinctæ, sive ipsiusmet Fortitudinis perfectiones, circa Fortitudinis materiam versantur, quæ sunt res acerbæ, ac terribiles.

1. FIducia, Magnanimitas, &c. possunt duobus modis versari circa res acerbas, ac terribiles quæ sunt fortitudinis materia,

ria. 1. Spectando in ea materia suum objectum formale; ut si Fiducia spectet bonum aliquod arduum possibile ad obtinendum; Magnanimitas magnam acerbitatem, aut magnam patientiam, vel constantiam in acerbitate toleranda, &c. Hoc modo hæ virtutes, licèt à fortitudine distinguantur ob distinctas rationes formales, quas spectant; quia tamen habent eandem rationem materialem cum Fortitudine, & earum operationes adjunctæ operationi Fortitudinis reddunt illam omni ex parte perfectam: ideò quasi quædam partes integrales se habent ad Fortitudinem comparatæ, ut manus, & pedes ad corpus humanum. 2. Fiducia, Magnanimitas, &c. possunt circa Fortitudinis materiam versari, non spectando suas rationes formales, sed formalem rationem, & honestatem objecti Fortitudinis, nempe Firmitatem animi in non decedendo à recta ratione propter res acerbas: & r hoc modo hæ virtutes non sunt per se distinctæ à Fortitudine, sed sunt perfectiones quædam illius. Ita Fiducia est promptitudo quædam in ipso opere Fortitudinis, quo rem arduam aggredimur, periculo contempto. Magnanimitas, est eadem promptitudo, cùm fuerit insigniter magna. Securitas, quędam operis fortis perfectio, quę indicat illud proficisci ab interiore animo minimè perturbato. Magnificentia, splendor quidam ejusdem operis, cùm per

r S. Tho. 2. 2. q. 128. a. 1.

per illud intenditur effectus aliquis insignis Patientia, quædam ejusdem operis alacritas minimè succumbens tristitiæ propter periculum, aut malum urgens. Longanimitas, quædam in opere Fortitudinis æquabilitas, etiamsi non citò finem intentum assequitur. Perseverantia, quædam ejusdem operis continuatio. Constantia, quædam illius firmitas, minimè cedens ullis obstaculis.

V. PROPOSITIO.

De vitiis contrariis Fortitudini, & virtutibus ei affinibus.

Fortitudini quatuor opponuntur, Timiditas, Ignavia, Intimiditas, & Audacia: Magnanimitati, Præsumptio, Ambitio, Inanis gloria, Pusillanimitas: Patientia, Insensibilitas, & Impatientia: Perseverantia, Pertinacia, & Mollities animi.

ſ *Arist.* 3. *eth. c.* 7. *S. Thom.* 2. 2 *q.* 126. *&* 127.

1. ſ FOrtitudo versatur circa timores, & audacias moderatas, ut in prop. 1. dictum est, cùm eæ sunt circa res acerbas, & terribiles: ergò respectu Timoris moderati habet Fortitudo duo vitia contraria, alterum per excessum, nempe Timiditatem; cùm quis timet quod nou oportet, aut sicut non oportet, aut quando non oportet: quæ Timiditas, (idémque de tribus aliis

aliis vitiis dictum sit) opponitur fortitudini quatenus est circa res acerbas ; quatenus autem est circa minora mala, non Fortitudini, sed aliis virtutibus opponitur. Alterum vitium per defectum, Intimiditas ; cùm quis non timet quando timendum, aut quę timenda. Quatenus autem Fortitudo circa Audacias versatur, habet secundùm defectum oppositam Ignaviam, quæ est species quædam Timiditatis ; quâ quis contra rationem rectam timet labores, eósque refugit, quos subire oporteret ; seu cùm non audet quod debet, & quando debet. Secundùm excessum autem habet Fortitudo oppositam Audaciam, seu Temeritatem, cùm quis timerè audet, & aggreditur quod non debet, aut sicut non debet, aut quando non debet.

2. Quæ vitia Fiduciæ, & Securitati opponantur tum secundùm excessum, tum secundùm defectum, facile intelligi possunt ex iis, quæ de vitiis Fortitudini oppositis dicta sunt, & ex iis, quæ infrà dicentur; quamvis peculiare nomen non habeant.

3. Magnanimitati opponuntur tria vitia secundùm excessum, Præsumptio, Ambitio, Inanis gloria ; unum secundùm defectum, Pusillanimitas. *t* Præsumptio, sive pręsidẽtia est, quâ quis aggreditur aliquid, vel paratus est aggredi, quod est suprà vires, quas habet · est aliud genus Præsumptionis , quâ quis nimium fidit de suis viribus ;

t *S. Tho.* 2. 2. *q.* 130.

viribus; quod vitium opponitur Fiduciæ per excessum. Inter vires autem numeranda etiam sunt auxilia, quæ habentur ab aliis.

u S. Thom. sup. q. 131. *u* Ambitio est, quâ expetitur honor, aut qui non debet expeti, ut major, quam propria excellentia mercatur; aut sicut non debet; aut inutiliter, referendo ad utilitatem nullam propriam, vel aliorum.

x S. Thom. ib. q. 132. *x* Inanis gloria expetitur, id est, opinio & laus, sive de simulata excellentia; sive major, quam par sit, sive apud eos, apud quos non debet quæri; sive non apponendo finem ullum debitum: opponitur Magnanimitati, & Philotimiæ, quæ circa Honores versantur, atque etiam Gloriam. Distinguitur autem honor à gloria: quòd gloria in notitia excellentiæ alterius, & laude, quæ verbis agitur, posita est: Honor autem in Dignitatibus, Magistratibus, & aliis testimoniis excellentiæ, quæ signis exhibentur.

y S. Thom. ib. q. 133. *y* Pusillanimitas est, quâ quis refugit ea quæ facultatem suam non excedunt; & honorem, ac gloriam contra quam recta ratio præscribit. Oritur ex opinione, quâ quis omnia nimiùm magna, & suam facultatem, ac excellentiam excedentia concipit. Tollitur consideratione auxiliorum, propriæ excellentiæ, præmiorum, actionum preclarè ab aliis gestarum, & aliorum, quæ fiduciam augent: opponitur enim Pusillanimitas etiam Fiduciæ per defectum:

fectum: est autem Pusillanimitas vitium, quia contra inclinationem naturalem est, quam omnes res habent ad actiones commensuratas suæ potentiæ: ut autem per præsumptionem quis excedit proportionem suæ potentiæ, dum nititur ad majora quàm possit; ita pusillanimis deficit à proportione suæ potentiæ, dum recusat in id tendere, quod est suę potentiæ commensuratum.

4. Insensibilitas est, quâ quis neque suis, neque alienis malis tangitur: opponitur Patientiæ per defectum: & humanitati, & amicitiæ, & vitæ politicæ incongruum hoc vitium est. Impatientia contraria est Patientiæ per excessum; cùm quis nimiùm dolet, aut etiam ex dolore à recto discedit.

5. z Pertinacia est quâ quis perseverat, & firmus manet in proposito sine sentiendi, sive agendi cùm non oportet, vel plus quàm oportet. Inconstantia, quâ quis ab incepta bonâ actione desistit tædio diuturnitatis. a Si quis ob alia incommoda desistat, præsertim ob privationem delectationum, Mollities hoc vitium appellatur.

z *Arist. 7. eth. c. 9 S. Thom. sup. q. 138.*

a *Arist. 7. eth. c. 7.*

Pertinacia Perseverantiæ opponitur per excessum; Inconstantia, & Mollities per defectum.

QUÆ-

QVÆSTIO QVARTA.

De Temperantia.

Revissimè de Temperantia disputabimus eodem ordine, quo paulò antè de Fortitudine disputatum est.

I. PROPOSITIO.

De Ratione formali Temperantiæ.

a Arist. l. 3.eth.c. 10 S.Th. 2.3. qu. 141.ar.4.

a *Temperantia, est virtus moderatrix earum passionum, quæ versantur circa delectabilia corporis secundùm sensum tactûs in usu cibi, & potûs, & venereorum.*

1. TEmperantia tribus modis sumi solet. 1. Pro Temperie quâdam, ac moderatione quàm ratio actionibus, & affectibus humanis imponit: ita omnis virtus moralis Temperantia dici potest; quia omnis virtus moralis hunc effectum habet. 2. Pro virtute, quæ frænat delectationes, modum illis imponens, & moribus externis corporis: & hoc modo Temperantia est virtus quædam generica habens sub se plures species, nempe Temperantiam tertio modo

modo ſumptam, & virtutes illi affines, de quibus infrà. 3. Sumitur Temperantia ſtrictè pro ſpeciali virtute, quæ frænat paſſiones circa maximè delectabilia, qualia ſunt quæ ſpectant ad tactum: & ſecundùm hanc acceptionem Temperantiæ ratio explicatur in hac propoſitione, & ab Ariſt. 3. eth. c. 10. & ita ſumitur ſecundùm communem omnium ſenſum. Nemò enim putatur temperans, aut intemperans, quòd aſpectu colorum, figurarum, picturarum, aut cantu, aut odoribus moderatè, aut immoderatè delectetur; niſi quatenus hæc incitant ad delectationes guſtûs, vel tactûs. Ita Temperantia eſt ſpecialis virtus, ut Fortitudo.

2. Dicitur in propoſitione (*ſecundùm ſenſum tactûs.*) quia Guſtatus eſt tactus quidam: quare ratio tactûs, circa quem verſantur paſſiones quas moderatur Temperantia, abſtrahit à tactu primarum qualitatum, qui eſt fuſus in toto animalis corpore, & à tactu ſaporum, qui reſidet in peculiari organo, & Guſtatus appellatur.

3. *In uſu cibi, & potûs, & venereorum.*] Quamvis omnis guſtatus, & omnis tactus ſit Temperantiæ materia; peculiariter tamen ad Temperantiam ſpectat Guſtatus, qui fit edendo, glutiendo, & bibendo, & tactus in uſu venereorum; quia circa hæc maximè cernitur vis, & perfectio Temperantiæ; quippe cùm valdè difficile ſit moderari

derari horum delectationes: sunt enim maximæ eæ delectationes, quæ consequuntur operationes maximè naturales, quales sunt, quibus conservatur natura individui animalis per cibum, & potum, & natura speciei per conjunctionem maris, & fæminæ. De qua re idem dicendum de Temperantia, quod de Fortitudine diximus. q. 3. Prop. 2. §. 2. nempe Temperantiam versari quidem circa omnem tactum, sed quia perfectissima Temperantia est, cùm potest moderari delectationes in usu cibi, potûs, & venereorum; ideò dici Temperantiam versari circa hæc: ut Fortitudo dicitur ab Arist. versari circa mortem in bello, cùm tamen circa alia acerba versetur.

4. Contra ei, quæ de ratione formali Temperantiæ dicta sunt, objici possunt duo: 1 Licèt gustabilia, & venerea conveniant in ratione Tangibilis; tamen secundùm suas peculiares rationes diversa sunt: ergò diversæ virtutes sunt, quæ circa illa versantur: ergò Temperantiæ virtus non est una. 2. Ratio magis, & minùs ardui in sumptibus diversificat duas virtutes, Liberalitatem, & Magnificentiam · ergò tactus in venereis, cujus moderatio habet rationem majoris ardui, quàm tactus frictionis, calefactionis, & similium, quorum moderatio est multò minùs ardua, debet diversificare diversam Temperantiam.

Ad 1. R. Concedendo totum argumentum,

tum. Dicimus enim unam Temperantiam non ſpecie, ſed genere : quanquam per accommodationem quandam philoſophorum, de qua diximus ſuprà q. 1. Prop. 6. §. 1. Temperantia eſt ſpecies ultima.

Ad 2. Reſp. Eodem modo concedendo argumentum, ut conceſſum eſt primum ob eandem rationem. Dicendum tamen Liberalitatem nominari diſtinctam à Magnificentia, non tamen nominari diſtinctam virtutem circa alia tangibilia, quæ non ſunt venerea ; quia non eſt tam notabilis difficultas in moderanda delectatione tactûs circa ea tangibilia, ſi ea delectatio conferatur cum delectatione venereorum ; quàm notabilis difficultas eſt in objecto Liberalitatis comparato cum objecto Magnificentiæ.

II. PROPOSITIO.

De Temperantiæ objecto, ac materia.

Temperantiæ objectum eſt Firmitas animi in non recedendo à recta ratione ob delectabilia tactûs in uſu cibi, potûs, & venereorum. Materia proxima ſunt paſſiones amoris, concupiſcentiæ, & delectationis circa dicta delectabilia ; quibus paſſionibus Temperantia modum imponit per actum appetitûs rationalis, quo nolumus ob

ob ea delectabilia recedere ab officio rectæ rationis, aut volumus aliis actibus firmare animum contra ea delectabilia. Materia remota est ipse externus usus delectabilium, cui modus imponitur. Remotissima materia sunt ipsa delectabilia.

1. EXplicatio hujus Propositionis eadem est cum explicatione Prop. 3. superioris quæstionis tertiæ.

2. Quâ porrò regulâ Temperantiâ utitur in modo imponendo suæ materiæ? Dicendum Regulam esse ipsam hujus materiæ necessitatem, aut utilitatem ad vitam humanam; quæ necessitas, sive utilitas honestati, & moderationi non repugnet: ita docet Arist. 3. eth. c. 11. Ex quo intelligitur, 1. Extra conjugium à venereis omnino abstinendum: quia ea honestati repugnant. 2. In cibo, & potu spectandum esse bonam corporis valetudinem, & mentis ad suas functiones idoneam dispositionem. Corporis autem valetudo est propter animi functiones, & quia omnia sunt propter Deum, potest interdum spectari satisfactio pro peccatis ut reconciliemur Deo, eiq; satisfaciamus, & imitatio passionum Christi. 3. Non posse spectari solam corporis voluptatem; quia is finis non est per se honestus, cùm per se non spectet ad hominem ut homo est.

III. PRO-

III. PROPOSITIO.

De Temperantiæ partibus integralibus.

h *Partes Temperantiæ integrantes duæ, Honestas, & Verecundia. Honestas est habitus inclinans ad amorem illius honesti, seu peculiaris decori, quod elucet in actionibus ac operibus Temperantiæ. Verecundia, est habitus inclinans ad horrorem, ac timorem illius turpis, ac probro digni, quod maximè cernitur in operibus intemperantiæ.*

h S. Th. 2. q. 144. & 145.

PArtes integrantes dicuntur alicujus virtutis eæ virtutes, seu virtutis perfectiones, sine quibus non est perfectus usus illius virtutis; ut partes integrantes corporis sunt, sine quibus corpus non constat perfectum. Ita se habent honestas, & verecundia ad Temperantiam. Cùm autem honestas latiore significatione sumatur pro rectitudine, quam quælibet virtus habet; & pro conformitate actionis cum recta ratione, ac naturâ rationali ut rationalis est: in hac propositione strictiore significatione sumitur, ut explicatum est, Verecundia, quam hic habitum diximus, quæq; quatenus est pars Temperantiæ, est in appetitu rationali; est etiam passio, species quædam timoris, ut dictum est suprà q. 1. prop. 2. §. 12.

IV. PRO-

IV. PROPOSITIO.

De Temperantiæ partibus subjectivis.

c S. Thom. sup. q. 146. 149. 151. 152.

c *Quatuor sunt partes Temperantiæ subjectæ, sive species, Abstinentia, Sobrietas, Castitas, Pudicitia.*

SPecies virtutum distinctionem sumunt ex ordine ad diversa objecta, vel materias. Materia Temperantiæ sunt delectationes tactûs; quarum duo sunt genera. Quædam enim spectant ad alimentum, quod constat ex cibo, & potu; & circa cibum est Abstinentia, circa potum Sobrietas. Quædam delectationes pertinent ad vim gignendi; quarum alia est principalis ex ipso actu conjunctionis; circa quam versatur Castitas: aliæ secundariæ ex osculis, tactibus, amplexibus; & circa has est Pudicitia. Sub castitate ponitur Virginitas, quæ perfecta quædam Temperantia est, per quam firmo animi proposito abstinet quis ab omni actu venereo, conservans ab omni voluntaria obscœnitate illibatam corporis puritatem, & integritatem. Quod ad Abstinentiam attinet, sciendum moderationem in usu alimenti sumendam esse ex ordine ad valetudinem corporis functionibus mentis congruentem; vel ex ordine ad subjugandum corpus spiritui, ac Deo; in quo casu potest abstinentia

abstinentia esse major, modò non adsit notabile valetudinis detrimentum, & quo mens reddatur ad suas functiones ineptior: corpus enim est propter animæ functiones. Circa Sobrietatem sciendum Sobrietatis nomen interdum accipi generatim pro virtute Temperantiæ: interdum magis strictè pro temperantia cibi, & potûs ; vel pro temperantia potûs cujuscunque: interdum strictissimè, & propriè pro moderatione potûs valentis inebriare ; & definitur, Virtus affectum, & usum potionis inebriare valentis debitè moderans.

V. PROPOSITIO.

De virtutibus Temperantiæ affinibus.

Virtutes Temperantiæ affines octo : Continentia, Mansuetudo, Clementia, Modestia, Humilitas, Studiositas, Eutrapelia, Parcitas.

DIci etiam solent hæ virtutes partes potentiales Temperantiæ. Cur affines, cur Potentiales dicantur, petenda est ratio ex præcedente q. 3. prop. 3.

d *De Continentia.*

d *Arist. 7. eth. S. Tho. sup q. 155.*

1. Continentia duobus modis sumi potest. 1. Amplâ significatione pro quovis habitu,

bitu, qui firmat animum, ac voluntatem, contra impulsus quarumvis passionum, ne in ullum motum prosequutionis prorumpat, qui rationi rectæ consentaneus non sit. 2 Strictâ significatione pro virtute, seu bonâ dispositione firmante voluntatem, ut se contineat in bono rationis contra impulsus concupiscentiæ, quibus ad voluptates tactûs, & præsertim venereas impellitur: utrovis modo Continentia sumatur, non est perfecta virtus, sed inchoata: quia perfectæ virtutis est non solùm voluntatem rationi conformem reddere, sed appetitum etiam sensitivum rationi subjicere, ac modum adhibere passionibus: *e* at Continentia solùm illud efficit, ut cohibeatur voluntas ne moveatur contra rationem ob impulsum passionum: ergò Continentia est virtus inchoata, & in potentia ad virtutem perfectam; ideò pars potentialis appellari potest respectu virtutis perfectæ; vel virtus affinis magnam habens similitudinem cum illa. Nos hoc in loco sumimus continentiam stricto modo cùm dicimus esse virtutem affinem Temperantiæ: de qua fusè disp. Arist. 7. eth.

e *Arist.* 7. *eth. c.* 9.

De Mansuetudine.

2. *f* Mansuetudo virtus est moderationem statuens in appetitu vindictæ, id est, in Ira. Proxima igitur hujus virtutis materia est Ira, cui modum à ratione præscriptum veluti formam quandam imponit; ut

f *Arist.* 4. *eth. c.* 5. *S. Thò. sup. q.* 157.

ut irascamur quando, & cui oportet, quam ob causam, quantum, & quomodo oportet; & cùm non est irascendum, iram omninò comprimamus. Similis est hæc virtus Temperantiæ; quia ut illa prosequutionem delectationum tactûs, ita hæc prosequutionem vindictæ frænat. Ad mansuetudinem acquirendam valent eadem remedia, quæ valere diximus ad frænandam iram suprà q. 1.

De Clementia.

3. g Clementia convenit cum Mansue- g S. Tho.
tudine, quatenus utraque circa vindictam sup.
versatur: differt ab illa, quatenus immediata Mansuetudinis materia est ira; Clementiæ autem, externa punitio, quam Clementia mitigat quantum Justitiæ ratio patitur: & quamvis externæ punitionis moderatio sit interdum Mansuetudinis effectus, qui consequitur ad iræ moderationem, ob idque interdum Mansuetudo, & Clementia pro eadem virtute sumantur: quia tamen sepissimè contingit excessum in puniendo non oriri ex excessu iræ: sed ex delectatione in ostentando potestatem & in deprimendo sub se alios, ac miseros reddendo, ita punitionis moderatio ad virtutem spectat aliam à Mansuetudine, nempe ad Clementiam.

Jam si exigendâ punitione externâ nulla adhibeatur mitigatio, affectus animi nolentis mitigationem adhibere. Severitas

appellatur: est enim Severitas inflexibilis animi rigor, nihil de merito, vel statuta pœna remittentis. Quæ cum virtute adhibetur, cùm bonum publicum, vel correctio delinquentis, non Clementiam, sed Severitatem postulat.

De Modestia.

h S. Thom. sup. q. 160.

4. *h* Modestia duobus modis sumitur, 1. Amplè pro generica virtute, quâ quis intra modum, & limites sui ingenii, statûs, & fortunæ se continet, motus suos internos, & externos, & omnem rerum suarum apparatum intra mensuram sibi congruam coërcens. Modestia ita sumpta affinis est Temperantiæ: ut enim illa modum adhibet in iis, in quibus difficillimum est adhibere, nempe in delectationibus tactûs: ita Modestia in aliis quibusdam modum ponit, ubi id minùs quidem difficile; tamen ad rectè præstandum opus est virtute. Sunt autem quatuor, quæ exceptis delectationibus tactûs, circa quæ Temperantia; & Ira, circa quam Mansuetudo versatur, moderatione potissimùm indigent, nempe motus animi ad excelsa, ad quem coërcendum est Humilitas: Nimium desiderium cognitionis, præsertim curiosæ; quod frænat Studiositas: Motus, & gestus externi corporis; quos componit Modestia specialis virtus: Externus cultus, & apparatus in vestibus, conviviis, supellectili; quam moderatur. Sunt ergò quatuor Modestiæ

amplè

amplè sumptæ species pro quaduplici materia paulò antè explicata. 2. Sumitur Modestia strictè, pro specie modestiæ genericæ: estque virtus decorum in externis motibus, & gestibus servans: officium enim hujus virtutis est incessum, stationem, sessionem, motum capitis, contractionem, & explicationem vultûs, membrorum tractationem, vocem, risum, aspectum, similia ita moderari, ut congruant personæ cùm in se consideratæ, tum ut habet ordinem, & respectum ad circumstantes, ad locum, tempus, & negotium præsens. Hujus specialis Modestiæ species quædam est Eutrapelia. Motus enim & gestus externi, vel seriò fiunt, vel ludi jocivè causâ: si seriò agantur, spectant ad speciem modestiæ, quæ peculiari nomine dicitur Modestia: si ludi, & joci causâ, ad Eutrapeliam, quam suprà quæst. 2. propos. 8. numeravimus inter virtutes Justitiæ affines: est enim mixta quædam virtus, quæ quatenus delectationes erga ludos, ac jocos moderatur, ad Temperantiam spectat, quatenus exhibet ludos, & jocos ob debitum decentiæ, quo tenentur qui aliis convivunt, pertinet ad Justitiam. *i* Porrò ludus propriè in factis, jocus in verbis est. Generatim tamen ludi nomine etiam jocus significatur: ludus ergò generatim sumptus, si absit omnis injuria, obscœnitas, illiberalitas, superfluitas; si non omnino animi

i *S. Thom. sup. q. 168. a. 2.*

animi gravitatem resolvat; si personæ congruat, tempori, loco, cæteráſque circumſtantias habeat secundùm rectam rationem; ad virtutem ſpectat Eutrapeliam. Habet enim ſuam honeſtatem, quatenus delectationem affert, quæ deſeruit ad animi quietem, mentis operibus defatigati; ſine qua quiete non poſſunt opera mentis continuari; & quatenu s hominum ſocietati, & convictui deſeruit.

De Humilitate.

k S. Thom. ſup. q. 161. 5. k Humilitas eſt virtus, quâ quis defectum ſuum conſiderans, in infimis ſecundùm modum ſuum ſe continet. Ex hac definitione tria intelliguntur. 1. Origo humilitatis; quæ eſt cognitio propriæ vilitatis: habetur autem maximè hæc cognitio ex comparatione ſui cum Deo. 2. Duo præcipui Humilitatis actus, qui ſunt Appetitio rerum infimarum propriæ vilitati congruentium juxta rectam rationem; & cohibitio appetitus ne efferatur ad majora, quàm propriæ vilitati conveniunt. 3. Differentia inter Humilitatem, & Magnanimitatem, quatenus utraque cohibet appetitum ne feratur ad majora: quamvis enim in hoc hæ virtutes conveniant: differunt tamen in eo, quod, cùm objectum Humilitatis ſit depreſſio; Magnanimitatis elevatio juxta rationem, Humilitas retinet appetitum ne elevetur ſupra gradum debitæ depreſſionis; Magnanimitas continet eundem appetitum

rum ne elevetur ultra gradum debitæ elevationis: oritur enim Humilitas, ut dictum est, ex consideratione propriæ vilitatis, Magnanimitas ex consideratione propriæ excellentiæ.

De Studiositate.

6. l Studiositas, est virtus, quæ affectum, & studium cognoscendi juxta rectæ rationis normam temperat. Studium autem est vehemens animi applicatio ad aliquid cognoscendum; & includit duos actus, nempe affectum sciendi, qui est actus voluntatis, & conatum, qui est exercitium cognitionis; quatenus dependet à voluntate, cujus est applicare potentias cognoscitivas ad cognoscendum. Triplex autem est Studiositatis officium. 1. Moderari appetitum sciendi, ut quis non velit plura, aut altiora scire quàm ipsi conveniat; nec pluris faciat scientiam, quàm oportet. 2. Moderari applicationem, & conatum ad cognoscendum, & ad utendum scientiâ, apponendo debitum finem, modum, circumstantias loci, temporis, adminiculorum. 3. Impellere animum, & incitare ad studium, cùm quis ob laborem conjunctum refugit studium necessarium, vel congruum, vel in eo languet.

l S. Th. sup. q. 167.

m De Parcitate.

m S. Thom. sup q. 169.

7. Parcitas, seu modestia cultus est, quæ decorum in cultu corporis, & alio rerum

rum externarum apparatu servat. Quatenus hæc virtus tollit superflua, Parcitas dicitur; quatenus nimium exquisita non requirit, appellatur simplicitas, sive Moderatio. Materia remota hujus virtutis est externus apparatus, præsertim spectans ad cultum, & ornatum corporis, domûs, supellectilis, & conviviorum; proxima sunt actiones, quibus hæc procuramus, & his utimur. Forma verò, quæ in hanc materiam inducitur, est congruentia ad personam, ad receptam consuetudinem, ad tempus, locum, negotium præsens, & alias circumstantias: eam enim congruentiam spectat hæc virtus, ex affectu honestatis, quæ in ea relucet.

VI. PROPOSITIO.

De vitiis, quæ Temperantiæ, ac virtutibus ei annexis opposita sunt.

Vitia Temperantia, ac virtutibus ei annexis opposita, ea sunt: Stupor, Intemperantia, Gula, Ebrietas, Luxuria, Impudicitia, Incontinentia, Ira, Lenitas nimia, Crudelitas, Feritas, Lentitudo, Superbia, Abjectio animi, Curiositas, Negligentia, Ludi superfluitas, Austeritas, Superfluitas ornatûs, Mollities.

n De

n *De Stupore.*

1. STupor, sive insensibilitas est vitium Temperantiæ oppositum per defectum, cùm quis sicut non oportet, & quando non oportet, &c. aversatur, & repudiat delectationes tactûs: vitiosum enim est contra naturæ ordinem agere. Natura autem delectationes apposuit operationibus necessariis ad vitam hominis. Si quis ergò delectationem adeò refugeret, ut prætermitteret necessaria conservationi naturæ, vitiosè ageret; quia contra naturæ ordinem ageret. Si quis autem ob finem honestum, ut propter sanitatem corporis, aut executionem alicujus officii, aut contemplationem, aliúdve animi bonum, delectationibus tactûs abstineret, honestè ac laudabiliter abstineret.

n *Arist.* 2. *eth.c.* 7. & 3. *eth c.* 11. *S. Th* 2. 2. *q.* 142. *a.* 1.

De Intemperantia.

2. o Intemperantia opponitur Temperantiæ secundùm excessum, inclinátque ad delectationes tactûs quando, vel ubi non oportet, plus quàm oportet, vel non eo modo, quo oportet, vel ad quas non oportet. Hoc vitium maximè probrosum est, & infame, tum quia per illud homo vincitur delectationibus infimis, quas cum brutis habet communes; tum quia in ejus objecto nihil elucet ingenii, nihil generositatis, nihil quod hominem deceat: vocat autem Arist. 3. eth. c. 12. hoc vitium puerile; tum quia instar pueri impetu fertur in ea,

o *Arist.* 2. *eth. c.* 10. 11. 12. *S. Thom. sup.*

quæ oblectant, sine rationis directione; tum quia nisi frænetur, præceps magis fit, ut puer suæ voluntati permissus; tum quia coërcendum est, & castigandum ut puer, dirigendáque concupiscentia imperio rationis, ut puer præscripto Pædagogi: est autem Intemperantia genus ad tres species, Gulam, Ebrietatem, Luxuriam.

De Gula.

p *S. Thom. sup. q. 148.* 3. *p* Gula solet duobus modis accipi. 1. Amplè pro vitio inclinante ad inordinationem, quæ tum in cibo, tum in potu contingit. 2. Strictè ut opponitur virtuti Abstinentiæ strictè sumptæ, quæ facit nos moderatè appetere, & uti cibo, & potu non inebriante: ita Gula est vitium in appetitione, & usu delectationis cibi, & potûs debitum modum, id est, præscriptum rationis, excedens. Posset Gula tertio modo accipi strictissimè, quatenus inordinatè versatur circa cibum tantùm. Inordinatio porrò Gulæ secundo modo sumptæ potest accidere quinque modis, quorum singuli distinctas Gulæ species constituunt, quia singuli diverso modo opponuntur virtuti Abstinentiæ, & diversi in diversis reperiri solent. Primus modus inordinationis est secundùm ciborum substantiam, cùm pretiosiores cibi appetuntur, quàm proprio statui conveniant. 2. Secundùm qualitatem, cùm in condimentis, & studio præparandi est excessus. 3. Secundùm quantitatem

tem, cùm nimium comeditur, id est, plus quàm natura requirat. 4. Secundùm modum sumendi, ut si quis non mandendo, sed devorando comedat. 5. Secundùm rationem temporis, ut si quis tempus debitum præveniat, aut sæpiùs, quàm deceat, comedat. Aliæ inordinationes circa cibum accidere solent, quæ non constituunt species gulæ distinctas, quia non Abstinentiæ, sed aliis virtutibus opponuntur; ut comedere in loco incongruo modò Religioni repugnat, modò Modestiæ.

De Ebrietate.

4. q Ebrietas, est vitium inclinans ad excessum in potando, causa voluptatis, usque ad violentam usus rationis privationem. Ebrietas hoc modo sumpta opponitur Sobrietati strictissimè sumptæ, de qua dictum est suprà Prop. 4. Diximus (causa voluptatis) quia si causa medicinæ ex medicorum præscripto, fieret excessus in potu usque ad violentam interceptionem rationis, non esset ebrietas: violenta autem usus rationis privatio, opponitur naturali. Naturalis fit per somnum, spiritibus animalibus impeditis ne ad organa externa fluant, nervis sensoriis, qui ad sensuum externorum organa terminantur, vapore quodam frigido occupatis violenta fit, quando tanta vaporum copia cerebrum implet, ut etiam in vigilia ratione uti non possit.

q *S. Thom. sup. q.* 150.

De Luxuria.

r S Thom. sup. q. 153. 5. r Luxuria sumi solet, 1. Generatim pro quolibet excessu in usu earum rerum, quae pertinent ad corporis cultum, seu voluptatem. 2. Strictè pro excessu in re venerea: opponitur autem Castitati: estque vitium, quod inclinat ad inordinationem circa actum seminationis. Duplex autem esse potest inordinatio, altera in substantia actûs, ut cùm non fit in organo naturali, aut non cum persona legitima; altera in modo, & aliis circumstantiis loci, temporis, &c. Pro varietate autem inordinationis circa substantiam actûs, sunt plures luxuriae species: vel enim est inordinatio circa actum principalem, quòd ita fiat, ut non possit sequi Generatio; & est vitium contra naturam: vel quia ita fit, ut non possit sequi commoda institutio, & promotio prolis usque ad statum perfectum; & ea species dicitur, Simplex fornicatio; spectátque ad copulam soluti cum soluta: vel quia fit cum persona incongrua; Persona autem incongrua vel est propinqua, & vitium est incestûs: vel alteri juncta; estque Adulterium: vel sub potestate parentis; & est Stuprum: vel non consentit; & est Raptus.

s S.Th. sup q. 154. a. 1. ad 5.

De impudicitia.

6. s Impudicitia est vitium, quod inclinat ad turpes contactus.

t Arist. 7. eth. S.Tho. sup q. 156.

De incontinentia.

7. t Incontinentia duobus modis sumitur.

tur. 1. Largè, cùm cedit ratio impulsui cujusvis passionis. 2. Strictè, ut opponitur Continentiæ secundo modo sumptæ; estque cùm passio, quæ circa delectationes tactûs versatur, vincit rationem, usu rationis manente. u Non enim solet incontinens appellari, qui amisso per passionis vehementiam judicio rationis, trahitur ad delectabilia; ut nec bestiæ, nec amentes nomen Incontinentium habent. x Præterea qui ab alia passione vincitur, quàm ab ea, quæ est circa tactum, non appellatur absolutè incontinens, sed cum addito, ut Incontinens iræ; ut nec absolutè continens appellatur, qui alias passiones vincit, sed solùm qui vincit passionem delectationis circa tactum. Ratio ea videtur esse, quòd delectationes tactûs vehementiores sunt, quippe magis consentaneæ propensioni naturali, & trahunt hominem ad magis turpia: quare in continendo se ab his est laus quædam, & difficultas magis peculiaris; unde fit, ut qui his delectationibus resistit, absolutè continens appelletur; & qui vincitur ab his, absolutè incontinens. y Potest autem duobus modis contingere ut passio rationem vincat, usu rationis manente. 1. Trahendo ad se, ac rapiendo impetu suo voluntatem antequam ratio consultet, aut exactiùs deliberet: & ea Incontinentia dicitur effrænata, sive Temeraria. Accidit autem hoc vel ob passionis celeritatem,

u *Arist. 7. sup. c. 5.*

x *Aristot. sup. c. 4. & 6.*

y *Aristot. sup. c. 7.*

tatem, ut in cholericis; vel ob vehementiā, ut in melancholicis. In his ergò quamvis voluntas advertat malum esse, quod proponitur; non sinit tamen negotium ratione expendi, sed statim cedit, sensibili objecti suavitate illecta. 2. Vincit passio voluntatem, etiam advertentem, cùm voluntas tenuiter inhæret bono rationis: facilè enim passio voluntatem ad se trahit, etiamsi non valdè vehemens sit, cùm voluntas parum firmiter inhæret bono rationis. Is trahendi voluntatem modus solet esse crebrior in mulieribus, & iis, quorum constitutio mollior est, & fœminea, ut sunt phlegmatici. Utrovis autem modo Incontinentia contingat, malum morale est, peculiarem turpitudinem habens: tum quia turpe est rationem vinci à passione, & voluntatem deserere bonum rationis ut inhæret bono delectabili: tum quia voluntas trahitur ad infimas delectationes, quæ homini cum brutis communes sunt. z Plus porrò turpitudinis habet Incontinentia concupiscentiæ, quàm Iræ, tum quia motus Iræ habet speciem aliquam, & imaginem rationis; quia offert se vindicta menti specie Justitiæ; motus autem concupiscentiæ totus est secundùm sensum, totus carni serviens. Tum quia motus iræ, quippe qui ex choleræ humore oritur, est celerior, ac proinde magis dignus venia, quàm motus concupiscentiæ, cui sanguis, & pituita deservit,

z Aristot. sup. c. 6.

deseruit, quorum motus lenior, & quæ non ita accenduntur, ut cholera. Tum quia concupiscentia quærit voluptatem superfluam; Ira verò repellit malum immeritum: ac proinde plus habet excusationis qui in malo à se depellendo modum rationis excedit, quàm qui in admittenda voluptate superflua. *a* Est autem Incontinentia cæteris paribus minus malum, quàm Intemperantia. Tum quia intemperans ex spontanea electione peccat; incontinens ex impulsu passionis, quasi ab extrinseco contra voluntatem incitatûs, tum quia intemperans habet intellectum pravè dispositum quoad judicium objecti, non reputans illud inhonestum, aut certè parui æstimans, ut malum exiguum, & voluntatem, ac appetitum inferiorem pravè dispositum habitu vitioso: incontinens verò judicium habet rectum & voluntatem rectam extra passionem, & appetitum inferiorem non adeò corruptum. Quare Incontinentia aut non est vitium, quia potest contingere, ut si quid mali habitus ex actu Incontinentiæ relinquatur in voluntate, statim expellatur per actum quo voluntatem pænitet facti: aut, *b* si vitium est ex aliquo habitu relicto, non est omni ex parte vitium, quia parum habet voluntarii, & electionis.

a *Aristot. sup. c. 7. & 8.*

b *Aristot. sup. c. 10.*

8. *c* Est aliud vitium, seu quasi vitium Incontinentiæ respondens, ac oppositum

c *Aristot. sup. c. 9.*

Conti-

Continentiæ per defectum, cùm quis non persistit in recta ratione: quia corporis delectationibus minùs oblectatur, quàm oportet: sed quia is habitus in paucis, & raro reperiri solet, fit, ut Continentiæ solùm Incontinentia esse contraria videatur, ut Temperantiæ Intemperantia.

De Ira, & Lenitate nimia.

d *Arist. 4. eth. c. 5. S. Tho. sup. q. 158. a. 2.*

9. *d* Ira dicitur tum una ex passionibus, tum vitium oppositum Mansuetudini per excessum. Inclinat autem hoc vitium ad appetendum vindictam inordinatè. Est autem inordinatio cùm appetitur vindicta de eo, qui non meruit, vel ultra quàm meruit, vel non secundùm legitimum ordinem, vel non propter debitum finem, qui est conservatio Justitiæ, & culpæ correctio; vel motus iræ immoderatè fervescit sive interiùs, sive exteriùs.

e *Aristot. ib. S. Tho. ib a. 8.*

10. *e* Lenitas nimia Mansuetudini opponitur per defectum, cùm quis ob quæ oportet, & quando, & in quos oportet non irascitur.

De Crudelitate, Sævitia, Lentitudine.

f *Arist. ib. S. Tho. sup. q. 159.*

11. *f* Crudelitas Clementiæ opponitur per excessum: est autem Atrocitas animi in exigendis pœnis. Ut enim Clementia minuit pœnam quantum ratio permittit; ita Crudelitas illam auget, idque ex animi quadam asperitate, malo alterius minimè

mè compatientis. Supponit autem Crudelitas duo, nempe & potestatem puniendi; & causam, scilicet injuriam, quæ vindicetur, vel delictum, quod puniatur. Crudelitas enim est excessus in pœnis exigendis. Pœna autem delictum, vel speciem delicti supponit.

12. Sævitia, seu Feritas est, cùm quis vel nullâ culpâ suppositâ, vel eâ suppositâ, in puniendo excedit atrociter modum, non tam ut culpam ulciscatur ejus, quem punit, quàm quòd instar alicujus feræ delectetur ipso cruciatu, & læsione hominis.

13. Lentitudo Clementiæ opponitur per defectum: inconsultè pœnam mitigat; vel omnino remittit, etiam cùm bonum delinquentis, & exemplum aliorum aliud requirit. Provenire solet hoc vitium tum ex nimia alieni mali compassione, cùm alterius calamitas, quam patitur, non causa spectatur; tum ex naturæ quædam lentitudine, ac stupore, culpæ magnitudinem non percipiente.

De Superbia, & Abjectione nimia sui.

14. g Superbia est vitium, quod inclinat ad appetitum perversè excellendi: opponitur Humilitati per excessum. Humilitas inclinat ad appetitum continendi se in infimis secundùm suum modum: qui appetitus oritur ex consideratione proprii

g *S. Thom. sup q.* 16.2

Continentiæ per defectum, cùm quis non persistit in recta ratione: quia corporis delectationibus minùs oblectatur, quàm oportet: sed quia is habitus in paucis, & rarò reperiri solet, fit, ut Continentiæ solùm Incontinentia esse contraria videatur, ut Temperantiæ Intemperantia.

De Ira, & Lenitate nimia.

d *Arist. 4. eth. c. 5. S. Tho. sup. q. 158. a. 2.*

9. *d* Ira dicitur tum una ex passionibus, tum vitium oppositum Mansuetudini per excessum. Inclinat autem hoc vitium ad appetendum vindictam inordinatè. Est autem inordinatio cùm appetitur vindicta de eo, qui non meruit, vel ultra quàm meruit, vel non secundùm legitimum ordinem, vel non propter debitum finem, qui est conservatio Justitiæ, & culpæ correctio; vel motus iræ immoderatè fervescit sive interiùs, sive exteriùs.

e *Aristot. ib. S. Tho. ib a. 8.*

10. *e* Lenitas nimia Mansuetudini opponitur per defectum, cùm quis ob quæ oportet, & quando, & in quos oportet non irascitur.

De Crudelitate, Sævitia, Lentitudine.

f *Arist. ib. S. Tho. sup. q. 159.*

11. *f* Crudelitas Clementiæ opponitur per excessum: est autem Atrocitas animi in exigendis pœnis. Ut enim Clementia minuit pœnam quantum ratio permittit; ita Crudelitas illam auget, idque ex animi quadam asperitate, malo alterius minimè

mè compatientis. Supponit autem Crudelitas duo, nempe & potestatem puniendi; & causam, scilicet injuriam, quæ vindicetur, vel delictum, quod puniatur. Crudelitas enim est excessus in pœnis exigendis. Pœna autem delictum, vel speciem delicti supponit.

12. Sævitia, seu Feritas est, cùm quis vel nullâ culpâ suppositâ, vel eâ suppositâ, in puniendo excedit atrociter modum, non tam ut culpam ulciscatur ejus, quem punit, quàm quòd instar alicujus feræ delectetur ipso cruciatu, & læsione hominis.

13. Lentitudo Clementiæ opponitur per defectum: inconsultè pœnam mitigat; vel omnino remittit, etiam cùm bonum delinquentis, & exemplum aliorum aliud requirit. Provenire solet hoc vitium tum ex nimia alieni mali compassione, cùm alterius calamitas, quam patitur, non causa spectatur; tum ex naturæ quædam lentitudine, ac stupore, culpæ magnitudinem non percipiente.

De Superbia, & Abjectione nimia sui.

14. g Superbia est vitium, quod inclinat ad appetitum perversè excellendi: opponitur Humilitati per excessum. Humilitas inclinat ad appetitum continendi se in infimis secundùm suum modum: qui appetitus oritur ex consideratione proprii

g *S. Thom. sup q. 16. 2*

proprii defectus. Hinc opposita Superbiæ ratio intelligitur. Inclinat enim ad appetitum, seu amorem, & complacentiam propriæ excellentiæ perversæ, id est, majoris, quam revera insit: qui appetitus oritur ex consideratione excellentiæ majoris, quàm insit: accidit autem major considerari, quia non considerantur proprii defectus, & dependentia à Deo. Ex his intelligitur in quo differat Superbia à Præsumptione, Ambitione, Magnanimitate. Superbia enim habet pro objecto excellentiam, quæ primò, & per se circa propriam personam consideratur: quare ipsa persona est objectum Superbiæ. Præsumptionis autem objectum sunt functiones magnæ non habentes commensurationem cum propria persona; quare persona non respicitur à Præsumptione ut objectum, sed ut terminus, & mensura objecti. Magnanimitas versatur circa functiones magnas habentes proportionem cum propria persona: Ambitio circa magnas dignitates non congruentes propriæ personæ, in quibus item persona non est objectum, sed terminus. Porrò ex primo Superbiæ actu, qui est Complacentia de perversa excellentia propriæ personæ, multi actus oriuntur ordine quodam. 1. Æstimatio sui, quatenus ex complacentia sui propria excellentia major videtur, & pluris æstimatur. 2. Æstimatio, quâ se superbus æstimat

æstimat dignum, & idoneum rebus magnis, suam mensuram excedentibus. 3. Appetitus dignitatum, & aliorum ad excellentiam pertinentium, tanquam sibi congruentium. 4. Appetitus honoris, & laudis. 5. Indignatio, & dolor, si hæc non obtineantur. 6. Contemptus aliorum, cum quibus se superbus comparat, & quibus se meliorem æstimat. 7. Actus, quo superbus recusat se superioribus subjicere, quod se putat esse digniorem, ac prudentiorem. 8. Actus, quo recusat se Deo subjicere, quod vult suo arbitratu vivere, quasi Deo opus non habeat.

15. Inordinata sui abjectio, seu dejectio animi (quæ etiam Pusillanimitas dici potest) vitium est, quatenus inclinat ad sui abjectionem cum ea redundat in injuriam status, vel officii, in quo quis est, vel talenti, quo est prædítus, aut in eorum incommodum, quibus prodesse potest, vel debet. Opponitur Humilitati per defectum, quatenus Humilitas consideratur ut refrænans appetitum excellentiæ; nimia enim abjectio nimis parum appetit ea, quæ ad propriam excellentiam spectant. Si verò Humilitas consideretur ut inclinans ad ea, quibus suam vilitatem profitetur, Abiectio sui nimia opponitur Humilitati per excessum, Superbia per defectum.

De Curiositate, Negligentia.

16. *h* Curiositas generatim est superflua cura,

h S.Thom. sup. q. 167.

cura, & diligentia circa res inutiles, vel qualitatem earum non necessariam. Propriè Curiositas est vitium Studiositati oppositum per excessum, inclinans ad affectum, & studium inordinatum cognoscendi ut cognoscendi; cùm scilicet cognitio, aut modus eam acquirendi non est conveniens rectæ rationi, consideratis rei, personæ, & ipsius officii circumstantiis, &c. Potest autem id contingere quatuor modis. 1. Ex parte finis, si quis cognitionem quærat, ut illâ abutatur ad Superbiam, aut ad alium malum finem: aut si cognitionem nullo modo referat ad Deum, in quem tanquam in finem referenda est. 2. Ex parte ejus, qui cognitionem quærit, si per eam impediatur, quo minùs muneri suo satisfaciat. 3. Ex parte ejus, à quo cognitio quæritur: ut si quæratur à Dæmone per expressam, vel tacitam ipsius invocationem. 4. Ex parte rei, cujus cognitio quæritur; si ea sit supra humanam facultatem, saltem moraliter loquendo. Porrò cognitionem hic intelligimus non solùm intellectivam, sed etiam sensitivam.

Negligentia studiorum Studiositati opponitur per defectum. Inclinat ad omissionem discendi id, quod discere, vel scire quis debet.

De Ludi superfluitate, & Austeritate.

i S. Thom. sup. q. 168. a. 3.

17. i Ludi superfluitas vitium est Eutrapeliæ oppositum per excessum; cùm quis in

ludis, ac jocis immoderatiùs se gerit, quàm conveniat regulæ rectæ rationis. k Austeritas opponitur Eutrapeliæ secundùm defectum; ut accidit cùm quis eget eâ animi remissione, quæ fit per ludum, nec admittit ex Austeritate animi; aut ex eadem molestum se aliis exhibet honestos eorum ludos respuens.

k *Arist. 4. eth. c. 8.*

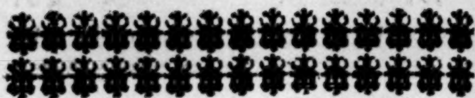
De superfluitate ornatûs, & Mollitie.

18. l Superfluitas ornatûs vitium est inclinans ad excessum; Parcitati, & Simplicitati contrarium in exteriori apparatu. Contingit autem hoc vitio peccari & cùm externus cultus est contra morem eorum, quibuscum vivitur; & cùm ad vanam gloriam captandam refertur, & ad illicitam voluptatem; & cùm sollicitudine nimia ei opera datur; & ex aliis circumstantiis contrariis rectæ rationi.

l *S. Th. sup. q. 169.*

19. Mollities Parcitati, & Simplicitati opponitur per defectum. Peccat quis hoc vitio vel cùm præter decorum in cultu corporis, & rerum suarum est negligentior; vel cùm vilitatem cultûs refert ad malum finem, ut ad vanam gloriam captandam.

EPILO-

EPILOGVS.

HÆc de Ethicæ natura, fine hominis, ac virtutibus moralibus disputavimus ex principiis lumine naturali notis, & secundùm Peripateticam doctrinam. Is autem disputationis nostræ finis fuit, ut morales Aristotelis ad Nichomachum libri brevi, ac plano compendio explicarentur, & introducerentur tyrones ad eam sacræ Theologiæ partem, qùæ de Moribus est. Si quid benè dictum à nobis est, & ad solidam scientiam utile; id acceptum referimus Deo, si quid excidit haud consonum veritati; illud Doctorum censuræ, ac Majorum judicio subjicimus emendandum. Petimus autem ex Deo Opt. Max. ut Christianum Lectorem non sinat hærere in sola moralis doctrinæ cognitione, sed

pro

pro ſua bonitate excitet illum, ac provehat ad intelligentiam rerum, quæ ſupra naturam ſunt, & ad rectas actiones. Finis enim moralis doctrinæ actio. Atque ut quiſque pro ſua virili cooperetur divinæ bonitati; cognitionem, quam lumen naturæ docet de recta actione, copulet cum ea, quæ habetur ex doctrina catholicæ fidei; & ex utraque formet ſibi modos practicos, à quibus ſtatuat in agendo nunquam diſcedere.

LAVS DEO.

INDEX

I

A I

Bre
rum
cor
ct

C.
habe
quod
tem,
num
tunt
ac p
vt a
debe
enes
dina

INDEX ARISTOTELICUS.

In quo
Brevis ſumma ponitur decem librorum *Nicomachiorum* : & ſecundùm eorum ordinem indicantur hujus Introductionis loca, tum quæ ad Ariſtotelici textûs intelligentiam faciunt; tum quæ ea continent, de quibus in illis textibus agi poteſt.

LIBER PRIMUS.

Cap. 1. & 2. Omnes doctrinæ finem aliquem habent, ad quem diriguntur, nempe bonum aliquod, quod ab hominibus appetitur. In bonis autem, quæ appetuntur, ſemper datur aliquod bonum ultimum, propter quod cætera bona appetuntur: videndum quodnam ſit bonum ultimum, ac proinde ſummum, propter quod homo cætera appetere, & ad quod omnes actiones dirigere debet. Porrò doctrina moralis, quæ hominis actiones, ac finem conſiderat, ſcientiæ Politicæ ſubordinatur, quæ communitatis actiones, ac finem

contemplatur. Pro horum intelligentia agi potest 1. De fine, de quo Disp. 1. q. 1. def. 7. 2. De Ratione Boni. ib. def. 5. & 6. & d. 2. q. 1 prop 1. 3. De activa Philosophia divisione, d 1. q. 1. def. 1. 4. De Ethica nomine. ibid. *def. 12. 5. De Moralis disciplina divisione, natura, obiecto. d 1. q. 2. 6. De Methodo, quâ hac doctrina tradi potest in Proœmio.*

C. 3. Modus doctrinæ in Ethicis non potest esse ita exactus ut est in aliis scientiis: quia in materia morali non potest esse perfecta certitudo. Apti huius doctrinæ auditores non sunt juvenes, ob inexperientiam; nec malè morati, ob pravas affectiones. Finis moralis doctrinæ est actio. De hoc fine in Proœmio, & in Epilogo.

C. 4. De fine agendorum omnium, id est, de felicitate diversi diversa sentiunt. Aptissimus modus illam investigandi est incipere ab iis quæ nobis sunt notiora: cùm autem felicitas activa sit actio recta: de recta autem actione non possit benè philosophari, qui malus sit: ideò ei, qui felicitatem hominis vult investigare, debent esse in praxi noti boni mores. De felicitatis nomine. d. 1. q. 1. def. 8.

C. 5. Bonum summum, & felicitas hominis non est voluptas, neque honor, neque divitiæ, neque virtus. Disp. 2. q. 1. p. 1. & 2. & q 2. p. 1. 4. 5.

C. 6. Felicitas non est Idea, seu Bonum separatum, quod Plato ponebat: tum quia, cùm bonum sit analogum, ut & ens, non potest dari unum commune bonum omnibus bonis: tum quia

si

si omnium bonorum una esset Idea, una esset de omnibus illis scientia: at non est una, ut patet ex tanta varietate scientiarum: tum quia eadem esset ratio boni in omnibus bonis, quæ per se appetuntur, ut est sapere, videre, honor: at non est in his eadem ratio boni: tum quia bonum homines appetunt, ut illud possideant: at Idea illa possideri non potest: tum quia non apparet quid utilitatis percipi possit ex consideratione illius boni separati. Aliqua ex his melius intelligi possunt ex dictis d. 2. q. 1. p. 2. & p. 4. ad. 1.

C. 7. De ratione felicitatis est 1. Esse respectu agendorum bonum agendum ultimum, ad quod cætera bona agenda referuntur, & ipsum non refertur ad alia. 2. Esse bonum sufficiens, ac perfectum. 3. Esse operationem hominis ut homo est, id est, operationem partis rationalis, eámq; præcipuam inter operationes rationales, ac diuturnam. De his d. 2. q. 1. p. 1. & 2.

C. 8. Cùm tria sint bona, externa, corporis, & animi; animi autem bona sint tum habitus, tum operatio: aliqui dixerunt felicitatem positam esse in operatione animi: aliqui præter operationem requirebant voluptatem. Et operatio quidem animi est ex se maximè delectabilis, præsertim si fiat ex habitu: aliqui, præter operationem animi, necessaria ad felicitatem esse bona externa dixerunt. Pro horum intelligentia leg. d. 2. q. 1. p. 2. & 5. & p. 6. in fin.

C. 9. Causa felicitatis efficiens non videtur esse fortuna: quia felicitas est quid optimum, &

 operatio

operatio ex virtute; ut patet ex eo, quòd qui non habent talem operationem, non dicuntur felices: at optima, & quæ ex acquisitione boni habitus pendent, non sunt à fortuna. De causa felicitatis efficiente fusè disputatur dist. 2. q. 3.

C. 10. Quòd felicitas hominis sit operatio hominis ut homo est, non autem bona externa, & corporis, probatur: quia in felicitate, ex communi omnium sensu, requiritur firmitas, & diuturnitas: hæc autem maximè contingunt operationi, quæ fit ex virtute. De perpetuitate felicitatis d. 2 q. 2. p. 2.

C. 11. Amicorum calamitates respectu eorum, qui vita functi sunt, videntur ita se habere, ut eos à statu felicitatis non dimoveant.

C. 12. Felicitas est bonum honorabile potius quàm laudabile. Quia laus est eorum, quorum bonitas consideratur in ordine ad aliquid aliud: quæ autem sunt optima, ac proinde non ordinantur ad aliud, honorantur potiùs, quàm laudantur: at felicitas est bonum, quod non ordinatur ad aliud bonum humanum. De laudabilitate d. 1. q. 3. p. 4. in fine. Quòd ratio formalis felicitatis non sit in actione d. 2. q. 2 p. 4.

C. 13. Cùm felicitas sit operatio secundùm virtutem, de virtute agendum est: ut autem melius, quæ ad virtutem spectant, intelligantur, scienda sunt aliqua, quæ ad scientiam de anima pertinent. Animæ duæ sunt partes, altera rationalis, altera irrationalis. Irrationalis alia vegetativa, quæ non est propria hominis: alia, quæ regitur à ratione: quæ interdum contrariatur rationi

rationi: unde duplex est virtus, alia rationis, alia partis, quæ subditur rationi. Quod virtus sit medium ad felicitatem, d. 3. in proœmio. De partibus animæ d.3.q.1.p.2. De subjecto virtutum moralium, d.3.q.1.p.3.

LIBER SECUNDUS.

Cap. 1. *Virtutes non habemus à natura, sed assuetudine illas acquirimus. De causa efficiente virtutum moralium. d. 3. q. 1. p. 4.*

C. 2. *Virtutes circa mediocritatem versantur: Probatur tum ex eo, quod illæ ab excessu, & à defectu corrumpuntur, ut suadet experientia: tum ex eo, quod ad mediocres operationes inclinant. d.3.q.1.p.2.§.18.*

C. 3. *Virtutes morales circa voluptates, ac tristitias versantur. Rationes vid. d.3.q.1.p.2. §. 19.*

C. 4. *Quid requiritur, ut quis dicatur ex virtute operari? Non solum ut operetur virtuosa, v.g. justa, & temperata: sed etiam ut operetur virtuose, id est, ex dilectione, & cum affectu ad virtuosa. dist. 3. quæst. 1. prop. 1. §. 2. & p. 3. §. 1.*

C. 5. *Quid est virtus moralis? Cùm tria sint in anima, Passiones, seu actus, Potentia, & Habitus: virtus moralis non est actus, neque potentia, sed habitus. Horum probatio habetur d. 3. q. 1 p. 1. 2. De Passionibus animi, de quibus fuse, ib. p. 2 à § 2. usque ad 17. 3. De divisione actuum animi; de qua ib. §. 1. & 17.*

C. 6. *Virtutis habitus circa medium versatur:*

tur: medium autem duplex, aliud rei, aliud quoad nos: & quia multis modis potest recedi à medio; ideò contingit multis modis peccare. Advertendum autem esse quadam, qua non licet neque mediocriter attingere, quia ex se mala sunt, ut adulterium d. 3. q. 1. p. 2. §. 18.

C 7. Numerat Arist. media, & extrema in singulis materiis. De quibus fusè d. 3. q. 2. 3. 4.

C. 8. Extrema vitia cum media virtute, & inter se ita comparantur, ut virtus respectu vitii per excessum, esse quidam defectus; respectu vitii per defectum, esse quidam excessus videatur: major autem est contrarietas extremorum inter se, quàm cum medio: medio autem in quibusdam magis excessus, in quibusdam magis defectus opponitur. Hac melius intelliguntur ex iis, qua de singulis virtutibus, & vitiis dicuntur d. 3. q. 2. 3. 4.

C. 9. Quid agendum, ut medium assequi possimus? 1. Ab illo extremo recedendum, quod magis opponitur medio. 2. Nitendum contra id, ad quod natura inclinamur. 3. Maximè à voluptate cavendum: vide qua de frenandis passionibus dicuntur d. 3. q. 1 à §. 3. usque ad. 1.

Post hac agi potest de virtutum moralium divisione, ac duratione: de quibus d. 3. quast. 1. p. 3. §. 9.

LIBER TERTIUS.

Cap. 1. Effectus virtutum sunt actiones bona, vitiorum mala. Bona actiones laudantur, quia voluntaria; mala tum pœna affici solent, quia volun-

voluntaria; tum veniam habere, quia involuntaria: videndum ergo quid sit voluntarium, & involuntarium. Aliam rationem cur de voluntario debet agi vide d. 1. q. 3. in princ. Invita sunt, quæ aut vi, aut ignoratione fiunt: quæ autem fiunt ex timore, mixta quidem sunt, id est, partim spontanea, partim invita, simpliciter tamen spontanea dicenda. Quæ ex concupiscentia fiunt, absolutè spontanea sunt: violenta, sunt absolutè invita: quæ ex ignoratione fiunt, alia sunt invita; alia neque spontanea, neque invita; alia spontanea. Invita sunt, cùm in actione ignorantur particularia, & circumstantia, & postquam facta est actio dolorem affert. Declarantur hæc fusè d. 1. q. 3. p. 1. De circumstantiis agitur d. 1 q. 5.

C. 2. Vnum è spontaneis est electio; quæ non est cupiditas, neque ira, neque opinio, neque voluntas: versatur circa media ad finem, quæque in nostra sunt potestate, & præconsultata d. 1. q. 4. p. 1. §. 4

C. 3. Summa hujus capitis, quod est de consultatione, habetur explicatè d. 1. quæst. 4 p. 1. §. 4.

C. 4. Voluntas dicitur actus ille, quo voluntas versatur circa finem. An autem omne, quod voluntas appetit, bonum est? Ex se quidem omne appetibile bonum est: non enim est naturalis inclinatio ad malum: sed ex pravo habitu, & passione potest contingere ut bonum alicui appareat, quod revera malum est, & sub ea boni specie illud appetat. Explicantur hæc d. 1. q. 1. def. 5.

def.5.ſ.2. & q.4.p.3.ſ.1. & d.2.q.3.ſ.1. De voluntate, & aliis voluntatis actibus, de quibus poſſet in hoc loco agi, d.1.q.4.p.1.ſ.3.

C. 5. Benè ac malè agere, ac proinde virtutem, & vitium, quæ ad actiones conſequuntur, eſſe in noſtra poteſtate, probatur, 1. Quia Legiſlatores pœnis eos, qui malè; præmiis eos, qui benè agunt, proſequuntur: ut benè agentes ad virtutem incitent; malè agentes à mala actione revocent: at ad ea, quæ non ſunt in noſtra poteſtate, hortatur nemo. 2. Quia omnia vitia, etiam ea, quæ ad corpus ſpectant, ſi in noſtra poteſtate ſunt, vituperantur; ſi autem non ſint, nemo increpat. Porrò quicquid ſit, an finis, qui primò alicui objicitur, ſit à natura, certum eſt habitum non eſſe à natura, ſed à noſtro arbitrio, ut rationes allatæ probant. Hic agi poteſt de objecto motivo voluntatis, & cauſa illud proponente, & de modo, quo voluntas movetur, d. 2.q.3.p.1. & 2.

C.6. Fortitudo mediocritatem conſtituit circa paſſiones timoris, & audaciæ. Sunt autem aliqua, quæ timere debemus, ut infamiam; aliqua, quæ non debemus timere, ut paupertatem, circa hæc non verſatur fortitudo: verſatur autem circa mortem, eámque præclaram; qualis eſt, quæ in bello oppetitur. Horum explicatio habetur d. 3. q.3 p.1. & 2.

C.7. Fortitudinis actus ſunt, timor, & audacia, ſi fiant circa ea, quæ oportet, & eo modo, quo oportet, & quando oportet: Contingit autem ab hac mediocritate per defectum, & exceſſum

recedere quatuor modis: quare quatuor ſunt vitia Fortitudini oppoſita, Timiditas, Ignavia, Intimiditas, Audacia. d. 3. q. 3. p. 5.

C. 8. Aliqui actus videntur ſimiles actibus Fortitudinis, cùm Fortitudinis actus non ſint: ii ſunt, 1. Subire pericula propter honorem, vel timorem pœnarum, vel coactionem. 2. Subire pericula ob ſpem evadendi, quæ nitatur vel experientia, vel potentia. 3. Subire pericula ex paſſione iræ, vel doloris. 4. Subire ex ignoratione. Hi non ſunt actus Fortitudinis, quia ratio ad illos movens, non eſt honeſtas. diſt. 3. quæſt. 3. p. 2. ſ. 1.

C. 9. Cùm Fortitudo & circa audaciam, & circa timorem verſetur: magis ejus tamen ſpecies in frænando timore elucet. Fortitudinis finis maximè jucundus eſt, quia maximè honeſtus: ſed ea jucunditas à perpeſſione rerum acerbarum obſcurari ſolet, quas neceſſarium eſt perpeti, ut ad illum perveniatur. d. 3 q. 3. p. 2. ſ. 2.

C. 10. Summa, & explicatio hujus capitis, quod eſt de Temperantia, habetur d. 3. q. 4. p. 1.

C. 11. Cùm duplex ſit cupiditas, altera communis, ſeu ſpectans ad ſpeciem hominis, ut appetitus cibi, & potûs: altera particularis uniuſcujuſque, ut eſt appetitus talis, vel talis cibi, vel potûs, &c. In prima non contingit contra Temperantiam peccare, niſi ſecundùm exceſſum: in ſecunda autem contingit variis modis peccare, ut ſi quis oblectetur de quibus non oportet, & magis, & non eo modo, quo oportet. Huc ſpectant, quæ dicuntur d. 3. q. 4. p. 2. ſ. 2. & p. 6.

C. 12. Si intemperantia cum timiditate comparetur, majorem habet rationem voluntarij intemperantia, quàm timiditas: quia delectatio, ex qua oritur intemperantia, est secundùm inclinationem naturalem; tristitia, ex qua oritur timor, est contra naturam. Cùm ergò natura magno impetu in delectationem feratur, cohibenda est cupiditas, & castiganda, ut castigantur pueri. De ratione voluntarij in concupiscentia, & timore vide d. 1. q. 3. p. 1. §. 5. 6. 7. De concupiscentia, tristitia, timore, ac modo eas passiones cohibendi, d. 3. q. 1. p. 2. §. 7. 8. 12.

In fine hujus libri agi potest de animi passionibus d. 3. q. 1. p. 2. à §. 1. usque ad 17.

LIBER QUARTUS.

Cap. 1. Summam hujus capitis, in quo de Liberalitate agitur, & vitijs ei contrarijs, vide d. 3. q. 2 p. 8. §. 3. & p. 9. §. 8 Multa in Aristotele habentur; quæ quia explicatione non indigent, non oportuit in hac Introductione poni.

C. 2. Lege. d. 3. q. 2. p. 8. §. 4. & p. 9. §. 9.

C. 3. De Magnanimitate, & vitijs ei oppositis, d. 3 q. 3. p. 3. §. 4. & p. 5. §. 3.

C. 4. De virtute circa honores moderatos, quæ Philotimia nominatur, d. 3. q. 3 p 3. §. 4.

C. 5. De Mansuetudine, d. 3. q. 4. p. 5. §. 3. De vitijs oppositis, ibid. *p. 6. §. 9. & seq. & q. 1. p. 2. §. 13.*

Cap. 6. De Affabilitate, seu Amicitia virtute d 3 q. 2. pag. 8 §. 6. De vitijs oppositis, ibid. *p. 9. §. 10.*

C. 7

C. 7. *De veracitate, d. 3. q. 2. p. 8. ʃ. 6. De vitijs oppositis*, ibid. *p. 9. ʃ. 11.*

C. 8. *De urbanitate, d. 3. q. 2. p. 8. ʃ. 6. De vitijs oppositis*, ibid. *p. 9. ʃ. 12.*

C. 9. *De verecundia, ut est pars integrans respectu Temperantiæ, d. 3. q. 4. p. 3. ut est passio, d. 3. q. 1. p. 2. ʃ. 12.*

LIBER QUINTUS.

C. 1. *Explicatur primum ratio nominis Iustitiæ: Deinde ponuntur modi, quibus Iustitia, & Iniustitia dicuntur. Pro his faciunt, quæ habentur d. 3. q. 2. p. 1. Postremò agitur de duobus primis Iustitiæ generibus, nempe legali, & particulari; & ratio justitiæ legalis explicatur, vid.* ib. *prop. 5.*

C. 2. *Probatur dari Iustitia particularis à generali distincta* ibid. *Dividitur Iustitia particularis in duo genera*, ib. *p. 6. Iustitiæ commutativæ materia explicatur*, ibid. *p. 3. ʃ. 4. Hic agi potest de generibus Iustitiæ legalis. p. 7.*

C. 3. *Agitur de Iusto; ac Iure, quod intercedit in Iustitia distributiva quòd Ius habet proportionem geometricam. Explicationem hujus capitis vid. d. 3. q. 2. p. 3. ʃ. 4.*

C. 4. *Agitur de Iusto, quod est in Iustitia Commutativa, quod habet proportionem arithmeticam, vid.* ibid. *De differentia inter Iustitiam Distributivam, & Commutativam*, ibid. *p. 6. De jure alteri debito*, ibid. *p. 4. ʃ. 4. De justitiæ objecto*, ib. *p. 2. De divisione juris*, ib. *p. 3. De ratione formali justitiæ.* ib. *p. 4.*

C.5. Non posse fieri semper æquale, seu justum, per retaliationem, ibid. *p.8.* §.*ult.* *ut fiat in commutationibus æqualitas, attendendum esse valorem rerum, quæ commutantur: valorem autem esse attendendum, non ex naturis rerum, sed ex hominum æstimatione, cujus æstimationis regula est indigentia; loco autem indigentiæ substitutum esse nummum*, ib. *p.6.*

C.6. Vt intelligatur quâ operatione quis faciens justum, *vel injustum, dicitur justus, vel injustus; sciendum est justum politicum, nempe quod intercedit inter æquales, esse justum simpliciter; esse autẽ aliud iustum herile, aliud paternum: quæ non sunt simpliciter iusta, d 3. q. 2. p.3. ∫.5.*

C.7. Ius aliud naturale, aliud legitimum: legitimum aliud commune, aliud particulare, ut privilegia; aliud decretale, ut Iudicis sententia; naturale, interdum est mobile; legitimum semper est mobile, ib. *∫.3.*

C.8 Iniustè agere, est sponte agere: sponte autem agere, est agere quod est in sua potestate, & cum cognitione singularium. Ex his intelligitur per quam operationem quis dicatur injustus, nempe per spontaneam ex electione, ib *p.9. ∫.* 1. *&* 2.

C. 9. Vt iniustè quis agat, duo requiruntur, voluntarium ex parte agentis, & involuntarium ex parte patientis, ibid. *∫.* 2. *In distributionibus, is, qui plus distribuit immerenti, iniustè agit, non is, qui accipit. Nemo seipsum iniuria afficit; quia non est involuntarium ex parte patientis:*

entis: ut quis iniustè dicatur agere, requiritur ut sciens operetur: iniustum agere iniustè, ex accidenti facile est, ex habitu non est facile. Cognoscere justa, & injusta secundùm praxim difficile est. Ius inter eos intercedit, qui bonorum sunt participes, in quibus & excessum habent, & defectum.

C. 10. Æquitas, seu Epiiceia inclinat ad non obsequendum iuri legali ob majus bonum. Non est autem contraria iuri legitimo, quia continetur sub iure naturali, per quod ius legitimum corrigit, d. 3. q. 2. p. 7. s. 6.

C. 11. Quarit, An sibi ipsi quis iniuriam possit facere. Proponit rationes pro parte affirmativa. Respondet negando, & affert plures rationes. Docet esse quandam similitudinem Iustitia inter partem naturalem, & sensum hominis.

In fine huius libri agi potest de virtutibus Iustitia affinibus, & vitiis contrariis, & de Iustitia subiecto, p. 8. q. 10.

LIBER SEXTUS.

C. 1. Dictum est obiectum virtutum esse mediocritatem, quam ratio recta praescribit: determinandum ergò est in particulari qua sit ratio recta: ad hanc determinationem confert intelligere naturam cuiuscunq; habitûs, cuius obiectum est mediocritas à ratione recta praescripta: & quia dictum est de habitibus virtutum moralium; nunc dicendum de Habitibus Intellectualibus. Primùm autem sciendum duas esse anima partes, alteram rationalem, alteram irrationalē. Rationalis duas habet partes, alteram quà necessaria, alteram,

ram, quà contingentia speculamur: illa speculativa, hac ratiocinatrix dici potest. Pro his faciunt, quæ dicuntur de partibus animæ, & divisione intellectûs d. 1. q. 4. p. 1. s. 2. & quæst. 2. p. 1.

C. 2. *Ad objectum virtutum moralium spectat electio. Electio autem est appetitio consultatrix: ergò principium efficiens respectu electionis est tum ratio, tum appetitus: debet autem ratio esse recta, & appetitus rectus: veritas autem rationis sumitur ex conformitate cum appetitu recto. Ad electionem autem non est satis ratio speculativa, sed requiritur ratio practica: cadit autem electio in ea, quæ agendi sunt. Agi potest* 1. *De electione, d.* 1. *q.* 4. *p.* 1. *s.* 4. 2. *De appetitu sensitivo, & rationali, d.* 1. *q.* 1. *def.* 5. 3. *Quid sit appetitus rectus, d.* 1. *q.* 4. *p.* 1. *s.* 3. 4. *De cognitione, quà movetur appetitus, d.* 3. *q.* 4. *p.* 2. *s* 1 5. *De conformitate rationis cum appetitu recto, d.* 1. *q.* 4. *p.* 1. *s.* 3. *& p.* 5.

C. 3. *De numero habituum intellectualium, & de scientia, d.* 1. *q.* 4. *p.* 1. *s.* 2.

C. 4. *De arte.* ibid.

C. 5. *De Prudentia,* ibid. *De ejus ratione formali.* ib. *tota p.* 1.

C. 6. *De Intellectu.* ib. *p.* 1 *s.* 2.

C. 7. *De Sapientia,* ib. *De Prudentiæ objecto,* ib. *p.* 2.

C. 8. *De Prudentiæ generibus.* ibid. *p.* 8. *De Prudentiæ subjecto. p.* 3.

C. 9. *De Consultatione, seu Consilio p.* 1. *s* 4.

C. 10.

quomodo ſe habeat incontinens ad prudentiam.

Horum capitum ſumma habetur d. 3. q. 4. p. 5. ſ. 1. de Continentia, & p. 6. ſ. 7. de Incontinentia. In c. 6. agi poteſt de Ira: de qua d. 3. q. 1. p. 2. ſ. 13.

C. 11. Agitur de delectationibus, & triſtitiis, circa quas dictum eſt continentiam, & incontinentiam verſari. Primum autem proponuntur opiniones impugnantium delectationes.

C. 13. Oſtenditur contraria veritas, primum oſtenſivè, deinde ducendo ad inconveniens.

C. 14. Delectationes corporales non eſſe expetibiles, niſi ad quandam menſuram.

Huc afferri poſſunt quæ dicuntur de Delectatione, & Triſtitia d. 3. q. 1. p. 2. ſ. 7. & 8. & de voluptate d. 2. q. 1. p. 1.

LIBER OCTAVUS.

C. 1. Oſtendit ad moralem pertinere de Amicitia tractare. Proponit quæ ſint tractanda. Leg. d. 2. q. 2. p. 6. ſ. ult.

C. 2. Diſtinguit triplex genus bonorum, & rationem formalem amicitiæ proponit ib. ſ. 1.

C. 3. De triplici amicitiæ genere. ib. ſ. 4.

C. 4. Amicitiam maximè propriè eſſe honeſtam, & quæ inter bonos intercedit. ib. Hic agi poteſt de amicitiæ obiecto. ib. ſ. 3.

C. 5. Diſtinguit amicitiam per habitum, & actum: docet quoſdam privari amicitiâ ex defectu actûs. Ait bonorum amicitiam eſſe maximam ex ratione ipſius actûs amicitiæ. Agit de quorundam ineptitudine ad amicitiam.

LIBER NONUS.

Benevolentia vid. d. 2.q.2.p.6.ſ.1. 5. 6. & d. 3. q.1 p.2.ſ. 3. Concordia, eſt circa agenda: in ſolis bonis reperitur perfecta, d. 2. q.2 p.6.ſ.6. Quod ad Beneficentiam attinet, magis amant qui beneficia contulerunt, quàm qui acceperunt: opus enim proprium magis amatur; & honeſtum magis, quàm utile; & id, quod fuit nobis laborioſum: hac autem contingunt ei, qui beneficia confert, non ei, qui accipit, ibid.

C. 8. *Diſtinguit duplicem amorem ſui; alterum, quo vult ſibi voluptates corporis, pecuniam, honores; alterum, quo ſibi vult id, quod honeſtum eſt. Probus vir ſecundo amoris genere maximè ſui amator eſt: quia pra honeſtate catera non curat, facilèque ea aliis concedit, ut ſibi majus honeſtatis bonum reſervet, quod contingit ex eo quod catera aliis concedit. Hic agi poteſt de Amore. vid. Indicem rerum v. Amor, & d.2.q.2.p 6 ſ.5.*

C. 9. *Amicitiam conferre ad felicitatem: tum quia bonum quoddam ſunt amici, ergò non ſunt negandi homini felici: tum quia homo eſt animal ſociabile, ergò non debet felix eſſe ſolitarius: tum quia jucundiſſimum eſt operationes bonas contemplari, quod accidit cùm amicos intuemur: tum quia amicorum conſuetudine operationis continuata tadium levatur, & occaſio datur exercenda virtutis: tum quia vivere, & ſentire ſe vivere preſertim vita felici, eſt maximè naturale, ac proinde jucundum: cùm autem amicus amico ſit alter ipſe, amicus ſe maximè ſentiet felicem in amico d.2.q.2.p 6. ſ.3.& ſ.6.& ſ.ult.*

C. 10.

LIBER DECIMUS.

C. 7. Fe-

C. 7. Felicitatem eſſe operationem virtutis optimæ. Probat eam eſſe operationem intellectûs; quia ea proprietates felicitatis maximè habet: nec ordinatur ad aliud, ut contingit operationibus activis, quales ſunt bellica, ac civiles, ib. *p*. 3.

C. 8. Secundùm felicitatis locum obtinere actiones morales, id eſt, quæ ex virtutibus moralibus proficiſcuntur: eas cum contemplatione comparat, quam oſtendit eſſe perfectiorem, ibid. §. 4.

C. 9. Neceſſarias eſſe leges ad dirigendas actiones. Neceſſarios proinde eſſe bonos legiſlatores. Maximè autem neceſſarium modum cognoſcere, quo quis bonus legiſlator fieri poſſit.

INDEX

INDEX THOMISTICVS.

IN QUO

Ex secunda parte Summæ *S. Thomæ* recensentur quæstiones, & ex hoc libro loca, quæ ad illarum doctrinam introducunt.

PRIMA SECUNDÆ.

Q. 8.

Q. 31. 32.

Q. 76

INDEX RERVM.

Affa-

Finis

Incon-

Non

Competit

Turpi-

δόξα Θεῷ.

